

ISSN 0354-0448

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ZBORNIK

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

2

LJUBLJANA 1995

Jezikoslovni zapiski
2 (1995)

*OD PETDESETLETNICI
INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA
ZNA NSTVENORAZISKOVALNEGA CENTRA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI*

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ZBORNIK

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

2

LJUBLJANA 1995

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Uredil Janez Keber

Računalniška obdelava besedila
s programom Steve Primoža Jakopina: Ana Anžel
s sodelovanjem Alenke Koren

Opremil: Aleš Hafner

Tisk in vezava: Tiskarna Povše

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo št. 415-01-121/95 z dne 8. 11. 1995 sodi knjiga med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

DRUGA – SLAVNOSTNA ŠTEVILKA

Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša *Jezikoslovni zapiski 2* izhaja ob obletnici v povečanem obsegu. V tej številki zbornika sodeluje osemnajst avtorjev z dvaindvajsetimi prispevki: *akad. dr. Franc Jakopin*, upravnik Inštituta 1983–1989, predstojnica Inštituta *prof. dr. Varja Cvetko Orešnik*, *mag. Francka Benedik* (Dialektološka sekcija), *Ljudmila Bokal*, *Alenka Gložančev* (trije prispevki), *Milena Hajnšek-Holz* (dva prispevka), Marjeta Humar (vse Leksikološka sekcija), *mag. Primož Jakopin*, dipl. ing., *Marija Jež* (Leksikološka sekcija), *Janez Keber* (Leksikološka sekcija), *Borislava Košmrlj-Levačič* (Leksikološka sekcija), *dr. Vladimir Nartnik* (Dialektološka sekcija), *dr. Francka Premk* (Sekcija za zgodovino slovenskega jezika, dva prispevka), *dr. Vera Smole* (Dialektološka sekcija), *Ivanka Šircelj Žnidaršič* (Leksikološka sekcija), *Silvo Torkar* (Sekcija za terminološke slovarje), *Nastja Vojnovič* (Leksikološka sekcija), *mag. Andreja Žele* (Leksikološka sekcija).

V S E B I N A

Franc Jakopin	9
K zgodovini Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša	
Varja Cvetko Orešnik	
K Škrabčevim prispevkom o skrčenih oblikah svojilnih zaimkov in sestavljeni sklanjatvi pridevnikov	26
Francka Benedik	
Označevanje dolžine v fonoloških opisih in drugih izdajah OLA	41
Alenka Gložančev	
Tudi poslovno ime je kot zrcalo	49
Alenka Gložančev	
Osvetlitev marketinškega upravljanja z vidika internega merketinga	62
Milena Hajnšek-Holz	
Škrabec in Pleteršnikov slovar	80
Milena Hajnšek-Holz	
Stopnjevanje pridevnikov v SSKJ	90
Marjeta Humar	
Pesniško besedje po Slovarju slovenskega knjižnega jezika	113
Marija Jež	
Iz imenske strukture Pohorja	128
Janez Keber	
Pes – Živel je mož, imel je psa ...	158
Borislava Košmrlj-Levačič	
Razmerje med mednarodno in slovensko različico rastlinske sistematike	176
Vladimir Nartnik	
Naglasna podoba glagolskega pregibanja v zborni slovenščini	187
Francka Premk	
<i>Mana</i> , ta kruh tiga lebna	195
Francka Premk	
Hebraizmi Trubarjevih in Dalmatinovih robnih besedil	219
Vera Smole	
Tesarska terminologija v Mirnski dolini	227
Nastja Vojnovič	
O oblikovanju geslovnika za pravopisni slovar	241
Andreja Žele	
Kako SSKJ izkazuje glagole s prostimi morfemi	250
Ljudmila Bokal	
Slovaropisno ozadje Pojmovnika s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev	257

Alenka Gložančev	
Poročilo o knjigi Współczesne polskie nazwy firmowe	264
Primož Jakopin	
Jezik, računalniki in Evropa okoli nas	272
Ivanka Šircelj-Žnidaršič	
Mali leksikoni Cankarjeve založbe in Slovar slovenskega knjižnega jezika kot podlaga za geslovník enozvezkovnika	279
Silvo Torkar	
Kako je iz koromača (komorača) nastal komarček?	284

K ZGODOVINI INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA

Obravnava zajema samo t. i. Ramovševo obdobje od jeseni 1945 do njegove smrti sredi septembra 1952. Kot osrednja znanstvena osebnost v slovenističnem jezikoslovju ter glavni strokovni in organizacijski dejavnik na Akademiji (generalni sekretar, predsednik) je zastavil ves svoj ugled in ustvarjalne moči, da bi se v okviru Akademije začele sistematično uresničevati zamisli o temeljnih delih o slovenskem jeziku; vedel je, da jih bo mogoče izpeljati samo s skupnim prizadevanjem slovenistov in drugih filologov vseh generacij, ki so voljni po svojih močeh in znanju prispevati svoj delež v tem pomembnem nacionalnem podjetju. Po bridkih vojnih izkušnjah je v nič manj zapletenih povojnih razmerah iskal in našel ustrezne poti, da se je delo v slovenskem slovaropisju in dialektologiji v okviru Akademije začelo, čeprav načela, postopki in cilj zlasti za slovar knjižnega jezika še dolgo niso bili jasni. Ramovš je kljub pojemajočemu zdravju vsaj prva leta položaj obvladal; dokaj jasno se je zavedal, kaj in koliko bo za te načrte mogoče doseči pri oblasteh, imel je pregled nad kakovostjo slovenistov in drugih potencialnih sodelavcev; bil pa je trden tudi v tem, da vsi priznavajo njegovo znanstveno in človeško avtoriteto. Včasih se celo zdi, da je ta zaverovanost vanj preveč vplivala na (ne)samostojnost in kritičnost njihovega mišljenja in zavirala prepotrebno pobudnost in odgovornost.

Za boljše razumevanje nastanka, pomena in vloge Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (po Ramovšu je bil Inštitut imenovan leta 1986 na predlog pisca tega prispevka) v slovenski jezikoslovni znanosti in kulturi ne bo odveč, če se na kratko ozremo tudi v njegovo predzgodovino, zlasti v desetletji med vojnama. Medtem ko je bilo raziskovanje slovenščine do konca prve svetovne vojne osredinjeno deloma v graškem in dunajskem univerzitetnem središču, kjer so na tem področju delovali slovenski znanstveniki, in deloma v slovenskih deželah (zlasti slovaropisje in slovničarstvo ter publikacije Slovenske matice, od 1864), se je po razpadu Avstro-Ogrske in vključitvi večine slovenskega jezikovnega ozemlja v Jugoslavijo prenesla ta dejavnost skoraj v celoti domov, na slovenska tla.

Za naše vprašanje je pomembno, da je takrat od leta 1921 delovalo Društvo za humanistične vede, v katerem je imela skrb za slovenistiko nedvomno osrednje mesto; izhajala je znanstvena revija Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1918–1931), bilo je ustanovljeno Slavistično društvo (1935), ki je začelo izdajati četrtletno revijo Slovenski jezik (1938–1941), vrstila so se prizadevanja za ustanovitev slovenske Akademije znanosti in umetnosti (ustanovljena je bila konec leta 1938; gl. poročilo Frana Ramovša K zgodovini ustanovitve akademije v Ljubljani, *Letopis AZU* 1, 1938–1942, Ljubljana 1943, 7–13; prim. tudi: F. Jakopin, Delo Frana Ramovša za SAZU, v: *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 19–24).

Za slovenistično raziskovanje in vzgojo naraščaja je bil še posebno pomemben Seminar za slovansko filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki ga je od začetka (1919) do upokojitve 1952 vodil Rajko Nahtigal, slovenistično jezikoslovje v njem pa je razvijal Fran Ramovš. (Ta fakultetna ustanova, ki je bila personalno povezana z vsemi že omenjenimi slovenističnimi dejavniki, se je nekaj let imenovala Inštitut za slovansko filologijo, od šestdesetih let Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v sedemdesetih letih je bila preimenovana v Pedagoško-znanstveno enoto za slovanske jezike in književnosti, od osemdesetih let je spet Oddelek za slovanske jezike in književnosti; prim. Breda Pogorelec, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani, 1919–1989*, Ljubljana 1989, 131–146.)

Naloge, ki jih je pozneje opravljal in jih še opravlja Inštitut, so bile večkrat navajane med najmočnejšimi argumenti za ustanovitev Akademije; med drugim je slovenistični jezikoslovni program, ki so ga pripravljavci Akademije konec dvajsetih let poslali v premislek beograjski in zagrebški akademiji, obsegal kar polovico vseh njenih načrtovanih nalog (prim. *Letopis AZU* 1, Ljubljana 1943, 9). Ko je Akademija v zelo skromnih in omejenih razmerah začela delati, zaradi nemirnih let pred začetkom druge svetovne vojne in med njo na organizacijo Inštituta (s strokovnjaki in ustreznimi prostori) ni bilo mogoče misliti, čeprav se je nekaj Ramovševih načrtov in zamisli, ki so bili pozneje del raziskovalne vsebine Inštituta, že začelo uresničevati (npr. za etimološki slovar slovenskega jezika; gl. Fran Ramovš, Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika, v: *Letopis AZU* 1, Ljubljana 1943, 352–359). Nasploh je mogoče reči, da je Inštitut nastal z združenjem različnih komisij, odborov, leksikografskega oddelka in zavoda za kulturo slovenskega (knjižnega) jezika, ki so se deloma že med vojno (komisije), deloma pa zlasti po njej ukvarjali z raziskovanjem in kulturo slovenskega jezika. Eno od ključnih vprašanj je bilo pri tem seveda ustvarjanje in pridobivanje stalnih delovnih mest za raziskovalce, saj je bil sprva Fran Ramovš sam in je lahko računal samo na redke honorarne sodelavce, ki so bili bodisi upokojeni srednješolski profesorji ali so imeli svoje glavne delovne obveznosti zunaj Akademije. Nikakor ne gre spregledati tudi prostorskih stisk, ki spremljajo življenje Inštituta do današnjega dne; leta 1947 je Ramovš z veseljem zapisal, da si je Inštitut z leksikografskim oddelkom (odbori in komisijami) pridobil posebno sobo.

Zgodovina Inštituta je na kratko prikazana v publikaciji SAZU *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (Ljubljana 1976 (Biblioteka 5), 79–80). Tam je zapisano, da je bil »Inštitut za slovenski jezik ustanovljen leta

1945, in to z namenom, da zbira slovensko jezikovno gradivo in ga uporabljaja za izdelavo temeljnih del v slovenskem jezikoslovju. (Prim. tudi: F. Jakopin, Delo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, v: *Rasprave Zavoda za jezik* 15, Zagreb 1989, 53–56.) Navedeni podatek o ustanovitvi vendar ne gre jemati dobesedno, pač pa ga lahko zagovarjamo vsebinsko. Vse namreč kaže, da o ustanovitvi Inštituta iz tega časa ni ohranjena nobena listina, saj se uradno takrat tudi nikjer ne omenja. Arhiv Inštituta za leta 1945, 1946 in 1947 še ne obstaja, v (neurejenem) arhivu vodstva SAZU, ki je v osebi Frana Ramovša združevalo tudi slovenistična jezikoslovna in še posebej slovaropisna prizadevanja, pa ustreznega sporočila za ta leta tudi ni najti. Še najbolj se lahko zanesemo na poročila Frana Ramovša, ki je bil do leta 1950 generalni sekretar Akademije, obenem pa je vse do svoje smrti leta 1952, tudi ko je bil predsednik SAZU, vodil celotno dejavnost pri načrtovanju in zasnovah raziskovanja slovenskega jezika in je bil od junija 1947 upravnik Inštituta. Čeprav je imel zaradi kapi v letih 1949–1952 na Filozofski fakulteti večkrat daljši bolezenski dopust in zadnje leto ni več predaval, so prihajali s fakultete k njemu po nasvete glede novih nastavitvev in drugega v okviru slavistike, pa tudi širše; še nekaj tednov pred smrtjo se je moral ukvarjati s kandidaturo Nikole Pribiča, ki se je potegoval za mesto docenta za srbohrvaški jezik (po smrti Aleksandra Stojičevića). Kako malo se je takrat na Ramovševo težko bolezen oziral tudi Milan Vidmar, priča njegovo pismo z dne 13. avgusta 1952, v katerem na 13 straneh Ramovšu kot predsedniku SAZU razlaga zgodovino svojega Inštituta za elektriško gospodarstvo (v dopisu je zanimiv podatek (očitek), da AZU jeseni 1945 Vidmarjevega inštituta ni hotela ustanoviti), ki je v sporu z beograjskimi »tekmeci« in oblastmi zašel v veliko gmotno stisko, in pričakuje od Ramovša, da bo posredoval pri Kardelju in Kidriču. Ohranjena sta Ramovševa dopisa njima v Tržič s prošnjo za sprejem »v mučni zadevi«; v njegovem jeziku se že pozna pojemanje nekdanje stilne elegancije (Arhiv Inštituta, 1952).

Da je mogoče imeti zadnje mesece leta 1945 za praktični začetek delovanja Inštituta (brez formalne ustanovitve), dokazuje nekaj trdnih dejstev. Zakonsko podlago za ustanovitev in delovanje različnih znanstvenih in raziskovalnih enot je dobila Akademija z Začasno uredbo o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je bila izdana dne 6. septembra 1945 in sta jo podpisala predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič in prosvetni minister dr. Ferdo Kozak (objavljena je bila v *Letopisu AZU* 2, 1943–1947, Ljubljana 1947, 11–17; obsegala je 26 členov). Obema podpisnikoma Uredbe se je Ramovš dne 17. septembra 1945 z dopisom zahvalil. (Pri tem je z vidika jezikovne etikete vredno omeniti, da je pismo predsedniku vlade naslovil: Spoštovani gospod tovariš ...; da se mu tako naslavljanje ni pomotoma zapisalo, priča tudi

Ramovševo pismo Franu Sal. Finžgarju za 75-letnico 9. februarja 1946 (Spoštovani gospod in tovariš ...) in dopis 5. aprila 1946 predsedniku ljudske vlade Hrvatske dr. Vladimirju Bakariću – Spoštovani gospod in tovariš predsednik –, ko ga Fran Ramovš in France Kidrič prosita, naj izposluje preklic konfinacije za prof. Stjepana Ivšiča, znanega hrvaškega jezikoslovca, ki je bil v času NDH rektor zagrebškega vseučilišča. Prošnja je bila pozitivno rešena.)

V tej Uredbi, ki je vsaj za silo zapolnila pravno praznino o obstajanju in delovanju Akademije po koncu vojne 1945, je bilo v 2. odstavku 3. člena določeno: »Za pravilno upravljanje, obravnavanje in usmerjanje znanstvenih ali umetniških prizadevanj Akademija ..., ustanavlja in upravlja v okviru razpoložljivih sredstev raziskovalne znanstvene inštitute s primernim številom znanstvenih sodelavcev (aspirantov, kandidatov za akademjski doktorat itd.) ...« (Zanimivo je, da je bil iz osnutka Uredbe, ki ga je poslal vladi v avgustu 1945 Fran Ramovš, v vladni redakciji črtan Akademijin atribut »slovenska«.)

Tako je glavna skupščina Akademije v duhu omenjene Uredbe dne 2. oktobra 1945 sprejela delovne predloge in ustanovila odbore in komisije: za slovar knjižnega jezika, za lingvistični atlas, za topografski slovar, za slovar slovenskih priimkov ... (gl. *Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 129). Delovni načrt za raziskovanje slovenskega jezika je v obrisih predstavil Fran Ramovš že 3. oktobra 1945 v proračunskem predlogu za leto 1946. Nadrobneje je ta načrt razčlenil, opisal in utemeljil v pismu prosvetnemu ministru Ferdu Kozaku dne 13. oktobra 1945: Najprej govori o komisiji za etimološki slovar slovenskega jezika, ki jo sestavljajo člani AZU Nahtigal, Ramovš in I. Grafenauer, k delu pa bodo pritegnjeni še Oštir, Kelemina, Grošelj, Šmalc (za izpisovanje furlanskega slovarja *Il nuovo Pirona*) in Kolarič (posebno za bavarščino); pretežni del etimoloških raziskav naj bi predvidoma opravil Ramovš sam, »ki bo tudi končno redakcijo izvršil«.

Na drugem mestu omenja Ramovš v istem pismu Kozaku Odbor za slovar knjižnega jezika, ki ga sestavljajo tile člani AZU: Nahtigal, Kidrič, Ramovš, Grafenauer, Polec, Finžgar, Župančič. Ta odbor ima več med seboj povezanih 'smotrov': pripravil naj bi veliki akademski slovar, v katerem bo vsaka beseda dobila svojo 'biografijo' – kdaj je bila prvič zapisana, kakšne zveze ima, kakšne pomenske prehode je doživljala, ali je odmrta itd.; za zgled so nam lahko, tako Ramovš, podobni slovarji drugih akademij, npr. zagrebške ali praške. Dalje ugotavlja Ramovš, da bo delo za ta slovar dolgotrajno; in ker je Pleteršnikov slovar pošel, je potreba po novem Pleteršniku nujna. Zato namerava Odbor najprej izdati dopolnjenega in moderniziranega Pleteršnika; v tej izdaji naj bi bila na novo določena tudi pravopisna in pravorečna norma, vseboval

pa naj bi tudi vso osnovno terminologijo. Za pozneje predvideva izdajo velikega terminološkega slovarja za vse stroke. Tu nove izdaje Slovenskega pravopisa še ne omenja.

V pismu Ramovš poudarja, da bo za to obsežno pripravo slovarjev nujno treba ustanoviti in strokovno usposobiti osrednjo znanstveno pisarno Akademije (v resnici je to zarodek Inštituta za slovenski jezik), ki bo vodila vso evidenco ekscerptov in drugih pripravljalnih del. Za vodjo te pisarne (po Uredbi je načeloval pisarni Akademije njen generalni sekretar, tj. Fran Ramovš) predlaga dr. Mateja Šmalca, pravnika, upokojenega univerzitetnega tajnika, ki naj ga ministrstvo reaktivira in sprejme v redno službo s 1. januarjem 1946, saj so zanj sredstva že predvidena; Ramovš je predlagal tudi plačilni razred III/2, in nastavitev je bila z omenjenim datumom res izpeljana. Šmalca srečamo pozneje tudi med sodelavci Slovenskega pravopisa 1950, sicer pa je iz arhiva Akademije razvidno, da je obvladal več svetovnih jezikov (za Ramovša je prevajal dopise v francoščino in angleščino).

Kot ekscerptorje za načrtovane slovarje Ramovš v pismu predvideva tele profesorje: Šolarja, Kolariča, Rupla, Bajca (o njem še pove, da pride v poštev tudi za lektorja slovenskega knjižnega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani; to delovno mesto je treba v letu 1946 na fakulteti zagotoviti; z lektoratom je res začel v šolskem letu 1947/48), Merharja, Tomšiča, Janeza Logarja, Tineta Logarja, Sovreta, Karlina, Kalana, Legiša, Boršnikovo, Bizjaka, Javornika, Novaka in »še kogak«. Precej zgovoren je neabecedni vrstni red imen, ki ne upošteva niti (čisto) generacijskega načela niti formalne kvalifikacije, temveč je sestavljen po preišljenem Ramovševem tehtanju in presoji posameznikove »uporabnosti« za slovaropisne namene. O Šolarju dodatno omeni, da bi ga »uporabili« obenem še kot pomožno moč redakcije novega Pleteršnika. Zato prosi, naj ga ministrstvo sprejme v službo na eni od srednjih šol v Ljubljani (kot profesor bivše škofijske gimnazije v Šentvidu je bil Šolar namreč brez službe), istočasno pa mu izposluje takojšen dopust z nalogo, da prevzame delo pri »leksikalnem oddelku« Akademije in pri »odboru jezikovne posvetovalnice«. (Stvar precej spominja na Pleteršnikove okoliščine v začetku dela za njegov slovar.) Šolar je bil potem z aprilom 1946 kot znanstveni sodelavec sprejet na delo in dodeljen znanstveni pisarni Akademije. V potrdilu z dne 24. aprila 1946, ko je Šolar začel z delom, Ramovš v petih točkah našteje njegove delovne naloge: 1) ekscerpiranje vseh del Ivana Cankarja za akademski slovar slovenskega knjižnega jezika, 2) kontrola ekscerptov drugih nabiralcev gradiva, 3) kontrola izpisov za kartoteko slovenskih priimkov, 4) priprava redakcije Antona Breznika zbranih spisov, 5) delo v splošni terminološki komisiji. Naštete obveznosti so bile nedvomno preobsežne za enega stro-

kovnjaka, vendar je Ramovš zaradi poznavanja neugodnih (političnih) okoliščin v zvezi s Šolarjem presodil, da je treba zanj prikazati kar največjo obremenitev.

V nadaljnjih dopisih ureja Ramovš za Šolarja še vprašanje priznanja službenih let, ker kot profesor na škofijski gimnaziji v Šentvidu med vojnama ni bil pokojninsko zavarovan; določen mu je bil plačilni razred (IV/1) in dodeljena dodatna živilska nakaznica LD (za lahke delavce), ki je bila pozneje spremenjena v SD (za srednje težke delavce). Ob tem je treba pripomniti, da so dobivali akademiki, direktor upravne pisarne Baebler in vodja znanstvene pisarne Šmalc nakaznice TD kategorije (za težke delavce). Spominjam se, da so do konca leta 1949 dobivali dodatne živilske nakaznice (LD) tudi redni asistenti na univerzi.

Danes seveda ni mogoče z zanesljivostjo ugotoviti, zakaj je Ramovš postavil Šolarja pred vse druge slovenistične jezikoslovce. Res je bil med njimi najstarejši, vendar verjetno to ni bilo odločujoče; prej je mogoče domnevati, da je videl v Šolarju pravega Breznikovega učenca in nadaljevalca njegovega dela, zlasti na področju slovenskega slovarstva, ki je najbolj potrebovalo temeljitih raziskovalcev in praktikov; vedel je tudi, da se bo v celoti posvetil raziskovalnemu delu, saj na predavateljsko dejavnost v novih razmerah ni mogel več misliti. Šolar se je bil izkazal tudi pri obravnavi pravopisnih vprašanj ob predelavi Breznik-Ramovševega pravopisa 1935 za novo izdajo 1937. (Prim. Stane Suhadolnik, Utrditev in uzakonitev slovenskega pravopisa leta 1937, v: *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1987 (Obdobja 7), 499–506; isti, Šolar-Ramovšev načrt za slovar knjižnega jezika, 10 strani tipkopisa v arhivu Inštituta 1990. V prispevku Suhadolnik močneje poudari Šolarjevo vlogo v slovarstvu na Akademiji, saj že v naslovu njegovo ime postavi pred Ramovša; kritično prikaže zlasti njegovo obdelavo poskusnih gesel od *glava* do *glavurda*; ugotavlja preveliko naglico, slovaropisno neizkušenost, nedoslednosti.) Mogoče pa se je Ramovš s Šolarjem hotel nekako oddolžiti tudi Brezniku.

V omenjenem pismu Kozaku govori Ramovš tudi o slovenskem lingvističnem atlasu, za katerega je sam izdelal mrežo točk, kjer bo treba zapisati narečno gradivo, in je za to pripravil ustrezno vprašalnico. Naslovniku je tudi že sporočil, da namerava za to delo pridobiti ali Janeza (!) ali Tineta Logarja, saj o njih trdno ve, da »tudi v kratkih zlogih razlikujeta intonacijo«. Odbor naj bi vodili Ramovš, Nahtigal in Grafenauer. V istem pismu omenja še topografski slovar (Kos, Hauptman, Ramovš) in terminološko komisijo (Polec, Milan Škerlj, Ramovš).

Ramovševi slovenistični jezikoslovni načrti, ki jih je predstavil v pismu Ferdu Kozaku, in njihove utemeljitve so sestavljale tudi jedro

njegovega Poročila na slavnostni seji glavne skupščine Akademije ob Prešernovem prazniku 8. februarja 1946. Tudi o organizaciji te skupščine se je Ramovš dogovarjal s Ferdom Kozakom; nanjo je bilo povabljenih 193 zunanjih gostov (Tito se je opravičil), med njimi tudi Dušan Pirjevec kot načelnik propagandne komisije pri predsedstvu vlade LRS. Scenarij za skupščino je bil izdelan do vseh nadrobnosti; akademikom je bilo celo nasvetovano, da naj v dvorani sedejo zraven političnih gostov, ki jih poznajo (Arhiv SAZU, fasc. 1946).

V svojem poročilu na slavnostni skupščini Akademije je Ramovš poudaril, da se Slovencev tudi v znanosti drži zamudništvo in drobtinčarstvo, da imamo skopo dediščino preteklega doba, ki nas ni obdarila z zadovoljivim številom znanstvenega naraščaja (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 137). Zato z nekakšnim zadoščanjem ugotavlja, da se je Akademiji posrečilo že v letu 1945 ustanoviti kemični inštitut ter »nič manj kot 11 delovnih odborov in komisij« (prav tam); med njimi jih je več kot polovica z območja slovenskega jezika. Pripomniti je treba, da Ramovš, zavedajoč se, da ima pred seboj širšo in precej neuko publiko, glede poimenovanja in ločevanja komisij, odborov, oddelkov in zavodov ni bil preveč dosleden. Tako govori o leksikografskem oddelku, ki naj opravi 4 naloge (veliki akademski slovar; nova, predelana izdaja Pleteršnikovega slovarja; veliki terminološki slovar; Slovenski pravopis); znotraj tega omenja osrednjo leksikografsko pisarno akademije, leksikografski odbor za Pleteršnika, terminološko komisijo in poseben odbor za SP. Dalje za znanstveno pisarno leksikografskega oddelka še pove, da ima biti obenem posvetovalnica za tekoča pravopisna, pravorečna, frazeološka, stilistična in terminološka vprašanja; skratka, znanstvena pisarna se ima polagoma in postopoma razviti v stalni osrednji zavod za kulturo slovenskega knjižnega jezika (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 139). S tem je že predvidel in napovedal ustanovitev Zavoda, ki je bil čez nekaj mesecev, poleti 1946 priklican v življenje, verjetno »ad personam« za Otona Župančiča, ki je postal kot višji znanstveni svetnik stalni sodelavec, uslužbenec Akademije in upravnik Zavoda. Ko je leta 1950 izšel Slovenski pravopis (Župančiču v spomin), je v njem navedeno, da sta novo izdajo pripravila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika (po prvi izdaji Breznik-Ramovševega *Slovenskega pravopisa* iz leta 1935).

V poročilu na Glavni skupščini AZU 21. decembra 1946 (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 144–151) Ramovš med drugim navaja, da začetna organizacija nekaterih podjetij, kakor so npr. slovar slovenskega knjižnega jezika ali slovenski lingvistični atlas, zahteva strokovno podkovanih moči, zato ni mogoče pričakovati rezultatov že jutri, marveč šele po daljši dobi. (France Kidrič je bil v istem Letopisu (str. 7) veliko bolj navdušeno optimističen: Lingvistične komisije in zavod za kulturo slovenskega

jezika utegnejo v nekaj letih dovršiti delo, za kakršno so porabile druge akademije vrsto desetletij.) V poročilu Ramovš dalje omenja, da je bil Akademiji dodeljen prof. Jakob Šolar, ki je pritegnjen v komisijo za slovar slovenskega knjižnega jezika in njen ožji delovni odbor, dalje v komisijo za slovenske priimke, v jezikovno komisijo, ki pregleduje in odobrava terminologijo in izdeluje tudi jezikovne referate za Zavod za kulturo slovenskega jezika. Ob tem nadaljuje, da je AZU v drugem polletju prevzela v svoj uradniški sestav člana Otona Župančiča, ki je prevzel posle na novo ustanovljenega Zavoda. Ko govori o novih inštitutih (fizikalnem, speleološkem, elektrotehničnem), inštituta za slovenski jezik še ne omenja, pač pa predvideva pomnožitev nameščencev v znanstveni pisarni AZU. Poroča tudi o svojem tritedenskem študijskem bivanju v Leningradu (od 25. junija do 15. julija 1946), ko se je udeležil ožjega sestanka ruskih, poljskih, čeških in jugoslovanskih predstavnikov slavističnega jezikoslovja. Dalje pravi, da je ob tej priložnosti »podrobno preštudiral tudi aparaturo akademijske podružnice za Ruski lingvistični atlas v Leningradu, ... si ogledal lingvistični inštitut Marrov v Moskvi ter si pridobil dober vpogled v organizacijo, upravo in delo posameznih akademijskih inštitutov«.

Pod točko g) osnovnega načrta znanstvenih raziskovanj omenja »nadaljevanje že začelih del v dosedanjih akademijskih komisijah in odborih (leksikografski oddelek; slovar slovenskega knjižnega jezika; pravopis in pravorečje; slovar slovenskih priimkov; etimološki slovar; terminološka komisija) in dialektološka eksploracija za lingvistični atlas«. O zadnjem še doda, da je komisija dokončno izdelala mrežo krajevnih imen, kjer se ima gradivo nabirati; vseh krajev je 312. Govori še o vprašalnici, ki ima 16 razdelkov in vsebuje 870 vprašanj, ter da je v počitniških dneh znanstveni aspirant dr. Tine Logar začel zbirati gradivo v vrhniškem in poljanskem okraju; prva eksploracija v večjem obsegu pa je določena za leto 1947. Poroča še o delu terminološke komisije, komisije za etimološki slovar; v leksikografskem oddelku zdaj že posebej omeni tudi komisijo za pripravo pomnožene izdaje pravopisa in pravorečja.

Tudi po uradni ustanovitvi Inštituta za slovenski jezik junija 1947 iz seznama zavodov, komisij in odborov Akademije (*Letopis AZU* 2, Ljubljana 1947, 20–22) še ni razvidno, kateri odbori in komisije spadajo v Inštitutov okvir, saj se vseh 19 enot Akademije (ne glede na poimenovanje) zvrsti po enakovrednih zaporednih številkah; samo Ramovševo ime povezuje Inštitut (5.), katerega upravnik je, s komisijo za etimološki slovar (8.), komisijo za slovar slovenskega knjižnega jezika (9.), z odborom za lingvistični atlas slovenskega jezika (10.), odborom za slovar slovenskih priimkov (13.) in terminološko komisijo (16.); Zavod za kulturo slovenskega jezika z upravnikom Otonom Župančičem stoji z zap. šte-

vilko 4 celo pred Inštitutom. (V *Letopisu SAZU* 3, 1948–1949, Ljubljana 1950, v Ramovševem poročilu Delo v inštitutih in komisijah (273–279) slovenistični odbori, komisije ipd. niso več posebej omenjeni, vse je združeno v Inštitutu za slovenski jezik, tudi Zavod za kulturo slovenskega jezika je po Župančičevi smrti (1949) postal njegova sekcija oz. komisija. Osamosvojena pa je terminološka komisija, za katero je na str. 278 rečeno, da je »skoroda dokončala zbiranje gradiva za pravne vede«.)

Sestava Komisije za slovar slovenskega knjižnega jezika je zdaj (1947) trostopenjska: na vrhu so akademiki Finžgar, Grafenauer, Kidrič, Nahtigal, Polec, Ramovš, Župančič (navedeni so po abecedi), v drugi vrsti je ožji delovni odbor: Ramovš, Šmalc, Šolar, Rupel, Kolarič, Bajec (tu je Šmalc kot vodja znanstvene pisarne pred Šolarjem; čudno je, da stoji Rupel pred Kolaričem, ki je bil leta 1947 že redno zaposlen znanstveni sodelavec v Inštitutu); in v tretji vrsti so t. i. kolektorji, med katerimi so tistim v pismu Kozaku 13. oktobra 1945 dodani še: Šmalc, Mole Rudolf, Moder, Gspan, Bačar, Sterletova, Pacheiner, Christofova, Uršičeva, Jere, Dodič, Pirnat, Suhadolnik, Sirk, Sušnik, Osana, Gregorič, Lovrenčič, Mrak, Wester, Pretnar, Vernik, A. Debeljak, Tavzes, Matičič, Zajc; od prejšnjih manjka na tem seznamu samo Merhar. Skupno naj bi bilo torej konec 1947. leta 41 izpisovalcev za Slovar; njihova sestava se je precej menjavala, število pa je doseglo v letih 1946–1952 po Suhadolnikovem seznamu (gl. opombo 23 v zgoraj navedenem prispevku) 75 izpisovalcev.

O precej nespodbudnem stanju v Leksikografskem oddelku AZU je poročal Ramovš prezidentu AZU Francetu Kidriču v dopisu 16. junija 1947. Takole pravi: Oddelak dela na sledečih velikih delih: 1) slovar slovenskega knjižnega jezika, 2) prireditvev pravopisa in pravorečja, 3) sodeluje s terminološko komisijo pri zbiranju in opravljanju gradiva za terminološke slovarje, 4) pri zbiranju gradiva za slovenski etimološki slovar. (Opazno je, da predelava Pleteršnikovega slovarja ni več omenjena; na njegovo mesto se je pomaknil SP.)

Za vse to ima AZU točne delovne načrte, poiskala je delavce in jim dodelila določene delovne odseke. Zbiratelj in ekscerptorjev je 38 – od teh jih dela marljivo samo 5, in sicer upokojeni profesorji, vsi drugi slavisti po srednjih šolah ali drugih ustanovah doslej skupaj niso prispevali niti enega listka, kar pa ni sabotaža, ampak njihova preobremenjenost z nestrokovnim delom. Za upravno delo leksikografskega oddelka ima AZU samo eno moč, ki je dragocena kot ekscerptor in redaktor, v čemer je težišče njegovega dela (gotovo ima v mislih Šolarja, ne Šmalca); zato nastaja v delu Leksikografske komisije (prej govori o oddelku) zastoj. Pomanjkanje moči grozi tako po eni kot po drugi strani delo za(u)staviti. Za primer: Češka akademija je imela 200 ekscerptorjev in upravni aparat je štel in še šteje 18 stalnih uradnih delavcev.

Ali ni pravzaprav čudno, da organizator dela (mišljen je seveda avtor dopisa Fran Ramovš) še ne vrže vsega skupaj v koš, marveč še upa, da bo našel nekje razumevanje, če že ne spoznanja? Prezidentu predlaga, da bi morali stalno nastaviti na AZU koga iz srednje šole, saj tudi terminologija ne more naprej brez leksikografa. Svoj dopis končuje z besedami: AZU bo morala na vsak način zainteresirati Predsedstvo vlade in Ministrstvo za prosveto, da ji dodele strokovno sposobne moči za opravilo tega dela – sicer se načrti spremene v fraze.

Ustanovitev Inštituta za slovenski jezik je najbrž sprožila določeno nelagodje pri prezidentu akademije Francetu Kidriču. Nenavadno je namreč, da je Ramovš (in ne Kidrič) že v začetku julija 1947 predlagal prezidiju AZU, naj ustanovi poseben inštitut za literature. To se je tudi takoj zgodilo, saj je v odgovoru na anketo ministrstva za prosveto že 18. julija omenjen skupaj z drugimi inštituti in zavodi Akademije; upravnik inštituta je postal France Kidrič. V istem dopisu Ramovš poroča ministrstvu o Inštitutu za slovenski jezik, ki je samostojna znanstvena ustanova AZU; našteje njegove že znane naloge in pripominja, da Inštitut nima nobenega stalnega uslužbenca in si mora pomagati z zunanjimi sodelavci; za slovar knjižnega jezika ima prideljena dva srednješolska profesorja (Jakoba Šolarja in dr. Mileno Uršič), za kolektorja atlasa »uporablja« znanstvenega aspiranta dr. Tineta Logarja itd.

Tisto poletje se je tudi zagrebška akademija s pismom (tajnik filološkega razreda Antun Barac) obrnila na Ramovša s prošnjo, naj jim pošlje statute ipd. akademijskih enot, ki se ukvarjajo z jezikom; posebno jih je zanimal Župančičev Zavod. Ramovš je poslal statut Zavoda s pripombo, da ima AZU tudi poseben oddelek za leksikografijo, etimološki slovar in lingvistični atlas. Vse kaže, da je imela JAZU po vojni velike težave pri vzpostavljanju in organiziranju raziskovalnega aparata, saj bi sicer kot ustanova z dolgoletnim izročilom ne prosila za pomoč šele nekaj let delujočo akademijo v Ljubljani.

S Terminološko komisijo in s terminologijami sploh sta imela Ramovš in Šolar ves čas veliko opravka. O tem priča več dopisov. Dne 21. junija 1947 piše npr. Ramovš Društvu inženirjev in tehnikov o tehniški terminologiji in izdajanju ustreznih slovarjev; sporoča jim navodila v šestih točkah in svoje mnenje glede javne razprave o terminoloških vprašanjih. Od takih razprav si ne obeta nič drugega kot »diletantiziranje«. Pozneje, leta 1950, je prosil Ramovša histolog Alija Košir (konec petdesetih let je bil kot član SAZU tudi predsednik njene Terminološke komisije), naj intervenira pri Državni založbi Slovenije, kjer naj bi izšla druga (v resnici je šlo za novo delo; naslov prejšnjega Černičevega slovarja je bil *Klinični besednjak*, Ljubljana 1941) izdaja Černičevega *Slovenskega zdravstvenega besednjaka*, in prepereči njegov izid, češ da

je v slovarju veliko napak. Ramovšev odgovor je bil kratek: »Ne smem si vzeti pravice, še manj dolžnosti, da bi komurkoli že nasvetoval ali odsvetoval izdajo knjige, ki je že oddana ali ki jo kdo misli oddati v katero koli založništvo. V danem primeru je predvsem stvar zdravnikov, da se najprej pomenijo o zbranem gradivu. Šele za piko pridejo jezikoslovci v poštev. Ker tudi nimam pred seboj rokopisa, sploh o njem soditi ne morem.«

Skupaj z odklonilnim poročilom o predloženem rokopisu tehnične terminologije inž. V. Skaberneta (Arhiv Inštituta, 14. 12. 1951) je poslal Šolar upravniku Inštituta za slovenski jezik Ramovšu tudi dopis o neurejenih razmerah v Terminološki komisiji, ki da je edina ustanova SAZU z nedoločenimi nalogami. »Ko sem se v zadnjem času ukvarjal z različnimi izdelki in načrti terminologij, mi je postalo popolnoma jasno tudi to, da jih imeti ne more, vsaj v ti obliki ne, v kakršni zdaj živi.« Nato sledi Šolarjev predlog, kako bi bilo treba v prihodnje terminološko delo organizirati, da bi se stvari premaknile na bolje. Po njegovem ni prav, da je Terminološka komisija prideljena razredu za jezik in literature; izdelujejo se namreč terminologije vseh vrst: pravna, tehnična, medicinska, matematična, geološka, agronomska, različnih obrti itd. Zato spada vse to delo v območje ustreznih strokovnih organizacij na SAZU ali zunaj nje; in po Šolarjevem prepričanju bi bilo treba Terminološko komisijo razformirati in delo prenesti na strokovna področja. Nato v svojem dopisu razporedi posamezne terminologije po razredih in predvidi morebitni medrazredni koordinacijski odbor, ki naj bi skrbel za usklajeno delo; njegove naloge obrazloži v štirih točkah: odbor 1. daje končno potrdilo vseh terminoloških predlogov, 2. izdelava skupna metodična navodila za delo, 3. daje pobudo za ureditev terminološkega dela v strokah, kjer vlada zmeda, 4. skrbi in podpira izdajanje posameznih terminologij po enotnih vidikih. Tiskanje terminologij po čisto praktičnih vidikih ne spada v izdaje akademjskih publikacij.

Glede jezikovne pomoči strokovnim terminološkimi odborom Šolar meni, da bi si morali poiskati »kakega skrbnega slavista in z njim pregledati sporna vprašanja. Nikakor pa ne more biti naloga Inštituta za slovenski jezik, da bi bil dolžan pregledovati in jezikovno odobravati tako delo, ker sicer ne pride do svojega dela, marveč se bo izrodil v navadni korektorski inštitut«. Na koncu podpre svoj predlog za rešitev terminoloških vprašanj še z dejstvom, da ljudje zunaj akademije zmotno mislijo, da ona sama skrbi za terminologijo vseh strok, in pričakujejo, da jo bo tudi izdala. S predlagano rešitvijo bi se izognili različnim nesoglasjem in pospešili izdelavo terminologij.

Komaj štiri dni pozneje je Šolar sestavil obsežne in zelo kritične Pripombe k poskusu pravne terminologije (Arhiv Inštituta, 18. 12. 1951).

Ob pregledovanju pod črko C zbranega gradiva se sprašuje, ali je to zbirka iztočnic, ki naj se v knjigi obdelajo, ali je to že nekaka oblika, v kakršni naj bi se pravna terminologija objavila. Če je prvo, je stvar šele na začetku, če je drugo, taka zbirka neobdelanega gradiva nima pravega pomena. V gradivu med drugim pogreša starejših pravnih izrazov, obdelava (kolikor je sploh je) je z mehničnim nizanjem samostalnikov k pridevniku (ali obrnjeno) precej kaotična, želel bi si več preglednosti v razčlenitvi in razvrstitvi pomenov; pomenska obrazložitev naj bo podana vsaj v tolikšnem obsegu, kolikor je mora vsakdo dobiti v dobrem slovarju (v mislih ima splošni slovar). Dodaja, da je bilo včasih drugače, ko je bilo za Slovence glavno vprašanje nemško-slovenskega razmerja in je bil terminus opredeljen po nemškem izrazu; zdaj mora Slovenec dobiti pojem iz slovenskega izraza in slovenske terminologije. Poleg osnovnih pojmov bo moral slovar razlagati tudi frazeološke zveze. Najtežje in najbolj kočljivo vprašanje (tako Šolar) nastaja pri določanju, kaj je pravni termin. »Če bi jemali v knjigo res le to, kar je 1. s a m o pravnemu jeziku lastno in pomeni samo nekaj p r a v n e g a in 2. kar ima v pravnem jeziku p o s e b e n p r a v n i pomen, potem se bo knjižica sesedla na kaj majhen obseg.« Nato na več straneh z vseh vidikov kritično obravnava številne iztočnice, povezane s carino in carinskimi postopki. Pripombe ima tudi glede slovnične obdelave iztočnic (ki je skoraj ni) in glede pravopisa, posebno o pisanju skupaj, narazen in z vezajem. Na koncu Pripomb je Šolar še zapisal, da je presojal stvar prav posebej s slovarskega stališča in da si želi, da bi take (misli na specialne) terminologije ustvarile podlago za vsestransko dober slovenski splošni slovar. Zato morajo biti v takem slovarju dobre in res ustrezne razlage, saj jih uredništvo (splošnega slovarja) nima kje vzeti, če jih niti terminologije nimajo. Po naročilu Frana Ramovša pravnikom predlaga za jezikoslovnega sodelavca enega izmed treh »gospodov« (Kolarič, Tomšič, Pacheiner); najustreznejši se mu zdi Tomšič. »Sam sem z delom v inštitutu za slovenski jezik tako preobložen, da se ne morem vpregati še v to delo, ker sicer zastane delo pri glavi; že tako ne zmorem vsega sam.«

Glede izpisovalcev za slovar knjižnega jezika se je stvar do konca leta 1948 količinsko sicer izboljšala, vendar je bila kakovost izpisov v glavnem še zelo nezadovoljiva. Iz 14 tipkanih strani obsegajoče okrožnice, ki sta jo izpisovalcem »za slovenski slovar« v imenu uredniškega odbora dne 24. februarja 1949 poslala Ramovš in Šolar (osnutek je gotovo sestavil Šolar), je mogoče razbrati, da je bilo do takrat zbranih okoli 250 tisoč listkov, ki pa zaradi preurejanja prostorov niso bili v celoti pregledani. Vendar že iz gradiva, ki sta ga utegnila pregledati, izhaja, da je nujno vse izpisovalce opozoriti na nekatere bistvene po-

manjkljivosti izpisovanja. Predvsem pogrēšata enotnost tako po tehnični kot po vsebinski plati. O obliki izpisanega listka pripominjata, da se izpisovalci ne drēijo točke 5 Pravil; dostavljata, kje naj bo zapisana iztočnica, kje izpisano besedilo itd. Posebej opozarjata izpisovalce, naj se preveč ne vtikajo v samo redakcijo, naj ne opremljajo iztočnic z naglasi, razen v primerih, ko je beseda iz narečja, ki ga dobro poznajo; tudi slovnična določila naj zapišejo samo takrat, če to res zmorejo; naj ne razlagajo, da je beseda izposojena iz tega ali onega jezika ipd.; naj pišejo čitljivo in ne čisto do roba; naj ne oddajajo besednih seznamov pisarni, ampak naj si take sezname naredijo za svojo uporabo, da ne bodo istega preveč ponavljali; naj izpise pred oddajo natančno prekontrolirajo in jih abecedno uredijo.

Tudi o vsebinski strani dela ugotavljata avtorja okroēnice preveliko neenotnost. Za to, kaj in koliko bo posamezni izpisovalec pobral iz določenega dela, ni točnih predpisov, lahko so dana le splošna pojasnila. Pomembno je, da se izpisovalec zaveda, kakšen slovar naj bi iz tega gradiva nastal, kakšen bo ustroj slovarja; zato naslovnikom sporočata, da gre za obsežen slovenski slovar, ki mora vse besedje z vsemi pomen-skimi odtenki tolmačiti in pojasnjevati predvsem z navedki iz rabe v slovenski knjiēevnosti ali v živi govorici, da bo kakovost slovarja odvisna predvsem od kakovosti zbranega gradiva. Izpisovalcem priporočata, naj prebirajo tudi tuje velike slovarje in opazujejo njihov ustroj. Opozarjata, da je Pleteršnikov slovar star 50 let, da je v njem veliko nerazumljivih besed, veliko sodobnih navadnih pa v njem ni najti; precej je v Pleteršniku tudi samo golih besed, brez zvez in zgledov rabe. Prijazno jih hočeta prepričati, naj delajo počasi in zbrano in naj ne hlastajo za nenavadnostmi. Čudita se, da nekateri izpisovalci še vedno oddajajo listke brez navedkov; takih redakcija ne bo več sprejemala (navajata primere). Besedilo na listku je neposredno gradivo za slovar, zato ga izpisovalci ne smejo po svoje prirejati. Potem navajata precej iztočnic, pri katerih izpisi o besedi malo ali prav nič ne povedo, čeprav ponuja vir pogosto zelo dobro besedno okolje. Veliko napak odkrivata tudi v zvezi z obliko iztočnic, npr. pri *zaraščen* v besedilu je narejena iztočnica *zarastiti*, pri *zbroden zbrosti*, pri *neprezračen neprezračiti* itd. Poudarjata, da pri tem ne gre samo za spodrsaljaje, ampak večinoma za neznanje in površnost. Opozarjata tudi na nosilno besedo v frazi ipd.

Govorita tudi o odnosu do lastnih imen in razlagata, kdaj se lastno ime izpiše in kdaj ne (prehodi med občna imena); dalje še o pravopisu in slovničnih posebnostih (tip *-avec* : *-alec* je sistemski, zato na take stvari ni treba posebej opozarjati). Na koncu poskušata zbuditi pri izpisovalcih veselje do dela in ljubezen do jezika; apelirata na zavest odgovornosti. Pripominjata, da izpisovalci sodelujejo pri veliki nalogi SAZU,

pri ustvarjanju velikega slovarja slovenskega jezika. Dodajata še, da bodo odslej listke sproti pregledovali, nagrado določali šele po pregledu glede na kakovost izpisov; za naprej bodo izpisovalci morali delati po naročilu in dogovoru in ne več po svoji izbiri. Prosita, naj prizadejti upoštevajo pripombe in navodila, saj »bomo le tako v tem letu smotrno šli za velikimi nameni SAZU«.

Statut Inštituta, ki je bil izdelan glede na Zakon o SAZU iz leta 1949 (gre za spremembe in dopolnitve Zakona o SAZU iz leta 1948) našteje v 1. členu te naloge: a) zbiranje slovenskega jezikovnega gradiva iz sedanjih živih govorov, sedanjih in vseh prejšnjih rokopisov in tiskov, iz urbarjev in historičnih listin, iz dejstev lingvističnega odnosa slovenskega jezika do drugih slovanskih in do sosednih romanskih in germanskih jezikov oziroma njihovih dialektov; b) uporaba tega gradiva za pripravo in izdelavo standardnih del o slovenskem jeziku: 1. pravopisni in pravorečni slovar; 2. slovar knjižnega jezika; 3. opisna gramatika knjižnega jezika; 4. historična gramatika; 5. historični in etimološki slovar; 6. historično-onomastični slovar; 7. historično-topografski slovar; 8. lingvistični atlas; 9. zbornik dialektičnih tekstov; 10. zbornik historičnih tekstov; 11. fonogramski arhiv dialektov (gl. *Letopis SAZU* 3, Ljubljana 1950, 41–42).

Glede na prejšnje razporeditve nalog zdaj preseneča postavitev pravopisnega in pravorečnega slovarja na prvo mesto. Ta premik se je zgodil pač zaradi tega, ker je bil Slovenski pravopis v letu 1949 že končan in dotiskan (izšel je naslednje leto). Pripravili so ga isti sodelavci, ki so bili kot glavni omenjani tudi v zvezi s slovarjem knjižnega jezika (Ramovš, Bajec, Kolarič, Rupel, Šmalc, Šolar). Po njegovem izidu, ko je bil Ramovš že predsednik SAZU, je v *Novem svetu* 1950 v treh nadaljevanjih (947–953, 1045–1052, 1147–1152) izšla zelo ostra in odklonilna ocena Boža Vođuška; odgovoril mu ni Ramovš, temveč Bajec, ki je bil prav takrat po treh letih docenture predlagan za izrednega profesorja za opisno slovnico slovenskega knjižnega jezika (gl. A. Bajec, *Rast slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1951).

V drugi točki je zdaj na kratko imenovan samo slovar knjižnega jezika, ne več dva (veliki in prenovljeni Pleteršnik oz. priročni). Ko se na naštetih nalogah sklicuje Ramovš v svojem poročilu o delu Inštituta za leti 1950 in 1951, o slovarju določneje in obširneje spregovori (gl. *Letopis SAZU* 4, Ljubljana 1952, 187–190). Pohvalno omenja, da znaša zdaj celotna slovanska kartoteka nekaj nad 950 tisoč listkov, da je »velikanska večina ekscerpiranih del iz novejšje dobe, po Pleteršniku 1895, ker si je Inštitut postavil za nalogo, da zbere najprej gradivo, s katerim bo možno čimprej oskrbeti primeren slovar sodobnega knjižnega jezika za praktično uporabo kot nadomestilo že redkega Pleteršnika«. Vendar v

nadaljevanju to ugotovitev precej zamegli, ko govori o tem, da je bil leta 1951 narejen poskus, kakšen slovar bi se dal sestaviti z zbranim gradivom (iztočnice *glava-glavu, reč-red, sil-sim*), pravi, da se je pokazalo, da nabrano besedje močno presega Pleteršnika v frazeološkem pogledu v sodobnem knjižnem jeziku, da pa ne nudi še *podatkov o starosti besed in njih pokrajinski razširjenosti* (podčrtal F. J.). Zato bo naloga Inštituta, po Ramovšu, najprej ta, da gradivo dopolni tudi v teh dveh pogledih. Z zadnjima predlogoma in zahtevama je pravzaprav preklical tisto, o čemer je govoril na začetku, namreč, kakšno naj bi bilo nadomestilo za Pleteršnika. S tem ko naj bi za slovar ugotavljali starost in pokrajinsko razširjenost besed, se je zamisel razšla s sodobnostjo in knjižnostjo ter se spustila v negotovo in neraziskano zgodovino besed in na še manj obvladljivo narečno slovaropisje; oboje pa ne bi dalo za slovar sodobnega knjižnega jezika posebno pomembnih informacij (tudi če bi se v resnici v daljni prihodnosti lahko izpeljalo). Sicer ni znano, ali so bili ti »neuresničljivi« načrti Ramovševi, nedvomno so nastali iz konceptualne in časovne zadrege, saj se je na ta način izdelava slovarja upravičeno pomaknila daleč v prihodnost; vsaj še nekaj let po Ramovševi smrti in Šolarjevem zaporu se je slovaropisno iskanje pod Kolaričevim in Voduškovim vodstvom še gibalo v tej smeri.

Danes težko razumemo, kako je bilo mogoče, da leta 1951, ko je na Poljskem izšel poskusni snopič poljskega slovarja (W. Doroszewski (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego: Zeszyt dyskusyjny*) in se je ob njem razvila vsestranska slovaropisna razprava, v naših krogih ni bilo nobenega odmeva; zamujena je bila lepa priložnost za izčiščenje slovenskih slovarskih načrtov. Ramovš se je gotovo zavedal, da njegovim globoki znanstveni interesi niso v knjižnem slovaropisju, ampak v zgodovini in dialektologiji slovenskega jezika; vodstvo vseh teh del je sprejel v prepričanju, da s tem stvari lahko največ pripomore in da se bodo mlajši leksikografsko izobrazili in tako izpolnili zastavljene naloge. Vendar je trajalo še desetletje, da smo dobili odgovor na vprašanje, kakšen slovar naj nastane in za koga bo napisan; na tej podlagi so bila izoblikovana jasna načela, utrjeni in predvideni vsi postopki za pridobivanje, kartotečno ureditev in slovarsko obdelavo gradiva.

Inštitut je bil po omenjenem statutu organizacijsko razdeljen na 5 komisij (odborov ni več): za slovar knjižnega jezika; za etimološki in historični slovar; za slovenski lingvistični atlas; za slovar slovenskih priimkov; za kulturo slovenskega jezika (bivši Župančičev Zavod).

Iz nekaterih ohranjenih podatkov je mogoče sklepati, da je Ramovš v letih 1951 in 1952 deloma zaradi napredujoče bolezni deloma zaradi zunanjega oblastnega pritiska že težko obvladoval položaj na SAZU in v Inštitutu; težko se je tudi odločil glede svojega naslednika na Filozof-

ski fakulteti. Ko so bili mimo srečni dnevi, ki jih je doživljal ob izidu jubilejnega zbornika za 60-letnico rojstva (o tem pričajo njegove zahvale številnim vidnim sodelavcem, posebno iz tujine), je že v začetku leta 1951 (12. januarja) s kancem grenkobe naznanil dekanatu FF, da namerava po izpolnjenih pogojih konec junija zaprositi za upokojitev. In v dopisu nadaljuje: »Preden zapustim katedro slovenskega jezika na naši fakulteti, smatram za svojo dolžnost, da poskrbim za naslednika. Po kritični presoji morebitnih kandidatov za historični del moje katedre (deskriptivnega opravlja doc. Anton Bajec), sem se moral odločiti za *dr. Rudolfa Kolariča*, višjega znanstvenega sodelavca pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.« Po kratki strokovni predstavitvi ga predlaga za *honorarnega predavatelja zgodovine slovenskega jezika*. V predlogu sta opazni dve nenavadnosti: »sem se *moral* odločiti« in naziv predavatelj, ki nikakor ne ustreza stopnji višjega znanstvenega sodelavca. Iz tega je tudi razvidna precejšnja improviziranost in začasnost tega »nasledstva«. Globinsko se je za svojega naslednika, namreč za Tineta Logarja, odločil že veliko prej, ko je pregledoval njegove dialektološke zapise in ocenjeval njegova nova dognanja; vendar ga zdaj zaradi znanih političnih dogodkov (po kominformu 1948) ni mogel predlagati za učitelja na fakulteti; bilo je že veliko, da ga je dobil nazaj na Inštitut (1950). Prošnja za delni bolezenski dopust za zimski semester 1951/52 (1. oktobra 1951) kaže, da Ramovš ni zaprosil za napovedano upokojitev; zdaj je nadrobneje opisal svojo bolezen, zlasti delno ohromelost in posledice na levi strani glave. Ta opis je še dopolnil v svoji zadnji prošnji za bolezenski dopust na dekanat FF (6. marca 1952): »Predvsem opozarjam na ohromelost v jezični ploskvi, ki mi ne daje sproščene govorice in tudi memoria, ki je bila dvakrat po kapi prizadeta, me ovira pri govorjenju.« Itd.

Spomladi 1952 se je govorilo o združevanju akademjskih in univerzitetnih znanstvenih enot, zato je bil v nevarnosti tudi obstoj Inštituta za slovenski jezik. Tako je Ramovš 25. marca pisal Šolarju, ki je bil upravnikov namestnik: »Dragi Šolar, napiši mi – takole za eno tipkano polo (mišljena je stran – F. J.) – nekaj misli o našem jezikovnem inštitutu v ti smeri, da je njegova nujnost pri akademiji potrebna in da se ga ne da združiti s seminarjem na univerzi. Po 6. aprilu bo predsedstvena seja sklepala o strnitvi akademjskih in univerzitetnih inštitutov in za ta korak je potreben nekšen elaborat.« Sledi še kratko navodilo o vsebini.

Šolar je izdelal naročeno utemeljitev na dveh tipkanih straneh. V uvodu poudarja, da je bila pri urejanju SAZU Inštitutu za slovenski jezik zaupana ena njenih bistvenih in osrednjih nalog: skrb za pripravo in izdajo reprezentativnih narodnih del s področja jezika. Nato našteje

dela, ki jih Inštitut izvaja; predstavi raziskovalne postopke na Inštitutu, ki zahtevajo stalnost v kadrovski sestavi, visoko stopnjo organiziranosti in varovanja zbranega gradiva, medtem ko je delo v univerzitetnih seminarjih (inštitutih) usmerjeno predvsem v usposobitev študentov na širšem strokovnem področju. Delo v seminarjih in akademijskih inštitutih pogosto vodijo isti ljudje, zato je povezava med obema ustanovama mogoča in koristna, vendar to še ni združitev, ki bi gotovo prizadela obe strani. Končuje z mislijo, da so se akademije ustanovljale prav zaradi izvrševanja opisanih nacionalno pomembnih del, ki daleč presega jo univerzitetne seminarske okvire. »Bilo bi nesmotrno, da Slovenci pri vsi svoji zamudi tvegamo poskus take združitve in izgubljam dragoceni čas, namesto da z vsemi razpoložljivimi silami – in teh ni veliko! – hitimo popravljati, kar smo zamudili.«

O tem, da so se nad Inštitutom takrat res zbirali temni oblaki, priča tudi sočasna zahteva upravne pisarne SAZU (1. aprila 1952), naj Inštitut opiše tekoče delo uslužbencev in njihovo uspešnost pri tem. Šolar je 7. aprila sestavil odgovor (podpisal ga je Ramovš), v katerem o vseh sodelavcih (Rudolf Kolarič, Tine Logar, Joža Pograjc), razen o sebi, poroča, da opravljajo delo »vestno (z vnemo) in strokovno odlično«.

Ramovševo razpoloženje v tistem času odsvita njegovo pismo (17. marca 1952) primariju Francu Brandstetterju na Jesenice (tam se je prejšnje leto zdravil); sporoča mu, da je mesto na interni kliniki v Ljubljani, kamor bi bil rad prišel, že zasedeno in »da bo moral vgrizniti v to kislo jabolko in ostati na Jesenicah. Moje mnenje je tudi tako, da je tako bolje. Na Jesenicah ste gospod, tukaj pa bi bili hlapec pri sedanjih razmerah. ... Ob samih negativnih vesteh seveda ne morete biti veseli. Toda v teh časih, ko sploh ni veselja, smemo biti srečni vsi, da se sploh še giblamo v svojem krogu in delamo«.

Enega najhujših psihičnih udarcev in muk je Ramovš doživel prav zadnje mesece svojega življenja, ko se je razplamtela afera Belić – Mikuš – Ramovš ob izidu knjige Radivoja Franciscusa Mikuša *À propos de la syntagmatique du professeur A. Belić* pri SAZU (prim. J. Rotar, *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*, Ljubljana 1990 (Korespondence pomembnih Slovencev 10), 123–128 in 154–155). Dne 2. avgusta, poldrugi mesec pred smrtjo pa je Fran Ramovš sporočil slavistu Ernstu Dickenmannu v Švico (ta mu je pošiljal zdravila) svojo slutnjo: Ich befinde mich direkt vor dem September, dem ich alles mögliche zutraue (Arhiv Inštituta, 1952).

K ŠKRABČEVIM PRISPEVKOM O SKRČENIH OBLIKAH SVOJILNIH ZAIMKOV.
IN SESTAVLJENI SKLANJATVI PRIDEVNIKOV

Nekatere bistvene točke iz Škrabčeve obravnave skrčenih oblik svojilnih zaimkov (še zlasti s stališča zabeležbe v Brižinskih spomenikih) in sestavljene sklanjatve pridevnikov je mogoče soočiti z vzorci prikazov v primerjalnih in zgodovinskih slovnicaх slovanskih jezikov.

In Škrabec' treatment of the contracted forms of possessive pronouns (particularly in the Freising Monuments) and of the compound adjectival declension, a number of his essential points can be compared with the presentation in comparative and historical grammars of Slavic languages.

1. F. R a m o v š v uvodu k svoji izdaji Brižinskih spomenikov (1937, 11) med razločevalnimi posebnostmi Brižinskih spomenikov navaja tudi razmerje med skrčenimi in neskrčenimi oblikami svojilnih zaimkov. Na to posebnost je opozoril v svojih spisih že Škrabec. Navedeno mesto se pri R a m o v š u glasi takole: "/p/oleg neskrčenih oblik *moie, moiv, moia, tuoüu, zuoge, fuoge* v vseh treh spomenikih imamo tudi *me, mo, tua, tuo, zuem, mega, memu, vuecŋne/.*" A. V. I s a č e n k o je v svoji knjigi Jazyk a pôvod frizinských pamiatok (Bratislava 1943), v kateri je skušal ovreči tezo o slovenskosti BS, omenjeno vprašanje komentiral na str. 85: "Ramovš sagt nicht, dass die kontrahierten Formen nur in den Beichten stehen, während die Adhortatio ausschliesslich die langen Formen, *zuoge, suoge, zuoimi, zuoim* kennt." Na spornost njegovega izvajanja je opozoril v oceni Isačenkove knjige že B a j e c (SR II, 1949, 161): "Pripominjam, da je v vsej Adh. samo en primer, ki bi mogel biti skrčen (*vzezarstvo suoge*, II 63), vsi drugi so takšni, ki tudi v Br. I in Br. III niso kontrahirani." In podobno je razmerje med skrčenimi in neskrčenimi oblikami v posameznih spomenikih registriral, kot smo videli zgoraj, tudi že Škrabec. Opozoriti velja, podobno kot v večini drugih postavk, da se oboje oblike dobijo v I. in III. sp. Poleg tega se v II 107 (v delu II. sp. torej, ki ga je Isačenko ločil od Adh.) dobi očitno skrčena oblika za or. ed. ž: *ese oni to vuelico strastiu stuorise.*

Isačenkove trditve je dodatno negativno osvetlil tudi F. T o m š i č (SR XI, 1958, 31 sl.), kjer v bistvu izhaja iz razmerja oz. odnosa Brižinskih spomenikov do stare cerkvene slovanščine: "Kontrakcija vokalov v stari cerkveni slovanščini sicer ni neznana, vendar celo v tistih kategorijah besed, ki jo poznajo, ni nikjer tako dosledna kakor v brižinskih spomenikih. Novost v naših spomenikih je v tem, da se pojavlja

pri takšnih besedah, ki se v stari cerkveni slovanščini nikdar ne kontrahirajo, namreč pri svojilnih zaimkih *moj*, *tvoj*, *svoj*. Slovenščina je pozneje to kontrakcijo dosledno izpeljala. V brižinskih spomenikih se vidi šele prva faza tega procesa. Kontrahirajo se namreč samo zlogi *-oja-*, *-oje-*, *-ojo-*, ne zajame pa kontrakcija še *-oji-*, *-oje-*. Kontrahirane oblike so v spomenikih zastopane precej neenotno; največ jih je v B I (10), v B III samo ena, v B II pa nobena. Slika postane nekoliko jasnejša, če kontrahirane oblike primerjamo z nekontrahiranimi, a kontrakcije zmožnimi oblikami. Takih nekontrahiranih oblik je največ v B III (7), v B I sta 2, v B II pa ena sama (*svoje* II 63). Da bi nekontrahirane oblike v B II izpričevale stosl. tradicijo, kakor trdi Isačenko, ne more veljati, ker B II glede tega dejansko sploh ne prihaja v poštev, prej bi smeli kaj takega prisoditi oblikam v B III. Vendar tudi tam ni potrebno, ker so se ob kontrahiranih oblikah zmeraj sproti lahko obnavljale nekontrahirane tako zaradi nom. sg. *moj*, *tvoj*, *svoj* in zaradi sklonov z *-oji-* in *-oje-*, v katerih tedaj sploh še ni bilo kontrakcije. V zloženi pridevniški sklanjatvi je bila kontrakcija izpeljana v vseh sklonih, ker so bili v končnicah povsod taki zlogi, ki so se dali kontrahirati (*-oje-*, *-éje-*, *-lji-*), in tako ne beremo v brižinskih spomenikih niti ene nekontrahirane oblike. Glagol *stojati* pa nasprotno kaže oboje oblike: *stati* II 71, 87, *dostalo* I 16 : *stojal* III 56. To stanje potrjuje, kar smo rekli o nekontrahiranih in kontrahiranih oblikah pri svojilnih zaimkih, ker je pri tem glagolu mogoče računati z oblikami sedanjika, ki je podpiral nekontrahirane oblike. /.../ Pravkar omenjena zložena sklanjatev se močno loči od starocerkvenoslovanske. Slovenščina je podobno kot drugi slovanski jeziki v tej sklanjatvi kmalu prišla pod vpliv pronominalne sklanjatve, in sicer so se končnice *-ajego*, *-ujemu* zaradi *mojega*, *mojemu* spremenile v *-ojego*, *-ojemu* in potem dalje v *-égo*, *-ému*, in to v vseh treh spomenikih, tako da ni najti niti ene oblike, ki bi spominjala na staro cerkveno slovanščino. Prim. *nepravdnéga* III 29, *denašnégo* III 41, *světému* I 3, *vrhnému* II 60, *vsemogot'ému* III 25."

2. Ker je tematika še vedno aktualna, se bom v svojem prispevku osredinila zlasti na Škrabčeva izvajanja v zvezi s problemom skrčenih končnic pri svojilnih in nekaterih drugih zaimkih ter s sestavljeno sklanjatevjo, kakor so objavljena v Jezikoslovnih spisih I (Ljubljana 1916–19), 166–181; 321–25; 325–27; 499; 500–520 in 537–566. Gre za prispevke pod naslovom Nekoliko o svojivnih zaimkih (Cv. II. 8–12, JS I 166–189).

Poglejmo nekatera značilna mesta. Škrabec (JS I, 166 sl.) ugotavlja, da imata rod. in daj. m. in s. sp. zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v stari slovenščini naglas na končnici (*mojego*´, *tvojego*´, *svojego*´; *mojemu*´, *tvojemu*´, *svojemu*´), na kar kaže še zlasti ruščina. Navedeno delo (n. d.), 167 sl. Škrabec navaja in osvetljuje zabeležbe v Brižinskih spomenikih [kazalo bi primerjati zabeležbe s Kolaričem in BS 92]: "V I. spom. je *-oje-* vedno skerčeno: *mega*, *memu*, *me*, enkrat tudi v III.: *svem*. /.../ V češčini pa se je ohranil dolgi *é*: *mého*, *mému*, *mém*, *mé*; (primeri češko *vévoda* in staro dolensko *viúda* to je *věvô'da* = *věvô'da* iz *vojevoda*). Nasprotno zenačenje imamo v hervaščini; tu se je iz *oje* naredilo *α*: *môga*, *mômu*, *môm*, kar je stariše kaker *mo`jéga*, *mo`jému*, *mo`jém*." Nato utemeljuje *-ě-* v oblikah z zabeležbami tipa *meýga* v ljubljanski "confessio generalis". "/.../ Potemtakem je naše ljudstvo od 10. do 15. stoletja sploh govorilo: *méga*, *tvéga*, *svéga*; *mému*, *tvému*, *svému*; *mém*, *tvém*, *svém*. Stare neskerčene oblike so se mej tem popolnoma opustile; ni ljubljanski ni frizinški spominiki jih ne poznajo več." Na str. 169 govori o oblikah za im./tož. s. sp. *moje*, *tvoje*, *svoje*. – V nadaljevanju obravnava še krčenje *-oji-* > *-i-*, tip BS III 55 *tuima* tj. *tvima* za *tvoji-ma* itd. in krčenja v oblikah za ž. sp. (170). Sledi navedba sklanjatve in obsežnejše razpravljanje o naglasu. Na 172 sl. razlaga neskerčene oblike svojilnih zaimkov, ki so večinoma v rabi v današnji slovenščini (z navedbo gradiva iz narečij in starejših slovenskih besedil). V nadaljevanju je opozorjeno tudi na razmere v drugih slovanskih jezikih.

3. Nadaljnji bistveni prispevek pomeni Škrabčeva razprava Nekaj o končnicah naše "sestavljene sklanje" (Cv. VII. 5, JS I, 321–325), ki se usmerja zlasti na temeljno vprašanje, ali je za slovenske končnice tipa *-éga*, *-ému* mogoče zagovarjati izhodiščni *-ě-*. Tu kaže opozoriti na naslednja relevantna mesta. Na 321 sl. (navajano ves čas po JS I): "/.../ G. Oblak terdi (Lj. Zvon VII. 566 id.), da v naši slovenščini končnic *-éga*, *-ému*, *-ém* ni bilo, temuč le *-ega*, *-emu*, *-em*, kar bi bilo nastopilo po analogiji pronominalne sklanje za prvotno *-ajego*, *-ujemu*, *-ějem*, ter se pozneje po analogiji moškega nominativa na *-i* spremenilo v *-iga*, *-imu*, *-im*, kaker so pisali naši prvi pisatelji in nadalje večina do našega časa."

Nastanek kontrakcij po izpadu medvokalnega *-j-* Škrabec pojasnjuje kot še na več mestih. Prim. npr. 323: "Drugod je v takih slučajih mejsamoglasniški *j* izpadel, kar se tudi sicer rado zgodi, prim. *báti*, *státi*, *pás*, *gospá* iz *bofjati*, *pojjas*, *gospojja*. Samoglasnika, ki sta po izpadu v dotiko prišla, sta se zenačila, kar se je moglo zgoditi progresivno ali regresivno. Progresivno asimilacijo imamo na vshodu /.../" Prim. še sklep (n. d., 324), kjer je Škrabec obnovil ključno postavko svojega dokazovanja oz. rekonstrukcije prvotnega sistema: "Se vsem tem, mislim, da

je dokazano, kolikor se v jezikoslovju le dokazati da, da je naše *-èga*, *-èmu*, *-èm*, *-èj* (dat. fem.) v resnici *-èga*, *-èmu*, *-èm*, *-èj*, kar se je po skerčenju porodilo v zloženi sklanji in potem po analogiji v zaimsko /.../."

V isti sklop problematike gre nadalje prispevek K spisku o naši "sestavljene sklanji" (Cv. VII. 7 c d.; JS I, 325–327), kjer Škrabec dopolnjuje svojo argumentacijo z navedbami iz drugih slovanskih jezikov.

K obravnavani tematiki spada končno še mesto iz razprave Nekatero napake v izreki in naglaševanju naše knjižne slovenščine. O novejših naših nedoločnih samoglasnikih, zlasti *è*, *i*, *ù*, *ò* (Cv. X. 9 c d, 10 b; JS I, 495–500 – v okviru 445–500), kjer je Škrabec na str. 499 ponovno spregovoril o sestavljeni pridevniški sklanjatvi in o polemiki, ki se je zlasti v zvezi s problemom sle. končnic tipa *-iga*, *-imu* razvila med njim in V. Oblakom: "Končnicam z *é* ali *è* prištevam tudi nekatere padeže sestavljene sklanje, g., d., l. sing. masc. in d. sg. fem., ki v stari slovenščini niso imeli vsi *ě*. Res, da sta *é* in *è* v *zlèga*, *ma'lèga* itd. mlajša od *é* in *è* v *svét*, *svèta'*, ali vendar sta s tema ista glasova. To sem obširneje dokazoval na platnicah Cv. VII. tečaja. Zoper to in nekatere druge moje misli se je odločno izrekel dr. V. Oblak v XII. zv. Jagičevega Archiva, pa ne da bi bil navel moje dokaze ter jih skušal ovreči. Da bi mogli bravci omenjenega časopisa sami soditi, sem nato jaz, koliker znam, tudi po nemško napisal svoje dokazovanje ter poslal prof. Jagiču s prošnjo, da je da natisniti, ako se mu zdi vredno. (To se je zgodilo v XIV. zvezku Archiva.) Dr. Oblak pa je mojemu spisu dostavil svoje vgovore in nasprotne dokaze. Prav! Meni je le za to, da najdemo resnico. Ta je namreč, vsaj v primeru, o katerem je tu govorjenje, za določbo prave izreke v knjižni slovenščini zadosti važna. Ako je resnica, kar dokazujem jaz, se prav bere *-èga*, *-èmu*, *-èm*, *-èj*, ako je resnica, kar uči dr. Oblak, potem moramo izrekovati s čistim *e*: *-ega*, *-emu*, *-em*, *-ej*, ali pa se verniti k nekedanjemu *-iga*, *-imù*, *-im*, *-i*, tudi v pisanju /.../."

4. Strnjeno in, kot se zdi, natančneje formulirano, je spregovoril Škrabec o problematiki skrčenja pri svojilnih zaimkih in v sestavljeni pridevniški sklanjatvi v okviru svoje razprave Ueber einige schwierigeren Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre, ki je izšla v AslPh XIV (1892) 321–347, ponatisnjena pa je bila v JS I, 500–537. Na to razpravo je odgovoril V. Oblak v članku Einige Bemerkungen zur vorausgehenden Abhandlung, n. d., 347–360. Škrabčev odgovor na Oblakov prispevek v AslPh ni bil objavljen, izšel pa je pod naslovom Erläuterungen und weitere Erwägungen v JS I, 537–606. Iz sopostavitve prav teh razprav se morda najjasneje vidijo ključna oz. sporna mesta pri razlagi

obravnavane problematike; ta so ostala aktualna in odprta tudi kasneje, deloma celo do danes. – Za vzorec si oglejmo nekatere odzive na omejnene Škrabčeve ugotovitve pri slovenskih jezikoslovcih, ki so se ukvarjali z istimi vprašanji.

Pri svojih izvajanjih je Škrabec, kakor že povedano, prišel v neso-glasje z V. Oblakom. Del navedene (sporne) problematike oz. argumentacije je lepo osvetlil F. R a m o v š v poročilu oz. recenziji Jezikoslovnih spisov I (Slavia II, Praga 1923–1924, 115–123).

Tako prim. npr. str. 117 sl.: "Glede *bržižinskih spomenikov* (145–150) /Škrabec/ zavrača mnenje Jagičevo Arch. I 450, da imamo v njih "mešan" jezik, ker slov. dialekti še danes kažejo nekatere v njih zapisane dvojnosti, kakor *vže – vre* (bržiž. *-že* poleg dvakratnega *tere*), *me – moje*, *-š* poleg *-ši* v II. sing. prez. itd. Pravilno poudari, da imamo v jeziku bržižinskih spomenikov pred seboj dobo, ko se pričnejo razne jezikovne novosti poleg še živečih starejših uveljavljati. Da bi iz tega sledilo, da je II. spomenik starejši, to je upravičeno ovrgel že Vondrák, Fris. pam. 28 sl." Prim. nadalje str. 118 sl.: "Glede *sestavljene deklinacije* (166–181; 321–25; 325–27; 499; 500–520 in 537–566) je Škrabec zastopal mnenje, da je v *dobrajego* itd. oziroma po *mojego*, *kojego* nastalem **dobrojego*, **dobrojemu* po onemitvi intervokaličnega *-j-* skrčenje obeh vokalov dalo *-ê-* in je za to navajal sledeče dokaze:

1. *mojego* > *mêga* (166 sl.), ki je šele kasneje pod vplivom *moj* dalo novo deklinacijo *moj-ga*, *moj-mu*, pri čemer pa ne mislim, da je *ê* izpodrinjen po *oj* ali deloma celo sam vnesen pred *oj* na pr. v instr. pl. *mojêmi*, marveč so k nom. *moj* bile pritaknjene končnice *-ga*, *-mu* ozir. *mojêmi* je analogično po *têmi*, kar ima tako pogosto shrv.; prim. še zelo slično stanje v stčeš. in stpolj. /.../

2. *vojevoda* > *vêvôda* > dolensko XVI. stol. *viûda*, kakor pišejo Trubar, Dalmatin itd.;

3. *dobroje-pol'e* > *Dobrépolje*, dial. izgovor: *dobráipole* /.../; glede akcentuacije pripomnim, da imamo v *Dobrépolje*, *Velésovo* < **veloje-selo* /.../ akutirani *-é-* < *-ojê*; *Dôvje* "Lengenfeld" je iz **d'ôlgê*, **dîgoje* z novoakutiranim *ž*, nedoločna oblika *dôlg*; *g* > *j* po dial. palatalizaciji;

4. *zslajego* [z anal. osnovo oz. akcentuacijo] > *zlêgà* – *zligà* ozir. *zlêga*, pisano *zleiga*. Oblike *lepiga*, *lepimu* itd., kakor jih beremo pri starejših slovenskih pisateljih imajo tedaj svoj *ì* iz nenaglasenega *ê*.

Proti temu je Oblak, Ljub. Zvon VII. 566 sl; AfsI Ph 12, 504 in 14, 347 sl. trdil, da je slov. *-ega* po analogiji pronominalne deklinacije nadomestilo nekdanje *-ajego* in da je *-iga* nastalo pod vplivom nom. *lepi*; pri tem se je predvsem branil priznati kontrakcijo *oe* > *ê*, sklicujoč se na to, da se v češčini ta dva vokala skrčita v *é* in ne v *ê* (*vêvoda*, *mêho*, *dobré*). Oblike v starejših tekstih in v nekaterih današnjih narečjih

(Rezija, Zilja) govore popolnoma jasno, da je imel Škrabec prav. Pa tudi, kar se tiče češkega *é* < *oe*, je slovenski kontrakcijski produkt ž njim v skladu, česar Škrabec ni vedel, ker se je v živahni polemiki preveč zavzel za *ê*. Kontrakcijski ozir. asimilacijski proces se je vršil takole: *oě* > *öe*, *eě* > *ē* t. j. dolgi *ē*, ki pa je bil v slovenščini kvalitativno in kvantitativno enak tedanjemu slovenskemu refleksu za praslovanski *é*, vsled česar je ž njim odslej doživljal iste izpremembe ter ga zato moramo nazvati *sekundarni ê*; v češčini pa je bil ta asimilacijski *ē* kvalitativno različen od tedanjega refleksa za prasl. *é*, radi tega ni mogel ž njim sovpasti in je kot *é* živel dalje."

5. Prim. še nekatera nadaljnja mesta, ki kažejo, kako so slovenski jezikoslovci povzeli Škrabčevo stališče glede obravnavane problematike oz. sami prišli na dodatnem gradivu do enakih sklepov:

Tako npr. F. R a m o v š, Morfologija slovenskega jezika (Lj. 1952) v poglavju "Sestavljena fleksija adjektiva", ob obravnavi rod. ed. (str. 102 sl.) meni: *"*dobrajego v sle.: 1. dóbréga, 2. enklitično rabljena oblika je dobila akcent pronomina: dobréga. Ta je mogla ali ostati do danes poudarjena na končnici, ali pa je akcent prenesla: 3. dobréga. /.../ V neakcentuirani poziciji se je é reduciral. Od Trubarja dalje so pisali dobriga do l. 1849, ko je Luka Svetec v knjižnem jeziku uvedel reformo po obrobnih govorih. Vprašanje je sedaj, ali je ta -i- pri Trubarju iz é (tako Škrabec), ali je nastal, kakor je trdil Oblak, po analogiji na N., torej dobri, dobri-ga, dobri-mu itd. Oblak se je opiral na češko obliko dobrého in trdi, da bi pričakovali v sle. -e- in ne -é-. V centralnih dial. je oblika dobriga nastala verjetno brez analogičnega vpliva sklonov z -i-, torej iz dobréga, predvsem če upoštevamo pogostne primere adjektivov kakor zléga itd. Po dialektih imamo pa še primere, kjer neakcentuirani é ne prehaja v i, pač pa v a, pa imamo kljub temu primere tipa dobriga: Slov. gor. dobriga. V vsakem takem primeru pa je -i- tja vnešen po velikem številu sklonov, kjer je -i- upravičen: dobrih, dobrima itd. Pravilna oblika je tudi v Rožu: dóbraha, krivaha, poleg te forme še ləpahə ali lpáha, kjer je pa -h- sredi besede onemel, imamo nove kontrakcije: lpá, mojahá ali mojá."*

K temu J. R i g l e r v svoji posmrtno izdani oceni Ramovševe Morfologije (J. Rigler, Ramovševa Morfologija slovenskega jezika. SR 33, 1988, 335-349). Prim. str. 345: "K sestavljeni sklanjatvi ni mnogo pripomniti. Sedaj je jasno, da je kontrakcija možna in glavni Oblakov argument, češ da češč. ne izkazuje *é*, zavračajo z mnenjem, da je bil ob kontrakciji češki *é* že zožen (prim. Ramovš, Slavia II, 118-9, RSAZU II/1944, 117). Mislim pa, da to niti ni potrebno, ampak da *oje* v češč. že

zato ni sovpadel z *é* (za psla. *ě* sprejemam z Ramovšem, RSAZU II, 111–124, fonet. vrednost *ǎ*), ker se je pri češ. *ě* okrepil sprednji palatalni element, ki ga kontrahirani *oje* najbrž ni vseboval, medtem ko je sle. *š*la v smeri depalatalizacije, zato je pri nas kontrahirani *oje* z njim lahko sovpadel."

6. Glede celovitejše ocene Škrabčevega prispevka slovenskemu jezikoslovju velja omeniti Ramovšev rokopisni sestavek (ki je bil objavljen v: Fran Ramovš, Zbrano delo. Prva knjiga, Ljubljana 1971) Zgodovina slovenske slovnice, n. d., 213–250. Tako prim. str. 243 sl., kjer R a m o v š govori o Škrabcu: "Velikega pomena za razvoj znanstvenega, historičnega študija slov. jezika pa je p. St. Škrabec. /.../ Jezikoslovje je imel za strogo znanost in je prišel do svojih rezultatov po strogi znanstveni metodi: zato ni našel doma rodovitnih tal. /.../ Oziraje se na zgodovino jezika, sledeč razvoju praslovanskih glasov v drugih slovanskih jezikih in upoštevajoč današnje reflekse v centralnih narečjih je delal popolnoma v smislu moderne lingvistike, določal neovrgljive zakone izreke in pisave slov. knjižnega jezika. To nalogo je potem nadaljeval in skoro vse njegovo proučevanje je šlo v to smer. S tem je postal oče slovenske fonetike. /.../" in še str. 244 (k delu Škrabčevih prispevkov na platnicah Cvetja z vertov sv. Frančiška, 1880–1915): "V vseh teh razpravah stoji trdno na zgodovinski podlagi kot dotlej še nihče, razbira fonetične subtilnosti narečij, vse to pa zato, da more določiti izreko in pisavo." V nadaljevanju Ramovš omenja nadaljnja območja Škrabčevega raziskovanja. Prim. še str. 245: "Večino svojega dela pa je položil v polemike. /.../ A v vseh teh delih, ki niso sistematično obdelana, je nagrmadil toliko gradiva za slovensko slovnico, za zgodovino našega jezika in naše pisave, za klasifikacijo slov. narečij itd., da bo na njegovem delu slonelo vse naše prihodnje jezikoslovje." Prim. še v zvezi s Škrabčevimi Jezikoslovnimi spisi (n. d.): "Doslej so izšli 3. zvezki I. knjige. Nadaljnje izdajanje bo vodil dr. A. Breznik. Pri tej izdaji je Škrabec v pripombah pod črto podal tudi mnenja, ki so jih jezikoslovci pozneje izluščili, tako da je s tem stvorjen nekak stik s sedanjim znanjem zgodovine slov. jezika."

7. V zvezi z argumentacijo za slovenski izhodiščni *-ě-* v sestavljeni pridevniški sklanjatvi in sklanjatvi svojilnih zaimkov kaže opozoriti še na nekatera mesta v Riglerjevih razpravah. Tako npr. [citirano po zborniku J. R i g l e r, Razprave o slovenskem jeziku. Ljubljana 1986] iz razprave Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, n. d., 189: "Kontrakcija je nastopila pred denazalizacijo in refleks je nazal. O tem ne more biti dvoma. Ne dokazujejo nam tega

samo Brižinski spomeniki, kjer dobimo tudi že kontrahirane oblike, pa še nazale, ampak zlasti taki primeri kot koroško *zec* z refleksom za *ę* (oziroma v tistem delu Podjune, ki ima še ohranjene nazale, z nazalom) in *zajęc*. Pa ne samo severozahodni del slovenščine, ki je dalj časa obdržal nazale, tudi severno štajersko področje, ki se razlikuje nazal od *ě* in etimološkega *e* (v dolgih zlogih), prav tako kaže na *ę* v takih primerih." – V zvezi s Škrabcem prim. še str. 212: "/.../ Tudi za slovenščino dokazana²⁴ kontrakcija *oje* > *ě* ne nasprotuje novemu pojmovanju razvoja *ě*. [op. ²⁴ n. d. navaja vir: "Prim. S. Škrabec, Cvetje z vertov sv. Frančiška (Cv.) II, 1881, 8 c–d; VII, 1887, 5 b–d; AfsIph XIV, 1892, 321 sl."]

8. Bolj ali manj sodobni jezikoslovci, pa tudi ti iz novejšega oz. najnovejšega časa, so imeli o problematiki, ki jo je večinoma reševal oz. vsaj nakazal Škrabec (deloma pred njim že drugi jezikoslovci, npr. Miklošič) sorazmerno različna stališča. Zdi se, da se sporna vprašanja oz. razlage zaimkovne in t. i. sestavljene pridevniške sklanjatve dajo razdeliti na naslednje točke:

1) Izravnave različnega tipa pri zaimkih kot *ta*, gen. **togo/toga* → bodisi *těga* z medparadigmatsko analogijo po mehki sklanjatvi bodisi → *těga* z znotrajparadigmatsko analogijo.

Škrabec (npr. JS I 515) je opozoril, da se pri tem zaimku v BS dobi *-o-*, v sle. od XV. st. dalje *tiga*, *timu*, *tīm*, torej (po njegovem zapisu: *těga*´, *těmu*´, *těm*). Še v Conf. gen. se dobi *seyga*. Gre torej za prvotni *ě*. Po R a m o v š u, Morf. 87, se dobi gen. *toga* še ohranjen v adverbialnih zvezah in dialektično (Rezija, Prekmurje). Sicer je posplošen *-ě-* (npr. Conf. gen. naglašeno: *teyga*, enklitično *tiga* do Svetčeve reforme l. 1849). Ramovš (n. d.) za Rezijsko navaja tudi vzporedno možnost *taha*, pri čemer *-a-* izvaja iz nenaglašene *-ě-* (glede zastopstva z *-o-* oz. *-ě-* v dat. in lok. sg. prim. Ramovš n. d.).

V o n d r á k, Vergl. slavische Grammatik II (1908), 90, tudi za sle. (podobno kot npr. sr. bolg., srb., st. polj., st. češ. itd.) računa s kratkim *-ě-*, nastalim po analogiji mehke sklanjatve.

V a i l l a n t, Gramm. compar. des langues slaves II (1958), 397 sl., za slovenščino očitno računa z izhodiščno obliko *těga*: "/.../ "Le génitif singulier masculin-neutre est en *-ga* dès le vieux slovène des Xe–XIe siècles: *jega*, etc., à côté de *jego* slavon. C'est une innovation ancienne du slovène et du serbo-croate, avec *-a* pris à la flexion nominale. On trouve dans les textes vieux-slaves de rares exemples de *-ga*: *koga*, *sega*, pour *kogo*, *sego*: c'est un trait du slavon occidental, le bulgare-macédonien maintenant *-go*. Les désinences *-ega*, *-emu*, *-em* du type mouillé et de la flexion contracte de l'adjectif ont été généralisées

en slovène; les formes du type dur se conservent dans la flexion de *kdó* 'qui', gén. *kóga*, outre des traces dialectales de l'ancien *toga*. Le vieux slovène distinguait *-oga* (*takoga*, etc.) et *-ega* contracte (*mega* de *mojega*). Vaillantova formulacija v zvezi s stanjem v srhv. dialektih se zdi dvoumna: "/.../ Au génitif singulier masculin-neutre, la désinence *-oga*, *-ega* apparaît dès le début du serbo-croate, comme du slovène" in str. 400: "Pour le pronom v. sl. *sī*, il a dans la langue ancienne les formes *saj* et *sī*, čak. *sa*; gén. *sega(j)*, čak. *segā*, etc. Ce pronom, peu avant sa disparition au XVIe siècle, a exercé à nouveau une action sur les autres démonstratifs: le ragusain a gén. *těgā*, *těmū*, et *ovegā*, etc., d'après *sega(j)*, *semu(j)*."

K temu prim. še L e s k i e n, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache (Heidelberg 1914), str. 370 in I v š i ć, Slavenska poredbena gramatika (Zagreb 1970, priredili J. Vrana in R. Katičić), str. 229 in 234.

2) Pri skrženih oblikah svojilnih zaimkov v gen., dat. lok. ed. m. s. sp. je v slovanskih jezikih mogoča oblika z *-ē-* poleg *-ō-*. Tu je Škrabec (po Miklošiču in proti Oblaku) argumentiral, da gre v slovenščini za *-ē-* v nasprotju z *-ē-* npr. v češčini. Kasneje se (med drugim) V o n - d r á k (n. d., 105) sklicuje na Oblaka, AslPh XV, 156, ter glede skrženih oblik v BS dopušča celo možnost hrv. vmesne stopnje: "Hier sind überhaupt solche Formen zahlreich: *me* für *moje*, *mega* für *mojega*, *memu*, *tva* für *tvoja*. Doch könnten hier auch die Reflexe eines s.-kr. Mediums gesucht werden."

V a i l l a n t za slovenščino pri skrženih oblikah tipa *mega* vsekakor računa z refleksom za *-ē-* (n. d. 468): "Le slovène a *môj*, neutre *móje*, etc., mais les dialectes présentent des formes contractes, et gén. *mójega* de la langue littéraire n'est qu'une graphie archaïsante pour *mojga*, *mejga*, *měga*, selon les parlars. Déjà le vieux slovène des Xe-XIe siècles présente *me*, *mega*, acc. fém. *mo*, etc., à côté de *moje*, etc.; et même *tvima* (un ex.) avec une désinence en *-i-*, mais ailleurs *tvoimi*, etc." Sbh. stanje obravnava n. d., 468 sl.: "Le serbo-croate a *môj*, neutre *mòje*, etc., avec seulement les formes contractes gén. *môg(a)*, loc.-dat. *môm(e)*, à côté de *mòjeg(a)*, *mòjem(u)*. Mais le moyen serbo-croate présentait tout un jeu des formes contractes qui ont disparu dans la langue moderne, neutre *mē*, fém. *mā* à côté de *moje*, *moja*, etc.; et aussi, mais plus rarement, *mīm* pour *mojim*, etc., avec extension secondaire aux désinences en *-i-*."

Škrabec je na navedenih mestih tudi skušal razložiti nastanek *-ō-* poleg *-ē-* s progresivno oz. regresivno asimilacijo < *-oje- pred skrženjem.

L e s k i e n (n. d., 370) meni, da so srbh. skrčene oblike svojilnih zaimkov nastale po analogiji pridevniške sklanjatve: "Statt gen. sg. *mò-jega*, dat.-lok. *mòjemu* kommt vor *môga*, *mômu* (*môme*); sie sind wohl nicht aus den volleren Formen kontrahiert, sondern den Kasusformen des bestimmten Adjektivs (*nòvôga*, *nòvômu*) nachgebildet." Tako tudi (n. d., 450): "Wo in Mundarten, čakavischen wie štokavischen, statt *-oga*, *-omu* usw. bei den harten Stämmen *-ega*, *-emu* steht, z. B. in Ragusa immer *těgâ*, *òvegâ*, hat Ausgleichung mit den weichen wie *njèga*, *mòjega* stattgefunden."

3) V oblikah tipa *dobrèga* itd. sestavljene pridevniške sklanjatve se je Škrabec (kot pri skrčenih oblikah svojilnih zaimkov) zavzemal za razlago z refleksom *-ě-* v slovenščini. Tudi tukaj je bil npr. V o n d r á k, kot kaže, mnenja, da gre za vpliv mehke sklanjatve (tip *jego*, n. d., 119 sl.): "Im Slov. stimmt die Dekl. vielfach mit dem S.-kr. überein, im allgemeinen hat sie sich aber mehr an *jego* u. s. w. angelehnt. N. Sg. m. *lepi*, n. *lepo* (wohl nach *město*, *to* u. dgl., sonst auch *večne* Freis. Denkm., kärnt. *to dobre* "das Gute"), f. *lepa*; G. Sg. m. n. *lepega* (schon in den Freis. Denkm. *nepraudnega* neben *diniznego*), f. *lepe* (also wie im S.-kr., so schon in den Freis. Denkm.); D. Sg. m. n. *lepemu* (so schon in Freis. D.: *zuetemu*), f. *lepi* (Freis. D. noch *zujetej*, dann auch *-oj* neben *-ej*); A. m. *lepi*, n. *lepo*, f. *lepo*; L. Sg. m. n. *lepem* (selten *-om*), f. *lepi* (*-ej*, in den Freis. D. *nepraudnej*); I. Sg. m. n. *lepim*, f. *lepo* (schon in den Freis. D. *vuelico*). /.../ Die kontrahierten Formen des Pl. finden wir schon in den Freis. Denkm. *minsih* (*mьnših*), *nepraudnih*, D. *zuetim* u. s. w."

V a i l l a n t, n. d., ob obravnavi pridevniške sklanjatve izhodiščno pravilno opozarja na približevanje pronominalne in sestavljene pridevniške sklanjatve (501 sl.): "Quelques formes nouvelles du vieux slave soulignent la tendance à rapprocher la flexion de l'adjectif déterminé de la flexion pronominal /.../. Cette tendance se développe dans les langues slaves, en même temps que les contractions dans les désinences."

Slovenščino obravnava na str. 507: "Les désinences gén. *-ega*, dat. *-emu*, lok. *-em*, sont celles du vieux slovène des Xe-XIe siècles, concurrencées par *-iga*, *-imu*, *-im*, formes dialectales de la langue actuelle. /.../ Le nominatif-accusatif neutre singulier était en vieux slovène *-e*, contraction régulière de *-oje* /.../, et cette désinence subsiste dialectalement, et, dans la langue commune, dans des noms de lieux comme *Dobropolje*; elle a été remplacée secondairement par *-o* pris à la flexion indéterminée, et la différence entre les deux formes déterminée n'est plus indiquée que par l'accent du radical: indét. *nòv*, neutre

nóvo, déterm. *noví*, neutre *nôvo*. Le locatif-datif féminin était en *-ej*; la langue commune a généralisé *-i* de la flexion nominale, comme dans les pronoms."

Srbh. in njeno razmerje do stanja v slovenščini obravnava na str. 508 sl., kjer tudi opozarja na kvantitativno razmerje med vokalizmom v zaimkovni in pridevniški sklanjatvi v srbh.: "La différence avec la flexion pronominale est ramenée à une opposition de quantité: gén. *tôg(ā)*, loc.-dat. *tôm(ē)*, et *nāše*, gen. *nāšeg(a)*, loc.-dat. *nāšem(u)*, avec *o*, *e* brefs, en regard de *ō*, *ē* contractes de l'adjectif. /.../ La flexion serbo-croate se caractérise par la contraction en *-ō* de *-oje* du nominatif-accusatif neutre singulier et par la forme en *-ō-* des désinences nouvelles, gén. *-ōga* (*-ōg*), etc. Le fait est général dans la domaine serbo-croate, et attesté dès le début: čak. *novô*, *novôga*, etc., et de même en kajkavien, à la différence du slovène. Cette contraction en *-ō-*, qu'on retrouve en bulgaro-macédonien ancien, pour *-ē-* des autres langues, n'est sûrement pas purement phonétique /.../, et *nōvō* est analogique de l'indéterminé *nōvo*, *nōvôga* de *-oga* de la flexion pronominale. Au locatif-datif féminin singulier, la désinence *-ōj* est directement empruntée à la flexion pronominale, comme en russe, avec une extension à la flexion mouillée qui apparaît dès XIIIe siècle; ici, le kajkavien présente *-e* et *-i* de la flexion nominale, comme le slovène, à côté de *-oj* comme čak. *novôj*".

K srbh. določni pridevniški sklanjatvi (tip *-ōga*) prim. še L e s - k i e n (n. d., 450): "Die bestimmten Adjektiva haben im Singular von Anfang der Überlieferung an gen. *-ōga*, dat. *-ōmu*, lok. *-ōm*; wo *-ago*, *-umu* steht, ist es kirchenslavischer Einfluß. Einmal sind auch im Skr. solche Formen vorhanden gewesen und zwar mit langem *ā*, *ū* aus Kontraktion von *-aago*, *-uumu* /.../; die Längen sind fortgesetzt in dem *ō*, *ū* der rein pronominalen Formen."

Prim. nadalje I v š i ć (n. d., 234 sl.): "Stariji likovi dolaze u nekim srednjobugarskim i drugim spomenicima. Tako, na primjer, u Trnovskom evanđelju (iz g. 1273) dolazi u lok. sg. *-ěamъ* pored *-ěmъ*. Napose treba spomenuti da je u srednjobug. spomenicima osobito čest lik *-oomu*, npr. *světoomu*. Za taj lik misli Vondrák da je nastao samo pisarskom kombinacijom prema likovima *-omu* i *-uumu* (prema dva *-uu-* došlo je i dva *-oo-*) jer znamo da se *-omu* javlja već u mlađem dijelu Zogr. Jednako se prema *-oomu* razvilo i *-eamu*. U mlađim hrvatskoglagoljskim spomenicima dolaze često i genitivi žen. roda na *-oje-* (npr. *prvoje*): *toje*. Hrvsrp. lik *-ī*, *-ō*, *-ā* razumijemo prema starijem *-yjb*, *-oje*, *-aja*, npr. *dōbrī*, *dōbrō*, *dōbrā*. Inače u hrvsrp. promjeni dolazi utjecaj pronominalne deklinacije. Lik *-ago* u gen. sg. dolazi do 15. vijeka, ali pored njega već od najstarijih vremena *-ogo* i *-oga*, danas *-ōg(a)*. Budući da se

govori, na primjer, *dōbrōga* pored *tōga*, to ne možemo reći da je završetak *-oga* prosto preuzet iz pronominalne deklinacije, jer vidimo da je *-o-* različite kvantitete. Duljina *-ō-* u pridjeva bit će prema duljini u završetku u ostalim padežima; ne bi bilo nemoguće da je duljina zadržana i prema starijem liku *-āgo*. Utjecaj pronominalne deklinacije imamo i u dat. i lok. *-ōmu* i *-ōm* gdje *-ō-* treba tumačiti kao u genitivu. Utjecaj pronominalne deklinacije imamo i u dat.-lok. sg. žen. roda na *-ōj* (mj. *-ějī*). Utjecaj spomenute deklinacije dolazi gdješto i u pluralu; tako se, na primjer, u gen. pl. nalazi u nekim spomenicima i *-ěh* (mj. *ih*) prema *těh*. Naš gen. sg. žen. roda na *-e*, npr. *dōbrē*, razumijemo prema *-eje* u *ja*-osnova (: *vīšnjē* < *vīšnjeje* < *vīšnjeje*). /.../ – Na našu je promjenu dosta nalik i promjena u slov. jeziku, npr. *mládi*, *mládo*, *mláda*; gen. *mládega*, *mláde*; dat. *mládemu*, *mládi*; lok. *mládem*, *mládi* itd. U slov. jeziku dolazi u nom. sg. sred. roda i *-e* < *-oje* (u Koruškoj). Za *-ega*, *-emu* i *-em* ne može se reći da je prosto preuzeto od zamjeničkih *jo*-osnova (tako bi bilo prema Vondráku /.../). U spomenutim završecima *-e-* je fonetički različito od *-e-* u *njéga*, *njému*, *njém*, kako pokazuje i slov. *těga* (pored *tegà*), *těmu* (pored *temù*), *těm* (pored *tèm*). U *-e-* u složenoj deklinaciji imamo refleks kontrakcije; *-ega* < *-ojego* : *mojeho* kao češ. *dobrého* < **dobrojeho* : *mojeho*. U dat.-lok. *mládi* razumijemo *-i* prema *-eji* kao *-e* u gen. prema *-eje*. /.../ U češ. jeziku je nom. sg. *dobrý*, *dobré* (< *dobroje*), *dobrá*, a u polj. *dobry*, *dobre*, *dobra*; gen. češ. *dobrého*, polj. *dobrego*, dat. češ. *dobrému*, polj. *dobremu* < *dobrojeho*, *dobrojemu* prema *mojeho*, *mojemu* /.../."

S skrčenjem, njegovim nastankom in distribucijo se je sorazmerno podrobno in sistematično ukvarjal še G. Y. S h e v e l o v, A Prehistory of Slavic, The historical Phonology of Common Slavic (1964), 524 sl., in med drugimi posebej v svoji knjigi J. M a r v a n, Prehistoric Contraction (1979) ter v številnih predhodnih študijah. Zaradi preobsežnosti in številnih spornih argumentacij in večkrat (tudi za slovenščino) vprašljivega gradiva jih na tem mestu ni mogoče obravnavati.

In končno kaže (v tem izboru) omeniti vsaj še povzemajoči prispevek S. B. B e r n š t e j n a, Kontrakcija i struktura sloga v slavjanskix jazykax, Slavjanskoe jazykoznanie, VI. međunarodnyj s'ezd slavistov, Moskva 1968, 19-31. Bernštejn (str. 22) opozarja na pojav skrčenja v ruščini in na to, da slednje dejstvo tudi v novejših prikazih ni upoštevano. Pri tem citira tudi Marvana, Slavia XXXV, 1966, 345, ter posebej opozarja na stanje v južnoslovanskih jezikih (n. d.): "Еще менше основаниј игнорировать факты контракциј в јужнославјанских јазыках. Хорошо известны в памјатникax старославјанского јазыка стјаžené формы в прилагателных и в имперфекте типа *dobrago* (< *dobrajego*), *dobrumu* (< *dobrujemu*), *veděxъ* (< *veděaxъ*), *možaxъ* (< *možaxъ*). Net сомнений, что v

dannom slučae pamjatniki XI v. ogražajut osobennosti živoj narodnoj reči slavjan Makedonii, Mizii, Balkan i Frakii. Pravda, daleko ne vse slučai uproščeniya struktury možno rassmatrivat' kak sledstvie kontrakcii. Tak, tv. p. ed. č. *dobryimъ* vzniklo, konečno, ne v rezul'tate fonetičeskogo slijaniya imennoj formy *dobromъ* i mestoimeniya *imъ*, a vsledstvie perestrojki dannoj struktury po opredelennym morfologičeskim modeljam. V mestoimennyx prilagatel'nyx staroslavjanskogo jazyka takix slučaev mnogo. Ne imejut k kontrakcii otnošenija i slučai tipa *dobrogo*, *dobromu* ..., predstavlennye posledovatel'no v vostočnoslavjanskix jazykax i sporadičeski v pamjatnikax staroslavjanskogo jazyka. Oni vznikli pod vozdejstviem mestoimennogo sklonenija *tz*, *togo*, *tomu* ... Trudnee dat' uverennyj otvet na vopros o proisxoždenii zapadnoslavjanskix form tipa *dobrega*, *dobremu* ... Oni mogli vzniknut' v rezul'tate kontrakcii: *dobrajego* > *dobraego* > *dobreego* > *dobrěgo* > *dobrego*. Odnako nel'zja isključit' vozmožnosti zdes' morfologičeskix preobrazovanij. Stjaženye formy izvestny ne tol'ko staroslavjanskomu jazyku. Oni vstrečajutsja i v drevnix serbskix, xorvatskix i slovenskix tekstax."

0 skrčenju v slovenščini prim. n. d., 23: "Specialistam xorošo izvestny mnogočislennye slučai kontrakcii v slovenskom jazyke. V etom otnošenii on ne ustupaet zapadnoslavjanskim jazykam. Sledy kontrakcii predstavleny v literaturnom jazyke (sr. *báti se* "bojatsja", *pás* "pojas", *svák* "dever', svojak", *státi* "stojat'", stál "stojal"), ešče bol'se v govorax (sr. lit. *zájec*, dial. *zéc*). Kontrakcija v slovenskom ogražena vo mnogix kornevyyx morfemax, oxvatyvaet mnogie slovoobrazovatel'nye elementy slov i fleksii. Mnogočislennye slučai kontrakcii v različnyx pozicijax naxodim v kajkavskix i čakavskix govorax serboxorvatskogo jazyka. Imenno to dalo osnovanie P. Naxtigalu po priznaku kontrakcii jazyki etogo rajona (slovenskie govory, kajkavskie i čakavskie govory) ob'edinit' s zapadnoslavjanskimi jazykami. /.../".

Končno prim. še njegova splošnejša izhodišča oz. sklepe (n. d., 29): "Utrata intervokalnogo *j* i posledujuščaja za etim kontrakcija proisxodili v slavjanskix jazykax v raznoe vremja, no vsegda posle utraty sverxkratkix, t. e. posle raspada praslavjanskoj slogovoj struktury (sil-labem). Utračivalsja ne *j*, a *i*. Poetomu vse processi, svjazannye s kontrakciej, ranee nastupali tam, gde ran'se i posledovatel'nee soglasnyj *j* izmenjalsja v poluglasnyj *i*. V odnix pozicijax *i* utračivalsja bez vsja-koj kompensacii (napr., *aja* > *aia* > *aa* > *ā*), v drugix – slivalsja s posledujuščim glasnym v dolgij monoftong (napr., *ǫie* > *ǫe* > *ē*). Sverxkratkije v sloge pred etim dolgim monoftongom utračivalis', nesmotrja na to, čto po pravilu Gavlika oni dolžny byli soxranitsja. Prežde ja vsled za Trubeckim ne učityval roli *i* v sozdanii dolgix monoftongov. A imenno v češskom jazyke ona byla velika. Kontrakcija nastupila v slav-

janskix jazykax v raznoe vremja. Ranšše vsego v češskom, pozže - v slovackom i slovenskom, ešče pozže - v štokavskix govorax serboxorvatskogo jazyka. Kak uže otmečalosa vyše, v nekotoryx severnovelikorusskix govorax kontrakcija v nastojaščeje vremja dejstvuet kak živoj fonetičeskij process. S kontrakciej byli svjazany ne toľko fonetičeskie i fonologičeskie izmenenija, ne toľko glubokie preobrazovanija struktury sloga: menjalsja vnešnij oblik morfem i granicy meždu nimi (sr. *zajęць* > *zec*). Suščestvennuju rolj sygrala kontrakcija v istorii fleksij."

Na podlagi gradiva in primerjave različnih argumentacij sodobnih in kasnejših jezikoslovcev (obsežno ponazorjenih s citati) je razvidno, da je imel Škrabec prav, ko je trdil, da so t. i. zaimenske oblike privedniških besed v slovenščini nastale po skrčenju v tematski samoglasnik *ě*, ne *e*, in se dalje razvijale, kot sicer jat, različno glede na svojo kvantiteto.

NAVEDENA LITERATURA

- A. Bajec, *Aleksander V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. /.../*. - SR II (1949), 160-163.
- S. B. Bernštejn, *Kontrakcija i struktura sloga v slavjanskix jazykax*. - Slavjanskoe jazykoznanie, VI. meždunarodnyj sjezd slavistov, Moskva 1968, 19-31.
- A. V. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*. - Sprache und Herkunft der Freisinger Denkmäler. Bratislava 1943.
- St. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*. - Priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić. Zagreb 1970.
- J. Marvan, *Prehistoric Contraction*. - (translated by W. Gray), University Press, University Park and London 1979.
- V. Oblak, *Einige Bemerkungen zur vorausgehenden Abhandlung*. - AslPh XIV (1982), 347-360.
- F. Ramovš - M. Kos, *Brižinski spomeniki*. - Ljubljana 1937.
- F. Ramovš, *P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi, I. zvezek (1.-4. snopič)*. /.../ - Ljubljana 1916-19. /.../ Slavia II (1923-24), 115-123.
- F. Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*. - Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ljubljana 1952.
- F. Ramovš: *Zgodovinske slovnice*. - V: Zbrano delo. Prva knjiga. Ljubljana 1971, 213-250.
- J. Rigler, *Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*. - SR XV (1967), 129-152.

- J. Rigler, *Razprave o slovenskem jeziku*. – Slovenska matica. Razprave in eseji 30. Ljubljana 1986.
- J. Rigler, *Ramovševa Morfologija slovenskega jezika*. – SR XXXIII (1985), 335-349.
- G. Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic*. – The Historical Phonology of Common Slavic. Heidelberg 1964.
- S. Škrabec, *Ueber einige schwierigere Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre*. – AslPh IXV (1892). 321-347.
- S. Škrabec, *Jezikoslovni spisi I*. – Ljubljana 1916-1919.
- F. Tomšič, *Podoba najstarejše pisne slovenščine*. – SR IX (1958), 19-34.
- A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves II*. – Pariz 1958.
- V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik II*. – Göttingen 1908.

Zusammenfassung

ZU DEN VON STANISLAV ŠKRABEC DARGEBRACHTEN BEITRÄGEN ZUR FRAGE DER KONTRAHIERTEN FORMEN BEI DEN POSSESSIVPRONOMINA UND IN DER ZUSAMMENGESETZTEN FLEXION DER ADJEKTIVA

Von dem Material, das vor allem in den Freisinger Denkmälern und in den slowenischen Dialekten zum Vorschein kommt, ausgehend, werden die Argumente von Škrabec (bezüglich der Rekonstruktion kontrahierter Endungen in der Adjektivflexion und des Einflusses der kontrahierten Formen der Possessivpronomina auf die adjektivische Flexion) im Lichte einiger zeitgenössischen wie auch späteren alternativen Erklärungen vorgestellt.

Die kontrahierten Formen sind nämlich ein wesentliches Element der Bestimmung des sprachlichen Status von Freisingen Denkmälern. Die Erklärung der Kontrahierung bzw. ihrer Vertretung innerhalb der slawischen Sprachen (z. B. das Verhältnis des Südslawischen zum Westslawischen, insbesondere zum Tschechischen und Südslovakischen, oder aber innerhalb des [westlichen] Südslawischen das Verhältnis des Slowenischen [samt den Dialekten] und des Kroatischen und Serbischen [samt den Dialekten]) stellt noch immer bis zu einem gewissen Grad ein offenes Problem dar.

OZNAČEVANJE DOLŽINE V FONOLOŠKIH OPISIH IN DRUGIH IZDAJAH OLA¹

V članku je predstavljen način zapisovanja slovenskih dolgih naglašeni samoglasnikov v publikacijah OLA in podan predlog za ustreznejše označevanje.

В статье представлено обозначение словенских долгих ударных гласных в публикациях ОЛА. Предлагается также новое решение для их более точного обозначения.

Pred leti (1981) so v Sarajevu kot ena pomembnejših publikacij Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA) izšli Fonološki opisi² (dalje FO), kjer so med drugim tudi fonološki opisi slovenskih govorov, ki so vključeni v ta atlas. L. 1988 je izšel 1. fonetični zvezek atlasa, (Refleksiji jat), l.1990 pa 2. a (Refleksiji nosnega e) in 2. b zvezek (Refleksiji nosnega o), precej pa jih je v različnih stopnjah priprave.

Že ob pripravljanju 1. zvezka so se pokazale različne nevzklajenosti v gradivu za posamezne slovanske jezike. Te so največkrat posledica prevelike navezanosti domačih raziskovalcev na tradicije nacionalnih dialektoloških zapisovanj. Nekatero razlike je uspelo vzkladiti že med samimi pripravami za tisk, nekatere pa so v prvih zvezkih OLA ostale. Med take sodi tudi označevanje dolžine glasov v slovenskih govorih in njene interpretacije v FO in na kartah OLA.

Za posamezne opise so podatki in njihova interpretacija sprejemljivi, kot celota pa med seboj niso zadovoljivo vzklajeni. To velja tako za označevanje v gradivu kot v opisih. Nevzklajenost pride posebej do izraza na kartah, pri pripravljanju pa se prezre, ker imajo avtorji pred seboj samo gradivo, ne pa tudi njegove interpretacije v fonoloških opisih. K vsemu temu je zato potrebo nekaj dodatnih pojasnil.

V FO so slovenski samoglasniški sistemi nastavljeni takole.

Naglašeni	:	Nenaglašeni	ali	Dolgi	:	Kratki
		(=Kratki)		(=Naglaš.)		Naglaš. Nenaglaš.

1. Solbica

i				u
ē			ō	
e	э	o	+	ī ū
	a			ē a

2. Ošne

i:		u:
īē		ūō
	e:	o:
	a:	

11. **Pomjan**

i:	ɥ:	u:
ɛ:		ɔ:
e:	ə:	
ɛ:		ɔ:

12. **Hrušica**

i:	ɥ:	u:
ie		uo
e:		o:
ɛ:	ɔ:	
	a:	

13. **Babno polje**

i:ə		u:ə
ɛ:		ɔ:
e:i		
ie	ua	
	ɔ:	

14. **Ribnica**

i:		u:
ie		uo
ei		ou
e:		o:
	ai	+ ər
	a:	

15. **Dragatuš**

i:		u:
ɛ:		ɔ:
e:		o:
	a:	

V točki 9 je označevanje naglašениh samoglasnikov z dvopičjem popolnoma redundantno, celo zavajajoče, ker nasprotja med dolgimi in kratkimi samoglasniki v govoru ni. Način zapisovanja je ohranjen po tradiciji še iz časa, ko ni bilo znano, da ta razlika ne obstaja oz. ko je znak za dolžino pomenil fonetično oz. notranjo dolžino. Ko se je ugotovilo, da so nekdanji kratki samoglasniki podaljšani na dolžino nekdanjih dolgih, se je tudi tem enostavno dodal znak za dolžino in pri tem je ostalo.

Monoftonški sistem, označevan z dolžinami, je tudi v točki 11. V bistvu iz tradicije, da v slovenskem jeziku obstajajo dolgi in kratki samoglasniki in ker ni kvantitetne razlike med samimi naglašениmi samoglasniki, je napravljen nekak kompromis in so, podobno kot v točki 9, kot dolgi označeni vsi naglašени samoglasniki, kot kratki pa vsi nenaglašени. Enako grafično označevanje z dvopičjem vseh dolgih (monof-tongov in diftongov) je tudi v točkah 5 in 18.

Nasprotno, označevanje brez formalnega znaka za dolžino za naglašene monoftonge in diftonge, ne glede na to, ali je sistem monoftongičen ali monoftongičnodiftongičen, je tudi v točki 1, kjer je sistem monoftongičen, ter v točkah 3 in 19, kjer je monoftongičnodiftongičen. Točka 4 pa je kompromisna: monoftongi so označeni z dvopičjem, diftongi brez, stanje pa je podobno kot v točki 9.

Na splošno lahko rečemo, da je v sistemih z osnovnim akcentskim nasprotjem označevanje dolžine odveč, tudi če upoštevamo dejstvo, da so naglašени samoglasniki daljši od nenaglašениh. To je namreč avtomatična lastnost glasov v teh sistemih. Ker pa je zapisovanje dvojno oz. celo trojno, dobimo napačen vtis, da so različni tudi glasovi: da je i, u,... v točkah 1, 3, 19 kratek, v točkah 5, 9, 11, 18 pa dolg, dejansko pa je označevanje z dvopičjem samo podvojeno označevanje naglašенosti. Napačna interpretacija pride do optičnega izraza na kartah, kjer se dolžina označuje z vzporedno linijo zunaj osnovnega znaka (⊙ ▲ ■ – dolg glas; ● ▲ ■ – kratek glas). Slovenski dolgi glasovi so tako prikazani enako kot dolgi glasovi češkega, hrvaškega in srbskega jezika, kjer pa je razmerje med dolžinami in kračinami popolnoma drugačno kot v imenovanih slovenskih govorih.

S tega zornega kota je posebno važno označevanje diftongov, kakor je pojmovan tudi er, v kvantitativnih sistemih. V vseh slovenskih samoglasniških sistemih so diftongi po trajanju gotovo daljši kot monof-tongi. Uvrščeni so normalno k sistemom dolgih glasov. Nekateri avtorji opisov so dolžinee označevali z dvopičjem, drugi pa so z dvopičjem označevali samo nekatere vrste diftongov, tretjim pa je dolžino pomenil že sam dvojni znak (uo, eĭ) in pri t. i. dvografih niso dodajali dvopičja. Pa tudi samo označevanje dolžine je različno: na koncu diftonga (5, 18:

ie:, uo:), ali na koncu prvega dela diftonga (13: i:ə, u:ə, e:i, 146: u:ə). V opisih to ni nikjer razloženo, razen same uvrstitve k dolgim glasovom.

Pri kartografiranju se oznake tipa uo:, e:i pojmujejo kot dolg diftong in se podajajo z znaki tipa , če nimajo dvopičja, uo, e:i, pa kot kratek, kar se podaja kot tip , v resnici pa taka razlika ne obstaja. Če bi hoteli v teh sistemih enakovredno označiti monoftonge in diftonge, bi morali tudi pri diftongih povsod risati znak za dolžino. Ker pa kratkih diftongov sploh ni, bi bilo bolje, za slovenski jezik ne uporabljati znakov za dolge diftonge in pri tem upoštevati, da že sam znak za diftong pomeni dolžino. To bi bilo lahko izvedljivo, ker se ti znaki ločijo od ostalih.

Problem zase je enofonemski diftong ə/ər:. Najdemo ga v točkah 7, 14, 16, 146, 148, 149. Vse to so kvantitativni sistemi in razen 149 tudi intonacijski. Poleg dolgega diftonga obstaja povsod tudi kratek, ki pa ni problematičen, ker je povsod pojmovan dvofonemsko. Dolg je pojmovan enofonemsko zaradi preko obeh delov razpodeljene intonacije. K dolgim je uvrščen prav zaradi diftonškosti (polglasniškega in zvočniškega elementa), vsak zase pa bi bil verjetno kratek. Grafično označevanje dolžine v FO in v gradivu je različno: v t. 14 in 16 za njim ni dvopičja kot znaka za dolžino, samo povezaj pod obema elementoma (ər), kakršen je skoraj vedno tudi pod drugimi enofonemskimi diftongi. Ta povezaj pa se v izdajah atlasa (zvezki s kartami) pri diftongih tipa e:i, o:u, i:e, u:o izpušča. To je bila naknadna odločitev v fonetični sekciji. Do nje je prišlo zaradi lažjega tiska. V t. 146 je ər brez kakršnega koli znaka, kot dolgega ga je treba smatrati, če je zgoraj intonacijski akcent. V t. 7 je v FO dvopičje kot avtomatični razpoznavni znak dolgih diftongov postavljeno za ər, torej ər:, ta položaj dvopičja je tudi znak, ki kaže na enofonemsko pojmovanje diftonga. Povezaja ni. V t. 148 je znak za dolžino za prvim delom diftonga (ər), kot na vseh doslejšnjih pa je tudi na njem vedno znak za akut ali cirkumfleks. V t. 149 ni ob ər nobenega znaka, vsaj akcentuiran ər pa je pojmovan kot dolg. Vsak od naštetih ər je enakovreden drugim diftongom in če bi zanje na kartah izpuščali znak za dolžino, velja isto tudi za ər. Ostati pa mora znak za intonacijo.

Če na kratko povzamemo: **v sistemih z akcentskim nasprotjem pri naglašanih glasovih ne bi smelo biti oznak za dolžino (podatek o naglašeni je na karti podan posebej z izogloso), v kvantitativnih sistemih pa bi bilo najbolje, da bi bili diftongi brez oznak za dolžino. Diftongi so nekateri res daljši kot drugi, vedno pa so v istem sistemu dolgih glasov tako kot dolgi monoftongi. Nimamo namreč sistemov, v katerih bi bili dolgi in kratki diftongi. Da gre za diftong, se na karti vidi že iz znaka, ki se jasno loči od znakov za monoftonge. Absolutna dolžina glasov pa se na kartah ne prikazuje.**

OPOMBI

- ¹ Članek je bil namenjen in oddan za Makedonski jezik, Skopje l. 1990.
- ² Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom, ANU BiH, Posebna izdanja, Knjiga LV, Sarajevo 1981

Резюме

Это обозначение не во всех пунктах (1 - 25, 146, 147, 148, 149) одинаково. В системах с основным акцентуационным противопоставлением обозначение долготы является излишним, так как все ударные гласные представляют собой долгие, безударные же - краткие. Ударность представлена на карте изоглоссой, долгота формой основного знака. Двосточие, обозначающее долготу в пунктах 5, 9, 11, 18 является только повторением обозначения ударения, а не показывает фактическую долготу гласного. В системах с противопоставлением по долготе-краткости без обозначения долготы должны быть дифтонги. О О том, что речь идет о дифтонге, говорит уже сама форма знака; фонологически долгих и кратких дифтонгов в словенских говорах нет, а абсолютная долгота гласного на карте не обозначается.

TUDI POSLOVNO IME JE KOT ZRCALO

Članek z naslovom Tudi poslovno ime je kot zrcalo podaja analizo konkretnega potencialnega imena (Ozara, nastalega po apelativu ozara), ki naj pokaže, ali izbrano ime oz. njegov motivacijski preplet sedmih parametrov ustreza poslovnemu imenu imanentni reklamni funkciji.

Cet article dont le titre est Le nom commercial est aussi comme un miroir a pour objet l'analyse d'un nom concret potentiel (Ozara, provenant du nom commun ozara - bord des champs). Il montrera si le nom choisi ou, plus précisément encore, si l'entrecroisement des sept paramètres répond à la fonction immanente, c.à.d. publicitaire, du nom commercial.

V knjigi *Enobesedna imena slovenskih podjetij* (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 1991) in v članku *Enobesedna imena zasebnih podjetij* v delu *Ljubljane* (zbornik *Jezikoslovni zapiski* 1; Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1991) sem obravnavala imena podjetij po **analitični poti**, to je tako, da je bila obravnavana namenjena že obstoječim imenom, včasih tudi takim z dolgoletno tradicijo: namen raziskave je bil torej odkrivanje in analiza parametrov že oblikovanega oz. izbranega. Pri tem je bilo osnovno težišče konkretnega dela prav poizvedovanje pri oddajnikih oz. pri tvorcih imen, kar mi je bilo nujno potrebno izhodišče za besedotvorno tipologijo in motivacijski opis, za poskus estetskega vrednotenja imen, za ugotavljanje količinskega razmerja tuje proti domačemu in za razmišljanje o vzrokih naraščajoče mode dajanja tujih imen slovenskim podjetjem oz. izdelkom ter obenem za ugotavljanje najnovejših trendov pri dajanju imen (zlasti zasebnim) podjetjem v zadnjih treh letih. (Prim. članek v *Delu*, julij 1993, in v *Književnih listih*, december 1993).

V *pričujočem članku* bom predstavila **ime podjetja oz. organizacije s sintetičnega, genetičnega vidika**. Podana bo analiza parametrov pri izbiri imena, z namenom nakazati raznovrstnost vidikov, ki jih je treba upoštevati pri izbiri, da se ime lahko uspešno vključi v promocijski splet in s svojimi jezikovnimi prvinami omogoči vidno mesto imena v večdimenzionalnem svetu reklame.

Članek ima štiri dele:

1. *Uvod* je kratka osvetlitev imen podjetij oz. izdelkov glede na zvrstni in stilistični vidik.
2. *Prehodni del* je oris neposredne pobude za predlog enobesednega imena za mariborsko na novo ustanovljano neprofitno organizacijo.
3. *Jedrni del* je navedba izbranega imena *Ozara* in nato analiza parametrov, s katerimi utemeljujem izbrano ime.
4. *Sklep*.

1 Uvod

Imena podjetij, organizacij oz. izdelkov so posebna funkcijska zvrst jezika, posebna zato, ker imajo poleg svojega imenskega statusa v svoji genezi in delovanju (torej v procesu oddajnik – sprejemnik) poteze zlasti publicističnega, novinarskega jezika. Pri tem je treba poudariti, da gre predvsem za vidik zvrstnega **stilističnega** vprašanja, saj stilistika proučuje vsa sredstva, ki težijo k nekemu izraznemu cilju. Vsak jezikovni izraz se da proučevati z vidika njegove izrazne vrednosti, kar je tem bolj pomembno pri imenih podjetij oz. izdelkov, kjer potreba po sugestivni moči izraznega sredstva izvira že iz same reklamne vloge, ki je imenom podjetij oz. izdelkov imanentna: oddajnik (komunikator) namreč tudi z imenom želi sugerirati sprejemniku (kupcu oz. uporabniku, torej recipientu) kvaliteto svojega izdelka oz. storitve in zlasti v času velike konkurence s tem pokazati izrazito, konkurenčno lastnost svoje storitve. Seveda obstajajo tudi druga sredstva za promocijo izdelka – od najbolj razširjenega, reklame (kjer gre običajno za interakcijo jezikovnih sredstev z vizualnimi), pa do čisto predmetno konkretnih načinov (npr. degustacije oz. demonstracije izdelkov oz. storitev na domu). Vendar ime je tisto *prvo in trajno* komunikacijsko sredstvo med oddajnikom in sprejemnikom, je torej zelo vidni, izpostavljeni člen v procesu tržnega komuniciranja.

Seveda je pri analizi imen treba upoštevati oba pola komunikacije, zato govorimo o **stilistiki oddajnika** in **stilistiki sprejemnika**. Teoretični novinarske stilistike, ki ji do neke mere lahko prilagodimo t.i. poslovnoimenotvorno stilistiko, navajajo tri faze pri stilistiki oddajnika (proces ustvarjanja, pisanje, kodiranje) in tri faze pri stilistiki sprejemnika (proces sprejemanja, pojmovanje, osmislitev)¹. – Glede na poslovnoimenotvorno teorijo pa z reklamnega vidika ustvariti dobro ime pomeni – uspeli predvideti tako interese, okus in stilistično naravnost oddajnika kot tudi interese, okus, stilistično naravnost ene ali več ciljnih skupin (sprejemnikov), ki jim je besedilo oz. ime namenjeno, oboje do optimalne mere uskladiti in zajeti v največkrat eno samo besedo – enobesedno ime kot firmo.

"Stilistika se ne sprašuje, *kaj* je rečeno, ampak, *kako* je rečeno." In nadalje: "Jezik izraža, stil krepi izraznost." ... Ta "kako" in "krepi izraznost" se kaže v "emocijah, slikovitosti, estetskem užitku, sodelovanju uporabnika pri odkrivanju sporočila (npr. vsebine imena), nakazovanju neizkazanih vsebin (aluzije) ipd."² V bistvu gre za stara razmišljanja, znana že od Aristotela dalje, ki jih je francoski naravoslovec in pisec z začetka 18. stoletja strnil v znano geslo "Stil – to je človek" ("Le style c'est l'homme"); pri reklamno naravnem statusu imen podjetij, organizacij oz. izdelkov seveda nujno z dopolnilom, poudarkom, da je

stil res človek, vendar tudi družbena sredina, kateri človek pripada in ki ji je sporočilo namenjeno. Ime podjetja oz. izdelka ima tako v sebi več funkcij, ki se dajo klasificirati na različne načine, katerih skupni imenovalac pa so po Tomu Korošču (prirejeno glede na funkcije časopisnih naslovov³) tri funkcije: (1) poimenovalno-informativna, (2) informativno-stališčna, (3) pozitivno-pridobivalna; ob tem T. Korošec navaja mnenje Popova, da "ni čiste funkcije, ampak vsaka že v sebi nakazuje že drugo, sorodno; ... funkcije si hkrati nasprotujejo in se med seboj dopolnjujejo. ... Ena od funkcij je navadno v prvem planu."

Poslovnoimenska stilistika je dejansko do določene mere podobna stilistiki, veljavni za časopisne naslove v novinarski funkcijski jezikovni zvrsti. Mladenov za te pravi: "Naslovi so pomembni elementi javnega sporočila: naslov uvaja sprejemnika v informacijo: to je prvi vtis, sukus informacije, včasih le namig ali aluzija, včasih napoved ocene: naslov je tudi vizualni element; kot tak ali privlači ali odbija; včasih je samo simbolika, slikovita informacija, besedna igra; *dober naslov učinkuje istočasno na oko, razum in srce.*" – *Podobne oznake veljajo tudi za imena podjetij oz. izdelkov, saj je dobro ime skupek pomenskih in glasovnih sozvenečih učinkov*, torej naj bi ime prav tako istočasno delovalo "na srce, razum in oko". Avtorja knjige Jazyk ulicy Škol'nik in Tarasov tak interakcijski preplet poslovnih imen posrečeno strneta v geslo AIDA, ki kot kratica povzema štiri temeljne naloge imena: attention, interest, desire, action (čemur bi ustrezal slovenski prevod: pozornost, zanimanje, želja, akcija).

Zgoraj omenjene funkcije imen in nakazane jim imanentne lastnosti je pri izbiri ali oblikovanju imena podjetja oz. izdelka vsekakor treba upoštevati; dostikrat je izbira imena stvar trenutnega navdiha, včasih pa bolj pretehtanega premisleka; v vsakem primeru je izbiro dobro preveriti po vidikih, ki so za poslovno ime relevantni.

2 Prehodni del: Oris neposredne pobude za predlog enobesednega imena za mariborsko na novo ustanovljano neprofitno organizacijo

V članku bom predstavila ime organizacije s **sintetičnega**, torej **genetičnega** vidika. Za pobudo se zahvaljujem gospodu Igorju Hrastu, ki me je kot predsednik mariborske *Organizacije za kakovost življenja* prosil za nasvet oz. predlog glede izbire imena za njihovo na novo ustanovljano organizacijo v Mariboru, pri čemer so si želeli, "da bi bilo ime (pristno) slovensko in tudi po slušni plati prijetno."⁴ Pri tem mi je izročil njihov za registracijo dejavnosti in tudi že za promocijsko predstavitev organizacije izdelani zlasti besedilni material, ki mi je bil v oporo pri predlaganju imena.

3 Jedrni del: Navedba izbranega imena *Ozara* in analiza parametrov kot utemeljitev izbire

Za mariborsko na novo ustanovljano neprofitno organizacijo s širšim, opisnim imenom *Organizacija za kakovost življenja* se mi je po pregledu gradiva s predstavitvijo njene dejavnosti utrnila misel, da bi bilo morda primerno ime OZARA, in po analizi nekaterih parametrov so se utemeljitve sintetizirale v mnenje, da je za neprofitno organizacijo, katere glavni namen je posvetiti se poboljnišničnemu rekonvalescentnemu procesu ljudi, ki v vsakdanjem življenju čutijo psihično preobremenjenost in s tem določene zdravstvene posledice, ime *Ozara* primerno: V tem me potrjuje tudi sprejem oz. odziv na to ime pri predsedniku organizacije, ki se je (kljub anketi, za katero je prosil razred neke mariborske srednje šole in s pomočjo katere naj bi dobil listo predlogov) odločil za ime *Ozara* ter vložil postopek za registracije te organizacije.

Svoj predlog za ime OZARA kot enobesedno ime za neprofitno organizacijo s širšim imenom *Organizacija za kakovost življenja* utemeljujem z več vidikov:

- (1) pomenskega (semantičnega),
- (2) glasovnega (fonetičnega),
- (3) slovnično - oblikoslovnega,
- (4) etimološkega (uradna, znanstvena etimologija; asociativna etimologija),
- (5) asociacijsko-konotativnega,
- (6) besedno-slikovnega kombinacijskega vidika,
- (7) klasifikacijsko besedotvornega vidika.

"Jezik javnega informiranja namreč ni osvobojen svoje komunikativne funkcije in se tudi ne more obnašati popolnoma svobodno"⁵. To do precejšnje mere velja tudi za imena podjetij oz. organizacij, kjer naj ime v okviru močne konotativne funkcije, ki sugerira, vzbuja asociacije (kar odgovarja reklamni vlogi), tudi informira, predstavlja, če že ne direktno, pa vsaj z motivacijsko aluzijo. "Tvorbo imen podjetij oz. izdelkov prav geneza s poudarkom na asociaciji in konotaciji povezuje z mehanizmom jezika reklam."⁶

3.1 Pomenski vidik utemeljitve imena *Ozara*

Ozara je *travnat svet na koncu njive, kjer se pri oranju obrača plug*; primeri rabe: *na ozarah je konje ustavil; pasti po ozarah; zeleneče ozare in meje*. (Razlaga besede in primeri so iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika, 3. knjiga, 1979). Beseda v SSKJ ni označena ne kot narečna ne kot starinska ali podobno, skratka - SSKJ jo predstavlja kot knjižno, kar pa seveda ne pomeni, da v kaki slovenski pokrajini nimajo

za to predmetnost drugega izraza⁷, in ne pomeni, da jo vsakdo pozna, saj gre za "predmetnost", svet, ki je verjetno manj znan mestnim ljudem, zato pa nič manj slovenski.

Glede na tak pomen besede ozara (kot je povzet po SSKJ) in glede na svoje poznavanje te besede (pri sorodnikih v okolici Kranja in Škofje Loke) ter glede na gradivo s predstavitvijo ciljev in dejavnosti te na novo nastajajoče mariborske organizacije – sem besedo OZARA predlagala za ime z osnovno pomensko utemeljitvijo, ki temelji na **metafori** kot osnovnem pomenotvornem in najbolj znanem sredstvu tudi v ekonomsko-propagandnih sporočilih, zlasti v poslovnem imenotvorju. – Vrste metafore v tej jezikovni zvrsti so tako kot sicer v jeziku glede na izvor oz. t.i. tertium comparationis zelo različne. Tako teoretiki za novinarsko stilistiko navajajo po izvornih področjih npr. medicinsko metaforiko, šolsko metaforiko, športno, religiozno, zoološko, botanično metaforiko ipd. Izvori metaforičnih izrazov so zelo pestri, raznovrstni – tako kot življenje; v primeru imena *Ozara* bi lahko torej rekli, da gre glede na področje za t.i. kmečko metaforiko. – Oblikovalec izbere dobro ime oz. zajame metaforični izraz iz tistega predmetnega izvira, za katerega predvideva, da ga vsaj določen del sprejemnikov pozna. Pri tem se je seveda priporočljivo izogniti t.i. šablonskim metaforam, kjer gre za nevarnost preobrabljene, vsakdanje metafore, ki kot ime deluje neoriginalno, ne prinaša svežine in ne odpira v sebi vrat potencialnega bogastva večpomenskosti imena, ali drugače povedano, nekako ustavlja pot motivacijskemu prepletu. Motivacijski preplet namreč za ime predstavlja odliko in je hkrati primeren tudi iz povsem pragmatičnega vidika različne védenjske strukture ciljnih skupin (ali tudi strukture posameznikov znotraj ene same ciljne skupine): ni namreč mogoče pričakovati, da bodo vsi poznali oz. prepoznali izhodiščni metaforični izvor.

3.1.1 Metaforične povezave

Ime "Ozara" omogoča **metaforične povezave** z več poudarki delovnih ciljev, razvidnih v programu mariborske *Organizacije za kakovost življenja*⁸. Naj za nekaj takih poudarkov navedem metaforične interpretacije:

- **"vračanje"** (Program, str. 2, zadnji ods.): Tudi prva smer (pot) ni bila slaba, ni bila zaman, bila je celo potrebna, zdaj se je treba vrniti spet nazaj, v drugo smer.
- **"počitek", "sprostitev"** (Program, str. 3, zadnji ods.): Iz izkušnje in iz pripovedovanja vem, da se je včasih na ozarah tudi malicalo, torej počivalo, sprostito; na to kaže tudi primer iz SSKJ: *pasti na ozarah* (velja za živino, konje, ki so vlekli plug); še primeri iz literature: Prežih, Samorastniki: *Materi se je deček zasmilil, vzela je šilo in gonila sama, medtem je Neč na ozarah trdno zaspal*; I. Cankar: *Tako*

sta se menila na ozarah; J. Švajncer: *Samo enkrat bi še rada odšla po ozari med zorečo pšenico ...*; A. Gradnik: *Spet si mi svet, ti dom, ti rodna streha, ognjišče toplo, vrt in oreh stari, kopača, lese, stog in plug na ozari.*

- **"kontinuirano delovanje", "vztrajnost"** (Program, str. 2, zadnji ods.): Da preorješ celo njivo in jo pripraviš za setev, je potrebno večkrat priti s plugom do ozar in iti nazaj in spet do ozar in spet nazaj ...; tudi pri ohranjanju duševnega zdravja so potrebne prav temu namenjene aktivnosti – preorati njivo svojega življenja (vmes počivati, se sprostiti; pogled naprej in nazaj), da je pripravljena na setev.
- **"preko dela omogočati doživljanje pozitivne, socialno sprejete vloge"** (Program, str. 3, zadnji ods.): Le zorana njiva (vmes počitki oz. obračanje na ozarah) je pripravljena na za človeka osrečujočo setev in s tem povezanim (za)upanjem v žetev.

3.2 Glasovni vidik utemeljitve imena *Ozara*:

- Beseda *ozara* ima pet črk (oz. fonemov), torej je primerno dolga tudi za ime (tudi glede na statistične podatke o povprečni dolžini slovenske besede iz konkretne jezikovne rabe⁹).
- Vseh pet fonemov je zvonečih: trije samoglasniki: *o* in *dva a*-ja (vsi so največje odprtostne stopnje) ter dva soglasnika, ki pa sta oba iz skupine zvonečih: *z* in *r*, pri čemer *z*-ju jemlje morebitno rezkost prav njegovo mehkejše glasovno okolje.
- Porazdelitev samoglasnikov in soglasnikov je primerna, zaporedno menjavajoča se, kar prispeva k blagoglasnosti, daje vtis prijetne valovitosti, vizualno primerljive tudi s pogledom na zorano njivo.

Pomen evfonije (blagoglasnosti) ali vsaj lahke izgovorljivosti za poslovno imenotvorje poudarjajo različni teoretiki, saj se nanjo navezuje (1) *impresivna funkcija* imena (prim. tudi 3.5 – asociativno-konotivni vidik) kot temeljna v teoriji reklame (saj pritegne, povzroči, da nekaj sploh vzbudi pozornost) in (2) z enako pomembnostjo tudi *mnemotehnična funkcija* imena (katere bistvo je tehnika pomnjenja oz. zapomnitve)¹⁰. Seveda je blagoglasnost pomembna zlasti zaradi nanjo navezujoče se impresivne funkcije, katere moč je premo sorazmerna z *muzikalnostjo* (blagoglasnostjo besede). Tako je v knjigi *The Discourse of Advertising*¹¹ glasba opisana kot "sintaksa brez semantike", zaradi česar je *muzikalnost bistveno povezana s konotacijo*.

3.3 Slovnico – oblikoslovni vidik utemeljitve imena *Ozara*

SSKJ ima pri besedi *ozara* oblikoslovno oznako *nav. mn.*, kar pomeni, da se beseda navadno, največkrat rabi v množini (npr. *pasti konje na ozarah*). Vendar, ker je osnovna oblika v slovarju navedena v ednini, se

lahko tako tudi rabi; torej: edninska oblika je prav tako primerna oz. pravilna. To potrjujejo tudi primeri iz rabe, dokumentirani v literaturi, ki jo v obliki za SSKJ potrebnih izpisov hrani inštitutska gradivska kartoteka, ki pokaže, da večina pisateljev uporablja besedo v množini, torej *na ozarah* (Prežih, A. Ingolič, I. Cankar, F. S. Finžgar, J. Jalen, M. Malenšek), nekaj pa je tudi primerov rabe v ednini, torej *na ozari* (A. Gradnik, J. Švajncer, M. Lobnik).

Za ime podjetja, organizacije je tudi iz zgolj pragmatično skladenjskega vidika (enostavnejša raba v povedi, v različnih skladenjskih zvezah) edninska oblika boljša, primernejša.

3.4 Etimološki vidik oz. etimološka osvetlitev besede *ozara* naj bolj globinsko razjasni *sporočilno, predstavitevno funkcijo* imena *Ozara*.

3.4.1 Uradni etimološki vidik

Etimološki poznavalci besedo *ozara* večinoma razlagajo kot postverbal, torej izglagolski samostalnik od glagola *orati*. Naj citiram: "**razâra** (f.) ozara ... Poleg *ozâra*, *vzâra*, *zâra* »isto« najverjetneje postverbal iz prefigiranega glagola sln. *razârati* (impf.) »auseinanderpflügen« poleg neizpričanega **(o-)vzârati*. Sln. *razârati* je sekundarni impf. k pf. *raz-orâti*, *-ôrjem*, glej *orâti*." (F. Bezlaj, M. Snoj, M. Furlan – Etimološki slovar slovenskega jezika III – gradivo (november 1994). In Bezlaj – Etimološki slovar slovenskega jezika II (Ljubljana, 1982) pri glagolu *orati*: "... Problematično je tudi *ozâra*, nav. pl. *ozâre*, *vzâre*, *zâre* »Querfurchen, Ackerrein«, verjetno **vzâra*; pogostno v mtpn. *Ozâre*, *Vozâre*, *Ozarîšče*, *Zâre*, *Zarce*, *Zarnice*; prim. stp. *wzôr* »oranje; model«, č. *zvûr*, *obrat na jeden zûr*. Machek, NŘ XII 63 zavrača Oberpfalcerja, NŘ XII 88, da se tu križata dve osnovi."

3.4.2 Asociativnoetimološki vidik

Ob uradno veljavni etimološki osvetlitvi, kot jo za slovenščino podaja citirani Etimološki slovar slovenskega jezika, je pri imenu *Ozara*, nastalem s polastnoimenjenjem besede *ozara*, katere etimologija ni znana vsem, tudi ne vsem govorcem te besede, prav zato treba poudariti še naravno težnjo, izvirajočo iz *sporočanjske* funkcije jezika, da pomensko nejasnim besedam poskuša najti ali pripisati pomen, zlasti če za to v jeziku obstajajo asociativne ali vsaj delno homonimne možnosti. Gre za postopek t.i. asociativne etimologije (znane iz ljudske etimologije), ki je pravzaprav "drugotna semantizacija oz. osmislitev najpogosteje pomensko že izpraznjenih ali oslabljenih prvin"^{11a}. Gre za t.i. pomenske predrugačitve, ki so, seveda ob pomenski oz. metaforični primernosti, imenu v korist in odliko, saj raznovrstni motivacijski sklop, ki da

motivacijski preplet, obogati konotativno funkcijo imena in s tem razširi vplivnost na več ciljnih skupin.

V primeru besede *ozara* se poleg uradne etimološke razlage (*ozara* < *orati*) za drugotno oz. asociativno etimološko razlago šteje razlaga besede *ozara* < *zarja*, s tem pa za drugotno osmislitev *ozara* 'nekaž, kar je v zvezi z *zarjo*'; 'nekaž, kar je ozarjeno'. V besedi *ozara* gre torej za povezavo dveh semantemov – *orati* in *zarja*, kar je potrdila tudi manjša anketa, v kateri so bili pripravljene sodelovati kolegi, sodelavci na Inštitutu. Pri tem so se pokazale tri skupine: 1. skupina: anketirani besedo *ozara* poznajo; vedo, da je uradno etimološko *ozara* < *orati*; 2. skupina: anketirani besedo *ozara* poznajo; menijo, da je etimološko **ozara* < *zarja*; 3. skupina: anketirani besede *ozara* ne poznajo (morda le nejasno iz literature); menijo, da je etimološko morda **ozara* < *zarja*.

Osrednji del besede *ozara* – *zar* – je za asociacijo na besedo *zarja* odločilen.

Glede na dodatno pomensko polnjenje uradno etimološko razložene besede *ozara* < *orati* gre pri etimološki izpeljavi *ozara* < *zarja* za asociativnoetimološki pristop, torej za drugotno, dodatno semantizacijo, ki je za življenje besede, predvsem imena, prav tako pomembna¹².

3.5 Asociacijsko-konotativni vidik utemeljitve imena *Ozara*

3.5.1 Glede na **asociacijski vidik** nepoznavalcem beseda *ozara* vzbuja asociacijske aluzije (kot je podrobneje razvidno iz točke 3.4.2) na *zarjo*, *nekaž, kar je ozarjeno*; poznavalci pa so poleg trdnega denotativnega pomena *ozare* 'travnat svet na koncu njive,...' imeli prav tako asociacijo na besedo *zarja*, na *nekaž, kar je ozarjeno*, torej na izglagolski samostalnik iz glagola *ozariti* oz. njegovega deležnika *ozarjen*.

3.5.2 Glede na **konotativni vidik** besede *ozara* je med anketiranimi **delna** razlika, odvisna od poznavanja sveta, ki ga *ozara* kot denotat poimenuje. – Anketirani, ki svet besede *ozara* poznajo, besedo konotativno dojemajo kot *svetlo, prijazno*; med desetimi poznavalci sta glede na to tudi dve individualni odstopanji: enemu beseda vzbuja le trden denotativni pomen, drugemu pa nekaž, kar je na kmetijskem področju (morda zaradi drugačnega načina obdelovanja) izginjajoče. Za konotativni vidik so posebno dragocene oznake, ki jih beseda *ozara* vzbuja pri nepoznavalcih: le-ti jo dojemajo kot *svetlo, optimistično, odprto*. Glede na približno enako konotativno dojetje besede *ozara* kot *svetle* tako pri poznavalcih predmetnosti, ki jo beseda označuje, kot pri nepoznavalcih,¹³ se da sklepati na njeno splošnejšo *pozitivno konotativno vrednost*.

3.6 Besedno-slikovni kombinacijski vidik utemeljitve imena *Ozara*

Človek kot komunikacijsko bitje je večplasten glede na vrste dražljajev, ki jih prejema, in glede na vrste vtisov, ki se v njem ob tem oblikujejo. Za krepitev zaželenega vtisa je seveda potrebna ustrezna interakcija več sredstev. Med temi se npr. pri reklamah na uličnih panojih ali televizijskih videospotih praviloma uporabljata dve sredstvi: beseda/e in slika. Pri reklamah sta pomena obeh sredstev na sprejemnika nekako v ravnotežju. Na imenotvornem področju pa bi bilo o enakovrednem pomenu besede in slike težko govoriti, saj ime neprimerno večkrat nastopa samo, samostojno, kar je utemeljivo že z vrsto prenosnika, saj pri govornem prenosniku ostaja samo beseda, torej ime, slika se govorno pač ne more udejaniti.

Pa vendar je vizualni element tudi pri imenu podjetja zelo pomemben. S tem ne mislim samo na grafično oblikovanje imena, pač pa na kombinacijsko povezavo imena z grafičnim znakom podjetja. Če sta pri obeh, pri besedilnem (ime) in slikovnem (grafični znak) zlasti konotativno-asociativni del usklajena, istosmerna, potem je slikovni prikaz nekakšna spremna vizualizacija nosilnega elementa – besede, torej imena. Na področju grafičnega oblikovanja so seveda izdelane specialne teorije; tu naj povzamem le, da se za dober grafični znak, ki navadno na reklamah ali uradnih dokumentih spremlja ime, šteje tak, pri katerem pomen v besedi imena in vtis v sliki grafičnega znaka v dožemanju zlasti pri ciljnim sprejemniku hodita vstric in tako vzajemno krepiata izrazno moč.

V konkretnem primeru, obravnavanem v članku o enobesednem imenu *Ozara* za neprofitno organizacijo s širšim imenom *Organizacija za kakovost življenja*, je grafični znak takle:

Psihološko gledano sam po sebi kaže dva pola človekove notranjosti in okolja – različna (kar je nakazano z dvobarvnostjo rumeno-rdeče¹⁴) pa vendar usklajena. Vse slikovno gradivo je zajeto v elipsasto ali – simbojno gledano – jajčasto obliko, sugerirajočo nam izvor človekove indi-

vidualnosti; to najčisto obliko s človekovo podobo v sebi pa obdaja širši krog, nakazujoč s svojo simboliko skrivnost življenja, krogotok, povezanost, skupnost¹⁵. Tako ime *Ozara* z opisanim grafičnim znakom omogoča in poudarja večplastno komuniciranje med oddajnikom in sprejemnikom. Grafični znak je barvno razdeljen na dva vsebinsko dopolnjujoča se dela, od katerih zlasti tisti z rumeno barvo izrazito poudarja sončno, svetlo, optimistično plat, kakršno so glede na konotativni vidik (prim. točko 5) pripisali imenu *Ozara* skorajda vsi anketirani; slika torej konotativne razsežnosti imena *Ozara* še utrjuje, zato je kombinacija imena in grafičnega znaka učinkovita.

Glede na opisane različne poglede na enobesedno ime *Ozara* (prim. točke 3.1–3.5) lahko predstavljeni grafični znak pomenski besedni preplet še dopolni in osvetli, zato je za ime pomemben tudi ta, besedno-slikovni kombinacijski vidik.

3.7 Klasifikacijsko besedotvorni vidik utemeljitve imena *Ozara*

Za izhodišče je vsekakor treba poudariti, da je *Ozara* ime t.i. prekatégoriziranega tipa, torej nastalo s polastnoimenjenjem v jeziku že obstoječe besede *ozara*. Gre torej za *neosemantizem* in ne *neologizem* (tj. za besedo, ki je dobila s polastnoimenjenjem nov pomen, funkcijo, ne pa za besedo, ki bi bila na novo tvorjena, namenoma za ime te organizacije).

Ime *Ozara* pa je učinkovito tudi zato, ker kljub svojemu osnovnemu jezikovnemu statusu neosemantizma odpira možnosti za dodatne neologistične besedotvorne vidike oz. dodatne besedotvorne utemeljitve.

Tako bi lahko ime *Ozara* razlagali tudi kot izvečbesedni anagram sloganskega tipa, kar je za povezavo imena z morebitnim propagandnim besedilom celo priporočljivo:

Ozara < (slogana) "ohranitev zdravja, radosti".

Dodatno utemeljevanje imena *Ozara* z anagramsko možnostjo v tem primeru seveda ni nujno potrebno, ker je pestrost motivacijskega prepleta dosežena že z drugimi vidiki (prim. točke 3.1–3.6), vendar je lahko dodatna zanimivost, v sklopu celotnega reklamnega promocijskega procesa celo dobrodošla.

4 Skep

Ker je **motivacijski preplet** zaradi raznih funkcij, izhajajočih delno iz reklamne vloge imen podjetij oz. izdelkov pa tudi različnega poznavanja besed raznih ciljnih uporabnikov v procesu oddajnik – sprejemnik imenu v korist, se mi je zdelo potrebno ime *Ozara* predstaviti zlasti z zanj primarnega vidika neosemantizma, pa tudi z vidika v tem primeru sekundarnega neologizma, in drugih zanj relevantnih vidikov, v prepletu katerih bo beseda *ozara* zaživela v imenu *Ozara*.

Primernost predloga za enobesedno ime *Ozara* potrjuje tudi sprejem oz. odziv na to ime pri predsedniškem odboru *Organizacije za kakovost življenja*: tako je danes ta mlada mariborska neprofitna organizacija že registrirana z enobesednim imenom *Ozara*. – Učinkovitost izbire imena *Ozara* bo v polni oz. realni meri pokazal seveda šele odnos ciljnih uporabnikov, saj je komunikacijski proces, kot je že uvodoma rečeno, enakovredno odvisen tako od stilistike oddajnika (oz. tvorca imena) kot od stilistike sprejemnika (oz. ene ali več ciljnih skupin), ki mu je ime s svojim, zanj značilnim motivacijskim in funkcijskim prepletom v komunikacijski interakciji namenjeno.

OPOMBE

¹ Prim. Marin Mladenov, *Novinarska stilistika*, 1980 (str. 3).

² Prav tam (str. 6).

³ Prim. Tomo Korošec, *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*, (doktorska disertacija), Ljubljana, 1976 (str. 248).

⁴ Tako gospod Igor Hrast.

⁵ Prim. Marin Mladenov, *Novinarska stilistika*, 1980 (str. 3).

⁶ Prim. Andrzej Lewandowski, *Współczesne polskie nazwy firmowe*, 1992 (str. 245).

⁷ Gradivo Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU navaja še druge slovenske izraze: *vrat*, *vrati*, *sovratnik*, *vozare*, *ozar*, *zare*, *zavrat*, *zavratec*, *zavratnik*, *zvrati*, *zvratnica*, *zratnik*, *vzvrati*, *griva*, *okrajek*, *oračka*.

⁸ Program mariborske *Organizacije za kakovost življenja* mi je izročil njen predsednik, g. Igor Hrast.

⁹ Stane Suhadolnik, *Odnos med dolžino, obvestilnostjo in pogostnostjo besed*, Slavistična revija, XX, 1972, št. 1 (str. 135–148).

¹⁰ Prim. Andrzej Lewandowski, *Współczesne polskie nazwy firmowe*, 1992 (str. 249).

¹¹ Prim. *The Discourse of Advertising*, London, 1993, str. 44.

^{11a} Prim. Alenka Šivic-Dular, *O ljudski etimologiji*, v: XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1990 (str. 155–171).

¹² Za sodelovanje v anketi se zahvaljujem vsem sodelavcem z našega Inštituta, zlasti tistim iz Leksikološke in Dialektološke sekcije, med temi za prvo etimološko usmeritev V. Nartniku; za vpogled v gradivo za tretjo knjigo *Etimološkega slovarja slovenskega jezika* pa M. Furlan in M. Snoju iz *Etimološko-onomastične sekcije* Inštituta.

¹³ Tudi pri testiranju asociativno-konotativnega vidika se opiram zlasti na anketo med sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

ša ZRC SAZU (kot je navedeno že v opombi 12); pri tem se zavedam, da je za tovrstno raziskavo testni vzorec številčno sorazmerno majhen. – Veliko konotativno energijo pa vzbuja Ozara tistim, ki iz svojega domačega govora poznajo ozaro/e v pomenu 'svet, ki se vidi od domače hiše'. V literaturi kaže na ta pomen Jože Pogačnik (Sinje ozare, 1932): "Na ozarah tam polja slovenska ležijo ... Za polji grmovi, drevesa stojijo, sipajo v lehe svoj pisani plod." V navedenem pomenu je beseda ozara prav tako močno odprta za metaforične prenose z veliko konotativno močjo.

¹⁴ Pri preslikavi na črno-belo tehniko svetli deli seveda predstavljajo rumeno, temni pa rdečo barvo v grafičnem znaku.

¹⁵ Tudi začetna črka besede *ozara* oz. imena *Ozara* oblikovno vzbuja asociacije na življenje, skrivnost življenja, krogotok; povezanost, tudi skupnost.

NAVEDENKE KOT LITERATURA

The Discourse of Advertising. – London, 1993.

Tomo Korošec, *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. – Ljubljana, 1976.

Tomo Korošec, *Zapiski s predavanj Jezik in stil oglaševanja*.

Andrzej Lewandowski, *Współczesne polskie nazwy firmowe*. – 1992.

Marin Mladenov, *Novinarska stilistika*. – 1980.

Stane Suhadolnik, *Odnos med dolžino, obvestilnostjo in pogostnostjo besed*. – Slavistična revija XX, 1972, št. 1 (str. 135–148).

Alenka Šivic-Dular, *O ljudski etimologiji*. – XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (Zbornik predavanj), Ljubljana, 1990, str. 155–171.

L. S. Škol'nik – E. F. Tarasov, *Jazyk ulicy*. – Moskva, 1977.

Résumé

LE NOM COMMERCIAL EST AUSSI COMME UN MIROIR

Cet article dont le titre est *Le nom commercial est aussi comme un miroir* a pour objet l'analyse d'un nom concret potentiel; l'analyse devra prévoir si le nom choisi ou, plus précisément encore, si l'entrecroisement des différentes motivations contenues dans les différents paramètres répondra à la fonction immanente, c.à.d. publicitaire, du nom commercial.

L'article est divisé en quatre parties: *L'introduction* est une courte explication concernant le nom des entreprises en fonction du genre et

du style choisi. *La partie de transition* est la description d'une initiative tout à fait concrète qui propose que le nom d'une organisation à but non lucratif nouvellement créée à Maribor soit un nom composé d'un seul mot. *La partie centrale* cite le nom choisi, à savoir *Ozara*, pour ensuite l'analyser de sept points de vue: (1) sémantique, (2) phonétique, (3) grammatical et morphologique, (4) étymologique, (5) associatif et connotatif, (6) combinatoire mot-signe, (7) dérivationnel. La quatrième partie, *la conclusion*, insiste sur le fait qu'une certaine diversité des paramètres internes, dont l'entrecroisement permettra au nom commun *ozara* de renaître dans le nom *Ozara*, distinguera ce nom des autres; mais ce n'est que le rapport des consommateurs ciblés qui montrera vraiment toute l'efficacité du choix, le processus de communication dépendant, comme cela a déjà été dit dans l'introduction, autant de la stylistique de l'émetteur que de celle du récepteur.

OSVETLITEV MARKETINŠKEGA UPRAVLJANJA Z VIDIKA INTERNEGA MARKETINGA

Članek, ki je del širše teoretično-aplikativne razprave, prikazuje temeljne poteze internega marketinga, ki je kot enakovredna vzporednica eksternega marketinga nujna osnova za uspešnost tako profitne kot tudi neprofitne organizacije, v našem primeru Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti oz. njegove enote, Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

Cet article, extrait d'un exposé plus large de théorie appliquée, présente les principaux traits du marketing interne, devant se dérouler parallèlement au marketing externe et étant une base nécessaire au succès des organisations aussi bien à but lucratif que non-lucratif. Dans notre cas, nous traiterons du Centre de la recherche scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts, et plus précisément encore de l'une de ses unités, l'Institut de la langue slovène Fran Ramovš.

O Namen in oris pričujočega pisnega izdelka

Pričujoči pisni izdelek^o (z naslovom **Marketing v neprofitni organizaciji** in s podnaslovom **Analitični prikaz marketinškega upravljanja ob primeru knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij, ki jo je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU kot enota neprofitne organizacije**)¹ je bil izpitna naloga za predmet Trženje in tržno komuniciranje, ki je eden od predmetov v interdisciplinarnem programu mojega podiplomskega študija (oddana in obranjena v marcu 1994).

Analitični prikaz marketinškega upravljanja na le majhnem segmentu sicer obširnega raziskovalnega programa, značilnega za ZRC SAZU oz. za njegovo enoto, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, mi je bil dovoljen, ker je moja sedanja in perspektivna primarna strokovna usmerjenost jezikovnokomunikološka, torej jezikoslovna, in ne marketinško-upravljaljska; iz takšne zamejenosti izhajajoča posledica je tudi ta, da so nekateri parametri marketinškega upravljanja, procesi in dejstva prikazani podrobneje, drugi pa so le omenjeni. Mentorici in predavateljici prof. dr. Nadi Sfiligoj se za dovoljeni pristop lepo zahvaljujem; pomeni možnost približanja marketinškoupjavalske tematike mojemu ožjemu strokovnemu, jezikoslovnemu področju in s tem zame večjo osmislitev študija tega predmeta, saj mi kot avtorici knjiga Enobesedna imena slovenskih podjetij pomeni temeljno podlago za podiplomski študij poslovnoimenoslovne oz. jezikovnokulturne problematike. Konkretno aplikativno tematiko sem obravnavala v soglasju z vodstvom Inštituta:

sedanjo predstojnico dr. Varjo Cvetko Orešnik (od leta 1992 dalje) in dr. Vladimirjem Nartnikom, upravnikom Inštituta v letih 1989-1991, tj. v času sprejema moje raziskave v tiskovni program Inštituta in izida knjižice Enobesedna imena slovenskih podjetij.

Naloga ima 3 dele:

1. del, uvod, je zelo strnjena Teoretična predstavitev marketinškega upravljanja z navedbo izbranega modela njegovega prikaza v neprofitnih organizacijah.
2. del, aplikacija teorije na konkretni primer, je Prikaz marketinškega upravljanja v konkretni neprofitni organizaciji po parametrih Kotlerjevega modela oz. tako obdelan Analitični prikaz marketinškega upravljanja ob primeru knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij, ki jo je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU kot enota neprofitne organizacije Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.
3. del je Osvetlitev marketinškega upravljanja z vidika internega marketinga.

Podrobneje kaže **vsebino celotnega prispevka** naslednji pregled:

0 Namen in oris pričujočega pisnega izdelka

1 Teoretična predstavitev marketinškega upravljanja

1.1 Opredelitev pojma

1.2 Kratek oris razvoja pojava in izraza

1.3 Osnovni pojmi marketinškega upravljanja in odnosi med njimi

1.4 Prenos marketinškega koncepta iz profitnih tudi v neprofitne organizacije

1.4.1 Specifičnosti neprofitnih organizacij

1.4.2 Analiza organizacij glede na dovzetnost za marketinško upravljanje

1.5 Prikaz Kotlerjevega modela marketinškega upravljanja v (neprofitnih) organizacijah (shema)

2 Prikaz marketinškega upravljanja v konkretni neprofitni organizaciji – Analitični prikaz marketinškega upravljanja ob primeru knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij, ki jo je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU kot enota neprofitne organizacije ZRC SAZU

2.1 Poslanstvo z opredelitvijo ciljev in nalog

2.1.1 Poslanstvo ZRC SAZU

2.1.2 Poslanstvo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

2.1.3 Poslanstvo knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij

2.2 Analiza okolja z analizo virov

2.2.1 Analiza okolja

2.2.1.1 Interno okolje

2.2.1.2 Tržno okolje

- 2.2.1.3 Konkurenčno okolje
- 2.2.1.4 Javno okolje
- 2.2.1.5 Širše družbeno okolje
- 2.2.2 Analiza virov (SWOT-analiza)
 - 2.2.2.1 Prednosti
 - 2.2.2.2 Slabosti
 - 2.2.2.3 Grožnje
 - 2.2.2.4 Priložnosti
- 2.3 Izbira marketinške strategije
 - 2.3.1 Izbira ciljnih trgov
 - 2.3.2 Konkurenčno pozicioniranje
 - 2.3.3 Marketinški splet za (intelektualne) storitve
 - 2.3.3.1 Storitve oz. izdelki
 - 2.3.3.2 Procesiranje
 - 2.3.3.3 Mesto menjave
 - 2.3.3.4 Cena
 - 2.3.3.5 Ljudje
 - 2.3.3.6 Promocijski splet
 - 2.3.3.6.1 Komuniciranje z javnostmi
 - 2.3.3.6.2 Publiciteta
 - 2.3.3.6.3 Pospeševanje prodaje
 - 2.3.3.7 Fizični dokazi
 - 2.4 Organizacijska oblika
 - 2.5 Oblikovanje sistemov
 - 2.5.1 Marketinški informacijski sistem
 - 2.5.2 Marketinško planiranje
 - 2.5.3 Sistem marketinške kontrole
- 3 Osvetlitev marketinškega upravljanja z vidika internega marketinga
 - 3.1 Stopnja usmeritve marketinga
 - 3.2 Integrirani marketing
 - 3.3 Pomen internega marketinga
 - 3.3.1 Model internega marketinškega spleta
 - 3.3.2 Organizacijska kultura
 - 3.3.3 Etika v podjetništvu
 - 3.3.4 Pomen internega marketinga ob konkretnem primeru
 - 3.4 Za sklep izpitne naloge
- Opombe
- Literatura

V tem članku sta predstavljena le prvi in tretji, torej splošnejša dela naloge (enoti 1 in 3 ter njune podenote).

1 TEORETIČNA PREDSTAVITEV MARKETINŠKEGA UPRAVLJANJA

1.1 Opredelitev pojma

"Marketing je predvsem sodobna poslovna politika oziroma praksa, ki povezuje ponudbo dobrin in storitev (proizvodnjo) s povpraševanjem (porabo) po njih."² Drugače povedano: Marketing je "povezovalni člen med ponudbo in povpraševanjem"³, pri čemer je povpraševanje mogoče le ugotavljati, mogoče pa ga je tudi ustvarjati; po mnenju vodilnih sodobnih teoretikov trženja je ustvarjanje povpraševanja končni cilj sodobne trženjske strategije, odkoder formulacija, "da je trženjsko upravljanje konec koncev upravljanje s povpraševanjem";⁴ za družbeno pošteno poslovanje je bistvenega pomena, da je usmerjanje in ustvarjanje povpraševanja družbeno odgovorno v polnem pomenu besede.

1.2 Kratek oris razvoja pojava in izraza

"Beseda marketing se je prvič uporabila v ZDA l. 1901 kot sinonim za omogočanje široke distribucije kmetijskih pridelkov po nastajajoči državi. V svoji zgodovini si je ta termin kasneje nadel prizvok orodja za pospeševanje prodaje, kar ni v skladu ne z njegovim konceptom ne z izvorno funkcijo."⁵ Potem ko je marketing kot interdisciplinarna upravljalvska disciplina (najprej v gospodarskih, profitnih organizacijah) v Ameriki in drugod po zahodni Evropi že nekaj časa realnost, se začne marketinško razmišljanje v Sloveniji pojavljati v 60. letih: Vendar to obdobje gospodarskega in družbenega razcveta s tehnobirokratizmom 70. let doživi prelom in zamrznitev, tako da se uspe marketing rehabilitirati in z ostalimi družbeno naprednimi procesi oživi v Sloveniji spet v 80. letih.

1.3 Osnovni pojmi marketinškega upravljanja in odnosi med njimi

Marketinško upravljanje⁶ je kompleksen proces, saj pomeni interdisciplinarno strnitev poslovne filozofije in poslovne politike - ali drugače povedano - *je hkrati vizija, načrtovanje, izvedba, menjava in kontrola z namenom uresničevanja poslanstva organizacije oz. ustanove in s tem zadovoljevanja potreb uporabnikov izdelkov oz. storitev*. Ta tako kompleksen proces je bil (ne le v Sloveniji, ampak tudi v razvitejšem zahodnem poslovnem svetu) dolgo časa žal istoveten oz. zamenjevan z le enim od svojih številnih, v razvojnem smislu zgodnejših segmentov, to je s tistim svojim delom, ki je že po svoji naravi najopaznejši, včasih kar vsiljivo agresiven, torej je z ekonomsko propagando oz. oglaševanjem. Takšno zgrešeno istovetenje je bilo seveda marketinškemu upravljanju v škodo. Prvotno (do neke mere pa še danes) kritičen in v splošnem nezaupljiv odnos do marketinga je posledica:

1. (že omenjene) neustrezne identifikacije z ekonomsko propagando, torej izredne ožitve njegove funkcije;

2. nepoznavanja oz. nepriznavanja razvoja samega marketinga (prikaz sledi).

Marketing je torej lahko pridobival ugled po eni strani z uzaveščanjem vseh segmentov tega kompleksnega procesa (k 1), vzporedno s tem pa je k njegovemu ugledu in splošnemu priznavanju upravičenosti prispevala časovna komponenta (k 2). Gre za razvoj samega marketinga, ki je od najpreprostejše, prve stopnje, proizvodne usmeritve preko treh naslednjih stopenj (izdelčne, prodajne, marketinške) nadgrajeval svojo vsebino do pete, najvišje stopnje, to je družbeno-marketinške usmeritve; družbeno-marketinška usmeritev edina zagotavlja dolgotrajno vitalnost organizacije, optimalno zadovoljevanje uporabnikov in obenem širših družbenih interesov, potrebnih za napredek, ohranjevanje in humanizacijo družbe ter njenega materialnega in duhovnega okolja (narave in vrednot). *Zaradi marketinške naloge marketinga v tej družbeno-marketinški usmeritvi, to je naloge zagotavljanja dolgoročno vitalnost organizacije, se je pomembno zavedati tudi preciznejšega termina - strateško marketinško upravljanje: ta preciznejši termin se zaradi navadno opuščajočega določila strateški tako izenači s terminom marketinško upravljanje (ki mu je pojem strateškosti praviloma sploh inherenten). Strateškost, ki naj zagotavlja vitalnost organizacije, se namreč neločljivo povezuje z ugotavljanjem oz. zagotavljanjem konkurenčne prednosti in s tem sledečim korakom, to je s konkurenčnim pozicioniranjem.*

Zlasti v obdobju velike ponudbe, torej konkurence, mora vsaka organizacija iskati svoj "prostor pod soncem" in družbeno-marketinška usmeritev marketinga predvideva, da ga išče na pošten način - torej s kvalitetnim delom in z vero, da je prostora dovolj za vse, saj so potrebe družbe v materialnem in nematerialnem pogledu tako specificirane, da je potrebno veliko delavcev na različnih področjih, zlasti na tistih, ki še niso dovolj dobro ali sploh še niso obdelana. *Iskanje konkurenčne prednosti je treba torej pojmovati ne kot izpodrivanje bližnjega, ampak kot iskanje svoje specifične kvalitete pri izdelkih oz. storitvah, ki jo uporabniki potrebujejo in je obenem zaželeno iz širših, splošnih družbenih interesov.* Konkurenčno pozicioniranje je do neke mere res boj organizacije za obstoj na tržišču, dolgoročno in globinsko pa predstavlja delovno spodbudo za kvalitetno započinjevanje vrzeli na tržišču, kar je seveda v skladu s splošnimi družbenimi interesi.

Marketinško upravljanje, kot že rečeno, se je najprej pojavilo in tudi že kar utrdilo v profitnih, gospodarskih organizacijah, *v neprofitnih, družbenih dejavnostih pa je, vsaj v Sloveniji, šele nekajletna novost in temu sorazmerna redkost.*

Šele z vsebino pojma *družbeni marketing*, tj. z uzaveščanjem teorije marketinga kot procesa družbene menjave, se je začela marketingu priznavati splošna kvaliteta, kar je sprostilo zavoro, ki je preprečevala prenos marketinga iz profitnih tudi v neprofitne organizacije.⁷

Tudi znotraj družboslovja je zaznati odpor do marketinga kot splošnoveljavnega procesa družbene menjave, češ da v življenju le ni vse na principu "daj – dam". Tudi nekateri psihologi in drugi družboslovci priznavajo, da v skrajnih situacijah in najosebnejših odnosih vodilo človekovega delovanja ni vedno princip družbene menjave. Prostor za idealizem, entuziazem mora ostati. V skrajnih situacijah se torej pokaže, da družbena menjava ni vsesplošni vzvod človekovega delovanja.⁸ Vendar večinoma se, tako kot prostorsko in časovno, tudi doživljajsko naše življenje odvija v srednjih, nes krajnih situacijah. Zato *marketing kot proces družbene menjave obstaja kot realna, pretežno veljavna danost*. Teoretiki marketinga kot družbenega procesa ugotavljajo: "Marketing je temeljni družbeni odnos, ki je nastal zaradi nezmožnosti človeka po popolni samostojnosti zagotovitve dobrin, ki jih potrebuje za zadovoljitev svojih potreb. – Marketing kot družbeni proces ni možen vse dotlej, dokler ena stran v menjavi izkorišča drugo. – Trdna marketinška povezava je dolgoročna. Dolgoročna pa je lahko le intrinzična povezava. – Marketinški koncept je sinonim za demokratičen odnos."⁹

"Demokratičen odnos v tem procesu pa je pogoj za iskreno pripadnost organizaciji, za predanost in zvestobo njenemu poslanstvu, kar sproža ustvarjalnost in delavnost". Vendar "[d]emokracija ne prinaša samo več svobode, temveč tudi več možnosti zlorabljanja svobode."¹⁰ Zato je pri tem pomemben poudarek, da demokratičnega odnosa, ki se povezuje s pojmom svobode, ne gre zamenjevati z nejasno organizacijsko strukturo, saj to kaj lahko pripelje do zlorab: potrebno je razlikovati vodstvo in zaposlene oz. pristojnosti, pravice in dolžnosti enih in drugih, pri čemer naj bo komunikacija v tej strukturi dvosmerna, demokratična.

Tako *McGregor* navaja šest psiholoških človeških značilnosti, ki potrjujejo, da v normalnih razmerah marketing kot proces družbene menjave lahko sloni na demokratičnem odnosu, saj:

- "Povprečen človek inherentno ne sovraži dela.
- Kontrola in grožnje niso edini način doseganja organizacijskega cilja. Človek se bo usmerjal sam in se tudi sam kontroliral, če je predan ciljem organizacije.
- Pripadnost ciljem je odvisna od nagrad za njihovo doseganje.¹¹
- Povprečen človek se nauči ne le sprejemati odgovornost, ampak si jo zna tudi sam naložiti. Izogibanje odgovornosti ni inherentna lastnost človeka, ampak posledica izkušenj.

- Lastnost imaginacije in kreativnosti, reševanja organizacijskih problemov je med ljudmi široko razprostranjena in ni privilegij izbrancev.
- V razmerah sodobnega industrijskega življenja je intelektualni potencial povprečnega človeka le delno izkoriščen.^{11,2}

1.4 Prenos marketinškega koncepta iz profitnih tudi v neprofitne organizacije

Marketinški koncept danes tudi v Sloveniji uporabljajo vse vrste organizacij, ne glede na svojo profitno ali neprofitno usmeritev.

Zaradi ustreznega pojmovanja marketinga (ki s svojimi številnimi koraki daleč presega eno svojo fazo, tj. ekonomsko propagando, s katero so ga dolgo enačili), zaradi razvoja marketinga do (pete) najvišje stopnje, tj. *družbeno-marketinške usmeritve* (ki upošteva ne le trenutne potrebe porabnikovih, ampak tudi splošne družbene interese) in zlasti zaradi pojmovanja marketinga kot procesa družbene menjave možnost prenosa marketinškega koncepta iz profitnih tudi na neprofitne organizacije torej ni več sporna. Pri transferju marketinškoupravljaljskih parametrov s področja profitnih organizacij na neprofitne pa je poleg *paralel* potrebno upoštevati še *nekaj specifičnosti*.

1.4.1 Specifičnosti neprofitnih organizacij so po P. Kotlerju¹³ naslednje:

1. *mnogovrstne javnosti*: poleg dveh glavnih (porabnikov in financerjev oz. ustanoviteljev) še druge javnosti, npr. lokalne javnosti, državne agencije, sedanji in prihodni sodelavci;
2. *mnogovrstni cilji oz. nameni*: neprofitna organizacija želi navadno istočasno dosegati več ciljev (za razliko od profitne organizacije, kjer je primaren profit); zaradi večplastnosti ciljev je tudi težje oblikovati ustrezne strategije za doseg te ciljev;
3. dejavnost neprofitne organizacije so bolj *storitve, zlasti intelektualne*, kot pa fizične dobrine; značilnosti teh storitev pa so *bolj nekonkretne, neotipljive*, med seboj nerazdružljive in obenem minljive (oz. kratkotrajne); kvaliteta storitev je *odločilno odvisna od izvajalcev* (njihovega znanja, motivacije ipd.);
4. *javni nadzor*: neprofitne organizacije so subvencionirane, nudijo družbi potrebne storitve, zato so pod veliko večjim javnim nadzorom kot profitne organizacije; pogosto so (zlasti tiste z intelektualnimi storitvami) pod političnimi pritiski različnih javnosti; od njih se - kot samo po sebi umevno - pričakuje, da delajo za splošne družbene koristi.

1.4.2 Zanimiva je tudi Kotlerjeva **analiza neprofitnih organizacij glede na njihovo dovetnost za marketinškoupravljaljski pristop**. S tega vidika jih razdeli na štiri skupine:

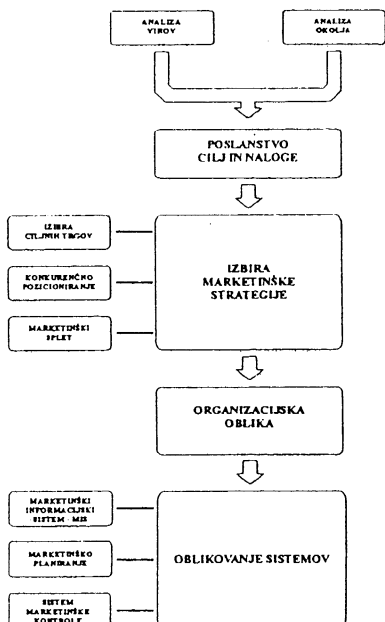
1. *nedovzetna organizacija* (ki se ne ukvarja s proučevanjem potreb, preferenc, zadovoljevanja potreb in uporabnikom onemogoča ali otežuje izražanje pritožb, vprašanj, mnenj ipd.);

2. *običajno dovezetna organizacija* (ki kaže zanimanje za proučevanje potreb trga in uporabnika spodbuja k izražanju mnenj);
3. *visoko odgovorna organizacija* (ki kaže izjemno zanimanje za proučevanje potreb uporabnikov in tudi organizira sistematično zbiranje informacij s postopki, kot so mnenjske raziskave ali paneli);
4. *povsem dovezetna organizacija* (ki javnosti, s katerimi je povezana, sprejema kot obiskujoče člane; ki v rednih časovnih intervalih sistematično pregleduje, preverja potrebe, preference in zadovoljevanje potreb; ki uporabnike spodbuja k aktivnemu sodelovanju v tem smislu, da lahko preko formalnih in neformalnih sistemov podajajo mnenja, pritožbe, predloge in seveda vse to skuša tudi upoštevati oz. vsaj resno obravnavati).

Ta Kotlerjeva tipologija je lahko vsaki ustanovi v orientacijo pri identifikaciji njene dovezetnosti in spodbuda k razvijanju tudi v tej smeri.

1.5 Prikaz Kotlerjevega modela

Na koncu 1. (teoretičnega) dela naloge sem navedla izbrani model marketinškega upravljanja v neprofitnih organizacijah, po katerem je urejena obravnava konkretnega primera v 2. (konkretno-aplikativnem) delu naloge. Gre za Kotlerjev model marketinškega upravljanja, ki ga ponazarja naslednja shema:

Povzeto po N. Sfiligoj, Temeljni pojmi o trženju in tržnem komuniciranju v profitnih in neprofitnih organizacijah, 1992

2 PRIKAZ MARKETINŠKEGA UPRAVLJANJA V KONKRETNI NEPROFITNI ORGANIZACIJI

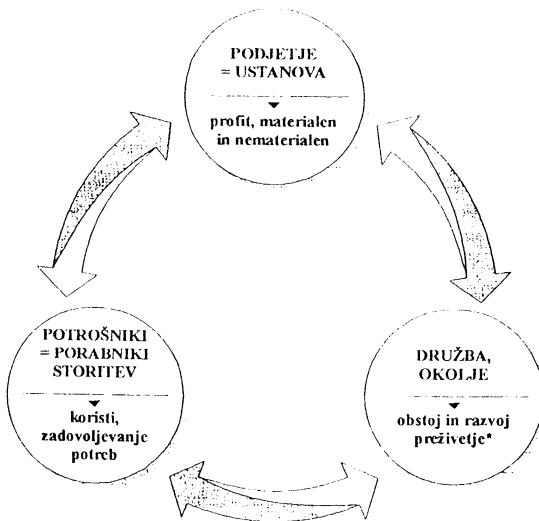
Analitični prikaz marketinškega upravljanja ob primeru knjige Eno-besedna imena slovenskih podjetij, ki jo je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU kot enota neprofitne organizacije ZRC SAZU^{1,4}

Zadnji, tretji del naloge analitični prikaz drugega dela dopolnjuje s poudarkom na motivacijski delovni osmislitvi v luči internega okolja in njegovih vrednot.

3 OSVETLITEV MARKETINŠKEGA UPRAVLJANJA Z VIDIKA INTERNEGA MARKETINGA

3.1 Stopnja usmeritve marketinga

Glede na razvojne stopnje marketinga (od najpreprostejše, proizvodne usmeritve, do najvišje, družbeno-marketinške usmeritve, ki si poleg vsebine predhodnih štirih stopenj prizadeva zlasti za dolgoročno zadovoljitev potreb uporabnikov in družbe ter upošteva najširše družbene interese), je za organizacijo, kot je *Znanstvenoraziskovalni center SAZU, oz. za njegovo enoto, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, samo po sebi pričakovano, da kot ustanova s področja družbenih dejavnosti sprejema družbeno-marketinško usmeritev*; zato je zanj ilustrativna naslednja shema povezav:

*V konkretnem primeru, za Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, obstoj in razvoj jezika (slovenščine) kot narodnokonstitutivnega in narodnoidentitetnega elementa.

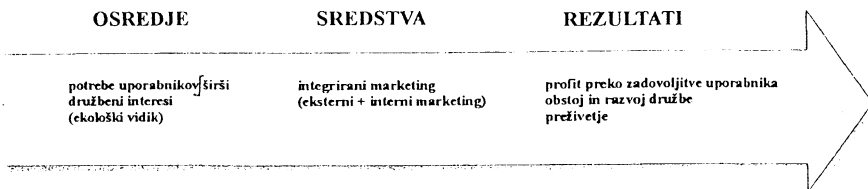
Povezave v družbeno-marketinški usmeritvi (Povzeto po N. Sfili-goj, *Temeljni pojmi o trženju in tržnem komuniciranju*, 1993)

Kot je razvidno iz sheme, je bistven poudarek na dvosmerni komunikaciji oz. dvosmerni interakciji med vsemi tremi dejavniki.

3.2 Integrirani marketing

Družbeno-marketinška usmeritev marketinškega upravljanja vsake, zlasti pa neprofitne organizacije oz. ustanove se lahko realizira na čim višjem nivoju le, če je marketing korektno izpeljan v vseh svojih med seboj prepletajočih se delih; gre torej za integrirani marketing, ki ga z vidika déležnikov delimo na dva sklopa, poimenovana eksterni marketing in interni marketing.

Shema družbeno-marketinške usmeritve z vidika pomena integriranega marketinga:

Prirejeno po shemah za prodajno in marketinško usmeritev, prim. N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 22

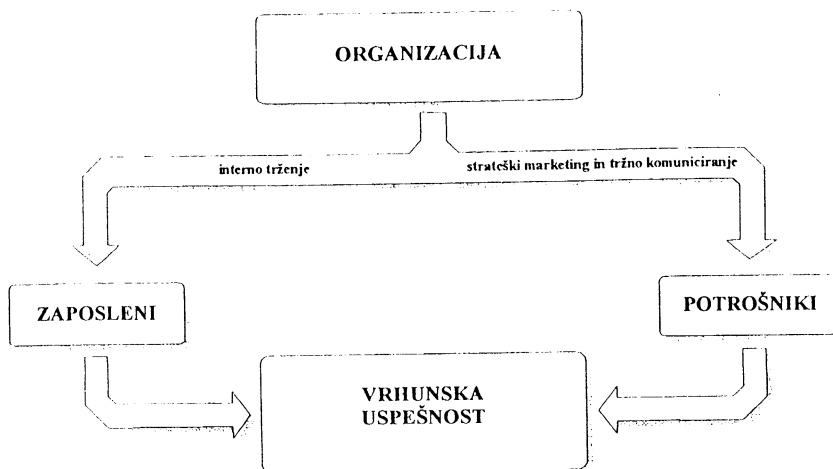
Eksterni marketing pomeni usklajevanje odnosov z zunanjimi déležniki oz. z različnimi vrstami zunanjih javnosti oz. okolij: (tržno okolje, javno okolje, konkurenčno, družbeno okolje), *interni marketing* pa ostaja znotraj organizacije, saj pomeni usklajevanje interesov in odnosov z zaposlenimi, nanaša se torej na interno okolje. Marketinški analitiki in teoretiki potrjujejo, da je *dober interni marketing pravzaprav že prvo zagotovilo za dober eksterni marketing* in s tem pogoj uspešnosti organizacije.

3.3 Pomen internega marketinga

"Interni marketing razumemo kot smotrno, načrtno, dolgoročno in na sodobnih znanstvenih spoznanjih zasnovano integracijsko prizadevanje na mikroekonomski ravni, ki skuša v največji možni meri aktivirati človeške vire organizacije tako, da omogočijo realizacijo njenih ciljev na najboljši možni način in z največjimi možnimi učinki."

Interni marketing je velikega pomena že za profitne, še bolj odločilnega pa za neprofitne organizacije, saj je pri slednjih kvaliteta storitev odvisna zlasti od človeškega faktorja, torej človeških virov. Za družbeno-humanistične raziskovalne organizacije še posebej pa je poleg ostalih produkcijskih sredstev prav *človek – zaposleni (raziskovalec)* z znanjem in sposobnostjo osnovni "produkcijski vir".

Enakovrednost internega marketinga z eksternim in s tem njegov pomen pri doseganju vrhunske uspešnosti organizacije ponazarja naslednja shema:

Povzeto po N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 71

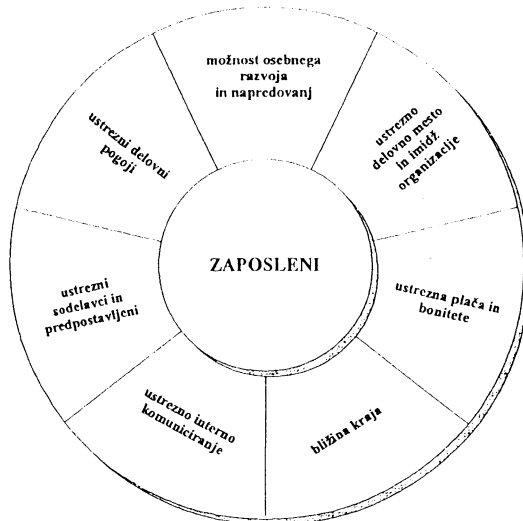
Bistvo internega marketinga je odnos med vodstvom organizacije in zaposlenimi – "Zaposleni vlagajo v organizacijo svoje delo, sposobnosti, ustvarjalnost, energijo, najboljša leta svojega življenja, v zameno pa pričakujejo primerno povračilo, in sicer tako v materialni kot v nematerialni obliki"¹⁵, pri čemer je posebej pomembna druga oblika – zadovoljstvo, psihološki učinek.

Vzporedno s svojim (in tudi od vodstva ter sodelavcev priznanim) prispevkom k uresničevanju poslanstva organizacije raste namreč tudi notranje zadovoljstvo zaposlenih, kar predstavlja nematerialno povračilo in omogoča in bistveno prispeva k čim hitrejšemu prehodu k tretji, najvišji razvojni stopnji v procesu prilagajanja zaposlenih organizaciji, to je k identifikaciji z organizacijo oz. z njenimi cilji in poslanstvom: tedaj zaposleni "delajo zase in za skupne cilje, ki jih sprejemajo za svoje, zaradi česar se sprošča njihova ustvarjalnost."¹⁶

3.3.1 Model internega marketinškega spleta

Interni marketing s svojim namenom ustvarjanja dobrih, poštenih in delovno uspešnih medčloveških odnosov v organizaciji je, morda prav zaradi psihološkega faktorja različnosti in specifičnosti ljudi oz. njih-

vih interesov, značajev ipd., ena težjih nalog: Shematsko pa kompleksnost oz. 7 objektivno določujočih elementov internega marketinškega spleta prikazuje naslednja shema:

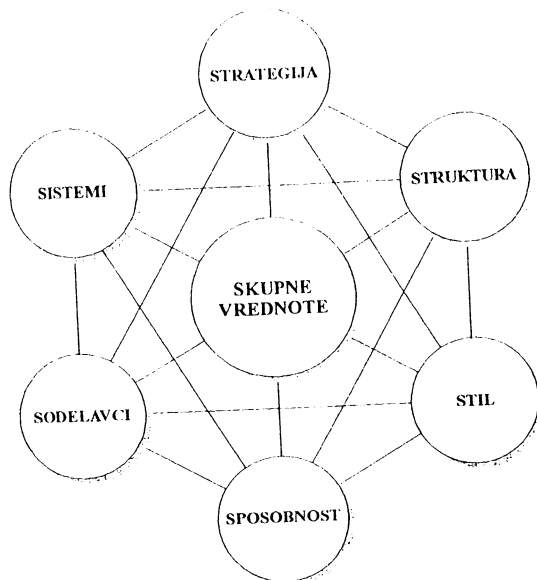

Z. Jančič, Marketing - strategija menjave, 1990, str. 137

Idealno (teoretično) gledano, naj bi bilo vseh 7 elementov internega marketinškega spleta v harmoničnem sozvočju, tako kot naj bi bilo uravnoteženih vseh 7 elementov eksterne marketinškega spleta; enakovredno pa je treba gojiti oba (gre torej za integrirani marketing, kar je zagotovilo vrhunске uspešnosti organizacije in s tem visoke stopnje uresničevanja njenega poslanstva. Gojitev vseh 7 sestavin internega marketinškega spleta namreč uresničuje njegovo temeljno strategijo oz. cilj, to je poenotenje zaposlenih v njihovi identifikaciji s skupnimi cilji, nalogami in poslanstvom organizacije, kar bistveno prispeva k vrhunski uspešnosti organizacije. Težnja k doseganju te stopnje pri čim več zaposlenih je tem bolj nujna za raziskovalne organizacije, kjer izvedba programov največkrat zahteva skupinsko delo, pri katerem je sprejemanje skupnih ciljev toliko nujnejše zaradi potrebe po delovni usklajenosti v vseh fazah delovnega procesa.

Sedem sestavin internega marketinškega spleta, med katerimi je potrebno dosežati čim bolj harmonično sozvočje, od slovenskih marketinških teoretikov podrobneje analizirata N. Sfiligoj in Z. Jančič, ki v

knjigi Marketing - strategija menjave za ilustracijo podaja shemo McKinseyjevega koncepta 7 S ali t.i. model srečnega atoma (prikazan tudi v knjigi N. Sfiligoj).

Sporočilo modela tega srečnega atoma je, da je organizacija oz. ustanova uspešna, če zmore uskladiti vseh sedem sestavin: v sredini so skupne vrednote kot bistven in povezovalni dejavnik.

3.3.2 Organizacijska kultura

Glede na to, da je marketing interdisciplinarna dejavnost z različnimi poudarki posameznih disciplin v različnih svojih segmentih, sta pri internem marketingu kot enem njegovih delov zlasti v pojmu organizacijska kultura močno poudarjeni psihologija in sociologija.

Tudi knjiga avtorja K. Ishikawe (prevod v slovenščino leta 1987) z naslovom Kako celovito obvladati kakovost: japonska pot je namenjena prav obravnavi uspešnosti podjetja z različnih vidikov, ki pa imajo skupno žarišče v internem marketingu, torej internem okolju. Zanimive so se mi zdele zlasti tele misli in priporočila, ki se ujemajo s prej obravnavanimi pogledi domačih in tujih marketinških strokovnjakov.

- "OKA (obvladanje kakovosti) je eno glavnih smotrov organizacije. Je njena nova filozofija vodenja.
- Usmerite svoj pogled na dolgoročne dobičke in postavite kakovost na prvo mesto.

- Uničite sektaštvo.
- CEOKA (celovito obvladanje kakovosti) je vodenje, ki je osnovano na spoštovanju človečnosti.
- OKA je zvrst, ki združuje znanje in dejanja.
- Če ni vodenja od zgoraj, se CEOKA ustavi.
- OKA se ne more razvijati, če politika ni jasna.
- Organizacija pomeni jasne odgovornosti in pooblastila. Pooblastila lahko delegiramo, odgovornosti ne moremo."

Tako C. R. Hickman in M. A. Silva navajata naslednje značilnosti, ki naj bi odlikovale vodstvo (in posredno tudi zaposlene) pri vodenju oz. doseganju vrhunske uspešnosti:

- ustvarjalen pristop (prodreti do jedra problema, videti hkrati celoto in njene dele);
- senzitivnost v odnosu z zaposlenimi (nuditi varnost zaposlitve, dvigovati njihovo motiviranost s posebnimi kreativnimi programi);
- vizija prihodnjega razvoja naj bo jasna, predstavljena sodelavcem;
- prilagodljivost: sposobnost prilagajanja spremembam, njihovega predvidevanja ter kreiranja;
- osredotočenost: smotrno razporejanje (redkih) virov na najpomembnejša težišča;
- potrpežljivost: dolgoročna usmerjenost.¹⁷

3.3.3 Etika v podjetništvu

Psihološko, sociološko in s tem posledično tudi ekonomsko je zanimiva tudi primerjava vrednot, ki sta jih v dveh velikih korporacijah, eni ameriški in eni japonski, proučevala Pascale in Athos (1981): V knjigi Marketing – strategija menjave Z. Jančič za današnji naš čas zelo ilustrativno in poučno navaja 7 duhovnih vrednot, ki da jih je ustanovitelj uspešne japonske korporacije Matsushita uvedel v organizacijo, »saj je prepričan, ... da organizacija ni le združba ljudi, ki dopoldan nekaj delajo, odrezani od pravega sveta, popoldan pa prično živeti svoje resnično življenje.«

Sedem vrednot se glasi:

- "služiti narodu skozi industrijsko dejavnost,¹⁸
- prilagoditev in vživetje,
- poštenost,
- harmonija in sodelovanje,
- borba za izboljšave,
- vljudnost in ponižnost,
- hvaležnost."¹⁹

Etika v podjetništvu je danes eden najbolj žgočih problemov ne le v Sloveniji (kjer jo občutimo mi), pač pa tudi drugod po svetu. Vendar

zavest, da je tako v profitnih kot v neprofitnih organizacijah etika edini trdni temelj dolgoročnega strateškega marketinškega upravljanja ali – širše gledano – pravi temelj marketinga kot družbene menjave sploh – zmaguje, morda počasi, vendarle zagotovo.

- "Poštenost se splača! Ni vam treba goljufati, če hočete uspeti."
- "Ni načina, da bi nekaj, kar je moralno narobe, mogli narediti prav!"
- "Nobena blazina ni tako mehka kot čista vest."
- "Poslovanje zgolj za dobiček je kot igranje tenisa s pogledom, uprtim v tablo z rezultati namesto v žogico."
- "Vsak problem lahko rešimo, če si le vzamemo čas, ga v samoti premislimo, poiščemo pravi nasvet in na stvari pogledamo s prave strani."
- "Včasih so številke videti popolnoma prav, pa vendar je odločitev napačna."
- "Bolje je prižgati eno samo svečo, kot pa preklinjati temo."
- "Pet načel etične moči: temeljna usmeritev, ponos, potrpežljivost, vztrajnost, jasen pogled naprej."

Citati so iz knjige z naslovom *Moč poštenega poslovanja* avtorjev K. Blanchard in N. V. Peaile, Ljubljana, 1993 (slovenski prevod), ki se s svojim poljudnim načinom prikaza pogledov na marketinško upravljanje tudi glede etike v podjetništvu ujame s prepričljivimi znanstvenimi analizami domačih in tujih marketinških strokovnjakov.

3.3.4 Pomen internega marketinga ob konkretnem primeru

Po teoretičnem delu o pomenu internega marketinga za marketinško upravljanje naj za konkretni prikaz njegovega pomena ob primeru knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij, ki jo je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kot avtorica s hvaležnostjo le na kratko zapišem, da tudi v luči motivacijske delovne osmislitve zanj velja, kar je podrobneje razvidno že iz posameznih poglavij drugega, tj. analitično-aplikativnega dela naloge (vsebovano v enoti 2.2, ki v ta članek ni vključena, saj le-ta želi opozoriti samo na splošne, vselej veljavne vidike) in iz McKinseyjevega modela. **Skupne vrednote** kot osrednja sestavina srečnega atoma (prim. shemo na str. ...) – in ena temeljnih za Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je materinščina – kažejo pot ustvarjalnega sodelovanja, saj z željo gojiti in razvijati naš jezik združujemo svoje delo: vsak v svoji vlogi in po svojih močeh.

3.4 Za sklep izpitne naloge Interni marketing, kjer sta v poštenem človeškem odnosu in delovni interakciji vodstvo in zaposleni (tudi med

seboj) daje sadove: takoj, kmalu, zlasti pa je zagotovilo, da jih bo dajalo še pozneje; kajti občutek pripadnosti ustanovi, ki pomeni identifikacijo z njenimi cilji in poslanstvom, se kdaj pokaže v lažjih, privlačnejših delih, v svoji zvestobi pri težjih, morda skupinskih delih, v svoji trajnosti pa verjetno v letih, ko lahko z občutkom veselja ob dobrem imenu ustanove, kjer si z drugimi dajal del svojih življenjskih moči, spremljaš njeno življenje.

Kot je že uvodoma rečeno, sem se pri konkretnem delu v izpitni nalogi – z dovoljenjem – kot avtorica lahko omejila na prikaz marketinškega upravljanja ob primeru knjige Enobesedna imena slovenskih podjetij. Načeloma pa seveda aplikacija teoretičnega dela velja tudi za vse programske sklope, ki uresničujejo poslanstvo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša kot enote neprofitne organizacije ZRC SAZU.

OPOMBE

- ⁰ Članek v tem zborniku je skrajšan na le del te naloge in za potrebe zbornika delno tudi grafično preoblikovan.
- ¹ Knjiga Enobesedna imena slovenskih podjetij, Ljubljana, 1991 (avtorica Alenka Gložančev, izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU); čas izida knjige – oktober 1991.
- ² N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 13. Enostavna definicija, ki omogoča ustrezno interpretacijo marketinga, tj. marketinškega upravljanja, tako za profitne kot za neprofitne organizacije oz. za družbeno-marketinško usmeritev marketinga oz. za marketing kot proces družbene menjave.
- ³ N. Sfiligoj, Teze za predavanje Temeljni pojmi o trženju in tržnem komuniciranju, 1993.
- ⁴ P. Kotler, citirano po N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 13.
- ⁵ Z. Jančič, Teze za predavanje Temeljni pojmi o trženju in tržnem komuniciranju, 1993.
- ⁶ Za termin marketinško upravljanje se pogosto uporablja tudi termin marketing.
- ⁷ Tradicionalnemu jezikovnemu semantičnemu občutku ustrezni resnici na ljubo je treba priznati, da se nekaj slabšalnega podtona izraza marketing oz. trženje še vedno drži (market, marketing [angl.] = trg, trgovanje). Na to opozarja tudi Z. Jančič (Teze za predavanja o marketingu kot družbenem procesu, 1993): »Slovenski jezik edini pozna 'prevod' besede marketing v trženje. Ta beseda aludira na trgovanje in trg, ki pa nista adekvatni za globlje družboslovno razumevanje prave narave marketinških odnosov.«

- ⁸ Z. Jančič, Teze za predavanje o marketingu kot družbenem procesu, 1993: » – izjemni družbeni pojavi, ki ne temelje na menjavi, potrjujejo pravila.«
- ⁹ Z. Jančič, Teze za predavanje o marketingu kot družbenem procesu, 1993.
- ¹⁰ J. Pečar, Dnevnik, 17. 1. 1990.
- ¹¹ Ne vedno denarnih, pomemben je psihološki učinek. Op. AG.
- ¹² Povzeto po Z. Jančič, Marketing – proces družbene menjave, 1990, str. 106.
- ¹³ P. Kotler, Marketing for nonprofit organizations, 1982, str. 9 – delni prevod; sicer delno povzeto tudi po N. Sfiligoj, Teze za predavanje Marketing v neprofitnih organizacijah, 1993.
- ¹⁴ Zaradi specifičnosti konkretnega primera 2. del ni vključen v ta prispevek.
- ¹⁵ N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 77.
- ¹⁶ N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 68-69.
- ¹⁷ N. Sfiligoj, Marketinško upravljanje, 1993, str. 69.
- ¹⁸ Ustrezno drugim dejavnostim bi lahko rekli: npr. raziskovalno, izobraževalno dejavnost. – Op. AG.
- ¹⁹ Z. Jančič, Marketing – strategija menjave, 1982, str. 102.

LITERATURA

- Nada Sfiligoj, *Marketinško upravljanje*. – Ljubljana, 1993.
- Nada Sfiligoj, Teze za predavanja *Temeljni pojmi o trženju in tržnem komuniciranju*. – Ljubljana, 1993.
- Zlatko Jančič, *Marketing – strategija menjave*. – Ljubljana, 1990.
- Zlatko Jančič, *Teze za predavanja o marketingu kot družbenem procesu*. – Ljubljana, 1993.
- Philip Kotler, *Marketing for nonprofit organizations*. – 1982.
- Kaoru Ishikawa, *Kako celovito obvladati kakovost: japonska pot*. – Ljubljana, 1987.
- Kenneth Blanchard, Norman V. Pearle, *Moč poštenega poslovanja*. – Celje, 1993.
- Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda*. – Raziskovalni program inštitutov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1979.
- Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. – Ljubljana (1993).

Résumé

LA GESTION DU MARKETING DANS L'OPTIQUE DU MARKETING INTERNE

Cet article, extrait d'un exposé plus large de théorie appliquée, présente les principaux traits du marketing interne, devant se dérouler parallèlement au marketing externe et étant une base nécessaire au succès des organisations à but non-lucratif. Les valeurs communes, composante centrale de »l'atome heureux« – et l'une des valeurs fondamentales de l'Institut de la langue slovène Fran Ramovš est la langue maternelle – montrent la voie à suivre dans une coopération commune. Comme l'adoption du concept de marketing dans les organisations à but non-lucratif, relevant du domaine des sciences sociales et humaines, est relativement nouveau et rare, cet article se propose de présenter le contenu de départ, les notions de base. Il montrera à l'aide de schémas l'orientation du marketing et de la société, le modèle d'entrecroisement dans le marketing interne, c.à.d. l'entrecroisement de ses sept composantes. Il s'agit donc d'une présentation analytique des paramètres auxquels sont intuitivement plus ou moins sensibles aussi bien les bonnes directions que les bons employés.

Dans un exposé plus approfondi, dont cet article n'est qu'un extrait, je me suis seulement limitée aux techniques du marketing (lors de la parution du livre *Les noms des entreprises slovènes composés d'un seul mot*, Alenka Gložančev) sur un segment restreint d'une étude de recherches bien plus large. L'application de la partie théorique peut être en principe également utilisée pour tous les autres programmes d'études qui justifient la raison d'être et la mission de l'Institut de la langue slovène Fran Ramovš en tant qu'organisation à but non-lucratif au sein du Centre de la recherche scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts.

ŠKRABEC IN PLETERŠNIKOV SLOVAR

Članek obravnava Škrabčev odnos do Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. O Pleteršnikovem slovarju je poročal ob izidu prvega snopiča in ob dokončanju slovarja. Za potrditev svojih stališč do slovenskega knjižnega jezika, zlasti knjižne izreke, ga je navajal na več mestih, posebej še v zvezi z Levčevim pravopisom, Janežičevo slovnico, Valjavčevim Italijansko-slovenskim slovarjem in v svoji razpravi o poučevanju knjižne slovenščine.

The paper deals with Škrabec's attitude towards the Slovene-German dictionary by M. Pleteršnik. Škrabec wrote about this dictionary when Part One was issued, and when the dictionary was completed. He quoted this dictionary on several occasions so as to confirm his views on the Slovene literary language, for example in the articles about the spelling book by Levec, the grammar book by Janežič, the Italian-Slovene dictionary by Valjavec, and in the articles about teaching of the Slovene language.

0 Uvod

Leti 1994 in 1995 sta pomembni obletnici v slovenskem jezikoslovju. Spominjamo se 150-letnice Škrabčevega rojstva¹, 155-letnice Pleteršnikovega rojstva² in stoletnice izida njegovega Slovensko-nemškega slovarja³ ter 50-letnice Inštituta za slovenski jezik⁴, ki nadaljuje delo obeh jezikoslovcev s konca 19. stoletja.

Stanislav Škrabec je od leta 1880 do 1915 urejal mesečnik Cvetje z vertov sv. Frančiška⁵ (v nadaljnjem besedilu CFr). Na njegovih platnicah je objavljajal svoje jezikoslovne razprave, članke, kritike, polemike in poročal o kulturnem dogajanju. Zlasti zanimivo in pomembno je njegovo sprotno spremljanje knjižnih novosti, tako domačih kot tujih, predvsem tistih z jezikoslovno problematiko.

Pleteršnikovemu slovarju je posvetil posebni poročili ob izidu prvega snopiča in ob izidu slovarja v dveh knjigah. Navajal ga je na več mestih v potrditev svojih jezikovnih stališč, zlasti knjižne izreke, pa tudi v podporo dela drugih jezikoslovcev, ki so pri svojem delu že upoštevali Pleteršnikov slovar. Da bi poudaril vrednost in pomen Pleteršnikovega dela, je poročal tudi o odmevu slovarja pri Rusih. Bil pa je tudi kritičen glede nekaterih rešitev in nedoslednosti v slovarju.

1 Izid Pleteršnikovega slovarja

Škrabec je že v CFr 11 (1892), 12. zv. č⁶ poročal o prvem snopiču Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja, in sicer, da bo slovar izšel predvidoma v dvajsetih sešitkih, po ceni 50 kron in ker bo tiska-

nje celotnega slovarja trajalo približno dve leti, si ga lahko privoščijo tudi manj premožni. Izhajanja slovarja se je Škrabec zelo razveselil, o čemer pričajo besede: "Prav na božični dan nas je razveselil prvi sešitek toliko let željno pričakovanega slov. – nemškega slovarja ... Dela g Pleteršnika smemo po pravici veseli biti, kaker kaže prvi pogled." Škrabec je napovedal, da bo o slovarju obširneje poročal.

Žal je bil Škrabec preveč zaposlen s pisanjem svoje slovnice⁷ in kritiko Valjavčeve študije o naglasu⁸, da je izšlo vseh 23 snopičev in je bil slovar že končan, preden se je ponovno lotil pisanja o slovarju. V CFr 14 (1895), 11. zv. b, c, č⁹ je ves navdušen poročal o novem slovarju: "Dolgo let smo pričakovali, naposled smo pričakali. Sicer, kar je profesor Pleteršnik prevzel delo je šla stvar primeroma hitro naprej, zlasti kar se je začelo tiskanje, in po vsi pravici moramo hvaležno priznati zasluge, ki si jih je čislani gospod sè svojim velikim trudom pridobil za slovenščino." Škrabec je bil zadovoljen, ker je Pleteršnik upošteval tudi njegove članke in razprave v Cvetju: "Da tudi našega sveta ni preziral, da je marsikaj posnel po "Cvetju", in kar je posebnega spomina vredno, da je na njegovo besedo celo "Katoliška Tiskarna" po naših nazorih na novo dala vlitii neketere čerke, upamo, da ne bo na škodo slovarju niti slovenščini." Škrabec je obžaloval, da Pleteršnik ni v celoti upošteval njegovih znamenj, zavedal pa se je, da je moral Pleteršnik upoštevati tudi mnenja tistih jezikoslovcev, ki so zahtevali Vukova znamenja. Vendar je bilo za Škrabca bistveno "da se izreka prav in natanko zaznamenjuje, in v tem oziru je s Pleteršnikovim slovarjem mnogo doseženo. Da bi bilo doseženo vse, tega seveda ne moremo reči, tega po pravici tudi nihče ni smel pričakovati, ako je le nekoliko pomislil, kako težavno in po raznih krajih kako različno je naše naglaševanje in izrekovanje sploh."

Ob pohvalnih besedah je Škrabec zapisal tudi svoje pripombe k slovarju, čeprav se je zavedal, da so za slovar prepozne, utegnile pa bi koristiti kdaj pozneje. Pripombe je objavil v CFr 14 (1895), 11. in 12. zv. Opozoril je zlasti na razlike v izreki, pa tudi v pomenu besed, pri čemer je izhajal predvsem iz svojega domačega narečja (Ribnica na Dolenjskem). V zvezi z izreko je navajal primere: **zapustiv**, **zapraskati**, **zasilanjati**, **zarežati**, **zaskočiti** (ob tem je obravnaval še glagole na -iti, -eti, -ati, ki jih je dokumentiral z gradivom iz Valjavca), **zastava** (po njegovem bi bilo potrebno dodati podatek: na Goriškem **zástava**), **zavaljati**, **zavživanje** (ob tem je opozoril, da je v Ribnici in na Kranjskem običajnejše naglaševanje: **zavživánje**, tako še: **zavijánje**, **zibánje**, **zidánje**, **zlivánje**, **zmerjánje**, **zmivánje**, **zvenčánje**, **zvijánje** in opozoril, da sta besedi **zmivanje** in **zvenčanje** v Pleteršnikovem slovarju izpuščeni), **zdoma**, **zdraviti** (ob tem še **zazdraviti**, **zdravica**, **zdravnik**, **pozdraviti**, **pozdrav**, kjer

opozarja, da Pleteršnik ne loči dveh glagolov pozdraviti, ampak ju obravnava le kot dva pomena), **zel** (zla), **zemeljni**, **zemeljski**, **zemljica**, **zibel**, **zidec**, **znoj**, **zob**, **zona**, **zrelost**, **zrelosten**, **zveličanski**, **zvonikar**, **žatlaka**, **žlebič**, **živinski**, **žugati**, **župnik**, **župnišče**, **žvižgati**, **devetdnevica**, **leščerba**, **mejboben**, **pogoltati**, **poklekniti**, **prišlik**.

Glede naglasnega mesta je zanimiva še Škrabčeva opomba, da se na **-išče** naglašajo samo izpeljanke iz nekdanj končno naglašanih besed, npr. **ognjišče**, **kosišče**, **smetišče** proti: **dételjišče**, **čistilišče**, **igrálišče**, **učilišče** in **župnišče**, ne pa **župnišče**, kot navaja Pleteršnik.

Škrabec je opozoril tudi na nekaj razlik glede pomena in etimologije. Tako je npr. glagol **zaváljati** pri Pleteršniku dovršni glagol 1) = zavaliti 1) Mur.; 2) wälzend hinschaffen; sod z. kam; 3) = povaljati, beschmutzen, Cig., M.; 4) eig. durch Wälzen verderben: z. (t. j. po rokah preveč valjati) psa, einen Hund verzärteln, Cig., Škrabec pa bi ga imel v 1. in 2. pomenu kot nedovršni glagol k **zavalíti**. Pri glagolu **pozdraviti** bi Škrabec pričakoval homonimno rešitev, Pleteršnik pa ima samo eno geslo z dvema pomenoma: 1. allmählich gesund machen 2. einem Gruß entbieten, grüßen, begrüßen. Pri pridevniku (**zèl**) **zlà** pogreša Škrabec podatek, da se glasi določna oblika **zali** in ugotavlja, da tudi pri geslu (**zál**), **záli**, **zála** ni takega opozorila. Gre seveda samo za prvi pomen besede **zal** (böse). Oblika **prišlik** "kdor se je iz druge vasi kam priženil" se mu zdi lepša kot **prišlec**. Pri geslu **žatlaka** meni, da beseda ni iz Schlachthacke, kot navaja Miklošič, ampak iz Sattelhacke, poimenovana po obliki, ki jo ima to orodje. Neprimerna se mu zdi tudi etimologija besede **župnik** "das Weihnachtsbrot", ki jo je Pleteršnik povzel po Navratilu, ob tem pripominja, da se beseda na Kočevskem izgovarja **žüpling**, to je "Siebling", kar pomeni "ein in einem Sieb gebackenes Brot".

V Pleteršnikovem slovarju je Škrabec pogrešal lastna imena, zlasti taka, ki so tvorjena iz občnih imen, npr. **Žlebič** "Ime vasi! Kolika škoda, da so se taka imena popolnoma izpustila! Slovar ni bilo treba, da bi bil zaradi njih debeliši."

Škrabec je odločno nasprotoval tujkam in papirnatim besedam v slovarju: "Naj bi se bile izpustile mertve rojene izmišljenke, naj bi se bile izpustile tujke, ki ne spadajo vanj, temuč v slovar tujih besed "Fremdwörterbuch", kjer bi se morale seveda Slovencem slovenski tolmačiti, ne npr. **abat** der Acaht, **alkaloid** das Alakloid, **alkoran** der Alkoran. K čemu je to dobro?!" Škrabec se tudi sprašuje: "Ali bo kedo kedaj rabil **zveličalo** das Heilmittel, jaz v resnici ne vem."

2 Levčev Slovenski pravopis

Pleteršnikov slovar obravnava Škrabec ob oceni Levčevega Slovenskega pravopisa.¹⁰ Navdušuje se nad Levčevim delom in kakor v večini svojih člankov poudarja pomen pravilne izreke, ortoepiji daje prednost

pred ortografijo in opozarja, da je njegov (Škrabčev) način označevanja glasov boljši kot Pleteršnikov. V CFr 17 (1898), zv. 6 č piše: "Pleteršnikov način je menj natančen in v vsakem oziru težavniši; ali ker je vpeljan v tako važni knjigi, bo pač obveljal. Obveljal seveda v znanstvu in učnih knjigah; v vsakdanjem pravopisu se bodo posebna glasna in naglasna znamenja opuščala, kaker do zdaj, navadna pisava mora biti lahka, preprostemu narodu primerna." Prepričan je, da ljudje v Levčevem pravopisu ne bodo pogrešali Pleteršnikovih znanstvenih natančnosti in njegovih znamenj, sam pa misli: "da bi bilo jako dobro, ke bi jih bil prof. Levec navel ter z nekoliko zgledi pojasnil, v kakem pomenu in zakaj jih Pleteršnik rabi. Tako bi se mladina vže tu učila prav umeti slovar in bi se mogla znebiti škodljivega, dasi jako navadnega identificiranja glasov s čerkami. Sploh bi bilo dobro, ako bi se razločno povedalo, ketere razne glasove pišemo navadno z isto čerko, in nasproti, kjer rabimo za isti glas različne čerke. To ni v slovnicaх nikjer zadosti jasno razloženo, zlasti seveda ne v nobeni s Pleteršnikovimi znamenji."

3. Janežičeva Slovenska slovnica

V CFr 17 (1900), 8. zv. je Škrabec začel razpravo o Janežičevi Slovenski slovnici, ki jo je za srednje šole priredil dr. Jakob Sket.¹¹ Na strani b je navajal iz Sketovega pisma, da je ta Janežičevo slovnico močno predelal in: "V pravopisu sem se ravnal po Pleteršniku in po Vaših nasvetih in po Levčevem "Pravopisu", kolikor je bilo do zdaj mogoče. V vseh stvareh nisem mogel sprejeti novih pravopisnih stvari, ker je marsikaj dvomljivo in šola bodi konserativna in ne begaj učencev z oblikami, ki niso sploh v pisavi navadne." Škrabec se je s Sketovimi načeli, tudi tistimi glede konservativnosti slovnice strinjal, na široko pa se je razpisal o izgovoru l in izreki v slovenščini.

4. O učenju knjižne slovenščine

V CFr 20 (1903), 8. zv. je začel Škrabec z daljšo razpravo "O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih."¹² V CFr 21 (1904), 1. zv. govori o izgovoru dvoglasnika **maistu** – **meistu** in navaja Pleteršnika, ki trdi, da je drugi del dvoglasnika "skoro nekaj slabi i", sam pa se poteguje za izreko ei, torej **meisto** za pisano **mesto**.

Ob izgovoru l – **bravec** : **bralec** navaja Škrabec v CFr 21 (1904), 7. zv. č mnenje Ivana Beleta, objavljeno v Učiteljskem tovarišu 1. 9. 1899. Bele je bil namreč prepričan, da je vprašanje izgovora l že rešeno: "Sedem let smo menili, da je to vprašanje že rešeno, kajti sedem let je, odkar je začel izhajati Pleteršnikov slovar, in tri leta je že, odkar

stoji terdno vezan na naših mizah, da ga pri vsaki priliki lahko vprašamo za svet. Čudno je bilo pač, da o tem epohalnem zakladišču slovenskega jezika ni bilo nikjer brati razprave, ki bi bila z znano znanstveno obširnostjo in temeljitostjo opozorila slovenski narod, kolike hvale je dolžan za neizmerni trud, ki ga je prizadela ta knjiga, razjasnila mu neštete vrline tega dela, ter mu oči odprla za jezikovno bogastvo, ki je v nji nakopičeno."

V CFr 21 (1904), 8. zv. nadaljuje razpravo in meni, da je Pleteršnikov slovar edini, ki lahko naredi konec pravdi med bralci in bravci. Iz Beletovega sestavka navaja še misel o Pleteršnikovem slovarju: "Ta hram našega jezika je edino svetovno čudo našega naroda ..." in dostavlja svojo ugotovitev: "V resnici, kaj imamo mi v naši znanstveni literaturi, kar bi se moglo le od daleč na stran staviti temu monumentaljnemu delu? In to delo ni kaka enostranska poskušnja posameznega učnjaka. Gotovo ne smemo prenizko ceniti velikanskega truda, ki ga je imel ž njim prof. Pleteršnik". Škrabec opozarja na pomen drugih slovenskih jezikoslovcev, ki so po podatkih iz Uvoda sodelovali pri slovarju in s katerimi se je Pleteršnik posvetoval tudi glede naglasa in diakritičnih znamenj. Izšla je tudi poskusna pola slovarja, ob kateri bi bili mogoči ugovori in nasveti, vendar takrat ni nihče ugovarjal, zdaj pa se premalo ali sploh ne upoštevajo dognanja slovarja. Kako visoko je Škrabec cenil Pleteršnikov slovar kaže tale primera na strani b: "Le gori torej Pleteršnikov grad (= Slovensko-nemški slovar) in Levčeva koča (= Slovenski pravopis) ž njim, le pogori do tal. In ti narodič slovenski, ki zamečeš svojo pošteno narodno izreko in zasramuješ, - le zametaj, hitro zametaj in gazi v blato, da boš prej gotov, da boš prej izgergral v nemškem El-ende!"

Pomen Pleteršnikovega slovarja poudarja nadalje v CFr 21 (1904), 9. zv. b: "Preiskovanju znanstvenih resnic, ki se tičejo naše slovenščine in šolskemu učenju teh resnic podlaga pa je zdaj in bo brez dvojbe še mnogo let slovar Pleteršnikov. Njegove pisave se vže derže, kolikor jim tiskarne dajo, tuji, zlasti ruski slavisti; dolžnost naše slovenske šole je, kaker sem že rekel, da ž njo seznaniti tudi našo mladino, najprej seveda na gimnazijah in drugih srednjih šolah."

Seveda se zdi Škrabcu Pleteršnikova pisava nepopolna, ker ne loči mehka (po Škrabcu: topljena) **l'** in **n'** od dvoglasnikov **lj** in **nj**. Za mehki **l'** navaja tudi primere iz Pleteršnikovega slovarja, npr. južnovzhodno **pralja** (nam. perilja, češko pradlí) in **šivalja** (nam. šivilja, češko švadlí), opozarja na verjetno napako pri **škrgálja** die Ratsche, Vrême-Erj. (Torb.), v Erjavčevem spisu v Letopisu slovenske Matice 1880, str. 194 piše "škrgála .

Ob izgovoru **l : l'** v CFr 21 (1904), 11. zv. opozarja na nedoslednosti v Pleteršnikovem slovarju pri besedi **mandel** -lna, čeprav bi bil bolj navaden **-lj**, kot je pri **nagelj** -ljna, **tempelj** -ljna itd.

Pleteršnikov slovar vzporeja nadalje v CFr 21 (1904), 12. zv., ob primerih "ki se govore s čistim l na koncu zloga, pa bi se smele in morale po pravici pisati z lj." Gre za naslednje besede: **pajjek** v pomenu pajèk – Plet. pálek -lka m; **piljek** (Spundpropf) – Plet. píłka (piljka Mur.). Škrabec ugotavlja, da "učene besede **številka** nisem slišal izgovarjati, kaker piše Pleteršnik štèviłka (t.j. štèviwka), mislim pa, da bi bilo tako seveda prav." (Pleteršnik piše štèviłka.) Opozarja, da sta v Pleteršnikovem slovarju obliki **piščálka** in **piščáljka** (iz Murka, z dostavkom na vzhodu). Vendar ta dostavek v Pleteršnikovem slovarju opozarja na naglasno mesto piščaljka in ne na opozicijo **l : lj**, kot je razlagal Škrabec. Pleteršnik piše po Škrabčevem mnenju **svetiljka** z lj, ker je beseda iz hrvaščine. Pravilno se po Škrabcu piše **moljek** z lj kot manjšalnica od molj, v pomenu rožni venec pa **molek**, kakor je tudi v Pleteršnikovem slovarju, ki pa ima pri geslu **mólec** -lca (der Beter), zapisano z l, v oklepaju (mołec?). Dvojno pisavo ima Pleteršnik tudi pri **stělnik** in **stěljnik**, vendar le **koželjnica**. Škrabec se ne strinja s Pleteršnikovim zapisom **razkōlnik** (der Schismatiker), **razkōlništvo** (die Sectierererei) proti **razkołnost** (die Spaltbarkeit), prva dva primera bi on pisal po ruskem vzoru z lj, tako tudi razkoljnost, ker ni nikjer slišal izgovora razkołnost t.j. razkounust. Po Škrabcu je razlika med **muljček** Bastard in **mulček** = mułček = muwček = muček ein im Brüten verdorbenes Ei. Pleteršnik navaja pri geslu mūłček -čka m. 1) der Bankert, der Bastard 2) mūłček, ein im Brüten verdorbenes Ei ("muček").

Na Pleteršnikovo avtoriteto se je Škrabec skliceval v CFr 22 (1905), 4. zv. c ob pisavi imen za delujoče osebe tipa **bravec**, ki "se pišejo edino prav na -vec! Če meni ne verjamete, verjemite Levcu, verjemite Pleteršniku, verjemite Jagiču."

Pleteršnikov slovar je omenil še v CFr 22 (1905), 5. zv. c ob obravnavi besede **hiralnica**, ki jo je po njegovem Pleteršnik napačno prikazal kot "hiráhnica", saj "v Ribnici pravijo kuháhnica namestu kúhažnica; vendar ko Slovenec sem kaker za hirávnico in déłavnico, tako tudi za "kúhažnico" in "kúhažo" (ne: kuhálo, kaker ima Plet.)".

5. Valjavčev Italijansko slovenski slovar

V CFr 30 (1913), 12. zv. je Škrabec poročal o Italijansko-slovenskem slovarju dr. Josipa Valjavca¹³, ki je po njegovem narejen z veliko pridnostjo in hvalevredno natančnostjo, žal pa je italijanski pravopis pomanjkljiv. "V italijansko-slovenskem slovarju bi se morda ozka e in o najprimerniše zaznamenjevala po Pleteršnikovem načinu s piko spod, ki

bi pa mogla stati tudi pred e ali o, n.pr. c.ena, b.otte (beri: céna, bótte z ozkima é in ó." Kakor se morajo učiti Slovenci italijanske izreke, tako bi se morali tudi Italijani slovenske, za kar je v slovarju delno poskrbljeno "žal da ne po Pleteršnikovem, temveč po Bartelj-Hubadovem načinu." Za stari polglasnik je uporabljena črka ě, kar pa je neprimerno, saj v slovanskih jezikih in jezikoslovju zaznamuje ta črka drugačen glas.

Posebej je opozoril še na "moderno spako **obstójati**" kot nedovršnik k dovršniku **obstáti** -stójim, ki je ne poznajo niti Pleteršnik niti Bartelj ali Hubad.

6. Druge omenbe Pleteršnikovega slovarja

V CFR 20 (1903), 5. zv., je Škrabec poročal o knjigi B. M. Ljapunova Neskoljko zamečanj o slovensko-nemckom slovare Pleteršnika.¹⁴ Iz te študije navaja oceno Pleteršnikovega slovarja: "Prekrasni slovar Pleteršnika mora biti namizna knjiga ne samo teh, ki imajo opraviti sè slovenskim jezikom, temuč tudi v obče vseh preiskovavcev primerjajoče fonetike slavenskih jezikov, podobno kaker je namizna knjiga slavenskega lingvистa znameniti slovar Vuka Karadžića." Škrabec je bil vesel take ocene slovenskega slovaropisca, srečen pa je bil še zato, ker se je Ljapunov pohvalno izražal tudi o drugih slovenskih jezikoslovcih Oblaku, Štreklju, Valjavcu in zlasti, ker je pisal, da bi spisi s platnic Cvetja "mogli delati čast kateremu koli iz najboljših lingvističnih žurnalov evropskih" in ker je soglašal s Škrabcem "zlasti glede znanstvene transkripcije naše slovenščine. In prav v tem je njegova knjiga sama dokaz, kake težave dela celo ruskim tiskarnam transskripcija, ki jo je izvolil, menda po Oblakovem pritisku, Pleteršnik."

Na Pleteršnikov slovar se je Škrabec skliceval še ob imenu **Kočevje** in njegovi etimologiji v poročilu o Štrekljevi študiji Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev, v CFR 26 (1909), 10. zv.¹⁵ Štrekelj je pisal krajevno ime kot **Hočevje** in ga razlagal iz **hvojčevje** – **hvojka**, **hojka**. Po Škrabcu pa imajo vse besede, ki so izpeljane iz hoja ali hojka naglas na prvem zlogu, kakor je po njegovem razvidno iz Pleteršnikovega slovarja. "(**hojevína**, ki stoji tam poleg **hójevina**, bi vtegnil kedo izgovoriti po analogiji drugih besed na -ina, prav pa tako ni)". Upoštevajoč naglas Kočevje Škrabec zavrača etimologijo iz hvójčevje in se zavzema za rusko **кошеве**, prevzeto iz turščine, v pomenu nomadsko taborišče.

7. Sklep

Pleteršnikovo delo je Škrabec zelo cenil in mu napovedal dolgo aktualnost. Navdušen je pozdravil prvi snopič in izid celotnega Slovensko-nemškega slovarja, ki so ga Slovenci toliko časa in tako željno

pričakovali. Pleteršnik je genialno uredil dolgotrajno zbirano in na različne načine zbrano gradivo ter s svojim delom dvignil slovensko slovaropisje na evropsko raven. Škrabec je obžaloval, da ni utegnil pravočasno posredovati oz. objaviti svojih pripomb k slovarju, napisal pa jih je v upanju, da bodo kdaj pozneje upoštevane. Njegove pripombe se nanašajo zlasti na izreko knjižne slovenščine in na diakritična znamenja, posebno zato, ker Pleteršnik ni prevzel njegovih, ki da so bolj popolna; nekaj pripomb se nanaša na pomensko razvrstitev in etimologijo; kritičen je do tujih in neživih tvorjenk; žal mu je, da v slovarju niso upoštevana lastna imena zlasti krajevna imena iz občnih imen.

Škrabčevo stališče je bilo, da naj bo Pleteršnikov slovar osnova za vsa nadaljnja jezikoslovna dela, tako za pravopis, ki mora biti seveda preprostejši, za slovnico, ki mora upoštrevati dognanja in normo slovarja in za nove dvojezične slovarje, ki se morajo ravnati po njem.

Škrabec je v svojih delih poudarjal pomen knjižne slovenščine in se zavzemal za enotno knjižno izreko. Potrditev za svoje teze je našel tudi v Pleteršnikovem slovarju. Spoznal je potrebo po učenju knjižne slovenščine in poudarjal, da je treba že mlade ljudi navaditi na uporabo slovarja.

Mnoge Škrabčeve misli o knjižnem jeziku, slovarju in slovaropisju so še danes aktualne.

Nedvomno je Pleteršnikov slovar zakladnica slovenskega jezika, pomemben tako s slovaropisnega kot narodno-jezikovnega vidika.

Kakor predstavlja Pleteršnikov slovar evropsko raven slovaropisja ob koncu 19. stoletja, tako naj bi Slovar slovenskega knjižnega jezika v elektronski izdaji ob koncu 20. stoletja spet segel v evropski vrh.

OPOMBE

¹ P. Stanislav Škarbec (Hrovača 1844 – Ljubljana 1918).

² M. Pleteršnik (Pišce 1840–1923).

³ Slovensko-nemški slovar, Prvi del A–O, V Ljubljani 1894, Drugi del P–Ž, V Ljubljani 1895. Uredil M. Pleteršnik.

⁴ Inštitut za slovenski jezik je bil ustanovljen pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti leta 1945 pod vodstvom Frana Ramovša, po katerem nosi od leta 1982 ime Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Med prvimi nalogami Inštituta je bila izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki je izšel v petih knjigah v letih 1970–1991 in v eni knjigi leta 1994.

⁵ P. Stanislav Škarbec 1880–1915: Cvetje z vertov sv. Frančiška. Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška (od 6. letnika Časopis za verno slovenko ljudstvo, od 9. zvezka

8. letnika Časopis za naše verno katoliško ljudstvo, od 12. zvezka 26. letnika Časopis za naše verno ljudstvo), Gorica (32. letnik, zvezek 6–12 Kamnik).
- ⁶ Novost. Slovensko-nemški SLOVAR izdan na troške rajnega knezoškofa Antona Alojzija Wolfa. Uredil M. Pleteršnik. Prvi sešitek. V Ljubljani. Založilo in na svetlo dalo knezoškofijstvo. Tiskala katoliška tiskarna. 1893. CFr 11 (1892) 12. zv. č.
- ⁷ Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. CFr 12 (1893), 1.–12. zv., CFr 13 (1894), 1.–12. zv., CFr 14 (1895), 1., 3.–5. zv.
- ⁸ Valjavčev "Prinos k naglasu u (nov)slovenskom jeziku" in prihodnja slovenska slovnica CFr 14 (1895), 7. in 8. zv.
- ⁹ Novi slovar. CFr 14 (1895), 11. in 12. zv.
- ¹⁰ Slovenski pravopis. Sestavil Fr. Levec, c. kr. profesor in okrajni šol. nadzornik v Ljubljani. Na Dunaju. V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig. 1899. CFr 17 (1898), 6.–12. zv. CFr 18 (1899), 1., 3.–7. zv.
- ¹¹ A. Janežiča Slovenska slovnica. Za srednje šole priredil dr. Jakob Sket, c. kr. profesor. Osma predelana izdaja. V Celovcu 1900. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. CFr 18 (1899), 8.–12. zv. CFr 19 (1901), 1., 3., 4., 8., 9. in 10. zv.
- ¹² O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih. CFr 20 (1903), 8.–12. zv., CFr 21 (1904), 1.–12. zv., CFr 22 (1905), 1.–6., 8. zv. K pisanju te razprave ga je spodbudila programska obravnava "Zur Pflege der slovenischen Schriftspache an österreichischen Gymnasien", ki jo je napisal c. kr. profesor Fr. Žnideršič. V razpravi polemizira z Ilešičevo knjigo "O pouku slovenskega jezika".
- ¹³ Dr. Josip Valjavec, Italijansko-slovenski slovar. Ljubljana 1914. Založila Katoliška bukvarna. CFr 30 (1913), 12. zv.
- ¹⁴ B. M. Ljapunov. Neskolkjo zamečanj o slovensko – nemckom slovare Pleteršnika. Odessa 1903. CFr 20 (1903), 5. zv.
- ¹⁵ Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev. Spisal Dr. K. Štrekelj, r. vseuč. prof. v Gradcu. Posebni natisek iz Časopisa za zgodovino in narodopisje. V. 38–103 in VI. 1–69, 115–128. Maribor 1909. Natisnila Cirilova tiskarnica. CFr 26 (1909), 10. zv.

Summary

ŠKRABEC AND PLETERŠNIK'S DICTIONARY

Stanislav Škrabec was the most important Slovene linguist at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. His articles, reviews, polemics and reports on cultural events were published mainly on the covers of the monthly periodical *Flowers from the Gardens of St Francis* (*Cvetje z vertov svetega Frančiška*).

Škrabec wrote about Pleteršnik's Slovene-German Dictionary (Slovensko-nemški slovar) when Part One was issued (in 1892), and when the dictionary was completed (in 1895). He quoted this dictionary in the articles about the Slovene Spelling (Slovenski pravopis) by Levec (1899), the Slovene Grammar (Slovenska slovnica) by Janežič (1900), the Italian-Slovene dictionary (Italijansko-slovenski slovar) by Valjavec (1913), and in the articles about teaching of the Slovene language (1903-5). He thought Pleteršnik's editorial solutions brilliant and recommended the dictionary as a basis for further linguistic works on orthography, grammar and bilingual dictionaries. But Škrabec was also critical towards Pleteršnik: he commented on pronunciation, accent marks, semantic differentiation, etymology, expressed a negative view to certain compounds, and regretted the fact that the proper nouns were not included in the dictionary. Many of Škrabec's ideas about the Slovene literary language, dictionaries and lexicography are still of current interest.

Doubtless, the Pleteršnik's dictionary is a treasury of the Slovene language, and is important from the lexicographical as well as from the national viewpoint.

STOPNJEVANJE PRIDEVNIKOV V SSKJ

Obravnavano je stopnjevanje pridevnika v slovenskih slovnica, pravopisih in slovarjih. Iz SSKJ so predstavljeni vsi pridevniki, ki tvorijo primernike s priponskimi obrazili. Ta abecedno urejen popis predstavlja dozdej največjo zbirko slovenskih primerniških oblik.

The topic is the comparison of adjectives in different Slovene grammars, spelling-book and dictionaries. All adjectives from the Dictionary of Slovene Literary Language that form their comparatives by means of suffixation are presented here. This alphabetical list of adjectives and their comparatives is the largest of this kind so far.

Uvod

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika¹ je kot geslo prikazanih 21.516 pridevnikov, od teh je pri 615 v zaglavju gesla zapisana oblika za primernik, delan s priponskim obrazilom. Primernik je naveden pri pridevnikih na **-an** 460, **-iv** 44, **-it** 24, **-ak** 24, **-ar** 8, **-ok** 3 in pri nevtvorjenih pridevnikih 52-krat.²

Stopnjevanje pomeni izražanje večje ali manjše stopnje lastnosti (kakovosti ali mere) pri pridevniških besedah, npr. **lep lepši najlepši**, **lep prelep**, **lep zelo lep**, **lep čudovito lep**; **majhen manjši najmanjši**, **majhen premajhen**, **majhen zelo majhen**, **majhen mikroskopsko majhen**. Stopnjevanje je tristopenjsko, npr. **lep** (osnovnik), **lepši** (primernik) **najlepši** (presežnik), ali dvostopenjsko, npr. **lep prelep**, **bel zelo bel**, **zadnji najzadnji**. S prislovi **bolj**, **zelo**, **nadvse** itd. stopnjujemo navzgor, z **manj**, **nič**, **prav nič** itd. navzdol. Stopnjevalne oblike lahko delamo s ponami (priponami **-ši**, **-ji**, **-jši**, **-ejši/-éjši** in predpono **pre-**) ali prislovi. Stopnjevanje s priponskimi obrazili imenujemo tudi stopnjevanje v ožjem smislu, stopnjevanje s prislovi pa opisno stopnjevanje.³

V SSKJ je posebej navedeno samo stopnjevanje s priponskimi obrazili. Oblika primernika je zapisana le pri pogosteje rabljenih pridevnikih, in sicer po enakem načelu, ki je veljalo za sprejem gesel v slovar, torej praviloma 4 zapisi v slovarskem gradivu.⁴ Potencialni primerniki lastnostnih pridevnikov se delajo po shemi.⁵ V Slovarju niso navedeni opisni primerniki z **bolj** ali drugimi prislovi, ker so možni pri vseh lastnostnih pridevnikih oz. takih pomenih pridevnikov, npr. **slovenski bolj slovenski najbolj slovenski**, tudi tistih, ki so po izvoru deležniki na **-n**, **-t**, **-č**, npr. **nadelan**, **zapit**, **vroč**.

Primernik tvorimo s priponskimi obrazili **-ejši/-éjši**, **-ji**, **-jši**, **-ši**, npr. **ljubeznivejši/brhkéjši**, **glóblji/nížji**, **krájši**, **lépši**.⁶

Tonemski naglas primernika na **-ejši** je enak kot v srednjem spolu osnovnika, npr. **sčrnejši**, **ljubeznivejši**, le če je naglašena pripona, je cirkumfleksiran, npr. **bogatéjši**, **temnéjši**. Primernik s pripono **-ji**, **-ši** je cirkumfleksiran, npr. **glóblji**, **šírši**, izjema je zastarela oblika **stárji** z akutom.⁷

SSKJ navaja v shemah tudi oblike za primernik prislova, ki nastopa le ob primerniku pridevnika, in se tvori s priponskimi obrazili **-eje** in **-eše**, **-je**, **-je** in **-e**, **-jše** in **-je**, **-še**, npr. **ljubezniveje** in **ljubezniveše**, **glóblje/nízje** in **níze**, **krájše** in **kráje**, **šírše**, **brhkéje** in **brhkéše**. Prislovne oblike **láž(j)e**, **láglje**, **kášnje** so curkumfleksirane ali akutirane.⁸

Pridevniki s primerniki v zaglavju gesla

abstrákten -tna -o prid., abstráktnejši
adekváten -tna -o prid., adekvátnejši
agílen -lna -o prid., agílnejši
agresíven -vna -o prid., agresívnejši
aktíven -vna -o prid., aktívnejši
aktuálen -lna -o prid., aktuálnejši
akúten -tna -o prid., akútnejši
avtoritatíven -vna -o prid., avtoritatívnejši
banálen -lna -o prid., banálnejši
barvít -a -o prid., barvítejši
béden -dna -o prid., bédnejši
bésen in bésen -sna -o prid., bésnejši in bésnejši
bíster -tra -o prid., bístrejši in bistréjši
bistroúmen -mna -o prid., bistroúmnejši
bístven -a -o prid., bístvenejši
blág -a -o prid., blážji
blázen -zna -o prid., bláznejši
bléd -a -o tudi -ó prid., tudi bledéjši
bliskovít -a -o prid., bliskovítejši
bogát stil. bôgat -áta -o prid., bogatéjši
bohóten -tna -o prid., bohótnejši
bojevít -a -o prid., bojevítejši
boléhen in boléhen -hna -o prid., boléhnejši in boléhnejši
bolésten -tna -o prid., boléstnejši
bórben -a -o prid., bórbenejši
bóren -rna -o prid., bórnejši
brezbrížen -žna -o prid., brezbríznejši
brezskrben -bna -o prid., brezskrbnejši
brezúpen -pna -o prid., brezúpnejši
brezvésten -tna -o prid., brezvéstnejši

- brhek tudi brhèk brhka -o in -ó, stil. brhèk -hkà -ò prid., brhkéjši in
brhkejši
- brídek -dka -o stil. -ó prid., bridkéjši tudi brídkejši
- bríhten -tna -o prid., brihtnejši
- briljánten -tna -o prid., briljántnejši
- brúmen -mna -o prid., brúmnejši
- brutálen -lna -o prid., brutálnejši
- bújen -jna -o prid., bújnejši
- búren ¹ -rna -o prid., búrnejši
- celôten -tna -o prid., celôtnejši
- celovít -a -o prid., celovítejši
- čarôben -bna -o prid., čarôbnejši
- částen -tna -o prid., částnejši
- častihlépen -pna -o prid., častihlópnejši
- častítljiv tudi častitljiv -a -o prid., častítljivejši tudi častitljivejši
- čéden -dna -o prid., čédnejši
- čeméren tudi čméren -rna -o [prva oblika čëm in čem] prid., čémérnejši tudi
čmérnejši
- číst -a -o stil. -ó prid., čistéjši
- človéčen -čna -o prid., človéčnejši
- čudovít -a -o prid., čudovítejši
- čvrst -a -o stil. -ó prid., čvrstéjši
- daljnóséžen -žna -o prid., daljnóséžnejši
- daljnovíden -dna -o prid., daljnovídnejši
- darežljív -a -o prid., darežljívejši
- dêbel -éla -o [eɥ] prid., debeléjši
- dejáven -vna -o prid., dejávnejši
- délaven -vna -o prid., délavnejši
- delikáten -tna -o prid., delikátnejši
- detájlen -lna -o prid., detájlnejši
- diskréten ¹ -tna -o prid., diskkrétnejši
- díven -vna -o prid., dívnejši
- dóber dôbra -o prid., bóljši
- dobičkanôsen -sna -o prid., dobičkanôsnejši
- dobičkonôsen -sna -o prid., dobičkonôsnejši
- dobrotljív -a -o prid., dobrotljívejši
- dólg -a -o stil. -ó [ɥg] prid., dáljši
- dolgočásen -sna -o [ɥg] prid., dolgočasnejši
- dolgoróčen -čna -o [ɥg] prid., dolgoróčnejši
- dolgotrájen -jna -o [ɥg] prid., dolgotrájnejši
- dolóčen -čna -o prid., dolóčnejši
- donôsen -sna -o prid., donôsnejši

dosléden -dna -o prid., doslédnejši
 dostójen -jna -o prid., dostójnejši
 dostópen tudi dostópen -pna -o prid., dostópnejši tudi dostópnejši
 dovzéten -tna -o prid., dovzétnejši
 drág -a -o tudi -ó prid., drážji
 dragocén -a -o prid., dragocénejši
 dramátičen -čna -o prid., dramátičnejši
 drástičen -čna -o prid., drástičnejši
 drôben tudi drobán drôbna -o tudi -ó prid., drobnéjši
 držen -zna -o prid., držnejši
 duhovít -a -o prid., duhovítejši
 dvoúmen -mna -o prid., dvoúmnejši
 efékten ¹ -tna -o prid., eféktnejši
 ekonómičen -čna -o prid., ekonómičnejši
 eksákten -tna -o prid., eksáktnejši
 ekskluzíven -vna -o prid., ekskluzívnejši
 ekstenzíven -vna -o prid., ekstenzívnejši
 ekstrémen -mna -o prid., extrémnejši
 elástičen -čna -o prid., elástičnejši
 elegánten -tna -o prid., elegántnejši
 elementáren -rna -o prid., elementárnejši
 enêrgičen -čna -o prid., enêrgičnejši
 fantástičen -čna -o prid., fantástičnejši
 fatálen -lna -o prid., fatálnejši
 fín -a -o prid., finéjši
 frapánten -tna -o prid., frapántnejši
 frekvénten -tna -o prid., frekvéntnejši
 funkcionálen -lna -o prid., funkcionálnejši
 galánten -tna -o prid., galántnejši
 gíbčen -čna -o prid., gíbčnejši
 gíbek -bka -o prid., gíbkejši in gibkéjši
 gládek -dka -o, stil. gladák gládka -o in -ó prid., gladkéjši tudi glájši
 glásen -sna -o, stil. glasán glásna -o in -ó, stil. glasèn -snà -ò prid,
 glasnéjši
 globòk -òka -o prid., glóblji tudi globokéjši stil. globóčji
 gnúsen -sna -o prid., gnúsnejši
 goréčen -čna -o prid., goréčnejši
 gôrek in gorák gôrka -o in -ó prid., gorkéjši
 gospodáren -rna -o prid., gospodárnejši
 góst -a -o tudi -ó prid., gostéjši
 gostobeséden -dna -o prid., gostobesédnejši
 grđ -a -o in -ó prid., gršji stil. grji

grênek in grenák grênka -o in -ó prid., grenkéjši
 grotésken ¹ -kna -o prid., grotésknejši
 grôzen -zna -o prid., grôznejši
 grozovít -a -o prid., grozovítejši
 híter -tra -o prid., hitréjši
 hláden stil. hladán hládna -o tudi -ó prid., hladnéjši
 hladnokrven -vna -o prid., hladnokrvnejši
 hráber -bra -o prid., hrábnejši tudi hrabréjši
 hrúpen -pna -o prid., hrúpnejši
 húd -a -o in -ó prid., hújši
 hudôben -bna -o prid., hudóbnejši
 hvaléžen -žna -o prid., hvaléžnejši
 imenítan -tna -o prid., imenítnejši
 imovít -a -o prid., imovítejši
 impozánten -tna -o prid., impozántnejši
 impulzíven -vna -o prid., impulzívnejši
 inteligénten -tna -o prid., inteligéntnejši
 intenzíven -vna -o prid., intenzívnejši
 interesánten -tna -o prid., interesántnejši
 intímen -mna -o prid., intímnejši
 iskrén -a -o prid., iskrénejši
 izbírčen tudi zbírčen -čna -o prid., izbírčnejši tudi zbírčnejši
 izčrpen -pna -o prid., izčrpnnejši
 izdátan -tna -o prid., izdátnejši
 izkúšen tudi skúšen -a -o prid., izkúšenejši tudi skúšenejši
 izrazít -a -o prid., izrazítejši
 izvíren -rna -o prid., izvírnejši
 ják -a -o prid., jáčji
 jásen -sna -o prid., jásnejši in jásnéjši
 jédek -dka -o prid., jédkejši
 júžen -žna -o prid., júžnejši
 karakterístičen -čna -o prid., karakterístičnejši
 kásen -sna -o tudi -ó prid., kasnéjši
 klávrn -a -o prid., klávrnejši
 kočljív -a -o prid., kočljívejši
 komfórten -tna -o prid., komfórtnejši
 komóden -dna -o prid., komódnejši
 kompákten -tna -o prid., kompáktnejši
 kompeténten -tna -o prid., kompeténtnejši
 konkréten -tna -o prid., konkrétnejši
 konservatíven in konzervatíven -vna -o prid., konservatívnejši in
 konzervatívnejši

- korékten -tna -o prid., koréktnejši
 korenít -a -o prid., korenítejši
 korísten -tna -o prid., korístnejši
 krásen -sna -o prid., m. spol stil. krasán, ž. spol stil. krasná; krasnéjši
 krátek -tka -o prid., krájši stil. kráčji
 kratkočasen -sna -o prid., kratkočasnejši
 kratkotrájen -jna -o prid., kratkotrájnejši
 kratkovíden -dna -o prid., kratkovídnejši
 krčevít -a -o prid., krčevítejši
 krêpek in krepák krêpka -o tudi -ó prid., krepkéjši
 krítičen¹ -čna -o prid., krítičnejši
 krítičen² -čna -o prid., krítičnejši
 krivíčen -čna -o prid., krivíčnejši
 krôtek in kroták krôtká -o tudi -ó prid., krotkéjši
 krút -a -o prid., krútejši
 krvolóčen -čna -o prid., krvolóčnejši
 kultúren -rna -o prid., kultúrnejši
 kvalitéten -tna -o prid., kvalitétnejši
 lagóden tudi lágoden -dna -o prid., lagódnejši tudi lágodnejši
 lagôten -tna -o prid., lagôtnejši
 láhek tudi lahák -hka -o tudi -ó prid., lážji
 lahkôten -tna -o prid., lahkôtnejši
 lép -a -o tudi -ó prid., lépši
 líčen¹ -čna -o prid., líčnejši
 ljúb -a -o stil. -ó prid., ljúbši
 ljúbek -bka -o prid., ljúbkejši
 ljubeznív -a -o prid., ljubeznívejši
 ljút -a -o prid., ljútejši
 lógičen -čna -o prid., lógičnejši
 májhen -hna -o prid., mánjši
 malomáren -rna -o prid., malomárnejši
 malopríden -dna -o prid., maloprídnejši
 mamljív -a -o prid., mamljívejši
 markánten -tna -o prid., markántnejši
 marljív -a -o prid., marljívejši
 másten -tna -o prid., mástnejši
 mèdel -dla -o, in mèdel tudi medèl -dla -o tudi -ó, stil. medèl -dlà -ò [əu;
 druga in tretja oblika mēd] prid., medléjši tudi mēdlejši tudi mēdlejši
 mèhek in mehák mēhka -o tudi -ó prid., mehkéjši stil. méčji
 merodájjen -jna -o prid., merodájnejši
 míčen -čna -o prid., míčnejši
 mikáven -vna -o prid., mikávnejši

míl -a -o prid., miléjši
 minuciózen -zna -o prid., minucióznejši
 míren -rna -o prid., mírnejši
 mizéren -rna -o prid., mizêrnejši
 mláčen -čna -o prid., mláčnejši
 mlád -a -o tudi -ó prid., mlájši
 môčen in močán môčna -o in -ó prid., močnéjši
 móder ² -dra -o prid., modréjši tudi módrejši
 modêren -rna -o prid., modêrnejši
 mogóčen -čna -o prid., mogóčnejši
 mráčen -čna -o stil. -ó prid., mráčnejši in mračnéjši
 múčen -čna -o prid., múčnejši
 nadléžen -žna -o prid., nadléžnejši
 nadróben -bna -o prid., nadróbnejši
 nágel -gla -o [əʊ] prid., náglejši
 napadálen -lna -o prid., napadálnejši
 napóren -rna -o prid., napórnejši
 napréden -dna -o prid., naprédnejši
 naráven -vna -o prid., narávnejši
 natánčen -čna -o prid., natánčnejši
 naváden -dna -o prid., navádnejši
 nazóren -rna -o prid., nazórnejši
 nedólžen -žna -o [yž] prid., nedólžnejši
 nèhvaléžen -žna -o prid., nèhvaléžnejši
 nemáren -rna -o prid., nemárnejši
 nemíren -rna -o prid., nemírnejši
 nèposréden -dna -o prid., nèposródnejši
 nèprijázen -zna -o prid., nèprijáznejši
 nèprijéten -tna -o prid., nèprijétnejši
 neróden -dna -o prid., neródnejši
 nesrámen -mna -o prid., nesrámnejši
 nesréčen -čna -o prid., nesréčnejši
 nest්ර്പen -pna -o prid., nest්ර്പnejši
 nèugóden -dna -o prid., nèugódnejši
 neúmen -mna -o prid., neúmnejši
 neváren -rna -o prid., nevárnejši
 nevtrálen -lna -o prid., nevtrálnejši
 nèvzd්ර්žen -žna -o prid., nèvzd්ර්žnejši
 neznáten -tna -o prid., neznátnejši
 neznósen -sna -o prid., neznósnejši
 néžen -žna -o prid., néžnejši
 ničvréden -dna -o prid., ničvrédnejši

nízek -zka -o prid., nížji
nòv nôva -o stil. -ó prid., novější
nújen -jna -o prid., nújnejši
občúten¹ -tna -o prid., občútnejši
občutljív -a -o prid., občutljívejši
običájen -jna -o prid., običájnejši
obílen -lna -o [tudi un] prid., obílnejši
objektíven -vna -o prid., objektivnejši
objésten -tna -o prid., objéstnejši
obséžen -žna -o prid., obséznejši
obšíren -rna -o prid., obšírnejši
obúpen -pna -o prid., obúpnejši
obzíren -rna -o prid., obzírnejši
očarljív -a -o prid., očarljívejši
očíten -tna -o prid., očitnejši
odgovóren -rna -o prid., odgovórnejši
odkritosrččen -čna -o prid., odkritosrčnejši
odlíčen -čna -o prid., odlíčnejši
odlóčen -čna -o prid., odlóčnejši
odločilén -lna -o prid., odločilnejši
odpóren¹ -rna -o prid., odpórnejši
odúren -rna -o prid., odúrnejši
odvráten -tna -o prid., odvratnejši
ogáben -bna -o prid., ogábnejši
ognjevít -a -o prid., ognjevítejši
ohlápen -pna -o prid., ohlápnejši
okóren -rna -o prid., okórnejši
okréten -tna -o prid., okrétnejši
okrúten -tna -o prid., okrútnejši
okúsen¹ -sna -o prid., okúsnejši
opásen -sna -o prid., opásnejši
opázen -zna -o prid., opáznejši
oprézen -zna -o prid., opréznejši
oprijemljív -a -o prid., oprijemljívejši
originálen -lna -o prid., originálnejši
osnóven -vna -o prid., osnóvnnejši
osóren -rna -o prid., osórnejši
óster -tra tudi ôstra -o stil. -ó prid., ostréjši
ostúden -dna -o prid., ostúdnejši
ošáben -bna -o prid., ošábnejši
otipljív -a -o prid., otipljívejši
otóžen -žna -o prid., otóžnejši

ózek ózka -o prid., óžji
 pámeten -tna -o prid., pámetnejši in pametnéjši
 pazljív -a -o prid., pazljívejši
 perfídén -dna -o prid., perfídnejši
 perspektíven -vna -o prid., perspektívnejši
 péster -tra -o prid., péstrejši
 pikánten -tna -o prid., pikántnejši
 plášen stil. plašán -šna -o stil. -ó prid., plášnejši
 plemenít -a -o prid., plemenítejši
 plítek -tka -o prid., plítkejši
 plítev -tva -o prid., plítvejši
 plóden¹ -dna -o prid., plódnějši
 plodovít -a -o prid., plodovítejši
 pobóžen -žna -o prid., pobóžnejši
 počášen -sna -o prid., počásnejši in počásnejši
 pôdel -dla -o [əy] prid., pôdlejši
 podjéten¹ -tna -o prid., podjétnějši
 podóben -bna -o prid., podóbnejši
 podróben -bna -o prid., podróbnejši
 poglavíten -tna -o prid., poglavítnejši
 pogólten -tna -o [yt] prid., pogóltnejši
 pogóst -a -o prid., pogóstejši
 pogósten -tna -o prid., pogóstnejši
 pogúbén -bna -o prid., pogúbnejši
 pogúmen -mna -o prid., pogúmnejši
 pohlépen -pna -o prid., pohlépnějši
 pohléven -vna -o prid., pohlévnejši
 pohóten -tna -o prid., pohótnějši
 pokóren -rna -o prid., pokórnejši
 póln -a -o [yn] prid., pólnějši
 polóžen -žna -o prid., polóžnejši
 pomémben -bna -o prid., pomémbnějši
 pomenljív -a -o prid., pomenljívejši
 pomírljív -a -o prid., pomírljívejši
 ponížen -žna -o prid., poníznejši
 ponósen -sna -o prid., ponósnejši
 popóln -a -o [yn] prid., popólnějši
 populáren -rna -o prid., populárnejši
 popustljív -a -o prid., popustljívejši
 poréden -dna -o prid., porédnejši
 poskóčen tudi poskóčen -čna -o prid., poskóčnejši tudi poskóčnejši
 poslúšen -šna -o prid., poslúšnejši

postáven¹ -vna -o prid., postávnejši
 pošásten -tna -o prid., pošástnejši
 poštèn -êna -o prid., poštênejši
 potráten -tna -o prid., potrátnejši
 potreben -bna -o prid., potrebnejši
 potrpežljív -a -o prid., potrpežlívnejši
 poučen¹ -čna -o prid., poučnejši
 povóljen -jna -o prid., povóljnejši
 pôzen -zna -o prid., peti pomen poznéjši
 pozóren -rna -o prid., pozórnejši
 požrêšen -šna -o prid., požrêšnejši
 požrtvoválen -lna -o prid., požrtvoválnejši
 práktičen -čna -o prid., práktičnejši
 pravíčen -čna -o prid., pravíčnejši
 právilén -lna -o prid., právilnejši
 precízén -zna -o prid., precíznejši
 predfzén -zna -o prid., predfznejši
 pregléden¹ -dna -o prid., preglédnejši
 preléstén -tna -o prid., preléstnejši
 premóžen -žna -o prid., premóžnejši
 prepričljív -a -o prid., prepričlívnejši
 prepròst -ôsta -o prid., prepròstejši
 presenetljív -a -o prid., presenetlívnejši
 pretresljív -a -o prid., pretreslívnejši
 preudáren -rna -o prid., preudárnejši
 prevíden -dna -o prid., prevídnejši
 prevzéten -tna -o prid., prevzétnejši
 príden¹ -dna -o prid., prídnejši
 prijázen -zna -o prid., prijáznejši
 prijéten -tna -o prid., prijétnejši
 prikláden -dna -o prid., prikládnejši
 prikúpen -pna -o prid., prikúpnejši
 priléten -tna -o prid., prilétnejši
 priljúden -dna -o prid., priljúdnejši
 priméren -rna -o prid., primérnejši
 primitíven -vna -o prid., primitívnejši
 pripravén¹ -vna -o prid., pripravnejši
 príročén in príročén -čna -o prid., príročnejši in príročnejši
 prisében -bna -o prid., prisébnnejši
 prístén -tna -o prid., prístnejši
 prístópen tudi prístópen -pna -o prid., prístópnnejši tudi prístópnnejši
 privláčen -čna -o prid., privláčnejši

prizadéven -vna -o prid., prizadévnejši
 prizanesljív -a -o prid., prizanesljívejši
 prodóren -rna -o prid., prodórnejši
 produktíven -vna -o prid., produktívnejši
 prométen -tna -o prid., prométnejši
 pròst pròsta -o stil. -ó prid., prostéjši in pròstejši
 prostóren -rna -o prid., prostórnejši
 prozóren -rna -o prid., prozórnejši
 próžen -žna -o prid., próžnejši
 prvobíten -tna -o prid., prvobítnejši
 prvóten -tna -o prid., prvótnejši
 racionálen -lna -o prid., racionálnejši
 ràd² ráda -o stil. -ó -í prid., m, ž, s. rájši in ráje stil. ráj, stil. rájši -a -e
 radikálen -lna -o prid., radikálnejši
 radodáren -rna -o prid., radodárnejši
 radovéden -dna -o prid., radovédnejši
 ráhel -hla -o [əy] prid., ráhlejši
 rahločúten -tna -o prid., rahločútnejši
 rán -a -o prid., ránejši
 razborít -a -o prid., razborítejši
 razburljív -a -o prid., razburljívejši
 razkóšen -šna -o prid., razkóšnejši
 različén -čna -o prid., različnejši
 razlóčen -čna -o prid., razlóčnejši
 raznovrsten -tna -o prid., raznovrstnejši
 rászéžen -žna -o prid., rászéžnejši
 rászípen -pna -o prid., rászípnejši
 rászóden -dna -o prid., rászódnejši
 razúmen -mna -o prid., razúmnejši
 razumljív -a -o prid., razumljívejši
 razvráten -tna -o prid., razvrátnejši
 reakcionáren -rna -o prid., reakcionárnejši
 reálen -lna -o prid., reálnejši
 rédek -dka -o prid., redkéjši tudi rédkejši
 réden -dna -o prid., rédnejši
 redílen -lna -o prid., redílnejši
 rentabílen -lna -o prid., rentabílnejši
 résen -sna -o prid., résnejši tudi resnéjši
 resníčen -čna -o prid., resníčnejši
 resnóben -bna -o prid., resnóbnejši
 réven -vna -o prid., révnejši
 revolucionáren -rna -o prid., revolucionárnejši

rézek -zka -o prid., rézkejši
 rézen stil. rezán rézna -o tudi -ó, stil. rezèn -znà -ò prid., réznejši tudi
 reznéjši
 rigorózen -zna -o prid., rigoróznejši
 robústen -tna -o prid., robústnejši
 róčen tudi róčen -čna -o prid., róčnejši tudi róčnejši
 rodovíten -tna -o prid., rodovítnejši
 samostójen -jna -o prid., samostójnejši
 samôten -tna -o prid., samôtnejši
 sámozavésten -tna -o prid., sámozavéstnejši
 sebíčen -čna -o prid., sebíčnejši
 séveren -rna -o prid., sévernejši
 sigúren -rna -o prid., sigúrnejši
 sijájen -jna -o prid., sijájnejši
 sílen -lna -o prid., sílnejši
 silovít -a -o prid., silovítejši
 simpátičen -čna -o prid., simpátičnejši
 siromášen -šna -o prid., siromášnejši
 sistemátičen -čna -o prid., sistemátičnejši
 skláden¹ -dna -o prid., skládnejši
 skôčen tudi skóčen -čna -o prid., skôčnejši tudi skóčnejši
 skrájen -jna -o prid., skrájnejši
 skrbén stil. skrbán -bna -o stil. -ó prid., skrbnejši
 skrívén -vna -o prid., skrivnejši
 skrivnósten -tna -o prid., skrivnóstnejši
 skrômen -mna -o prid., skrômnejši
 sláb slába -o tudi -ó prid., slábši
 slabôten -tna -o prid., slabôtnejši
 sládek tudi sladák sládka -o tudi -ó prid., slájši stil. sladkéjši
 sladkôben -bna -o prid., sladkôbnejši
 slásten -tna -o prid., slástnejši
 sláven -vna -o prid., slávnejši
 slikovít -a -o prid., slikovítejši
 slovésén -sna -o prid., slovésnejši
 slovít -a -o prid., slovítejši
 slóžen -žna -o prid., slóznejši
 smél -a -o [el in ey] prid., smélejši
 sméšen -šna -o prid., sméšnejši
 smótrn -a -o prid., smótrnejši
 snážen -žna -o prid., snážnejši
 sóčen -čna -o prid., sóčnejši
 sodôben -bna -o prid., sodôbnejši

solíden -dna -o prid., solídnejši
 soróden -dna -o prid., soródnnejši
 spéšen -šna -o prid., spéšnejši
 splóšen -šna -o prid., splóšnejši
 spodbúden -dna -o prid., spodbúdnnejši
 spódnji -a -e prid., spódnnejši in spódnnejši
 spodóben -bna -o prid., spodóbnejši
 sposóben -bna -o prid., sposóbnejši
 spoštljív -a -o prid., spoštljívnejši
 spravljív -a -o prid., spravljívnejši
 sprejemljív -a -o prid., sprejemljívnejši
 spréten -tna -o prid., sprétnnejši
 sramóten -tna -o prid., sramótnnejši
 srčén² -čna -o prid., srčnejši
 srdít -a -o prid., srdítejši
 sréčen -čna -o prid., sréčnejši tudi srečnejši
 stabílen -lna -o prid., stabílnnejši
 stálen -lna -o prid., stálnejši
 stanovíten -tna -o prid., stanovítnejši
 stàr stàra -o stil. -ó prid., staréjši stil. stárji stil. stárši
 stasít -a -o prid., stasítejši
 strahopéten -tna -o prid., strahopétnejši
 strahóten -tna -o prid., strahótnnejši
 strásten -tna -o prid., strástnejši
 strášen in strášen -šna -o prid., strašnéjši in strašnejši in strašnejši
 stírm -a -o tudi -ó prid., stírnejši
 stróg -a -o prid., stróžji
 stírpen -pna -o prid., stírpnejši
 stváren -rna -o prid., stvárnejši
 subtílen -lna -o prid., subtílnnejši
 sumljív -a -o prid., sumljívnejši
 suròv -óva -o prid., suróvejši
 svét -a -o prid., svetéjši
 svétel tudi svetál svétla -o tudi -ó in svétel -tla -o [əu; druga oblika vet] prid.,
 svetléjši
 svobóden -dna -o prid., svobódnnejši
 svojevísten -tna -o prid., svojevírstnejši
 šíbek stil. šibák šíbka -o stil. -ó prid., šibkéjši
 šíren -rna -o prid., šírnnejši
 šírok -óka -o prid., šírsi stil. šírji
 širokopotézen -zna -o prid., širokopotéznejši
 škodljív -a -o prid., škodljívnejši

številen -lna -o prid., številnejši
 šumen -mna -o prid., šumnejši
 tákten¹ -tna -o prid., táktnejši
 tánek -nka -o tudi tènec tudi tenák tènka -o in -ó [druga oblika tən] prid., tánjši
 téčen -čna -o prid., téčnejši
 téhten -tna -o prid., téhtnejši
 temáčen -čna -o [təm] prid., temáčnejši
 temeljít -a -o prid., temeljítejši
 temen tudi temèn temna -o tudi -ó, stil. temán -mnà -ò [təm] prid., temnéjši
 tésen stil. tesán tésna -o tudi -ó prid., tesnéjši
 tesnôben -bna -o prid., tesnôbnejši
 težáven -vna -o prid., težávnejši
 težek in težák težka -o tudi -ó prid., téžji
 tíh -a -o prid., tíšji
 típičen -čna -o prid., típičnejši
 tóčen¹ -čna -o prid., tóčnejši
 tópel tudi tópel tópla -o stil. -ó [əɥ] prid., topléjši
 tóžen¹ -žna -o prid., tóžnejši
 trájen -jna -o prid., trájnejši
 tríd -a -o tudi -ó prid., tríši
 tríden -dna -o prid., trídnejši tudi trdnéjši
 trdovráten -tna -o prid., trdovrátnejši
 trézen -zna -o prid., tréznejši
 trépek -pka -o tudi -ó prid., trépkejši
 trpéžen -žna -o prid., trpéznejši
 trúden -dna -o prid., trúdnnejši
 turôben -bna -o prid., turôbnejši
 ubogljív -a -o prid., ubogljívejši
 ubóren -rna -o prid., ubórnejši
 ubóžen -žna -o prid., ubóžnejši
 učinkovít -a -o prid., učinkovítejši
 udáren -rna -o prid., udárnejši
 udóben -bna -o prid., udóbnejši
 ugléden -dna -o prid., uglédnejši
 ugóden -dna -o prid., ugódnnejši
 ujedljív -a -o prid., ujedljívejši
 úmen úmna -o prid., úmnejši
 umljív -a -o prid., umljívejši
 uporáben -bna -o prid., uporabnejši
 upóren -rna -o prid., upórnejši
 úren² -rna -o prid., úrnejši
 usóden¹ -dna -o prid., usódnnejši

uspéšen -šna -o prid., uspéšnejši
 ustrézen -zna -o prid., ustréznejši
 ustrežljív -a -o prid., ustrežljívejši
 ustvarjálen -lna -o prid., ustvarjálnejši
 uvidéven -vna -o prid., uvidévnejši
 užíten -tna -o prid., užítnejši
 vabljív -a -o prid., vabljívejši
 várčen -čna -o prid., várčnejši
 váren -rna -o prid., várnejši
 vážen -žna -o prid., vážnejši
 véder védra in védra -o stil. -ó prid., védrejši in védrejši
 veličásten -tna -o prid., veličástnejši
 vêlik -íka -o prid., vécji
 velikopotézen -zna -o prid., velikopotéznejši
 veljávén -vna -o prid., veljávnejši
 verjéten -tna -o prid., verjétnejši
 verodostójen -jna -o prid., verodostójnejši
 vesel -a -o [eɥ] prid., veseléjši
 vésten¹ -tna -o prid., véstnejši
 víden¹ -dna -o prid., vídnejši
 visòk -òka -o prid., víšji
 vitálen -lna -o prid., vitálnejši
 vítek -tka -o prid., vítkejši
 vlážen -žna -o prid., vlážnejši
 vljúden -dna -o prid., vljúdnejši
 vóljen in volján vóljna -o tudi -ó prid., vóljnejši
 vplíven -vna -o prid., vplívnejši
 vpójen -jna -o prid., vpójnejši
 vréden -dna -o prid., vrédnejši
 vrl -a -o [vry] prid., vrlejši
 vsiljív -a -o prid., vsiljívejši
 vulgáren -rna -o prid., vulgárnejši
 vzajémen -mna -o prid., vzajémnejši
 vzburljív -a -o prid., vzburljívejši
 vzdřžen -žna -o prid., vzdřžnejši
 vzdržljív -a -o prid., vzdržljívejši
 vzgléden -dna -o prid., vzglédnejši
 vzhóden -dna -o prid., vzhódnejši
 vznemirljív -a -o prid., vznemirljívejši
 vzóren -rna -o prid., vzórnejši
 vzpodbúden -dna -o prid., vzpodbúdnejši
 vztrájen -jna -o prid., vztrájnejši

zabáven -vna -o prid., zabávnejši
 zadovóljen -jna -o prid., zadovólnejši
 zagonéten -tna -o prid., zagonétnejši
 zahóden -dna -o prid., zahódnejši
 zahtéven -vna -o prid., zahtévnejši
 zajedljív -a -o prid., zajedljívejši
 zajéten -tna -o prid., zajétnejši
 zakóten -tna -o prid., zakótnejši
 zál -a -o prid., záljši
 zamúden¹ -dna -o prid., zamúdnjejši
 zanesljív -a -o prid., zanesljívejši
 zanimív -a -o prid., zanimívejši
 zanósen -sna -o prid., zanósnejši
 zapeljív -a -o prid., zapeljívejši
 zapravljív -a -o prid., zapravljívejši
 zaslúžen -žna -o prid., zaslúžnejši
 zastáven³ -vna -o prid., zastávnejši
 zaúpen -pna -o prid., zaúpnejši
 zaupljív -a -o prid., zaupljívejši
 zavidljív -a -o prid., zavidljívejši
 zdržljív tudi izdržljív -a -o prid., zdržljívejši tudi izdržljívejši
 zèl zlà zlà [zəu] prid., zléjši
 zgléden -dna -o prid., zglédnejši
 zgóden -dna -o prid., zgódnjejši
 zgórnji -a -e prid., zgórnnejši in zgórnejši
 zgovóren -rna -o prid., zgovórnejši
 zlóben -bna -o prid., zlóbnejši
 zlósten -tna -o prid., zlóstnejši
 zlóžen¹ -žna -o prid., zlóžnejši
 zmagosláven -vna -o prid., zmagoslávnejši
 zméren -rna -o prid., zmérnejši
 zmogljív -a -o prid., zmogljívejši
 zmóžen -žna -o prid., zmóžnejši
 značilén -lna -o prid., značilnejši
 znamenít -a -o prid., znamenítejši
 znáten -tna -o prid., znátnejši
 znósen -sna -o prid., znósnejši
 zóprn -a -o prid., zóprnejši
 zóren¹ -rna -o prid., zórnejši
 zrèl in zrél -éla -o [eɹ] prid., zrélejši tudi zreléjši
 zvést -a -o tudi -ó prid., zvestéjši
 zvóčen -čna -o prid., zvóčnejši

žalosten -tna -o prid., žalostnejši
 žaren¹ -rna -o prid., žárnejši
 živáhen -hna -o prid., živáhnejši
 žláhten -tna -o prid., žláhtnejši

Primerniki kot samostojna gesla

blížji -a -e prid.
 bóljši -a -e prid.
 cenéjši -a -e prid.
 dáljši -a -e prid.
 górgji -a -e prid.
 górgši -a -e prid.
 krájši -a -e prid.
 mánjši -a -e prid.
 mlájši -a -e prid.
 óžji -a -e prid.
 slábši -a -e prid.
 staréjši -a -e prid.
 šírsi -a -e prid.
 téžji -a -e prid.
 véčji -a -e prid.

Primerniki prislova

blízu prisl., bližje in bliže
 dálj prisl., najdálj

Kot samostojni gesli sta prikazana primernika

břže prisl. (nar. z večjo verjetnostjo, prej)
 dálje prisl. (izraža večjo razdaljo; bolj daleč).⁹

Stopnjevanje v slovnica, pravopisih, slovarjih

Za primerjavo so upoštevane Breznikova Slovenska slovnica 1934, Slovenska slovnica 1947 in Toporišičeva Slovenska slovnica 1976, Levčev Slovenski pravopis 1899, Breznikov Slovenski pravopis 1920, Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis 1935, Slovenski pravopis 1950, Slovenski pravopis 1962, Slovenski pravopis – Pravila 1990, gesla črk C, Č in F nastajajočega slovarskega dela in Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar 1894–1895.

Slovenske slovnice namenjajo stopnjevanju precej prostora.

Breznikova Slovenska slovnica obravnava stopnjevanje pridevnikov na str. 92–94, § 193–198. Podrobno je opisana tvorba primernikov s priponskimi obrazili in opisno stopnjevanje z **bolj**. Navedene so primerniške

oblike za vse tri spole in tudi različne oblike primernika, npr. **ljub**: ljubši ljubša ljubše, **kratek**: krajši poleg kračji. Posebej so prikazani pridevniki, ki nimajo vseh stopenj, kakor tudi prislovi primernika.

Kot primeri so navedeni pridevniki: **ljub, slab, lep, hud, mlad, trd; jak, drag, gluhi; bister, priden, droban, krepak, šibek, ljubezniv, plemenit; star, čist, tolst; rodoviten; širok, tanek, kratek, visok, ozek, težek, globok; krepak, grenak, brhek (brdek), bridek, gorek, nizek; velik, majhen, dober, dolg, hud, zal; črn, bel; pekoč, vroč, rdeč, cvetoč; slovenski, divji; učen, znan, vrel, gnil; bližji; dolnji, gornji, prednji, poslednji, zadnji, prvi, skrajni**, in prislova **bolj, brž**.

Slovenska slovnica 1947 ima poglavje o stopnjevanju na str. 86–88, § 90–92. V posebni točki so navedeni primerniki in presežniki pridevnikov, ki si jih je potrebno zapomniti: **lahak, mehak, težak, tenak, sladak, kratek, nizek, ozek, globok, širok, visok, hud, mlad, trd, grd, dober, dolg, velik, majhen**; tu je tudi opozorilo, da se poleg starih primerniških oblik **mečji, slajši** pojavljajo novejše **mehkejši, sladkejši**, da je dobil primernik **gorši** oz. **gorji** nov pomen, da je primernik od **daljen** **daljnji** -a -e.

Kot primeri za opisno stopnjevanje so navedeni **črn, rumen, zelen, bel, rdečkast; pekoč, žgoč, vroč, cvetoč, goreč; počen, dognan, pečen; otek, zabuhel, vrel, gnil; razvit, zabit, pokrit; divji, božji, gadji, vsakdanji; slovenski, bratski, moški; koščen, lesen, jeklen, voden, svinčen, cerkven; duševen, jezen; zdrav, sanjav, krmežljav, bahav, grbav, krastav, grčav, žilav; lisast, grbast; kosmat, travnat; suh, tuj, moker, sit**.

V *Toporišičevi Slovenski slovnici* je stopnjevanje prikazano na str. 260–265, in sicer oblike, priponska obrazila, opisno stopnjevanje, naglas in raba pridevniških stopenj.

Za tvorbo primernikov navaja pridevnike: **lep, zaželen, bel, težek/težak, čist, star, drag, mlad, visok**; posebej še primerniške oblike, tvorjene z obrazili:

1. **-ši**: **mlačši, hujši, slajši, krajši, rajši, tanjši, manjši, grši, širši, ljubši, lepši, boljši, daljši**;
2. **-ji**: **dražji, tišji, nižji, lažji, večji, višji, blažji**; starinsko ali narečno tudi **glušji, kračji, mečji, starji**;
3. **-ejši**: imajo ga poleg večzložnih podstav, kot npr. **bogatéjši, debeléjši, strahopétnejši, globokéjši, srdítejši**, tudi enozložne: **hladnéjši, krepkéjši, drobnéjši, glasnéjši, sladkéjši, svetléjši, temnéjši, mehkejši, topléjši, gorkéjši, grenkéjši, krotkéjši, močnéjši, tesnéjši, vóljnejši, šibkéjši, skrbnejši, védrejši, ostréjši, kasnéjši, medléjši**. Samo en soglasnik pred obrazilom **-ejši** imajo primeri **miléjši, staréjši, novéjši, cenéjši, svetéjši**. Kot posebnost navaja primernike **globlji, daljnji** tudi **nadaljnji** in primernike iz drugačne podstave: **mánjši, dáljši, bóljši** in **górši**.

Za opisno stopnjevanje so primeri: **rdeč, bel, vroč, pereč, odkrit, nartran, kuhan, uvel, usabel; bratov, divji, mladinski, senen, duševen, zvedav, muhast, grenkljat, slovenski.**

Toporišič ugotavlja: "Stopnjevanje z obrazili je dovolj zapleteno, zato se dobro drži le pri pogosteje rabljenih lastnostnih pridevnikih. Še pri takih nam kdaj pride, da rečemo npr. namesto **mehkejši** kar **bolj mehak** ali **ne tako trd.**"

V pravopisih je stopnjevanje lahko obravnavano v uvodnem ali v slovarskem delu.

Levčev Slovenski pravopis ima obsežen uvod, v katerem so stopnjevanju namenjeni na str. 37–39 § 247–257. Prikazana je tvorba primernikov s priponskimi obrazili:

1. **ši, ša, še**
 - a) pri enozložnih pridevnikih na **b, p**: **ljub, slab, lep**;
 - b) pri pridevnikih na **d**: **hud, mlad, grd, trd; sladek, redek**;
2. **jji** (iz *ijj*), **jja, jje**
 - a) pri enozložnih pridevnikih na **k, g, h**: **jak, drag, plah; legák, mehák**;
 - b) pri pridevnikih na **z, s**: **nizek, visok**;
3. **ejši, ejša, ejše**
 - a) pri večzložnih pridevnikih, zlasti na **er, en, án, ák, ál, iv, it**: **bister, priden, rodoviten, drobán, krepák, sladák, šibák, svetál, ljubezniv, plemenit**;
 - b) pri enozložnih pridevnikih, zlasti na **st**: **nov, star, čist, gost, prost, tolst.**

Navaja tudi oblike **pametniši, prostorniši, rodovitniši** iz nenaglašene priponskega obrazila **-ejši**.

Posebej obravnava pridevnike **tenak, gladek, sladek, globok, širok, velik, kratek** zaradi več oblik primernika oz. drugačne podstave, npr. **tenák : tanjši, tenkejši, tanji, gladek : glajši, gladkejši, velik : večji** iz *vet-jji* poleg **veči** iz *vet-ši*.

Primerniki prislova se delajo s pripono **-je** iz pridevniškega primernika za srednji spol, npr. **huje, kraje, slaje**.

V slovarskem delu navaja primerniške oblike pri geslih **dolg**: daljši, dalje; **drag**: dražji, prisl. draže; **globok**: globočji, globokejši, globši, globeljši, globlji, prisl. globlje, globoče, globokeje tiefer.¹⁰

Breznikov Slovenski pravopis v uvodu ne govori o stopnjevanju; oblike za primernik navaja v slovarskem delu pri geslih **cen**, **cenen**, primerj. **cenejši, ceneje**; **drag**, prisl. draže; **globok**, globlji, globočji, globši, prisl. globlje, globoče, globokeje; **hud**, hujši, prisl. huje.

Primernik navaja tudi pri geslu **blizu**, prislov bliže; kot samostojno geslo je prikazan primernik prislova **bolje**, prislov: bolniku je bolje (ne: boljše).

Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis v Navodilih in pravilih ne obravnava stopnjevanja; oblike za primernik s priponskim obrazilom navaja pri geslih **blag, brz, cen, čist, čvrst, divji, dolg, drag, gladek, globok, gost, hiter, hud**. Največ primerniških oblik je pri **globok**: glóblji -a -e, globóčji -a -e, globokéjši -a -e in prisl. prim. glóblje, globóče, globokéje. Pri **brz** opozarja, da se v primerniku rabi hitrejši (ne brz), najhitrejši prisl. brzo, prisl. primernika břeže, najbřeže. Kot samostojna gesla obravnava **bóljši**, prislov bólje; **dálje** prislov primernika od daleč in prislov primernika od dolgo; **dáljši**, primernik od dolg; **górši** in gorji, primernik k zál, sláb (hud). Opisni primernik navaja npr. pri **črn**, prim. bolj črn; **divji**, prim. bolj divji. Pri **blíznji** opozarja na razliko med blíznja vas (blizu ležeča; 1. stopnja) in blíznja vas (bliže ležeča izmed dveh; 2. stopnja).

Slovenski pravopis 1950 v uvodu ne omenja stopnjevanja; primerniške oblike navaja pri geslih **blag, bled, bolj bled, buren, cen** = cen, **čvrst, dober, dosleden, drag, droben**, prisl. drobnó, drobnéje, **gladek**, glájši in gladkéjši, **glasen, globok**, glóblji, globóčji = globokéjši, **gorek, gost, grd, grozen, hiter, hladen, hud** in pri prislovu **blizu**, primernik bliže.

Samostojna gesla so **blížji** -a -e prim. k malo rabljenemu osnovniku blízek, **dáljši** -a -e prim. od dolg, **górši** in gorji, prim. v pomenu slabši, hújši, záljši, lépši.

Tudi *Slovenski pravopis 1962* navaja samo oblike primernika v slovarskem delu, in sicer pri geslih **blag, bled, bolj bled, bridek, cen**, **čist, čvrst, debel**, debeléjši in déblji, **dober**, boljši, **dolg, dosleden, drag droben**, prisl. drobnó, drobnéj(š)e, **gladek**, gladkéjši in glajši, **glasen, globok**, glóblji = globóčji = globokéjši, **gorek, grd, gršji** in grjí, **hiter, hladen, hud** in pri prislovu **blizu** prim. bliže in blízje.

Kot samostojna gesla so prikazana **blížji** -a -e, pres. najblížji, **bóljši** -a -e in bólji -a -e prim. od dober, **dáljši** -a -e prim. od dolg, **gorši**, 1. slabši, hújši, 2. zaljši, lepši.

V *Slovenskem pravopisu I - Pravila* je stopnjevanje pridevnika na str. 122, § 990 prikazano tako: "Pri lastnostnih pridevnikih, ki jih stopnjujemo s priponskimi obrazili (kakovostni, merni), se primernik ne izraža z **bolj**, npr. **sladek - slajši, velik - večji** (vsi priponski primerniki so načeloma zapisani v zaglavju gesla v slovarju).

Prislovi iz primernikov so enaki obliki za srednji spol, če pa se končujejo na **-jše, -šje, -žje, -čje**, se zadnji soglasnik navadno lahko tudi izpušča: **ljubeznivejše/ljubezniveje, slašje/slaje, nižje/niže**, stilno **globočje/globoče** (vendar samo **krašje**)."

Iz slovarskega dela za novi Slovenski pravopis je opravljena primerjava za črke C, Č, F.¹²

V zaglavju gesel so zapisani priponski primerniki, primerniki s prislovom **bolj** ali primerniki s prislovom **bolj**, tudi s priponskim obrazilom.

Priponski primerniki so pri geslih **celosten**, **celoten**, **celovit**, **čaren**, **čaroben**, **čarokrasen**, **čarovit**, **časten**, **častihlepen**, **častit**, **častitljiv**, **častivreden**, **častiželjen**, **čeden**, **čemeran**, **čest**, **čil**, **čist**, **človečen**, **človekoljuben**, **čmeren**, **čudovit**, **čuječen**, **čutiljiv**, **čvrst**, **familiaren**, **famozen**, **fantastičen**, **fatalen**, **fenomenalen**, **fertilan**, **fin**, **firbčen**, **flagranten**, **fleksibilen**, **fleten**, **frapanten**, **frekventen**, **frivolen**, **fulminanten**, **funkcionalen**.

Oblika primernika z **bolj** je zapisana pri 62 pridevnikih črke C, 95 črke Č in 52 črke F, npr. pri **cagav**, **capast**, **cartkan**, **celilen**, **celostnosten**, **cenjen**, **cepek**, **cepliv**, **cevnat**, **civiliziran**, **cveteč**, **cvetoč**.

Obe primerniški obliki sta navedeni pri geslih **častivredén**, bolj ~, tudi -ejši -a -e, **častižéljen**, bolj ~, tudi -ejši -a -e, **človekoljúben**, bolj ~, tudi -ejši -a -e, **čujéčen**, bolj ~, tudi -ejši -a -e, **familiáren**, bolj ~, tudi -ejši -a -e, **fírbčen**, bolj ~, tudi -ejši -a -e.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar v uvodnem delu ne omenja stopnjevanja; primerniške oblike navaja le izjemoma, predvsem ko gre za posebnosti, npr. **číst** – comp. poleg: čistejši tudi čišči, **dólǵ** – compar. daljši (dolgši, vzhŠt., jvzhŠt.; tudi: dolžji Št.–C.; dolgje = dalj časa, jvzhŠt.), **globòk** – (compar. globočji, globokejši, Mik., Levst. [Sl. Spr.]; globši, globeljši, ogr.–C.; globlji: globlje se prikloniti, Trub. [Post.]; globoče tiefer, Levst. [–Močv.]; globoko se prikloni in še globoče vzdihne, LjZv.), **gòst** – (compar. gostejši, gošči, C.).

Kot samostojna gesla obravnava **bólji** i. bôljši I. adj. compar. besser, **ce-nějši**, adj. comp. ad ceno, **dáljši**, adj. compar. ad dalek, dolg, **gòrši** adj. compar 1) ärger vzhŠt.–C., še gorši je naslednik, Navr. (Let.); 2) stattlicher, schöner, hübscher; dekle je zalo, ali sestra je še gorša, Gor., **blížešnji**, adj. nächer in dalješnji (opp. bižešnji) Sl.Gor.–C.

Zaključek

Iz navedenega lahko sklepamo, da je stopnjevanje pridevnika, zlasti stopnjevanje s priponskimi obrazili zapleteno in da so mu slovničarji, pravopisci in slovaropisci posvečali veliko pozornosti. Število obravnavanih primerov se je večalo od publikacije do publikacije.

SSKJ navaja priponsko obliko primernika le pri pogosteje rabljenih pridevnikih, potencialni primerniki pa se delajo po shemi, opisani v Uvodu. Slovar tudi ne navaja stopnjevanja z bolj, ker je mogoče pri vseh lastnostnih pridevnikih. Nastajajoči pravopisni slovar upošteva vse možne primernike, tako tiste s priponskimi obrazili kot tudi opisno stopnjevanje z bolj.

OPOMBE

- ¹ Računalniški izpis pridevnikov s primerniki je narejen po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1994. Izpis je pripravila Ana Anžel.
- ² SSKJ navaja v Uvodu pridevnike na -ən, -ək, -it, -iv; priponi -ər in -ək sta vzeti po Levčevem Slovenskem pravopisu in Breznikovi Slovenski slovnici; pripone -ák, ál, -án, npr. gorák, svetál, drobán v statistiki niso upoštevane, ker so v SSKJ obravnavane kot dvojnice k drugim geslom, npr. gôrek, svêtel, drôben; primerniki pridevnikov na -el/-əl, npr. dêbel, mêdel so upoštevani v skupini netvorjenih pridevnikov.
- ³ Prim. slovnice, pravopise in Enciklopedijo slovenskega jezika pod navedenkami.
- ⁴ Za primer vzemimo slovarsko gradivo pridevnikov črke A abstrakten 152 zapisov od tega 5 primernikov oz. presežnikov; adekvaten 64-6; agilnen 33-3; agresiven 62-2; aktiven 201-10, aktualen 80-7; akuten 67-3. Gradivo za primernike je bilo pridobljeno tudi po metodi problemskih izpisov. Prim. Uvod v SSKJ XXI, § 12.
- ⁵ Prim. opombi 3, 4 k shemi za pridevnik, SSKJ XXXIII, § 192.
- ⁶ SSKJ navaja samo obliko primernika za moški spol. Prim. SSKJ XXXIII, § 192.
- ⁷ Prim. SSKJ XLI, § 207.
- ⁸ Prim. SSKJ XXXIII, § 192 in XLI, § 207.
J. Toporišič, v Enciklopediji slovenskega jezika, str. 314: "Stopnjevanje poznajo samo pridevniške besede: za lastnostne prislove in povedkovnike menimo, da se ne stopnjujejo, ampak da so samo tvorjeni iz ustreznih pridevniških stopenj: dobro torej iz dober, bolje iz boljši in najbolje iz najboljši.";
J. Toporišič, Slovenska slovnica, str. 345: "Prislovi primerniške stopnje (in po njih tudi presežniške) imajo večinoma po dve obliki: eno enako obliki primernika (hujše, čistejše, višje), drugo, ki nima š za j (huje, čisteje) ali pa ne j za č ž š (više). V zbornem jeziku so bolj v rabi oblike brez š oz. j, v pogovornem pa narobe."
- ⁹ Posebnost je predlog blizu s primernikom bližje in bliže.
- ¹⁰ Za primerjavo v slovarskem delu pravopisov in Pleteršnikovega slovarja so upoštevana gesla A-H (1. knjiga SSKJ 1970 obsega gesla A-H s 122 pridevniki, ki imajo obliko primernika v zaglavju).
- ¹¹ Na str. 100-101 pri geslu bôlj piše: primernik k prisl. zeló; z bolj opisujejo primernik in z najbolj presežnik pridevniki in ustrezni prislovi: 1. ki pomenijo barve: bôlj bel, bôlj črno; 2. ki so po obliki deležniki: bolj pekoč, vroče, učen, znan, gnilo; 3. ki imajo samo določ-

no obliko: bòlj moški, pravi, bòlj levo, desno; 4. mnogi pridevniki in njih prislovi na -én (bòlj lesén, vodén), -èn (bòlj jézen), -av (bòlj zdráv), -ast (bòlj lísast, bòlj resasto), -àt (bòlj kosmàt, bòlj bahàt) itd.

¹² Računalniški izpis gesel za slovarski del SP (rokopis).

NAVEDENKE

- M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*. – Ljubljana 1894–95.
 F. Levec, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1899.
 A. Breznik, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1920.
 A. Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*. – Ljubljana 1934.
 A. Breznik – F. Ramovš, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1935.
Slovenska slovnica. – Sestavil uredniški odbor, Ljubljana 1947.
Slovenski pravopis. – SAZU & DZS, Ljubljana 1950.
Slovenski pravopis. – SAZU & DZS, Ljubljana 1962.
 J. Toporišič, *Slovenska slovnica*. – Maribor 1976 (2. dop. izd. 1984).
Slovenski pravopis. Pravila. – SAZU, ZRC SAZU & DZS, Ljubljana 1990 (3. izdaja).
 J. Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*. – Ljubljana 1992.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Ljubljana 1994.

Summary

COMPARISON OF ADJECTIVES IN SSKJ

The paper deals with comparison of adjectives in different Slovene grammars, spelling-books and dictionaries. There are 21516 adjectives in the Dictionary of Slovene Literary Language (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*). A comparative formed by means of suffixation is quoted after the main entry in 615 cases: with the qualitative adjectives ending in -èn 460 times, -iv 44 t., -ək 24 t., -it 24 t., -ər 8 t., -ok 3 t. and 52 times with non-derived adjectives. Some of the comparatives are quoted as independent entries, for example *boljši* (better), *daljši* (longer). The alphabetical list of adjectives and their comparatives is the largest of this kind so far.

PESNIŠKO BESEDJE PO SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Članek obravnava besede, besedne pomene in zveze, ki so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) označene z označevalnikom *pesn.* (*pesniško*), z imenom avtorja pesmi, pesniške proze za dobeseidnim navedkom ali s pojasnilom v *Ljudski pesmi/v Ljudskih pesmih*.

Za SSKJ je bilo izpisanih razmeroma veliko pesniških besedil, zato so v slovarju prikazane pesniške besede, besedne zveze in pomeni raznovrstni.

In diesem Artikel werden die Wörter, Wortbedeutungen und Wortverbindungen behandelt, die im Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) mit die Kennzeichnung pesn. (dichterisch), mit dem Autornamen des Gedichtes oder der dichterischen Prosa hinter dem Zitat oder mit der Erklärungskennzeichnung v Ljudski pesmi/v Ljudskih pesmih (in Volkslied/in Volkslieder) bezeichnet sind.

Die im Wörterbuch gezeigte Wörter, Wortbedeutungen und Wortverbindungen sind verschiedenartig, weil für den SSKJ verhältnismäßig viele dichterische Texte ausgeschrieben worden.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika¹ (dalje SSKJ) je kot posebna zvrst prikazano tudi pesniško besedje. Označeno je na tri načine: z označevalnikom (po SSKJ kvalifikatorjem) *pesn.* (*pesniško*), s pojasnilom v *Ljudski pesmi* ali v *Ljudskih pesmih* ali pa z imenom pesnika za dobeseidnim navedkom.

Označevalnik *pesniško* je v Uvodu SSKJ naveden in opisan med t. i. stilno-plastnimi kvalifikatorji. Pesniške so v SSKJ besede, njihovi pomeni ali besedne zveze, značilne za "pesništvo in pesniško prozo, zlasti za tisto, ki je časovno malo odmaknjena".² Tako je ta označevalnik glede na sodobno pojmovanje hkrati funkcijski in časovni. Z njim se v SSKJ ne označuje izrazje literarnoteorijske stroke (kot v nekaterih tujih slovarjih), zanj se uporablja označevalnik *lit.* (*literarno*). Označevalnik *pesniško* je zanimiv še z drugega stališča: v SSKJ ta pomen, ki je pripisan prislovu *pesniško*, v slovarskem članku iztočnice **pesniški** ni opisan. **Pesništvo** je po SSKJ *literarno ustvarjanje, katerega izrazna oblika je pesem*, prislov pa je ilustriran z zgledom *pesniško slikovit izraz*, kar seveda pove nekaj, ne pojasni pa pomena označevalnika *pesniško*. Tudi pomen zveze *pesniška proza* v SSKJ ni opisan, je le navedena pri iztočnici **pesniški**, pri **proza** pa je zveza *pesem v prozi*. Kaj naj bi torej bila *pesniška proza*? Po leksikonu Literatura³ je to proza, "ki se razlikuje od običajne nevezane proze po členjenosti, ritmični ubranosti, retoričnih figurah".

Kot primer t. i. pesniškega izrazja sta v Uvodu SSKJ⁴ navedeni dve besedi: **bloden** in **belogrud**. Po slovarskem prikazu ima pridevnik **bloden** štiri pomene, pesniški sta samo zvezi: *blodni mesec* in *blodni veter* pri 3. pomenu, ki ima sicer oznako *knjiž. (knjižno)*, razlago *ki blodi* in sopomenko *blodeč*. *Belogrud* se po SSKJ uporablja samo v pesništvu, saj je celotni slovarski članek označen z označevalnikom *pesniško*. Pomen besede **belogrud** je prikazan s t. i. razvezovalno razlago: *ki ima bele grudi* in zgledoma *belogrudo deklet*; *belogrudi labodi*, ki sta zaradi pomenske razlike ločena s poševnico.

Označevalnik *pesniško* imajo tudi nekateri tuji slovarji srednjega in manjšega obsega (slovenska Pleteršnikov in Glonarjev sicer še ne, čeprav je upoštevano tudi pesniško besedje, npr. v Pleteršniku: Gregorčiča, Čbeličarjev, Koseskega, ljudskih pesmi iz več zbirk, Prešerna, Vodnika, Volkmerja in drugih; tudi v Murkovem slovarju so npr. kot ponazarjalno gradivo navedki iz Prešerna), vendar z njim označujejo različne zvrsti besedja. V Slovníku slovenského jazyka (Bratislava 1959) se uporablja *poet.*, ki pomeni: *termín v poetike*. Z njim je označeno literarnoteorijsko strokovno izrazje, npr.: **asonanca**. Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (Novi Sad, Zagreb 1967) ima *poet. (poetika, poetski)*. Slovník spisovného jazyka českého (Praga 1960) kljub množici različnih oznak tega označevalnika ne navaja. Mały słownik języka polskiego (Varšava 1969) uporablja okrajšavo *poet.* v enakem pomenu kot SSKJ, literarnoteorijske termine pa označuje z *lit.* Laroussev Pluri dictionnaire navaja v uvodu okrajšavo *poét.*, ki jo razveže kot *poetično*. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (Berlin 1965) opisuje pesniško izrazje z *dicht. (dichterish)*, se pravi tako kot SSKJ. V enakem pomenu se uporablja označevalnik *poetično* v enozvezkovniku Krátky slovník slovenského jazyka (Bratislava 1987), kjer pomeni *tak, ki je tipičen za umetniško izražanje, in to najpogosteje v poeziji* (kot primer je npr. navedena beseda **lastovica**, njena nepesniška sopomenka pa je **lastovička**). BBC-jev English Dictionary (1992), razumljivo, ne navaja tovrstnih besed, zato tudi nima takega označevalnika. Longmanov Dictionary of Contemporary English (1987) uporablja *poet.* za označevanje besed v *glavnem iz poezije*.

Podoben temu v SSKJ je opis označevalnika *pesniško* v Slovenskem pravopisu 1, Pravila. Uvrščen je med funkcijskozvrstne oznake, z njim pa naj bi bile označene *jezikovne prvine, ki živijo predvsem v umetnostnem izročilu, pesmi, prozi ali dramih*.

Kritika rabe označevalnika *pesniško* in v SSKJ tako označenih besed, besednih zvez in pomenov ni posebej obravnavala.⁵

Označevalnik *pesniško* se v SSKJ uporablja samostojno (*pesn.*) ali v kombinacijah s stilnimi, pogostostnimi ali pomenskimi: z *ekspresivno*

(*pesn., ekspr.*), navadno *ekspresivno* (*pesn., nav. ekspr.*), *preneseno* (*pren., pesn.*) in s *preneseno* ter *ekspresivno* (*pren., pesn., ekspr.*) ali *navadno ekspresivno* (*pren., pesn., nav. ekspr.*). S *pesniško* označenega besedja je največ v prvih treh knjigah SSKJ, prav tako tudi kombinacij označevalnikov, kar kaže na spreminjanje jezika, odnosa do njega, zlasti pa slovaropisnih pogledov v času nastajanja SSKJ. SSKJ je izhajal več kot dvajset let. Izdelovalo ga je več generacij slovaropiscev. V času samega izhajanja posameznih knjig SSKJ je spreminjanje jezika odražalo tudi gradivo za slovar, ki se je sproti dopolnjevalo in množilo. Umetnostni jezik se je umaknil s središčnega položaja, jezik javnih občil pa je postal glavni razvijalec jezika. Najbrž je največja zarezna med 3. in 4. knjigo SSKJ (1979), ko so se v delo vključili po vojni rojeni in šolani slovenisti z drugačnimi pogledi na jezik kot generacija, ki se je šolala pred vojno, med njo in tik po njej. Spreminjanje pogledov na jezik (manjše poznavanje in drugačno vrednotenje zlasti starejše slovenske literature) in izčiščevanje slovaropisne teorije odraža tudi naslednja preglednica rabe označevalnika *pesniško*.⁶

Preglednica pogostosti uporabe in kombinacij
označevalnika *pesniško* v posameznih knjigah SSKJ

Označevalnik	Število označenih besed, besednih zvez, pomenov			Sk.
	1.-3. knjiga	4. knjiga	5. knjiga	
pesn.	124	33	28	185
pesn., ekspr.	9	2	4	15
pesn., nav. ekspr.	4	0	3	7
pren., pesn.	47	9	5	61
pren., pesn., ekspr.	2	0	0	2
pren., pesn., nav. ekspr.	1	0	0	1
Skupaj	187	44	40	271

Ob pregledu označevalnika *pesniško* v SSKJ se postavlja vprašanje označevalniških kombinacij oziroma preoznačenosti. Po Uvodu SSKJ (str. XIX) *se označevalniki iste vrste ne vežejo, zlasti če sodijo med stilno-plastne, ekspresivne, časovno-frekvenčne, posebne normativne*. Največji del s *pesniško* označenih besed, besednih zvez ali pomenov ima samo ta označevalnik. Druga skupina (po številu primerov) je označena s kombinacijo *preneseno* in *pesniško* (*pren., pesn.*), se pravi z zvrstnim in pomen-skim označevalnikom. Po SSKJ (str. XX) *se preneseno* nanaša na besedne

pomene ali zveze, ki so sicer zelo blizu izhodiščnemu pomenu, vendar predstavno premaknjene v drugačno okolje. Ta označevalnik ima vrednost podpomenskega znaka. S *preneseno* in *pesniško* so označene besedne zveze, pri katerih gre za poosebitev, in sicer glagolske in samostalniške fraze, npr.: *zima razgrinja svoj beli prt; noč razprostira svoj temni pajčolan; drevesa sanjajo v samoti; smehlajaj cveta; oblaki svobodnjaki; ciprese so mu šepetale uspavanko; ko se je sonce zdramilo, so odšli na pot* ipd. Na nejasnost glede označevanja kažejo enaki zgledi, označeni samo s *pesniško*: *noč razpenja svoja krila; rojstvo sonca*.

Z označevalnikoma *pesniško* in *ekspresivno* (*pesn.*, *ekspr.*) je označenih 15 glagolskih in samostalniških fraz. Glede na načelno izhodišče SSKJ, da *ne označuje stilne vrednosti v okviru drugih zvrsti*, so takšne kombinacije manj primerne. Tako so npr. označene poosebljene ali metonimične glagolske fraze in samostalniške fraze z zelo ekspresivnimi pridevniki: *zvezde goriyo* (v pomenu: dajejo močen sij); *izliti svojo žalost v pesem; v dežju so jokale veje; dež joka monotono pesem; daljnodaljni sinji holmi; mračno čelo; nemi molk*. Značilno zanje je, da niso nič bolj ekspresivne kot tiste, ki imajo samo oznako *pesniško*.

Podobne so glagolske in samostalniške fraze z označevalnikoma *pesniško* in *navadno ekspresivno* (*pesn.*, *nav. ekspr.*): *srce ji je napolnila žalost; počiva v črni jami; grenka smrt; jesenske misli; žametasto nočno nebo; oblaki v sinjih višavah*. Te zveze so dejansko označene kot *ekspresivne* in *pesniške*, saj se *navadno* nanaša na celotni pomen. Posamezne zveze so ali niso ekspresivne. Pesniški zgledi pa so seveda ekspresivni, čeprav je, kot je bilo že rečeno, označevanje ekspresije v teh primerih odveč.

Naslednja kategorija *pesniško* označenih besednih zvez ali pomenov ima še stilno oznako *ekspresivno* (*ekspr.*) in pomensko *preneseno*, torej *preneseno, pesniško, ekspresivno* (*pren.*, *pesn.*, *ekspr.*). V teh primerih je preoznačenost očitna, vendar je treba poudariti, da sta v vseh petih knjigah SSKJ samo dve taki zvezi: *goska dolgonoska* in *breza tankolaska*. Kombinacija *preneseno, pesniško, navadno ekspresivno* pa je bila uporabljena samo enkrat, in sicer pri zvezi *nenasitno žrelo grobov*, vendar tudi tu velja *navadno ekspresivno* za vse zglede pomena, ne pa samo za to zvezo. Dejanski označevalnik je *ekspresivno*.

Pregled označevalniških kombinacij kaže na neupoštevanje slovaropisnih izhodišč. V vseh navedenih primerih bi namreč zadoščal označevalnik *pesniško*, ki bi mu glede na pomen lahko dodali še pomenski označevalnik *preneseno*.

V SSKJ so kot *pesniške* prikazane besede v celoti, njihovi pomeni ali samo posamezne zveze. Katere so to in zakaj so *pesniške*? Najprej bi bilo seveda treba odgovoriti na vprašanje, kaj je značilno za *pesniški* jezik.

S. Trdinova v Besedni umetnosti⁷ zapiše, da mora biti "posebno izdelan, saj hočemo z njim doseči umetniški namen. Lepota in samosvojost posameznikovega jezika, barvitost sloga in moč njegovega izraza so odvisni predvsem od uporabe besed v prenesenem in zamenjanem pomenu, to je od tropov /.../, ter od uporabe na poseben način izgovorjenih in postavljenih besed, to je od figur /.../." J. Toporišič⁸ pripisuje pesniški zvrsti jezika naslednje značilnosti: ritmična urejenost, ki "se najpogosteje opira na stopično razvrščenost ritmičnih signalov". Zaradi ritmičnosti in rime naj bi bilo v pesmih veliko inverzij. "Pesnik glasove orkestrira v rimi, asonanci, s ponovitvami; ne tako redko skuša z zvokom soglasnikov in samoglasnikov samim vzbuditi neposredno nadomestno doživljanje naravnih šumov, duševnih stanj itd." Naslednja značilnost pesniškega jezika naj bi bile podobe, katerih pogostost je odvisna od stilske smeri in posameznika. Za pesništvo naj bi bile po tem avtorju značilne "drzne besedne zveze", nenavadne besede, "bodisi da jih pesnik /.../ uvaja iz svojega narečja ali iz vsakdanjega govornega okolja bodisi da jih sam tvori." V besedilih z intimnega človeškega področja naj bi prevladovalo domače besedje, ker ima neko prvinskost. Tujke naj bi bile po Toporišiču značilne za "nekam pogospodeno doživljanje naših modernistov /.../; Menart rad uporablja izrazje sodobne moderne civilizacije /.../."

Drugi jezikoslovci poudarjajo podobne lastnosti umetnostnega ali pesniškega jezika; K. Horálek⁹ zlasti njegovo spremenljivost in variabilnost. Na mednarodni konferenci leta 1960 v Varšavi so češki jezikoslovci¹⁰ kot specifične za umetniški jezik ugotovili zlasti čustvenost, večpomenskost, subjektivnost, dialogičnost, aktualizacije, zvočno organiziranost itd. Za umetnostni jezik naj bi bila značilna zlasti variabilnost, ki se dosega s kombinacijo elementov, prenesenih pomenov, mnogopomenskostjo besed, ki izhaja zlasti iz asociacij. Pri izbiri določenega pomena nastajajo različne asociacije, kar imenujejo *kontekstna homonimija*. V stvarnem besedilu ima beseda natančno določen pomen, ki ne vzbuja asociacij. V umetnostnem besedilu so tendence prav nasprotno: za poimenovanja se izbirajo večpomenske besede v neprvem pomenu, ki vzbujajo asociacije, besedilo samo čustveno barvajo, usmerjajo mišljenje. Za umetnostni stil so po Mistríku¹¹ značilne situacijskost, govornost, emocionalnost in ekspresivnost.

V slovarjih so prikazani zlasti pomeni besed in tipične besedne zveze, v katerih se te uporabljajo: tipične s stališča slovnice in besednega okolja ter pomenskih inovacij glede na iztočniško pomenko. Katere besede, besedne zveze in pomeni se v slovarjih upoštevajo, je seveda odvisno tudi od izbire besedil za izpise, ki tvorijo t. i. slovarsko gradivo, iz katerega se potem izberejo iztočnice, besedni pomeni in

zveze. V slovarjih srednjega obsega, kot je tudi SSKJ, naj bi bile prikazane najbolj splošno uporabljane besede, besedni pomeni in zveze. Pesniško uporabljane besede, besedni pomeni ali zveze pa imajo navadno ravno nasprotno značilnosti: bile naj bi enkratne, posebne, kar seveda zmanjšuje njihove možnosti uvrstitve v splošni slovar srednjega obsega; sploh pa vanj ni mogoče uvrstiti novih tvorjenk, enkrat uporabljenih besed in pomenov.

Najbolj zanimivo je vprašanje, katere so po SSKJ besede slovenskega knjižnega jezika, ki so samo pesniške, torej v celoti omejene na rabo v pesmih ali pesniški prozi. Po SSKJ so to samostalniki: **eon**, **gavran**, **bohot**, **zefir**; glagoli: **presojiti** (presvetiti), **snivati** (sanjati, sanjariti), **zasnivati** (zasanjati, zasanjariti), **vžuboreti** (žuboreč dvigniti se); glagoli s prostim morfemom se: **osuti se ospem se**, **buditi se** (porajati se, nastajati), **prebuditi se** (poroditi se, nastati); pridevniki: **begoten**, **belogrud**, **brzokril**, **brzonog**. Sem je treba prišteti še samostalnik **vesna**, ki je pesniški v izhodiščnem pomenu. Katere so skupne značilnosti teh besed? Dva od samostalnikov sta tujega, neslovanskega izvora (**eon**, **zefir**), dva pa širše slovanska (**gavran**, **vesna**), peti je tvorbeno poseben (**bohot**), saj se običajno uporablja glagolniška oblika na -nje (**bohotenje**). Večina ima tak glasovni sestav, da podpira realizacijo želenega pomena (tipični so zlasti primeri: **gavran**, **zefir**, **bohot**). Vsi ti samostalniki so pomensko nekoliko nedoločni. V zavesti ne vzbudijo osnovne predstave o označevanem, pač pa predstave, ki izhajajo iz njihovih neosnovnih pomenskih elementov in močna čustva: *temnost*, *strah*, *usodnost* ipd.: **gavran**; *večanje*, *velikost*, *nenadzorovanost* ipd.: **bohot**; *daljnost*, *svetlost*, *neznanost*: **eon**; *lahkotnost*, *hitrost*, *svetlost*, *jasnost*, *okretnost*, *ljubkost* ipd.: **zefir**. Te predstave pa omogoča tudi sobesedilo, v SSKJ pojasnjevalno gradivo: *črn*, *lačen* (**gavran**); *daven* (**eon**); *pihljanje* (**zefir**); *bajen*, *cvet* (**bohot**); *cvetoč* (**vesna**). Glagoli so vsi razen enega sestavljeni (izjema je **buditi se**). Najmočnejša pomenska skupina se nanaša na *spanje*, *sanje*, *sen*, torej na dogajanje v človekovi zavesti, ko ta ni v stiku z realnim svetom: **snivati**, **zasnivati**, **buditi se**. Zanimivo je, da ni noben od teh pesniško označenih glagolov v prvem pomenu prikazan v osnovnem pomenu nevtralnih sopomenk **sanjati**, **zasanjati**, pač pa je pri obeh na prvem mestu preneseni pomen, ilustriran z zgledoma: *snival je o dnevih, ki so prehitro minili*; *zasnivati o prihodnji sreči*. Glagola izražata dogajanje v človekovi zavesti, ko je ta buden. Objekt je irealen in povezan s prijetnimi čustvi, hrepenenjem. Šele v drugem pomenu je prikazan osnovni, tj. nepreneseni pomen: *otrok je snival v materinem naročju* (spal). Ker pa je v osnovi obeh glagolov **sen**, beseda, ki vzbuja pozitivna čustva, občutek lepega, nerealnega, hrepenenjskega, je mogoče glagola tudi v neprenesenem pomenu povezovati z lepim, posebnim, vzvišenim, kar odraža tudi

pojasnjevalno gradivo: *pesnik, ribnik, mestece sniva*. **Buditi se** je prikazan samo v prenesenem pomenu: *porajati se, nastajati*. Subjekta, iz katerih izhaja to dejanje, sta dva: *pomlad* in *jutro*. Oba sta v naši zavesti povezana z lepoto, mirom, s pozitivnimi čustvi. Naslednji glagol **osuti se ospem se** ima svojo nepesniško varianto v paradigmatsko različnem **osuti se osujem se**. Glede na paradigmatsko različnost se v pesništvu lahko uporablja v osnovnem pomenu: *cvetje se ospe* in seveda tudi v prenesenem, ki ju ilustrirata osebka *ljubezen, sreča se ospe*. Zadnji glagol, ki je označen *pesniško*, je **vzžuboreti**. Sodi med tiste, ki posnemajo naravne glasove, in ima dva osnovna pomenska elementa: *žuboreti* in *navzgor* (vz-). *Žuboreti* vzbuja v zavesti občutek lepote, miru, vz- pa neujemljivosti – hitre pojavitve nečesa lepega torej. Tudi ta glagol je pesniški v prenesenem pomenu (v osnovnem pomenu bi moral biti izražen pomen *žuboreč se pojaviti*, npr. *potok*). Zgled *vrelec vzžubori v nebo* pa še doda elemente, ki smo jih ugotovili tudi pri drugih tovrstnih glagolih: *lepota, čistost, jasnost, daljnost* ipd. Osnovni pomenski element **presočiti** je *soj*, t.j. *rahla, medla svetloba*. **Presočiti se** povezuje s svetlobo, z nečem lepim. Tako razumevanje omogoča tudi slovarski zgled: *sonce je presočilo rdeča zagrinjala*.

Kot samo pesniški so v SSKJ prikazani naslednji pridevniki: **begoten, belogrud, brzokril, brzonog**. S stališča sodobnega jezika so to v celoti ali v svojih sestavinah pridevniki, ki se ne uporabljajo v stilno neoznačenem knjižnem jeziku. Starinski so: **begoten** (že po Pleteršniku Gregorčičev izraz), sestavini **-grud** in **brz-**. V zavesti vzbujajo podobne predstave kot pesniško označeni glagoli ali samostalniki: *neujemljiv, nedosegljiv, hiter, skrivnosten, lahkoten, usoden, lep, daljen, ljubek, nejasen, kratkotrajen* ipd. Te pomenske elemente okrepijo še zveze s samostalniki: *pogled, privid, trenutek, misel, življenje, leta, senca* (**begoten**); *dekle, labodi* (**belogrud**); *metulj, lastovice* (**brzokril**); *sel, srna* (**brzonog**). Vsi pridevniki so v prvem pomenu nepreneseni.

Po SSKJ izključno pesniške besede ali pesniške v prvem pomenu se uporabljajo v neprenesenem pomenu, če so:

1. pomensko manj razvidne, določne, ker so tujega izvora, tudi splošno slovanske: **eon, zefir, gavran, vesna** ipd.;
2. starinske v celoti ali delno: **begoten**;
3. tvorbeno posebne: **brzokril**;
4. paradigmatsko nenavadne: **osuti se ospem se**.

V drugo vrsto sodijo pesniško označene neprve pomenke dvo- ali večpomenskih besed. Lahko so podpomeni, neprvi ali redki pomeni v t. i. frazeološkem gnezdu ali posamezni zgledi stilno ali zvrstno označenih ali neoznačenih slovarskih iztočnic. Pesniške postanejo po preimenuvanju, posebitvi, poživaljenju ipd. Najpogostejši so naslednji tipi preimenuvanja:

1. poimenovanje česa s čim za tisto tipičnim: *domače ognjišče (dom, družina); bojni krik (boj, vojna);*
2. poimenovanje česa z imenom sredstva, ki tisto omogoča: *žrtvovati srčno kri za domovino (življenje);*
3. poimenovanje celote po delu: *sinji lok (nebo, nebesni obok);*
4. poimenovanje česa po snovi, iz katere je: *iz stolpa je donel bron (zvon);*
5. poimenovanje česa po nečem temu podobnem: *sok srca (kri); solzni biseri (solze); zlati rogljič (mesec);*
6. poimenovanje vzroka s posledico: *negibna noč (tiha, mirna noč); s srčno krvjo je rosil zemljo (bil je smrtno ranjen); moj znoj je močil tvoje trte;*
7. poimenovanje človeka z imenom pojava glede na čustva, ki jih ta vzbuja: *ti si pomlad mojega življenja (sreča, veselje);*
8. poimenovanje prostora, kraja z njegovimi lastnostmi, značilnostmi: *brezglasje (večnost, onostranstvo);*
- 9 poimenovanje pojava z vmesno primerjavo: *grenka čaša (življenje je kot čaša, v katero...).*

Pri nekaterih pomenkah se v pesniški rabi samo nekoliko spremeni pomen. Pogosti so zlasti tile tipi:

1. pomenska razširitev, posplošitev: **gaj** (*gozd*); **eter** (*zrak, ozračje*);
2. pomenska razširitev zaradi prevlade enega ali nekaj pomenskih elementov: **vino** (*kar opija, omamlja*); **maj** (*čas mladosti, razvoja*); **sladek** (*dober, okusen*); **goreč** (*ki je po barvi podoben ognju*);
3. poimenovanje z zelo visoko, previsoko stopnjo lastnosti: **brezdanjost** (*brezkončnost, neizmernost*), **čudežen** (*nenavadno, izredno lep*);
4. pomenski obrat – beseda pomeni nasprotno od pričakovanega: **raziskriti se** (*prenehati se iskriti*); **beleti** (*belo se odražati*) [pričakovano: *začeti se močno iskriti; postajati bel*].

Zelo pogosto postanejo pomenke pesniške s posebljenjem, poživaljenjem:

1. nosilec stanja postane delujoča oseba, glagol stanja *biti se* nadomešči z glagolom, ki izraža dejavnost: *drevesa sanjajo v samoti; dež joka monotono pesem; že sveti beli dan (se je že zdnilo)* [pesniškost okrepijo še dodatni elementi: *v samoti, monotono*];
2. pojav se posebi in označi z značilnimi lastnostmi posledic, ki jih povzroča: *bela žena (smrt – bel je okostnjak)*;
3. pojav se poživali glede na podobnost predstav, ki jih vzbuja: *nenašitno žrelo grobov (smrt)*;
4. nosilec stanja se posebi in označi z značilnimi lastnostmi glede na vidni vtis, ki ga povzroča: *pomlad cveti*;

5. stvar se poosebi in pripišejo se ji človeška dejanja, ki vzbujajo podobne predstave kot poosebljena stvar: *smejati se* (*svetiti, sijati: sonce, zvezde, trate*); *njive in gaji so se nasmihali*; *v dežju so jokale veje*;
6. pojav se poosebi glede na podobnost s človekovim prebujanjem, prehanjanjem iz nedejavnega v delujoče, dejavno, z zavestjo kontrolirano stanje: *dan se je že prebudil* (*zdanilo se je*); *dan, pomlad se že prebujaja*; *v dolini je zadihala pomlad*;
7. pojav se poživali glede na podobnost posledice dejanja: *noč je razpe-la svoja krila* (*znočilo se je*);
8. pojav se postvari glede na podobnost vtisa, ki ga povzroča: *razžarilo se je lepo jutro* (*nastalo je*);
9. del človeškega telesa se poosebi: *srce se mu je zasmejala*; *oči so ji sijale mile prošnje* (*proseče je gledala*); *ganiti srce*.

Pesniškost pa dobijo pomenke tudi s spremembo slovničnih značilnosti:

1. glagolu se spremeni prehodnost: *kaj si lažeš opojnost v dveh, saj si sam*;
2. nešteveni samostalnik postane števeni: *mrakovi so razpeti nad gozdovi in gorami*; *na rosah zelenih gora lepoto to si [Soča] pila*.

Naslednjo vrsto v SSKJ pesniško označenih besed sestavljajo samostalniške fraze s pridevniškim ali samostalniškim zelo ekspresivnim pojasnilom jedra. Fraza *primorska tišina* je sicer označena kot pesniška, vendar pridevnik ni ekspresivno obarvan, zato deluje kot nepesniška. Frazam s samostalniškim pojasnilom jedra daje ekspresivnost že sama samostalniškost pojasnila: *samota srca*, *hči planin* npr. bi bili manj ekspresivni, če bi imeli pridevniško pojasnilo: *srčna samota*, *planinska hči*.

1. Samostalniške fraze s pridevniškim pojasnilom jedra:

- a) ki označuje barvo, katere funkcija je zlasti intenziviranje pomena samostalnika: *srebrna mesečina*; *rumeno sonce*; *zeleno bukovje*; *bela cesta*; *črni vran*; *črna noč*; *črni grob*; *počiva v črni jami*; *rumena zarja*; *rumeno sonce*; *sinje daljave*, *višave*;
- b) ki izraža intenzivnost sicer neimenovane barve: *bleda luna*; *bledi mesec*;
- c) katerega pomen intenzivira prislov iz iste besedne družine ali prislov, nenavaden po svoji tvorbi: *črno črn oblak*; *daljnodaljni sinji holmi*;
- č) ki izraža nasprotno od pričakovanega: *čudno dober*, *lep*, *tih*;
- d) ki poudarja osnovno značilnost samostalnika: *cvetni maj*; *cvetna pomlad*; *bujna pomlad*; *nemi molk*;

- e) ki poudarja osnovno značilnost samostalnika po vmesni stopnji preimenovanja: *cvetna mladost; cvetno lice*;
- f) ki poudarja lastnosti samostalnika po vmesni stopnji poživaljenja: *črnokrila noč*;
- g) ki izraža človekovo občutje po primerjavi z dogajanjem, stanjem v naravi: *jesenske misli; mračno čelo*;
- h) ki pripisuje človekov način vedenja naravnemu pojavu: *blodni mesec*;
- i) ki določa izvor tega, kar izraža samostalnik: *rosni hlad*;
- j) ki izraža lastnosti česa s sinesteziijo: *grenko življenje*
2. Samostalniške fraze s samostalniškim pojasnilom jedra:
- a) rodilniško pojasnilo določa posebljeno jedro glede na izvor, položaj: *hči gora, planin* (gorska reka), *višine car* (sonce);
- b) rodilniško pojasnilo določa vrsto jedra, poimenovanega s primerjavo: *čolnič življenja* (življenje);
- c) rodilniško pojasnilo izraža vzrok postvarjenega jedra: *brnenje poletja*;
- č) rodilniško pojasnilo izraža vrsto stanja: *samota srca*;
- d) rodilniško ali predložno rodilniško pojasnilo določa preimenovano jedro glede na preimenovani izvor: *sin modric* (pesnik); *rožice s Parnasa* (pesmi).

Glede na to, da je osnovna značilnost slovarjev prikazovanje pomena iztočnic in zvez, v katerih se te pojavljajo, ter njihovih slovničnih lastnosti, je pesniško izrazje tudi v SSKJ prikazano zlasti s teh stališč. Drugih za pesništvo sicer značilnih elementov, kot so npr.: ritem, rima, asonanca ipd., v slovarju zaradi prostorske omejenosti ponazarjalnega gradiva ni mogoče izkazati. Zanimivo pa je vprašanje, s katerimi sicer ne pesniško označenimi tipi besed se vežejo pesniške besede. Te besede so lahko uporabljene v osnovnem ali prenesenem pomenu in vzbujajo v zavesti podobne ali enake predstave kot pesniško označene besede: *lepota, sreča, minljivost, oddaljenost; neprijetnost, grozljivost* ipd.

Samostalniki, ki se uporabljajo s pesniškimi pomenkami, izražajo:

1. človekovo okolje: *sonce, luna, zvezde, mesec, oblak; zemlja; vrelec, gora, planina; trata, njiva, ribnik, mestece, pot* ipd.;
2. dele žive narave: *cvet, cvetje, veje; drevesa; breza, cipresa; labod, metulj, lastovica, srna; žrelo, krilo*;
3. naravne pojave: *dež, rosa*;
4. naravni prostor, ki obdaja človeka, zlasti s stališča dimenzij: *daljave, višave, višina*;
5. čas: *pomlad, poletje, zima, jesen; leto, maj, noč, dan, jutro*;
6. čas s stališča človekovega življenja: *mladost*;
7. osebe človeške družbe: *dekle, mati, hči; pesnik*;
8. dele človekovega telesa: *čelo, srce, oči, kri; naročje*;

9. predmete, ki jih človek uporablja: *prt, zagrinjalo, pajčolan*;
10. čustva: *sreča, ljubezen, žalost*;
11. kar je posledica čustev, njihov zunanji izraz: *solze*;
12. kar je značilno za človeka kot razumsko bitje: *misli*;
13. s čimer človek izraža čustva, misli: *pesem, uspavanka*;
14. lastnosti: *lepota; opojnost; samota*;
15. stanja: *molk, hlad, mrak* ipd.

Zanimiva je tudi primerjava slovarskega gradiva s *pesniško* označenimi besedami, besednimi zvezami ali pomeni v SSKJ. Ponazarjalno gradivo ima najpogosteje obliko iztržkov, se pravi po gradivu ali poznavanju slovaropisca oblikovanih iztržkov; pri čemer pa je svoboda oblikovanja pesniških zgledov veliko manjša kot pri kako drugače označenih iztočnicah, besednih zvezah ali pomenih.

Oblikovanje iztržkov je včasih povzročilo nekatere zanimive spremembe:

1. S pretvorbo je včasih postalo besedilo manj pesniško, bolj prozno. Kozakov stavek: *saj se je povsod smejalo pisano cvetje v sinjo, mlačno luč* je prirejen takole: *kamor si pogledal, se je smejalo pisano cvetje*; Medvedovo besedilo: *Ali tiha voda sniva o minolih kratkih dneh* pa je dobilo takole slovarsko obliko: *snival je o dnevih, ki so prehitro minili*; s čimer so ti zgledi izgubili del svoje ekspresivnosti. Včasih se pesniškost zglada zmanjša že zaradi spremembe časa. Tako je Tauferjevo besedilo: *le veter s svilen roko vznemirja tišino* manj pesniško v slovarski predelavi: *le veter je s svilen roko vznemirjal tišino*. Pretirano razumsko gledanje na ponazarjalno gradivo kaže tudi primer: *slutnja prihodnje sreče*, ki je nastal iz Medvedove ubeseditve: *slutnja zlate sreče*. K poprozenju prispeva tudi sprememba besednega reda: Župančičeva samostalniška fraza: *breza tankolasa* je v SSKJ z normalno stavbo izgubila del pesniškosti: *tankolasa breza*.
2. V SSKJ je moral biti vsak pomen, ki ni bil čisto na koncu, ponazorjen z zgledom. Tako so zapisani tudi nekateri zgledi, ki jih sicer v izpisanem gradivu ni. Taki so zlasti primeri pri vidskih dvojicah glagolov, npr. **razpenjati** in **razpeti**. Prvi ima iz pesmi izpisan zgled: *noč razpenja svoja krila*, drugi pa: *noč je razpela svoja krila*, ki ga v gradivu ni.
3. Z označevalnikom *pesniško* so označene tudi besedne zveze, ki jih je enkrat samkrat zapisal en sam pesnik, npr.: *sreča kriva* (Prešeren) ali *odprta noč in dan so groba vrata* (Prešeren). Te primere bi bilo morda boljše navajati v obliki dobesednih navedkov.
4. Katera od pesniško označenih zvez ni iz pesmi ali iz pesniške proze in ne deluje kot pesniška, npr.: *primorska tišina, šir in dalj*, zato bi jo morali kako drugače označiti. Taki primeri so bolj izjeme kot pravilo, saj je bilo gradivo, kar zadeva pesniški jezik, dovolj izčrpno upoštevano glede na tip slovarja.

Pesniške besede, pomeni ali zveze pa so v SSKJ prikazani tudi v dobesednih navedkih (v SSKJ imenovanih citati), ki navadno nimajo označevalnika *pesniško*, pač pa jih določa avtorjevo ime. Tako so dobesedno navedeni iztržki iz pesmi: A. Aškerc, M. Bora, I. Cankarja, J. Glazerja, A. Gradnika, S. Gregorčiča, E. Kocbeka, S. Kosovela, F. Levstika, A. Medveda, J. Murna, F. Prešerna, O. Župančiča ter iz Sovretovih prevodov Homerja. Upoštevani so bili zlasti dobesedni navedki iz avtorjev, ki sodijo v slovensko klasiko ali s stališča sodobnosti starejših pesnikov, čeprav v slovarskem gradivu prevladujejo izpisi iz del pesnikov 20. stoletja. Za SSKJ je bilo namreč obdelanih 212 pesniških zbirk 110 pesnikov, ki so izšle v 20. stoletju. Upoštevana je bila tudi zamejska in izseljenska poezija in neavtorska dela, kot so npr. partizanske ljudske pesmi. Večji del izpisanih pesniških zbirk je izšel v sedemdesetih letih, in sicer 71, 33 v šestdesetih, 26 v petdesetih, 24 v štiridesetih ter 22 v dvajsetih letih. Iz osemdesetih let je bilo obdelanih 8 pesniških zbirk.

Dobesedni navedki imajo v SSKJ posebno vlogo. Po Uvodu (str. XVII) "se rabijo za ilustracijo posebne, zlasti narečne ali individualne rabe". Dobesedni navedki so za SSKJ netipični, sicer ima pojasnjevalno gradivo obliko iztržkov – po izpisih oblikovanih besednih zvez. V nekaterih primerih so označeni samo z avtorjevim imenom, večina pa ima še časovni, zvrstni ali stilni označevalnik. To označevanje kaže na ne dovolj jasno vlogo dobesednih navedkov v SSKJ. Označeni so npr. takole:

1. samo z navedkom avtorja: **bés:** *To mora neháti – ni bés (A. Aškerc); bivati:* *Ob predmetih bivam, kakor ob bregovih nočnih rek (E. Kocbek);*
2. knjižno: **rodina:** *Golobje nad hišo gorečo omamljeni krožijo, moje misli nad rodino pusto osamljeno tožijo (O. Župančič); bloditi:* *ali kje je človek, ki ni nikoli blodil, v samotah taval (I. Cankar);*
3. narečno: **ciproš:** *Ko ciproš zacveti, so naše frate rdeče (J. Glazer);*
4. zastarelo: **čij:** *Čija zemlja ta? Čiji smo mi? (A. Aškerc);*
5. a) starinsko: **čuti:** *Nebo mu prošnje te ne čuje (S. Gregorčič);*
b) starinsko in preneseno: **dver:** *Čemu nocoj si brez besed, čemu zapiraš srca dver? (A. Gradnik);*
6. ekspresivno: **preroditi se:** *Tak pevec se trudi, samotni živi, se v slavi, ko zgrudi ga smrt, prerodi (Prešeren);*
7. vzneseno: **daritev:** *Daritev bodi ti življenje celo (S. Gregorčič);*
8. pesniško: **davnost:** *Od luči spomina ozarjena davnost, kako si čarobna (A. Medved); dalj:* *Na poljani več dan ne blešči, v noč zavita prostrana dalj (J. Murn); rosa:* *na rosah zelenih gora lepoto to si [Soča] pila (S. Gregorčič); cesta:* *Morja široka cesta peljala me je v mesta (F. Prešeren); jezero:* *Kot ptičje krilo nad temnečim jezerom spomina visi pobočje bele gore sanj (G. Strniša).* Našteti in drugi primeri odražajo problematičnost ponazarjanja z dobesednimi navedki, saj so zvrstno in

stilno podobni primeri različno označeni. So **bivati**, **daritev**, **preroditi** ipd. res manj pesniške kot **davnost** in **rosa**? Pomenke, prikazane v dobesednih navedkih, so po svojih lastnostih enake tistim v slovarskih iztržkih, označenih s *pesniško*: so tujega izvora, starinske, zastarele, slovnično posebne ali pa se uporabljajo v neosnovnih pomenih.

Kot posebna zvrst pesniškega besedja so v SSKJ prikazani besedni pomeni in zveze, značilni za ljudsko ustvarjalnost. V takih besedilih se pojavljajo: *bel*, *mil*, *pravi*; *grad*, *polje*; *praviti*, *ležati*. Njihov izvor oziroma raba sta opisana s pojasnili: v *ljudski pesmi*, v *ljudskih pesmih* (gre za nedosledno rabo, in ne za različnost) ali s kombinacijo: v *ljudskih pesmih*, v *pravljicah*. Ljudskopesniške niso nikoli besede v celoti, pač pa le posamezne zveze ali kvečjemu eden od pomenov. Za to zvrst pesništva sta po SSKJ značilni dve pomenski kategoriji glagolov: glagoli rekanja in izražanja položaja. V ljudskih pesmih se glagoli pojavljajo v ponovitvah istega (*leži*, *leži ravno polje*; *stoji*, *stoji tam beli grad*) ali sopomenskih glagolov (*tako ji pravi*, *govori*); pridevniki pa v zvezah s samostalnikom: *mila luna*, *mile zvezdice*. Kot posebnost je treba omeniti še enkratno poved: *ljubi enega samega iz srca (ta) pravega*, ki je bila najbrž izbrana zato, da se prikažejo še druge značilnosti ljudskega jezika, npr.: raba členka ipd.

Pregled pesniško označenih besed, besednih zvez in pomenov kaže na to, da je bilo tovrstno besedje v SSKJ dovolj izčrpno upoštevano in prikazano.

OPOMBE

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika, I–V (Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU & DZS, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991).

² Uvod v Slovar slovenskega knjižnega jezika, str. XXI.

³ Literatura (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977).

⁴ Uvod v Slovar slovenskega knjižnega jezika, str. XXI.

⁵ Jakob Müller: Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo 1960–1992 (pripravljeno za tisk).

⁶ Seznam kvalifikatorjev iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika I–III (Ljubljana: Interna izdaja Inštituta za slovenski jezik, 1980) in Seznam kvalifikatorjev iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika IV–V, ki ga je za interno uporabo računalniško izdelala Ana Anžel.

Seznam kvalifikatorskih pojasnil iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika I–III (Ljubljana: Interna izdaja Inštituta za slovenski jezik, 1980) in

Seznam kvalifikatorskih pojasnil iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika IV–V, ki ga je za interno uporabo računalniško izdelala Ana Anžel.

- ⁷ Silva Trdina: Besedna umetnost (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1958), str. 27.
- ⁸ Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik 2 (Maribor: založba Obzorja, 1966), str. 83–86.
- ⁹ Jozef Mistrík: Štylistika (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985), str. 513.
- ¹⁰ Prav tam.
- ¹¹ Prav tam.

Summary

POETICAL WORDS IN THE DICTIONARY OF SLOVENE STANDARD LANGUAGE

A great number of extracts were taken from the poetical collections, published in the 20th century as well as from the works of senior poets, for the purposes of the Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Poetical materials were given fairly satisfactory consideration in the SSKJ. According to the characteristics of the dictionary the poetical vocabulary was presented particularly from the semantic point of view, considering also grammatical characteristics and the word relations in which it appears.

Other characteristics, e. g. rhyme, rhythm, assonance cannot be presented for lack of illustrating materials and because of the specific way of presenting the poetical vocabulary in the dictionary.

Poetical words, significations and relations are marked by the word *poetical*, the name of author added when quoted, or by explanation *in folk song/in folk songs*. In the early editions of the SSKJ, markings of style, frequency or meaning were often added to that of poetical.

According to the fundamental starting-points, written down in the Introduction to the SSKJ, such combinations are less acceptable. Words which are, according to SSKJ, limited in their use to poetical texts only may be used in unmetaphorical therefore in the basic meaning if they are of foreign origin and thus less defined as far as the meaning is concerned, or they are archaic, old fashioned, unusual in the sense of both – productivity and paradigm.

Accomplishment of the expected meaning is influenced by a phonetical composition and context.

Nouns which are poetical in one of nonprimary meanings or in certain relations are usually used metaphorically after having undergone the process of metonymy, personification, extension or contraction of the meaning or the change of the grammatical characteristics.

A special category of poetical unit is formed by noun phrases containing strongly expressive adjective or noun modifiers. Adjectives which modify the headword of the phrase determine the colour, its intensity and denote very high or overhigh degree of quality. They may be strengthened by an adverb.

Words which are used in samples containing poetically marked expressions also arouse strong feelings and similar images as the poetically marked ekspressions.

In the process of arranging the extracted materials to be used as the dictionary samples the poetically marked expressions might have been transformed into prose. Those word relations which are not extracted from the poetical texts are only exceptionally considered poetically marked.

Poetical relations or words which are typical of a certain poet and well-known as such should be presented in the form of quotations.

Certain adjectives in the noun phrases and repetitions of verbs are typical of extracts from the folk art.

IZ IMENSKE STRUKTURE POHORJA Slovensko *brdo*

*Pohorje je sicer zaključena zemljepisna enota, s stališča jezika pa ni enotno, ampak se deli na tri narečja; v prispevku skušam odgovoriti na vprašanje, kako se ta neenotnost kaže v razporejenosti terenskih izrazov (vrh, gora, brdo, hrib, kogel, breg) v zemljepisnih lastnih imenih. V nadaljevanju je prikazana razširjenost zemljepisnih imen z osnovo *brdo* na vsem slovenskem jezikovnem prostoru.*

*In spite of his geographical unity, Pohorje belongs to the three dialects; the purpose of this article is to explore, how this fact resulted in the use of some common nouns (vrh, gora, brdo, hrib, kogel, breg), which appear as geographical proper names. In the second part is presented the distribution of the word *brdo* and his derivatives in the whole area of Slovene language.*

1 Uvod

1.1 F. Bezljaj je pred več kot dvema desetletjema v programsko zasnovanem članku o slovenskem imenoslovju (Bezljaj 1969: 244) ugotovil, da je imensko gradivo za slovensko jezikovno področje po večini zbrano in da je težišče novjših raziskovanj na sistemski analizi besedja. Doslej se je precej tega že naredilo,¹ do popolne in vsestranske obdelanosti besedišča pa je seveda še daleč.

Razveseljivo je, da tudi tuji raziskovalci s pridom segajo po našem gradivu. Pri tem pa se je pokazalo, da je le-to zanje marsikdaj pretrd oreh,² zato prihajajo tudi do napačnih rešitev. To je samo eden izmed razlogov, zaradi katerih bo treba pospešeno obdelati slovensko imensko besedje. Pomembnejši so bili že večkrat predstavljeni, zato jih tu ne kaže ponavljati.³

1.2 Pričujoči sestavek sodi v t. i. zemljepisno jezikoslovje ali lingvistično geografijo. Je poskus delne obravnave imenskega gradiva Pohorja. To področje je z narečjeslovnega stališča dobro raziskano.⁴ Sicer predstavlja zaključeno zemljepisno enoto, toda na njegovih višinah se stikata dve narečni bazi – koroška in štajerska – s tremi narečji: severnopohorsko-remšniško na severu in mežiško narečje na zahodu pripadata koroški, južnopohorsko narečje na jugovzhodu pa štajerski narečni bazi.⁵ Namen prispevka je ugotoviti, ali (in če, kako) se ta neenotnost narečne pripadnosti kaže v prostorski razporeditvi poimenovalnih osnov, v poimenovalnih tipih ter njihovih oblikotvornih in besedotvornih zakonitostih. V drugem delu je predstavljena razširjenost poimenovalne osnove *brdo* na celotnem slovenskem jezikovnem področju.

1.3 Večji del prispevka se omejuje na obravnavo zemljepisnih imen, ki se uporabljajo za poimenovanje različno oblikovanega hribovitega terena. K razlagi posameznih jezikovnih pojavov so pritegnjena še hišna imena kmetij, imena zaselkov, vođa itd. Za razlago ali primerjavo so uporabljena tudi imena iz drugih delov Slovenije (v razdelkih 2.1, 2.3, 2.4, 2.5 in 3.0). Z zvezdico (*) so označene tiste enote, ki so le sistemsko predvidljive. Upoštevana je sedanja zapisana oblika imen brez podatkov o starejših zapisih, o času in okoliščinah nastanka itd. Seveda bi bila šele tako zastavljena raziskava popolna in v skladu z idealno načrtovanimi in tudi že izpeljanimi podobnimi projekti drugih narodov.⁶ Njeni izsledki bi nudili celotno podobo jezikovnega razvoja nekega območja, potrjeno s podatki o osnovnih naselitvenih tokovih, kasnejših doselitvah, o nastajanju različnih tipov naselij, o razvoju obrti itd., kar vse je vplivalo na oblikovanje občnoimenskega in v glavnem iz njega nastalega lastnoimenskega besedja ter imenskih tipov. Vendar nam tudi zgolj sinhrona razčlenitev gradiva ponuja kar precej: z njo dobimo popis besednih osnov, prilastkovnih dodatkov v sestavljenih imenih, tipe skladenjskih razmerij na besednozvezni ravni ter popis predpon, medpon in pripon.

2 Tipi poimenovanj

2.0 V tuji strokovni literaturi je izdelanih več tipologij (Šmilauer 1966: 87–90). Pri nas so v rabi različne, odvisne pač od avtorjeve usmeritve oz. od vrste gradiva in namena obravnave. Obsežnejša dela s tega področja bodo pripomogla tudi k teoretični ustalitvi in določeni poenotenosti. V tem prispevku je uporabljena strukturalno-statistična metoda, ki jo je pri nas uveljavil F. Jakopin; nekatere številčne navedbe so le približne, ker navajajo viri različne podatke.

2.1 Osnovna oz. prvotna so enobesedna poimenovanja, npr. *Rogla*, *Kogel*, *Brdo*, *Vrh*, *Ribnica*, *Kavdek*. Če se pojavi potreba po razlikovanju med posameznimi tako poimenovanimi enotami, se dodajajo leva oz. desna določila: največkrat so to pridevniki kot levi ujemaalni prilastki, nekoliko redkeje samostalniške predložne zveze in le izjemoma samostalniki: *Brda – Goriška brda*, *Vrh – Veliki vrh*, *Vavkanov vrh*, *Ribnica – Ribnica na Pohorju*, *Vrh – Vrh Ruta*. Kačar gre za obsežno poselitev v razmeroma kratkem obdobju, lahko pride do enotnega tipa poimenovanja, kakor se npr. izkazuje v naselbinskih imenih na -*ci* v severovzhodni Sloveniji: *Odranci*, *Filovci*, *Ivanci* itd. Na Pohorju tega načina poimenovanja ni, pač pa je zelo opazen tip, ki izhaja iz poselitve v obliki celkov, tj. posameznih večjih kmetij, kar pogojuje naslednji poimenovalni postopek: priimek gospodarja ali hišno ime se, seveda v ustrezno preoblikovani obliki, prenese na pripadajoče in sosednje zemljepisne in druge

enote: *Kremžar* > *Kremžarjev vrh*, *Kremžarjev potok*, *Kremžarjev dom*, **Kremžarjevo*, **Kremžarsko*, *Cebej* > *Cebejeva zalika*, *Cebejeva frata*, *Cebejev les* ipd.

2.2 Za izražanje svojine in pripadnosti se v glavnem uporabljajo pridevniške oblike s priponami *-ov/-ev*, *-in*, *-ski* in *-ški*. (Prim. *Roban* > *Robanov kot*, *Lipuč* > *Lipučev vrh*, *Lucija* > *Lucijin breg*, *Sveta Ana* > *Svetovanski/Anski vrh*, *Primož* > *Primoški vrh*.) Tudi srednjepolska oblika priponskega obrazila *-ov/-ev*, tj. *-ovo/-evo*, je precej v rabi za poimenovanje celotne posesti: *Hmelak* > *Hmelakovo*, *Tršar* > *Tršarjevo*.

2.3 Za označevanje kraja po značilni lastnosti ali obstajanju česa so najizrazitejša priponska obrazila *-išče*, *-je* in *-no*: *Borovje*, *Javorje*, *Podbukovje*, *Kopišče*, *Kraguljišče*, *Gradišče*, *Smrečno*, *Koritno*, *Kočno* itd. Ob enodelnih (npr. *Strm-ec*), so pogosta tudi dvodelna obrazila, npr. *-ov/-ev* + *-ec* (*Bezg-ov-ec*, *Črešnj-ev-ec*) ali *-ov/-ev* + *-je* (*Podbuk-ov-je*).

2.4 Naselbinska imena so največkrat enobesedna: *Vitanje*, *Lobnica*, *Pivola*, *Smolnik*, *Bezena*, *Križavec*, *Lindek*. Če so večbesedna, gre v glavnem za samostalniško besedno zvezo z jedrom in levim prilastkom: *Dobriška vas*, *Radana vas*, *Zgornje/Spodnje Prebukovje*, *Veliko/Malo Tinje*. Desna določila nastopajo v predložnih zvezah: *Gorenje pri Zrečah*, *Planina pod Šumikom*, *Bezovje nad Zrečami*, *Lehen na Pohorju*, *Selnica ob Dravi*. Redke so povezave obeh tipov, npr. *Beli Potok pri Frankolovem*, ali zveze z levim nesklonljivim prilastkom, pisane skupaj ali narazen: *Josipdol*, *Mašin žaga*. Izmenjavno obrazil izkazujejo tipi *Bukova vas* : *Bukovska vas* in *Kovača vas* ter *Jurišna vas*.

2.5 Imena manjših zaselkov so v glavnem priimki gospodarjev ali hišna imena. Izpeljana so iz lastnoimenske podstave, med obrazili pa prevladuje *-nik*, redkejši sta *-šek* in *-ar*: *Gradišče* > *Gradišnik*, *Gradiščar*, *Gomila* > *Gomilšek*; *Jezero* > *Jezernik*, *Jezeršek*; *Jama* > *Jamšek*, *Jamnik*, *Jamnikar*; *Mlaka* > *Mlakar*, *Mlačnik* (Prim. J. Keber 1982: 229–236).

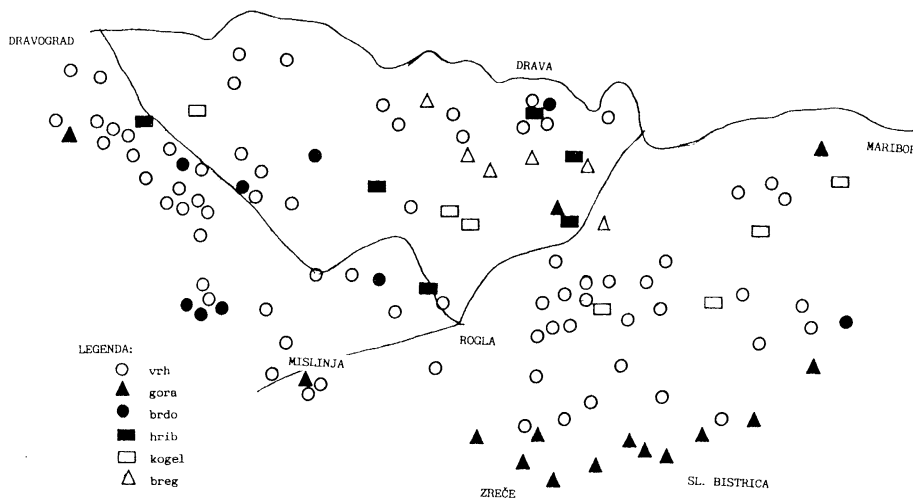
2.6 Med imeni voda na Pohorju prevladujejo enobesedna in ženskega spola (kot sicer splošnoсловansko po občnoimenski osnovi *reka*): *Ljubnica*, *Hudinja*, *Svarina*. Prenašajo se na imena naselij ali obratno, lahko v nepremenjeni, npr. *Polškava* > *Polškava*, pogosteje pa v premenjeni obliki: *Vuhred* > *Vuhreščica*, *Velka* > *Podvelka*, *Josipdol* > *Josipdolski potok*, *Drava* > *Dravinja*, *Črno jezero* > *Črnava*, *Fala* > *Falski ribnik*, *Lobnica* > *Lobničica* itd. Precej vodnih imen je večbesednih, največkrat z

levim prilastkom ob občnoimenski odnosnici: *Antonski graben*, *Kapusov graben*, *Bojtinski potok*, *Črna mlaka*, *Framski slap*, *Mala Polskava*.

3 Občnoimenske poimenovalne osnove

3.0 Ker je Pohorje gorato oz. hribovito področje, se je zdelo najprimerneje izbrati za dosegto namena ravno taka imena, ki kot terenski izrazi označujejo gorsko pokrajino in njene dele ter značilne lastnosti: *gora*, *vrh*, *reber*, *brdo*, *planja*, *planina*, *breg*, *dol* itd., torej občna imena, ki se uporabljajo kot lastna in imajo zaradi tega nekaj posebnosti:⁷ v določeni zvezi ohranjajo svojo prvotno obliko ne glede na spremembe, ki jih doživlja njihova občnoimenska vzporednica: se ne pregibajo po številu, ampak nastopajo ali v edninski ali v množinski obliki, vendar nikoli zamenljivo (*Jelenska peč*, *Ravbarske peči*), izpredložne in druge zveze se posamostaljšajo in kot take izgubljajo svoje prvotne skladienske lastnosti (*Podgrad*, za *Podgradom*, v *Podgradu*; *Gozd-Martuljek*, *Gozd-Martuljka*), uporabljajo se tudi oblike, ki niso več tvorne, npr. *Slovenj Gradec*, itd.

Upoštevana so vsa zemljepisna imena, ki so mi bila dostopna v navedenih virih, torej uradna krajevna, gorska, imena zaselkov ter hišna in ledinska imena. V prispevku so natančneje obravnavane naslednje občnoimenske osnove zemljepisnih lastnih imen: *vrh*, *gora*, *brdo*, *breg*, *hrib* in *kogel*. Njihova zastopanost v krajevnih lastnih imenih na Pohorju je prikazana na sl. 1.

Sl. 1: Razporejenost terenskih izrazov kot poimenovalnih osnov v lastnoimenskem gradivu Pohorja

3.1 VRH

Po SSKJ ima naslednje pomene: 1. vsaka od vzpetin, v katere se govorje v višjem delu razcepi, 2. zgornji, navadno zoženi del gore ali vzpetine, 3. vinograd, vendar le na vzhodu (tu na vzhodnih obronkih Pohorja, kjer je razvito vinogradništvo), 4. predložna raba (npr. 'vrh hriba' = 'na vrhu hriba').

Ta poimenovalna osnova je na Pohorju daleč najpogostejša, saj se pojavlja v približno stotih lastnoimenskih zapisih. Nesestavljena, v neizpeljani ter needninski obliki je zapisana samo enkrat, in sicer kot *Vrhe* na vzhodnem obrobju Pohorja, južno od Pivole. Praviloma nastopa kot jedrna beseda v samostalniški besedni zvezi, npr. *Urhov vrh*, *Zajčji vrh*. V dveh tretjinah takih zvez je levi prilastek svojilni izlastnoimenski pridevnik moškega spola na *-ov/-ev*: *Žigartov vrh*, *Durnikov vrh*, *Tomažev vrh*, *Mežnarjev vrh*. Zvez, v katerih bi bila osnova levega prilastka ženskega spola, npr. **Lucijin vrh*, na Pohorju ni. Na področju mežiškega narečja prevzemajo to vlogo tudi pridevniki na *-ski/-ški*: *Križevnik* > *Križevski vrh*, *Potočnik* > *Potoški vrh*, *Sv. Ana* > *Svetovanski/Anski vrh*. (Prim. še tvorbi *Cvitržnik* > *Cvitrško sedlo*, *Stražišnik* > *Stražiški mlin*.) Take izpeljave se pojavljajo tudi na področju drugih dveh pohorskih narečij, vendar le v bližini razmejitvene črte z mežiškim: *Padežnik* > *Padeški vrh* na južnopohorskem področju, toda v bližini *Koroške vasi*; na področju severnopohorsko-remšniškega narečja je podobno npr. *Sv. Primož na Pohorju* > *Primoški vrh* in **Janž* > *Janževski vrh*. Vzhodno od Janževskega vrha takih oblik ni (prim. severno od Drave in proti vzhodu *Janžev vrh*, *Janževa gora*). Na področju mežiškega narečja pa nastopajo ob izpeljavi z obrazilom *-ski* tudi izpeljave na *-ov/-ev*: *Durnik* > *Durnikov vrh*, *Jesenk* > *Jesenski vrh*. Pojav kaže na ne povsod uveljavljeno pomensko razlikovanje med obema tipoma, ko tvorjenka (1.) z obrazilom *-ov* pomeni osebno, edninsko svojino, npr. **Padežnikov mlin*, (2.) z obrazilom *-ski* pa splošnejšo, v tem primeru lastnino domačije, npr. **Padeški mlin*.⁸

Izobčnoimenskih pridevnikov v vlogi levega prilastka je občutno manj (dobrih 15 jih je). Izražajo lastnost oz. značilnost in se končujejo na *-ski*, *-ški* (oz. *-čki*), *-i*, *-ji*, *-ni*: *Jezerski vrh*, *Kmečki vrh*, *Mizni vrh*, *Klopni vrh*, *Zajčji vrh*, *Lepi vrh*, *Skrivni vrh*, *Stranski vrh*. Črni vrh ima še eno določilo: *Malí Črni vrh*, *Tolsti vrh pri Mislinji* pa desni predložni prilastek.

Manjšalnic tipa *Vrhek* na Pohorju ni, prav tako ne drugih izpeljav iz te imenske osnove; izjeme so *Vrhov dol*, *Vrhole* pri Slovenski Bistrici in *Vrhe*, kar je pa vse že na obrobju obravnavanega področja. Tudi zvez, v katerih *vrh* prevzame vlogo predloga in so drugod po Sloveniji zelo razširjene, npr. *Vrh Bače*, *Vrh Boršta*, tu ni.

Hišna imena oz. priimki iz te osnove so *Vrhovnik* na področju severnopohorsko-remšniškega narečja (enkrat tudi na mežiškem področju), sicer na mežiškem še *Vrhnjak* in izpeljava *Vrhnjakov vrh*, na področju južnopohorskega narečja pa *Vrhovjek* in *Vrhovšek*. Obrazilne pripone se dodajajo medponi (-ov-), neposrednih izpeljav, npr. tip *vrh* > *vrški*, tu ni. Tudi predložnih zvez tipa *Zavrh* ipd. na Pohorju ni.

Kot lastnoimenska osnova je *vrh* na Pohorju precej enakomerno zastopan; večja osredinjenost se kaže v okolici Črnega in Malega Črnega vrha ter Pragozda (gotovo zaradi oblikovanosti tal), občutno manjkrat pa nastopa na južnem obrobju od Zreč do Zgornje Bistrice, kjer se za tako oblikovanost področja pojavlja pomenska podstava *gora*.

Razširjenost leksema *vrh* v lastnoimenskem gradivu sosednjih področij je naslednja: severno od Drave do meje z Avstrijo, t.j. na kozjaškem in severnopohorsko-remšniškem področju, je zelo pogosta, vsekakor prevladujoča za gorske vzpetine. Kakor na Pohorju tudi tu ne nastopa samostojno, ampak kot jedro samostalniške besedne zveze, levi prilastek pa je v veliki večini svojilni pridevnik iz osebnega oz. hišnega imena: *Pernikov vrh*, *Morijev vrh*. V približno tretjini primerov je prilastek tvorjen iz občnoimenskih podstav: *Ostri vrh*, *Brezni vrh*. Torej je zastopanost poimenovalne osnove *vrh* v lastnoimenskem gradivu Kozjaka podobna kot na Pohorju, podobni pa so tudi skladijski položaji, v katerih se pojavlja. Le besednodružinske izpeljave tipa *Potočnik* > *Potočnikov vrh* > *Potočnikova grapa* so redkejšje oz. manj razvite; kjer so, poimenujejo največ po dve enoti. Na mežiškem narečnem področju je *vrh* kot lastnoimenska osnova prav tako pogosto zastopan; zveze so take kot na Pohorju: *Požegov vrh*, *Hribarski vrh*, *Svetčev vrh* itd. Izobčnoimenski določevalni prilastki so redki, npr. *Suhi vrh*, *Tolsti vrh*. Sem in tja se pojavljajo tudi že izpeljane oblike, npr. *Završe*. Teh je še več na južnopohorskem narečnem področju južno od Pohorja: *Vrhole*, *Vrhovlje*; sploh je tu izraz *vrh* redkejši; nadomešča ga ali *gora* (npr. *Žička gora*, *Kladenjska gora*) ali drugačno samostojno ime (*Boč*, *Jelovec*) itd.

3.2 GORA

Beseda *gora* je najbolj znan splošnoslovanski pojem za višave. Po SSKJ pomeni 1. izrazito, visoko vzpetino zemeljskega površja, 2. dolensko 'vinograd', 3. gozd v hribovitem svetu. Kot poimenovalna osnova pride na Pohorju v poštev le prvi pomen. Ta in Pleteršnikova razlaga "ein hoher Berg" v lastnoimenskem poimenovanju obravnavanega področja pa ne držita vedno: včasih gre le za bolj ali manj izrazito višavo kakega kraja.

Ker je Pohorje masivno pogorje večjega obsega, izraza *gora* na njem pravzaprav ne bi pričakovali, vsaj v opaznejšem številu ne. Dejansko

stanje v glavnem ustreza pričakovanemu. Na področju severnopohorsko-remšniškega in mežiškega narečja v zahodnem delu Pohorja se *gora* kot pomenska osnova lastnoimenskega poimenovanja ne pojavi niti enkrat. Prav pogosto pa je zastopana v južnem delu Pohorja na področju od Vitanja do Zreč in Zgornje Bistrice, in sicer petkrat kot ime vzpetine (*Brinjeva gora, Bukova gora, Lačna gora, Loška gora, Mutnikova gora*), šestkrat pa kot ime naselja (*Loška Gora, Nova Gora, Okoška Gora, Stara Gora, Tinjska Gora, Zlogona Gora*). Vedno je v samostalniški zvezi z levim določevalnim prilastkom; samo enkrat gre za svojilni pridevnik, sicer pa za poimenovanje po različnih lastnostih. (Drugače, kot je značilno za *vrh*.)

Kot manjšalnica se pojavi trikrat: *Pekrska gorca* pri Mariboru in ime naselja *Gorca* na vzpetini pri Oplotnici (južnopohorsko narečje) ter ime vzpetine nad Lovrencem na Pohorju (severnopohorsko-remšniško narečje).

V obdravskem delu Pohorja (severnopohorsko-remšniško narečje) se sicer pojavljajo priimki *Goričan, Gornež* in *Gornjak*, izpeljavni postopek pa ne izhaja iz podstave *gora*, ampak iz že premenjenih oblik tipa *gorica* in pridevniške osnove *gorn-*. Drugod na Pohorju jih ni.

V sosednjih predelih je zastopanost te poimenovalne osnove naslednja: južno od Pohorja je izredno pogosta, njene pojavne oblike pa so take kot na Pohorju, torej samostalniške besedne zveze z levim prilastkom. Osnovni pomen je 'vzpetina', preneseno pa 'naselje na vzvišenem svetu' (*Konjiška gora, Dolga gora/Gora, Zbelovska gora, Sladka Gora* itd.). Raba zahodno od Mislinje kaže podobne značilnosti: *Graška gora, Libeliška gora, Pusta Gora*. Pojavi pa se že tudi tvorjenka iz predložne zveze: *Podgora*. Na remšniško-kozjaškem področju je ta poimenovalna osnova redka: *Gora, Stara gora*.

3.3 BRDO

Občnoimenska poimenovalna osnova *brdo* pomeni nevisoko, navadno podolgovato razčlenjeno vzpetino (po Pleteršniku in SSKJ).

Na Pohorju je precej redka, saj se v zemljepisnih lastnih imenih pojavi le osemkrat; je pa zato toliko bolj oblikovno razgibana. Lahko nastopa samostojno, lahko pa kot jedro samostalniške besedne zveze. Na severnopohorsko-remšniškem področju se pojavlja kot *brdo* v zvezah: *Baronovo brdo < Baron, Pečirsko brdo < Pečirnik*, dvakrat pa v feminizirani izpeljanki *brdina* (ki je v SSKJ označena kot zastarela), v edninski in množinski obliki: *Brdina, Kapusove brdine*. Na mežiškem področju Pohorja se pojavlja kot *Brda* ter *Zgornja/Spodnja Brda*, na južnopohorskem pa samo enkrat, množinsko: *Brda*. Zveze so za Pohorje tipične: ob samostalniški odnosnici izpeljave iz lastnih imen na *-ov* oz. *-ski* kot levi določevalni prilastki.

Hišno ime *Brdnik* je redko, znano pa je na vseh treh narečnih področjih.

V bližnji okolici Pohorja je stanje naslednje: severno od Drave do avstrijske meje ne najdemo lastnoimenskih osnov *brdo*, pod južnopohorskim narečjem so redke (*Brdo*, *Brdce*), pač pa so dovolj pogoste na mežiškem področju, in sicer nastopajo v oblikah *Brdo*, *Brdinje* in *Brda*. Tudi hišno ime *Brdnik* je tu pogostejše.

3.4 HRIB

Občnoimenski pomen pokriva nižjo samostojno vzpetino (po Pleteršniku in SSKJ).

Kot samostojno lastno ime se na Pohorju ne pojavlja, je pa kar pogost jedrni del večbesednega lastnega imena na severnopohorsko-remšniškem narečnem področju: *Svetoanski hrib*, *Skrivni hriber*. Na meji z drugima narečjema sta *Vresni hrib* pri Fali in *Kurji hrib* nad Lovrencem na Pohorju, sicer pa je ta poimenovalna osnova zunaj zgoraj omenjenega narečja redka. Vedno nastopa v samostalniški zvezi z levim prilastkom: poleg izpeljave na *-ov* (*Petrov hrib*) so še take na *-ski* (*Mraoveljski hrib*) in *-ni* oz. *-ji* (*Vresni hrib*, *Kurji hrib*). Zanimiva je še podaljšava *hriber* z asimilacijsko premestitvijo *-r-* v drugi zlog. Po Ramovšu (Ramovš 1935: 29) je tipična koroška poteza, ki se med lastnoimenskim gradivom pojavlja tudi še precej niže, npr. zahodno od Poničke in v Halozah ter zahodno in severno od Mislinje.

Kot podstava hišnih imen je *hrib* precej pogost na mežiškem in severnopohorsko-remšniškem področju, in sicer v pisnih dvojnicah *Hribernik* in *Hribrnik*. Samo na mežiškem je znan še *Hriberšek*. Zanimivo je, da izhajajo vse te izpeljave iz podaljšane podstave *hriber-* [ər], kar kaže na njeno nekdanj prevladujočo obliko, ki pa jo počasi nadomešča nepodaljšana *hrib*.

Pregled obpohorskih predelov daje naslednjo sliko: severno od Drave je *hrib* pogosta lastnoimenska osnova in se pojavlja v podobnih skladenjskih odnosih kot na Pohorju (*Lampov hrib*, *Pšajderjev hrib*, *Svečinski hrib*). Na bližnjem mežiškem področju se v takih zvezah ne pojavlja, na področju južno od Pohorja pa kar nekajkrat (npr. *Kolajšev Hrib*, *Hriber*).

3.5 KOGEL

Občnoimenske enote *kogel* SSKJ ne navaja, tudi Pleteršnik je nima; po Badjuri (Badjura 1953: 122) je 'grič ali tudi višja vzpetina bolj glava-te, kopaste oblike'. Na Pohorju se pojavlja kot občnoimenska osnova lastnega imena.

Približno enakomerno je zastopana na severnopohorsko-remšniškem in južnopohorskem področju; na mežiškem je ni, vsaj na pregledanih kartah ne. Nastopa samostojno ali v zvezah: *Kogel* (ali tudi v pisni dvojnici

Kugel), *Ledinekov kogel*, *Lobanškov kogel*, *Tinjski kogel*, *Špičasti kogel*. Zveze so torej take, kakršne so značilne za že obravnavane poimenovalne osnove.

Hišno ime se pojavlja v dveh izpeljavah: *Kogler* in *Kogelnik*.

V pohorski okolici je ime različno zastopano: severno od Drave do avstrijske meje in še čez je precej pogosto, zveze so enake kot na Pohorju (*Kogel*, *Špičasti kogel*), hišna imena prav tako (*Kogler*, *Kogelnik*). Na južnopohorskem narečnem področju zunaj Pohorja je ta osnova redka (*Mačkov kogel*), na mežiškem je sploh ni. Zelo pogosta je na sosednjem avstrijskem ozemlju; R. Badjura trdi, da so bila mnoga slovenska gorska imena preimenovana na ta način: *Velika Kepa* > *Mittagskogel*, *Plevalnice* > *Hühnerkogel*, *Dovška Baba* > *Frauenkogel* itd. (Badjura 1953: 123).

3.6 BREG

Občnoimenska ustreznica ima v SSKJ dva pomena: 'pas zemlje ob vodi' in 'nagnjen svet, strmina'; enak pomen navaja Pleteršnik.

Na Pohorju je kot poimenovalna osnova omejena na severnopohorsko-remšniško narečno področje. Uporablja se za poimenovanje gorskega pobočja oz. gozda na njem: gozdat teren na obdravski nižini se imenuje *dobrava*, na pobočju *breg*, na najvišjih legah pa *planina*. Vedno nastopa kot jedro samostalniške zveze: *Rdeči breg*, *Arlov breg*, *Haričev breg*; modifikacije, značilne za osnovo *brdo*, se tu ne izkazujejo. Levi prilastki so ujemalni in izražajo svojino ali splošno lastnost.

Hišnih imen iz te osnove na Pohorju ni, tudi imen zaselkov iz neizpeljane osnove *Breg*, ki so drugod na Slovenskem znani (v Atlasu Slovenije je 24 takih imen), tu ni najti.

V bližnji pohorski okolici je ime tako zastopano: severno od Drave do avstrijske meje je pogosto (*Lucijin breg*, *Žunkov breg*, *Kamniški breg*). Izpeljave so take kot na Pohorju. Izjema je *Medič breg*, eden redkih primerov, ko ostaja levi prilastek v vseh sklonih v ničtokončniški obliki. Na širšem mežiškem narečnem področju je npr. še *Zelen breg* (prim. *Rdeči breg* na Pohorju in *Srebrni breg* na Goričkem), na južnopohorskem zunaj pohorskega področja pa še naselbinski imeni *Breg pri Konjicah*, *Mali Breg* in nenaselbinsko *Kopiškov breg*. Na zadnjih dveh narečnih področjih je *breg* slabo zastopan.

4 Povzetek

4.1 Zgornji pregled kaže različno razporejenost obravnavanih pomenskih osnov: *vrh* se pojavlja na vsem pohorskem ozemlju, le na skrajnem jugovzhodu ga nadomešča *gora*; *gora* je značilna za jugovzhodno obrobje Pohorja, sicer pa je na njegovem osrednjem, zahodnem in severnem delu ni; *hrib* in *breg* sta močno prisotna na severnem delu Pohorja, na jugu

in zahodu sta redkejša oz. ju sploh ni, če ne upoštevamo nekaterih hišnih imen, ki so lahko tudi zgolj priimki in so se prenesli s kasnejšimi selitvami; *kogel* ima podobno zemljepisno razširjenost, le da se razteza še bolj na jug; *brdo* nastopa v različnih oblikah in je v zahodnem delu močnejše prisotno kot v vzhodnem.

Vrh se torej uporablja kot lastnoimenska osnova na vseh treh narečnih področjih, prav tako *brdo*, le da je *vrh* izredno pogost, *brdo* pa veliko redkejše in kot občnoimenska osnova bolj v rabi zahodno od Mislinske doline⁹; *gora* je omejena na južnopohorsko narečno področje, *hrib* in *breg* na severnopohorsko-remšniško, *kogel* pa povezuje severnopohorsko-remšniško in južnopohorsko narečje. Osnova *hriber* se južno in jugovzhodno od Pohorja spet pojavlja.

4.2 Zbrani podatki so le delno primerljivi s tistimi, ki jih navaja V. Majdič (Majdič 1993: 153–154), ker gre pri njem za pomenske osnove uradnih krajevnih imen, tu pa za celotno, tudi ledinsko poimenovalno gradivo. Vendar daje primerjava obojega nekaj zanimivih ugotovitev: pogostost pojavljanja poimenovalnih osnov je na Pohorju skoraj enaka kot na vsem slovenskem ozemlju in poteka od najpogostejše do najredkejše v tem zaporedju: *vrh*, *gora*, *brdo*, *breg*, *hrib*; le *kogel* v Majdičevem gradivu ni dovolj pogost, da bi ga uvrstil v to skupino. (Ime se praviloma ne prenaša na naselja.) Za *brdo* pa npr. ugotavlja, da ga vzhodno od Šentjurja pri Celju in Slovenskih Konjic ni; kot del uradnega naselbinskega imena res ne, kot ime značilne vzpetine pa še, prim. *Brda* južno od Črete ali *Brdo* južno od Malahorne in *Lokavsko brdo* v Slovenskih goricah.

4.3 Vse obravnavane poimenovalne osnove nastopajo na celotnem pohorskem področju praviloma v besednih zvezah, in sicer kot samostalniško jedro v imenovalniku ednine (delna izjema je le *brdo*); v dveh tretjinah primerov je levi določevalni prilastek svojilni izlastnoimenski pridevnik na *-ov/-ev* (npr. *Žigartov vrh*); izobčnoimenski (z obrazili *-ski*, *-ški*, *-ji*, *-ni*) se pojavlja v približno četrtini primerov. Na področju mežiškega narečja se uporabljajo za izražanje splošne svojine še izlastnoimenske izpeljanke na *-ski*, *-ški* (tip *Pečirnik* > *Pečirsko brdo*), delno pa segajo še prek razmejitvene črte na področje severnopohorsko-remšniškega in južnopohorskega narečja. Zelo opazna in kar presenetljiva je skladenjska enoličnost predstavljenega poimenovalnega tipa: Po Atlasu Slovenije je na Slovenskem 84 zvez tipa *Vrh Bače*, *Vrh hriba*, *Vrh Ruta* ipd. (ko *vrh* prevzame vlogo predloga), toda na Pohorju ni prav nobenega takega primera. Tudi izpeljave tipa *Vrhek*, *Vrhovci* itd. so na Slovenskem zelo pogoste, na Pohorju pa jih skorajda ni. Prav tako ni izpredložnih zvez tipa *Zavrh*, *Podgora*. Edine izjeme ležijo na skrajnem vzhod-

nem pohorskem obrobju, kjer gorati svet prehaja v nižino. Le *brdo* se pojavlja tudi v needninskih in še kako drugače premenjenih oblikah, npr. *Brda*, *Brdine*, *gora* pa npr. kot *Gorica*. Tudi spolsko in sklonsko neujemalnih zvez tipa *Medič breg* in *Vrhpolje* pri obravnavanih poimenovalnih osnovah na Pohorju ni. Pri drugih so, vendar zelo redke, npr. *Josipdol* (mlada tvorba iz 19. stoletja).

4.4 Hišna imena niso več tako enotna. Za točno podobo njihove obrazilne tvorbe na Pohorju bi bilo seveda treba pregledati vse izpeljave. Omejitve na obravnavane pomenske podstave daje le nezanesljive podatke, zato njihovo navajanje brez temeljitejšega pregleda ni smiselno.

4.5 Za vse pohorsko področje je torej značilna kot edina oz. prevladujoča edninska imenovalniška in neizpeljana poimenovalna osnova, ki nastopa v skladijski povezavi z levim ujemalnim prilastkom kot jedrna samostalniška beseda. S stališča skladijske poimenovalnih tipov predstavlja Pohorje nedeljivo enoto ne glede na siceršnjo narečno razdeljenost. Besedje je pa različno: delno je splošnopohorsko in tudi splošnoslovensko, npr. *vrh*. Sicer je ta poimenovalna osnova na Slovenskem najpogostejša, saj je po Atlasu Slovenije prek 1000 imenskih enot, v katerih nastopa ali samostojno ali kot del besedne zveze. *Brdo* je pogostejše na zahodu, proti vzhodu pa njegova pojavnost upada; *breg* in *hrib* se omejujeta na severnopohorsko-remšniško področje, torej kažejo izolekse pojavljanja na smer od severa proti jugu; enako velja za *kogel*, le da se pojavlja tudi na južnopohorskem področju; središče lastnoimenskega poimenovanja z osnovo *gora* je južno od Pohorja, na Pohorju pa pokriva le njegove južne obronke.

Razčlenitev gorskih občnoimenskih osnov (v funkciji lastnoimenskega poimenovanja) in njihove skladijske pojavnosti na Pohorju torej prinaša spoznanje o skoraj popolni enotnosti na skladijski ravnini in opazni različnosti na besedni. Ne eno ne drugo se ne prekriva z narečno razdeljenostjo Pohorja. Omejenost na tako ozko zemljepisno enoto je po eni strani primerna, ker daje zaokroženo podobo celote in omogoča preglednost dobljenih rezultatov, po drugi strani pa je le izsek iz večje celote in glede na stanje drugod lahko tudi zavajajoča. Zato bi bili zbrani podatki o tvorbi še drugih krajevnih, hišnih, vodnih in ledinskih imen ter o njihovi obrazilni tvorjenosti in skladijskih položajih koristni in bi nudili, povezani s potrebnimi zgodovinskimi podatki, celotno jezikovnorazvojno podobo za raziskavo izbranega področja.

5 Slovensko *brdo*

5.0 V nadaljevanju gre za natančnejšo obravnavo besede *brdo*. Splošnejšemu uvodnemu delu sledi predstavitev njene prostorske razširjenosti in oblikovne pojavnosti na vsem slovenskem jezikovnem področju. Raziskava

je v glavnem izdelana na gradivu, zajetem v Krajevnem leksikonu Slovenije (dalje KLS), Atlasu Slovenije (dalje AS), v priročniku Slovenska krajevna imena (dalje SKI) in na osnovi ankete, izvedene med sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.¹⁰

5.1 Praslovansko *brdo*

5.1.1 Po Kopečnem sodi psl. *brdo* v skupino približno 2000 besed, skupnih vsem slovanskim jezikom, torej v temeljno praslovansko besedje. Pomeni 'Weberkamm', preneseno 'hřbet hory' (Kopečný 1981: 72). V strokovni literaturi je beseda dovolj natančno obdelana (prim. Bezljaj 1976: 40). Kljub temu ostajata med etimologiji še vedno dve hipotezi o njenem izvoru: Berneker, Vasmer, Skok idr. menijo, da jo je treba izvajati iz ide. **bhřdhom*, drugi (Hirt, Meillet, Pokorny) pa dajejo prednost izposoji iz germ. **burd-*.

5.1.2 Kakor kažejo doslejšnje obravnave, jo je na pomenski ravnini smiselno obravnavati v treh skupinah (po Bezljaju):

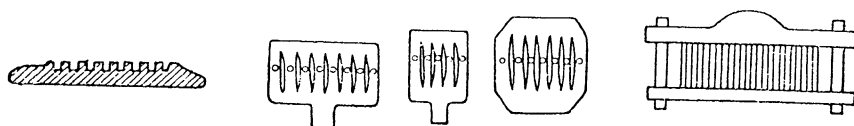
– *brdo I* sodi v tkalsko izrazje in pomeni najbolj splošno, kot že omenjeno, 'tkalski greben'; manj znani in krajevno omejeni so še naslednji pomeni: 'naprava za pletenje vrvi' (m. *brda*, Slovenske gorice), 'deščica z režami in luknjicami za tkanje trakov' (*brdce*, Bela krajina), tudi 'pletilka za pletenje mrež', polabsko *b'ordú* 'trlica' in *no-b'órd'é* 'tkalnica', lit. *birde* 'statve'; v domači sodobni tkalski tehnologiji so to 'vsi tkalski listi na statvah';

– *brdo II* se kot terenski izraz uporablja za poimenovanje različno oblikovane zemeljske površine; najbolj razširjen je splošen pomen 'hrib, vzpetina', m. *brda* 'gričevje, predgorje', *brdnik* 'štrleča skala'; poleg tega srbsko in hrvaško še 'breg, pobočje', makedonsko 'gora', ukrajinsko 'prepad', poljsko narečno *berdy* 'debele skale', češko narečno *brd*, *brdec* 'skalna višina' ipd.;

– *brdo III* je 'brv' (koroško narečno); Bezljaj ta pomen izvaja iz *brdo I* in zavrača druge razlage; v to skupino (torej ne v tkalsko in ne v terensko izrazje) je mogoče uvrstiti še nekaj pomenov: slovin. *bjārdo* 'za palec debela deska v čolnu', ukr. *berce* tudi 'brv; steza; del pluga', polj. *barca* tudi 'nosila za vodo', srb. in hrv. *brce* tudi 'črtalo; deska', zadnji pomen je znan še v blg., češko in moravsko pa pomeni *brce*, *brdíčko* 'del voza'.

5.1.3 Nekateri jezikoslovci menijo (npr. Miklošič, Vasmer in delno Berneker), da gre v pomenskih skupinah *brdo I* in *brdo II* za dve različni izhodišči, ki sta se samostojno razvijali, drugi (npr. Skok, Machek) pa izvajajo oboje iz ene same skupne osnove. Zelo podrobno prikaže razvoj besede Jurkowski (1967: 147–156): izpelje jo iz ide. osnove **bher-* in s

primeri zavrne možnost izposoje iz germ.; tezo še podkrepi z dejstvom, da so vsi izrazi, nanašajoči se na tkanje in tkalske priprave, po izvoru domači, zato ni nobenega razloga, da bi bilo samo *brdo* prevzeto. Prvotni pomen je 'deska'; pri rabi za različne namene in z razvojem tehnologije se je predmetna podstava spreminjala in s specializacijo različnih dejavnosti vedno bolj oddaljevala od prvotne podobe, tako da je postajal razkorak med imenom in poimenovanim vse večji. (To potrjujejo tudi etnografska raziskovanja.) V tkalstvu je najbolj razširjen pomen 'tkalski greben', tj. lesena deskasta osnova s kratkimi in močnimi zobmi (prim. sl. 2). Zunanja podobnost nudi dovolj verjetno domnevo, da je na ta način prišlo do besednega prenosa med tkalsko pripravo in skalnato nazobčanim ali z drevjem poraslim vrhom gore ali hriba (prim. nem. *Bergkamm*, *Gebirgskamm*). Pozneje, ko se je zavest o tej povezanosti izgubila, se je izraz *brdo* lahko uporabljal tudi za kakršno koli goro oz. nasploh vzpetino, pobočje, breg ipd.

Sl. 2: Razvojne stopnje *brda* ('tkalski greben')

5.14 Kakor Skok tudi Jurkowski ugotavlja, da je prvi pomen *brdo I* razširjen po vsem slovanskem svetu. Skokov podatek, da gre pri *brdu II* za omejenost na južnoslovansko področje, pa Jurkowski dopolnjuje z navajanjem širše rabe: ugotavlja jo še za področje Karpatov, narečno ali zastarelo pa tudi zahodno in severno od tod; na vzhodu je redkejša, vendar jo potrjuje z nekaj narečnimi primeri iz Ukrajine in Rusije. Lastnoimenska raba je veliko pogostejša: poleg južnoslovanskega pokriva celotno zahodnoslovansko jezikovno področje, na vzhodu pa štiri večje otoke. Nekateri raziskovalci jih sicer povezujejo s turkotatarskimi vplivi, Jurkowski pa dvomi, da se imena kot npr. *Berda*, *Berdjanka*, *Barda* in *Bardinskij* ne bi razvila iz osnove **bardo*. Domneva, da se je beseda v občnoimenski rabi ohranila na goratem južnoslovanskem in karpatskem področju, drugod pa prešla v pozabo zaradi nižinskega terena, ki takega poimenovanja ni podpiral. Ob upoštevanju vsega tega in še posebej dejstva, da je bilo vsako lastno ime najprej občno, je mogoče postaviti zelo verjetno hipotezo, da je bilo *brdo II* nekdanj splošnoslovansko občnoimensko razširjeno.

Kot tkalski strokovni izraz (*brdo I*) je bila beseda prevzeta v madžarščino in romunščino. Na področju obeh jezikov in na avstrijskem Koroškem je ohranjena tudi kot zemljepisno lastno ime (*brdo II*).

5.2. Slovensko *brdo* kot občno ime

5.2.1 Najstarejši znani zapisi so lastnoimenski in segajo v 11. in 12. stoletje (*Brda* v Istri, 1035 Vardavegla; *Brda* pri Kotmari vasi na Koroškem, 1143–1194 Wrdruch). Rabo do konca 19. stoletja navaja Pleteršnik: s tkalskega področja *brdō* 'der Weberkamm' (oba sta na eno brdo tkana; brez mendranja ne zleze tkalcu platno na brdo); mn. *brda*, 'stroj, s katerim se vrvi pletejo' (Sl. gorice); *brdce* 'das Strickholz, worüber die großen Jagdnetze gestrickt werden, die Rückbank'; *brdár* 'der Weberblattmacher'. V terensko izrazje sodijo: *brdō* 'der Hügel, die Unhöhe' (veseli ga pisano brdo); mn. *brda* 'die Hügelgegend, das Vorgebirge'; *brdce* 'kleiner Hügel'; *brdje* 'das Hügelland, das Kleingebirge'; *brdnik* 'ein vorspringender Stein'; *brdast* 'hügelicht, bergig'; *brdät* 'bergig'; *brden* 'hügelig'; *brdovít* 'hügelreich, bergig'. Izpeljanke iz tega so še *brdína* ali *brdnína* 'das Bergheu' in *brdnja* 'Arnica montana'.

5.2.2 Badjura (1953: 113) našteje še nekaj izrazov: *brdínje*, *brdóvje*, *brdíčje*, *podbrdo*, *zabrdo*, *zabrdje*, *Brdar*, *Brčnik*, *Brdnik* (kmetija na brdu), *brdína* (neka vrsta planinske trave na Goltéh) in *brdnica* (ime selišč).

Po SSKJ (I, 1970) je *brdo*¹ /.../ 'nevisoka, navadno podolgovata vzpetina', mn. *brda* pa 'v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'; *brdo*² tekst. je 'priprava na statvah za premikanje osnovnih niti navzgor in navzdol'. Besedna družina je predstavljena z naslednjimi izrazi: *brdce*¹ /.../ je manjšalnica od *brdo*¹, *brdce*² /.../ 'deščica z režami in luknjicami za tkanje trakov'; *brdína* /.../ zastar. je 'vzpetina, breg'; *brdje* /.../ redko pomeni 'v podolgovate vzpetine razčlenjeno pokrajino', tudi 'brda'; *brdnica* /.../ alp. 'obris grebenov'; *brdnja* bot. 'zdravilna gorska rastlina z rumenimi cveti, ostrega vonja'; *brdóvje* /.../ redko 'v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina', tudi 'brda'; *brdovka* /.../ bot. 'visoka gorska rastlina z modrimi cveti v koških, Cicerbita alpina'; *brdast* /.../ redko 'ki ima brda, vzpetine'.

V gradivu Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU je še nekaj podatkov: *brdo* je 'leseni del grabelj, v katerem so nasajeni zobje'; *brdo* kot 'del statev' ima redko rabljeno sopomenko *brdalo*; v medicini je *brdce* 'vnetje v ustnih kotih'; *brdovka* je tudi 'vrsta hruške'.

5.2.3 Primerjava vsega navedenega kaže, da se je psl. *brdo* v slovenščini razvilo v bogato besedno družino z okrog 30 izpeljankami, z enakopisnicami in pomenskimi otenki pa v več kot 40 samostojnih pomenov. Očitno je pa tudi, da se je bolj uveljavila prenesena raba v pomenu

'hrib, grič', saj jo SSKJ in Pleteršnik navajata na prvem mestu. Zanimivo je še, da je prvotna ljudska raba prešla na različna strokovna področja (ali s prenosom pomena ali z novo tvorbo), iz česar je mogoče sklepati dvoje: da je bila v času oblikovanja slovenskega strokovnega izrazja ta beseda v zavesti ljudi še močno zasidrana ali da so jo oživila prav ta prizadevanja, ki so, kot je znano, na široko zajemala iz slovanskih jezikov. Vendar navedbe v SSKJ hkrati tudi kažejo, da je čas njene največje živosti in tvornosti že potekel in da je za današnji jezikovni občutek nekoliko odmaknjena (prim. oznaki redko in zastarelo). D. Meze navaja, da je *brdo* starejša sopomenka za 'grič' (v listkovnem gradivu za SSKJ).

5.2.4 Beseda *brdo* se je torej kot terenski izraz razširila po vsem slovanskem ozemlju, do danes živo občno ime pa je le še na področju južnoslovanskih jezikov ter Karpatov in njihove neposredne okolice.

V slovenščini je moralo biti v času poseljevanja našega današnjega jezikovnega področja močno v rabi, saj je zemljepisnih lastnih imen, ki so ohranila prvotno poimenovanje z osnovo *brdo*, še vedno zelo veliko (prim. sl. 3; v AS več kot 250 primerov). Ker je bil najintenzivnejši slovenski imenotvorni proces zaključen do 13. stoletja (Bezljaj 1967: 157), je torej treba za to obdobje predvideti še splošnoslovensko rabo. Dokaz za to so številna tovrstna poimenovanja od Panonske nižine na vzhodu do Rezijske na zahodu, od Gospe svete in Ziljske doline na severu do Istre in Gorjancev na jugu. Poimenovana predmetnost je različna: v veliki večini gre za osnovni pomen 'hrib, grič', torej za vzpetine, ki dosega v poprečju višino od 400 do 800 m n. v., v največjih odstopanjih pa tudi le 160 ali pa celo 1422 m; pogostejše so v razgibanem srednjevisokem svetu, tudi kot predgorja, v nižinskem svetu kot osamelci; v visokih pogorjih, npr. v Julijcih, jih skorajda ni, v ravninskih predelih so zelo redke (npr. *Iklódbördöce* na Madžarskem, če je kraj mogoče šteti k slovenskemu poselitvenemu prostoru). Na Tolminskem se uporablja za posebno oblikovanost gorskega terena, ki ga geografi sicer imenujejo *pomol* (del višje ležeče zemeljske površine, ki sega v ravnino ali ki pri gori "navzven moli"). Badjura opisuje *brdo* takole: "Izraz *brda* pri nas ne pomeni kakor pri Hrvatih in Srbih v i s o k i h gorá, pogorij, temveč vseskoz nižje terenske vzvišenosti. Brdo povečini ni izrazit samostojen lik zase kakor gorica ali holm, marveč s t e g - n j e n a, podolgasta gruča, kakor nagomiljena podoba skupaj zgnetenih goric, ki je le ponekod malo pretrgana in ima tu širši obel ali deskast, tam bolj stisnjen hrbet. Druga značilnost brd je, da so povečini odprta, g o l a, travnata paševina, le borno z grmovjem ali šopi

dreves porasel svet, prijetnega, očem dobrodejnega lica, ne pa teman, gozdnat, kakor so navadno vsi holmi. Brda so navadno gorskemu znožju prirastle nižje višave, skrajne končine v ravnino molečih gorskih rilcev, skrajnikov. /.../ Prostrano nagomiljena brdinja tvorijo včasih cela p r i g o r j a. Pogosteje kakor gorico srečamo brdo tudi še više zgoraj v gorovju kot svetel osredok med drugimi vršaci in gozdovi." Vendar ta opis ne velja v celoti, saj se *brdo* (v množinski obliki [bërda, bërda]) uporablja tudi kot sopomenka za *gozd*, kar za Drago pri Trstu in Barko navaja F. Benedik (Razprave SAZU XIII, 216).

5.25 Narečni slovarji še preslabo pokrivajo slovensko jezikovno ozemlje, da bi bilo mogoče z njimi ugotoviti razširjenost izraza *brdo* po narečjih. Za črnovrški dialekt ga Tominec (1964) ne navaja, prav tako ga nima Karničar v slovarju obirskega dialekta (1990); tudi P. Weiss ga v slovarju zadrečkega govora (1995) nima, V. Novak v slovarju beltinskega govora (1985) prav tako ne. Pač pa ga navaja Baudouin de Courtenay v svojem Rezijanskem slovarju (1966: 200): *bárdo* in *bárda* v Njivicah, *bérdo* v Osojanah in *bírdo* v Učji (wsako bírdo ma swu jýme). Toda besedišče za slovar je bilo zbrano do l. 1893, torej pred približno sto leti. Za današnje stanje v Reziji še ni zbranih podatkov, le za vas Bilo navaja Steenwijk (1992: 239–245) toponim *Bérdu*, v občnoimenski rabi pa besede nima zapisane. Sicer Badjura piše, da so izrazi kot *brda*, *brdje*, *brdce*, *brdo* in *podbrdje* po deželi splošno znani, toda njegovo védenje o tem izvira iz časa po prvi svetovni vojni, ko je opravil glavnino terenskih raziskovanj.

V okolici Bleda in Bohinja ga starejši ljudje danes še poznajo, prav tako na Tolminskem (v že navedenem pomenu) in v Vipavski dolini; v okolici Postojne se, prav tako med starejšimi ljudmi, uporabljata samostalniško *brdo* in pridevniško *brden* (*svet*) v pomenu 'hribovit'; za južno Notranjsko navaja Rigler zvezo *brdno kamenje*.

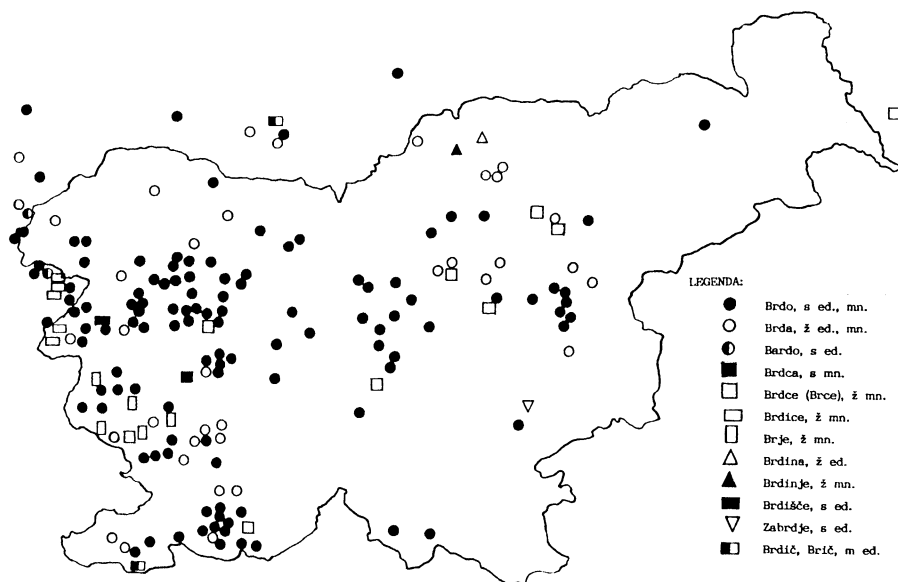
Narečna raba torej kaže, da beseda kot občno ime v pomenu 'vzpetina' v zadnjem času izumira, in sicer v smeri od vzhoda proti zahodu, tako da je na vzhodu ni več, na zahodu (nekako od črte Jesenice–Snežnik proti meji z Italijo) pa med starejšimi ljudmi v kmečkem okolju še živi (v samostalniški in pridevniški rabi), med mlajšimi in še posebej v mestih pa ne več.

5.3 Slovensko *brdo* kot lastno ime

5.3.0 Po Bezlaju "se imena razvijajo po enakih glasoslovnih zakonitostih kakor besede in nekoč je bilo vsako ime beseda, čeprav včasih v neznanu in zelo oddaljeni jezikovni sferi" (1967: 156). Pri pretresu lastnoimenskega gradiva se pokaže, da je prav ta časovna oddaljenost eden izmed vzrokov za (kljub zgornji trditvi) poseben položaj lastnih imen. Nekatera imena namreč zaradi svoje funkcijske ali socialne izrinjenosti iz

aktualnega besedišča izgubijo pomensko razpoznavnost in s tem tudi svojo dotlejšnjo zasidranost v določenem fonološkem, besedotvornem in besednovrstnem sistemu. Občne besede v takih primerih navadno utonejo v pozabo, lastna imena, posebej zemljepisna, ki so zaradi svoje narave trajnejše vrednosti, pa se v veliki meri ohranijo; toda zakonitosti njihovega razvoja se razlikujejo od zakonitosti razvoja občnega besedja, zato prihaja do pogostih odmikov od pričakovanih in regularnih oblik (prim. 3.0). Tak proces lahko v 20. stoletju opazujemo pri imenu *Brdo/brdo* in tvorjenkah iz te besedotvorne podstave.

5.3.1 Kakor je razvidno s sl. 3, je obravnavana poimenovalna osnova splošnoslovenska, torej razširjena po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju. (Upoštewane so navedbe iz AS; kjer je potrebno, so dodani podatki o lokaciji v zapisu zemljepisnega koordinatnega sistema.) Uporablja se za poimenovanje določenega tipa hribovite oblikovanosti zemeljske površine, preneseno pa kot ime naselij, delov naselij, področij, zaselkov, voda itd. Njena pojavnost je veliko močnejša na zahodu kot na vzhodu. Najvišje na severu so imena *Brdo* in *Zabrda* pri Celovcu (oboje AS 31/B2), *Brdo*

Sl. 3: Razporejenost poimenovalne osnove *brdo* in njenih tvorjenk v slovenskem jezikovnem prostoru

ob Baškem jezeru (AS 28/B1), *Brdo* pri Šmohorju v Ziljski dolini in *Brška planina* (oboje AS 24/A1), najdelj na zahod segajo imena v Reziji in Beneški Sloveniji, npr. *D. Brda* in *Pl. Bardo* (oboje AS 76/A1), *Brdo* in *Sr. Brdo* (oboje AS 76/A2), *G. Brdice* in *D. Brdice* (oboje AS 99/A3). Na jugu so v Istri ob meji s Hrvaško *Dolgo brdo*, *Brda* (oboje AS 210/B1), *Brdo* nad Rižano (AS 194/B2), *Brda* nad Vanganelom (AS 194/B3), najvzhodnejše tovrstno poimenovanje pa je *Iklódbördöce* vzhodno od Lentija (AS 49/B1). Sicer je ime redko v Slovenskih goricah, na Dravskem polju ga ni, nato pa se gostota povečuje nekako od črte Maribor–Krško proti zahodu: na Pohorju in v hribovju zahodno od njega je pogostejše, enako velja za zasavsko področje in Dolenjsko. Čeprav je dolenjska pokrajina po oblikovanosti tal primerna za tovrstno poimenovanje, je to ime tu redko (enako kot v Slovenskih goricah). V Ljubljani je *Brdo* del mestnega področja (AS 126/B2), severozahodno od Šentvida je *Golo Brdo* (AS 126/A1), nato pa je na Gorenjskem precej pogosto (razen visoko v Alpah in Karavankah), prav tako na Cerkljanskem, Idrijskem, Tolminskem, v Reziji in na sever do Kanalske doline, ob severnem in srednjem toku Soče, na Krasu, po Vipavskem, v severni Istri in na Tržaškem.

5.3.2 Ime se pojavlja v samostalniških in pridevniških izpeljavah in izpredložnih zvezah. V razdelkih od 5.3.2.1 do 5.3.2.9 so predstavljene najznačilnejše samostalniške izpeljanke (krajevna lastna imena in imena vzpetin, navedena v AS), izpeljane iz samostalniške podstave s končnicami *-ca* (*-ce*), *-ice*, *-j(an)e*, *-ina*, *-je*, *-išče* in *-ič*. Imena iz drugih virov in drugače tvorjena, npr. pridevniške izpeljanke in samostalniške s pridevniško medpono, tu niso obravnavana, lahko pa so omenjena kot ponazarjalno gradivo.

5.3.2.1 Poimenovalna osnova *Břdo/břdo Břda/břda*, s ed., je z besedotvornega stališča prvotna in v obravnavanem prostoru najpogostejša. Kjer so z njo poimenovane zemljepisne enote redke, so imena v večji meri enobesedna, kjer so pogostejše, pa je zaradi razločevalnosti potrebna večja določenost, ki v poteku sporazumevanja zagotavlja nedvoumno prepoznavanje zemljepisnih danosti. V ta namen se dodajajo določila, ki so v glavnem treh vrst: izražajo prostorsko umeščenost (*Brdo* > *Na Brdu*), lastnosti oz. značilnosti (*Brdo* > *Dolgo brdo*) in svojinska razmerja (*Brdo* > *Petrovo Brdo*).

Prevladujejo določila, ki izražajo zunanji videz ali kakšno drugo lastnost oz. posebnost: *Belo* (*Dolgo*, *Debelo*, *Kamno*, *Golo*, *Pusto*) *brdo/Brdo*; na poraslost z določenimi rastlinskimi in drevesnimi vrstami opozarjajo imena kot *Brezovo* (*Dobinje*, *Jejdovo*, *Praprotno*) *brdo/Brdo*; nekatere zveze so poimenovane po živalih, npr. *Ptičje* (*Jarčje*, *Konjsko*, *Volčje*,

Ovčje) *brdo/Brdo*. Precej je takih, ki poimenovano predmetnost prostorsko umeščajo, npr. *Spodnje Večje* (*Gorenje, Dolenje, Lokavsko*) *brdo/Brdo* idr. Imena, ki izražajo svojino, so v izraziti manjšini: *Petrovo Brdo, Vojnačevo brdo*. Prvotno terenska imena se lahko prenašajo na imena naselij: *Debelo brdo* > *Debelo Brdo, Dolgo brdo* > *Dolgo Brdo, Grahovo brdo* > *Grahovo Brdo*.

Kot je videti iz primerov, gre v glavnem za podredne samostalniške zveze, katerih jedro je odnosnica *brdo/Brdo*, določilo pa levi ujemalni prilastek. *Brdo* nastopa kot samostalniško določilo le izjemoma, npr. *Planina Bardó*; v enem samem primeru gre za ničto sklonljivo imenovalniško zvezo *Jelen brdo* (AS 202/A2). Edina priredna zveza *Homec-Brdo* (AS 88/A2) od zadnje uradne spremembe ne obstaja več (Weiss 1995: 58; ime je razvezano v dve samostojni enoti). Samo trije primeri (od kakšnih 80) imajo določilo tudi na svoji desni strani: *Brdo pri Lukovici, Brdo ob Baškem jezeru, Dolgo Brdo pri Mlinšah*.

Poseben odklon v razvoju predstavlja mešanje samostalniškega in pridevniškega sklanjatvenega vzorca (kar je precej pogost pojav pri oblikah na *-o* ali *-e*, npr. *Tezno -a/-ega* ipd.): *Brdo* (AS 88/B1, KLS III/215) se pregiba samo po pridevniški sklanjatvi (*Brdega, na Brdem*), *Brdo* (AS 134/A1, SKI 26) ima dvojnico *v/na Brdu/Brdem*, podobno še *Golo Brdo* (AS 119/A2, KLS I/203): *v Golem Brdu, ljudsko Golobrdó, v Golobrdem* ipd. Vendar pojav ni tako pogost kot npr. prehod srednjespolske oblike *brdo* v ženskospolsko *brda*; tudi zemljepisna razporejenost takih primerov ne kaže, da bi bili vezani na posamezne narečne baze.

Naslednji pojav, ki je močno vplival na spolske in sklonske variante podstave *brdo*, je izguba srednjega spola v zvezi z akanjem in samoglasniškim upadom. Zaradi tega, ker je v mnogih narečjih prišlo do izgovora [brdo] → [brda] ali [brdo] → [brd-], se je izgubil občutek za razlikovalnost med spoli. Na področjih z izrazitim akanjem (Tolminsko, Cerkljansko) in tudi drugod (Rož, Podjuna, Štajerska, del Notranjske in Dolenjske) so mnogi samostalniki srednjega spola prešli med samostalnike ženskega oz. moškega spola. Vendar je ugotavljanje tega pojava po zapisanih lastnih imenih nekoliko tvegano, ker so zapisovalci včasih zapisali obliko, ki so jo slišali, včasih pa so se odločili za poknjizen zapis. V Zdovčevi monografiji so tovrstna imena na Koroškem predstavljena v različnih razvojnih stopnjah: najbolj na zahodu je *Brdo* (pri Šmohorju), ki ohranja srednji spol; ime *Zabrda* pri Golšovem je popolnoma feminizirano: *v Zabrdi, v Zabrdo, iz Zabrde*. Naslednji primeri so dvojnični: *Dolga Brda* (pri Libučah), *na Dolgi Brdi*, tudi *Dolgo Brdo, na Dolgem Brdu; Dolga Brda* (pri Grebinju), *na Dolgi Brdi*, tudi *Dolgo Brdo, na Dolgem Brdu; Brdo* (pri Grabštajnu), *na Brdu*, krajevno pogovorno *Brda*,

na *Brdi*; *Brdo* (ob Baškem jezeru), *na Brdu*, krajevno pogovorno *Brda*, *na Brdi*. V AS, KLS in SKI so podobno predstavljeni kraji pri Mežici, pri Slovenskih Konjicah in nad Čepovansko dolino: *Dolga Brda* (AS 35/B2), KLS IV/471: *na Dolgi Brdi*; *Na brdi* (AS 121/A3); in še dvojnica: *Brdo* (AS 92/B1), SKI 26: *Brdo*, lokalno *Brda*, *na Brdi* itd.

Oblika *Br̄da/br̄da Br̄d/br̄d*, s mn., ne predstavlja samo množine k *brdo*, ampak tudi posebno pomensko enoto ('v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'). V glavnem so tako poimenovani obsežnejši predeli, npr. *Goriška brda*, *Vipavska brda* itd. Največ jih je v zahodnem delu Slovenije, sicer pa je razporejenost podobna kot pri osnovi *Brdo/brdo*, le v osrednjem delu Slovenije jih je manj. Pogostejša so še na Celjskem. Prenos teh terenskih poimenovanj na imena naselij je v tej skupini redkejši, so pa tudi taki primeri, npr. *Mala Brda* in *Velika Brda* (AS 162/B3).

Prevladujejo dvobesedna imena z levim ujemalnim prilastkom; ta je praviloma izpeljan iz imena bližnjega kraja, npr. *Vipavska (Sušiška, Narinska, Nomenjska, Straniška, Zagonska* itd.) *brda*; v nekaj primerih pomeni splošno umeščenost v prostoru: *Gorenja (Dolenja, Spodnja, Zgornja) brda*. Prilastkov, ki izražajo svojinska razmerja, v tej skupini ni.

Tudi tu se kaže izginjanje srednjega spola, npr. *Slatinske brde* (AS 113/B3), *Brde* (AS 114/A1); včasih so v rabi dvojnične oblike: *Brda, Spodnja Brda, Zgornja Brda* (vse AS 64/A1), KLS IV/501 pa navaja tudi neknjižno varianto: *Brda*, ljudsko *Brde*, *na Brdeh*, *Spodnje Brde*, *Zgornje Brde* ipd. Najbolj se nihanje med spoli izraža v mestniških oblikah (v *Brdih*, v *Brdah*, v *Brdeh*). Tudi nihanje med ednino in množino ni tako redek pojav; kot dvojnici se uporabljata edninska in množinska oblika: *Gorenje Brdo* (AS 104/A3), v SKI 83 pa je navedena lokalna raba *Gorenja Brda*, *Gorenjih Brd*; podobno še *Dolenje Brdo* (AS 104/A3), SKI 58 pa lokalno *Dolenja Brda*, *Dolenjih Brd*.

5.3.2.2 *Br̄dca, Br̄dc*, s mn., je izvorno manjšalnica k *brda* (po SSKJ), torej je 'majhna, v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'. V tej obliki je zapisana le kot ime dela *Črnega Vrha* (AS 143/A2); zanj se med ljudmi uporablja ženskospolska varianta *Br̄dce*; drugod so ženskospolske oblike zapisane kot uradna poimenovanja: *Br̄dce nad Dobrno* (AS 91/A1), *Br̄dce* blizu Frankolovega (AS 91/B2), *Br̄dce* v Zasavju v občini Hrastnik (AS 112/A3) ter *Br̄dce* na Krasu blizu Tomaja (AS 160/B3). Soglasniški sklop *-rdc-* se je obrusil v *-rc-*, kar je zapisano kot *Br̄dce*, *Br̄(d)ce* ali pa kar *Br̄ce*, izg. [br̄ce], hiperkorektno *Ber̄ce*. Rodilniška oblika je *Br̄dc*, izg. [br̄c]. Mestnik je navadno ženskospolski (v *Br̄dcah*), redko tudi srednjepolski (v *Br̄dcih*).

Zaradi maloštevilnosti takih poimenovanj se ni pojavila potreba po natančnejšem določanju zemljepisnih enot, na katere se nanašajo. Imena so zato navadno enobesedna, tudi izpredložnih zvez ni.

5.3.2.3 *Brdice Brdic*, *i* mn., je kot občno ime tudi manjšalnica; v SSKJ je ni. S stališča sinhronega besedotvorja predstavlja tvorjenko iz podstave *brdo* in pripone *-ica*, mn. *-ice* (prim. mikrotoponim *Brdica* na Tržaškem); tu je mogoče misliti na srednjepolsko obliko, do katere je prišlo zaradi težko izgovorljivega soglasniškega sklopa *brdc-*, ki se je olajšal z vrinjenim samoglasnikom *-i-*. (V SKI je namreč navedena tudi lokalna raba *Brce*, ki predstavlja premenjeno *Brdce*; seveda jo je mogoče razložiti tudi kot posledico samoglasniškega upada: *Brdice* > *Brce*.) Sklanja se po ženskem množinskem sklanjatvenem vzorcu: *Brdice*, *Brdic*, *na Brdicah*. Pojavlja se le na skrajnem zahodnem robu slovenskega jezikovnega prostora: na slovenski strani v Goriških brdih so *Brdice pri Neblem*, malo višje *Brdice pri Kožbani* (AS 119/A2 in A3), že v Beneški Sloveniji pa *Brdice* (AS 99/A2^T, italijansko *Barza*) in *Gornje* ter *Dolnje Brdice* (AS 99/A3^T, italijansko *Brizza di Sopra*, *Brizza di Sotto*). Zaradi medsebojne bližine po dveh s to osnovo poimenovanih krajev je bilo potrebno natančnejše določanje s prilastki; oba uporabljena načina sta tipična za tvorbo slovenskih zemljepisnih imen.

5.3.2.4 *Brje*, *Brij*, *i* mn., je nastalo iz starega prebivalskega imena **brdjane* (Bezljaj 1976: 40). Pripona *-jane* danes ni več tvorna. Izpeljava krajevnih imen s to pripono je sicer znana po vsej Sloveniji, iz osnove *brdo* pa le na Primorskem, na ozkem pasu med Vipavsko dolino in mejo z Italijo: *Brje* (AS 140/B3) je pri Vogrskem, *Brje* (AS 160/B1) južno od Vipave, v neposredni bližini sta še kraja *Brje pri Komnu* (AS 159/B3) in *Brje pri Koprivi* (AS 160/B3). Večbesedni imeni imata določilo na desni strani (neujemalni predložni prilastek). Kot druga tovrstna imena se tudi ta pregibajo po ženski sklanjatvi: *Brje*, *Brij*, *na/v Brjah*. Iz predložne zveze izpeljana je oblika *Podbrje*, ime gradu pri Podnanosu.

5.3.2.5 *Brdina*, *Brdine*, *i* ed., zapisano hiperkorektno *Berdina*, je redko rabljena tvorjenka; v obravnavanem gradivu je ime zaselka na Pohorju, južno od Šentjanža (AS 38/A2). Po SSKJ je osnovni občnoimenski pomen 'vzpetina, breg'; beseda je označena kot zastarela. Pripona *-ina* je večpomenska; tu pride v poštev večalnost, kot npr. še pri izrazih *dolina*, *kotlina*, *skalina*, *daljina*, *rebrina*, *graščina* itd. V okolici je tak način tvorbe pogost, npr. *Jazbina*, *Boharina*, *Svarina* itd. Sklanja se po 1. ženski sklanjatvi. Iz iste poimenovalne osnove so še *Kapusove brdine* v množinski obliki. (Ime je znano tudi na Tržaškem: del naselja Opčine se imenuje *Brdina*.)

5.3.2.6 Prav tako ženskega spola je ime *Brdínje*, *Brdínj*, *i* mn., drugostopenjska tvorjenka. Tudi to je osamljena oblika (AS 36/B, 37/A2) nad Ravnami na Koroškem. Pri imenih, ki se končujejo na *-e* ali *-o*, se ednin-

ski in množinski pregibnostni vzorci pogosto mešajo, pri tem pa prihaja še do zamenjave med srednjim in ženskim spolom, npr. *Brezje, Brezja* (s ed.) ali *Brezje, Brezij* (i mn.); *Brinje, Brinja* (s ed.) ali *Brinje Brinj* (i mn.). *Brdinje*, s ed., skupno ime k *Brdina* (prim. na Pohorju *B(e)rdina*), tvorjeno s pripono *-je*, se je zaradi izgube srednjega spola čutilo kot ženskospolno in se vključilo v sklanjatveni vzorec ženskih samostalnikov. E. Kranzmayer uvršča ime v skupino tvorjenk s priponskim obrazilom *-inja, -inje* (1958: 107). Glede na podatke pri Bajcu (1950: 46, 47) bi kazalo primer še natančneje preučiti. Da so v pogojih današnje potrebe po normiranju krajevnih imen taki tipi moteči, kažejo poskusi na Koroškem, da bi navedena nihanja odpravili z uvedbo rekonstruirane imenovalniške oblike, npr. *Lesine* za prejšnje *Lesinje*, *Letina* za prejšnje *Letinje*, *Močidlo* za prejšnje *Močile*, *Selo* za prejšnje *Selje* ipd. (Zdovc 1993: 213 do 240). V tem smislu bi bilo mogoče za *Brdinje* predvideti množinsko imenovalniško obliko *Brdine*, odvisnosklonske pa *Brdin, Brdinam* itd.

5.3.2.7 *Zabrdje, Zabrdja*, s ed., je predponsko-priponska tvorjenka iz podstave *brdo* in predložne predpone *za-* za izražanje prostorske umeščenosti ter pripone *-je*, ki se med drugim uporablja za tvorbo skupnih imen. Lastnoimensko je v uporabljenem gradivu samo enkrat zapisano kot naselbinsko ime v gričevnati pokrajini pri Mirni na Dolenjskem (AS 151/B2). Mestniška oblika je pričakovana: v *Zabrdju*. Zaradi rabe predpone *za-* je upravičena domneva, da se je v preteklosti kateri izmed bližnjih gričev imenoval *Brdo*; mimo kraja teče potok *Zabrščica*.

5.3.2.8 Tudi *Brdišče, Brdišča*, s ed., je osamljeno lastnoimensko poimenovanje na Banjšicah (vzpetina, 504 m n. v.; v bližini je naselje *Zabrdó*). Ime je tvorjeno iz podstave *brdo* in pripone *-išče*, ki označuje prostor, kjer kaj je oz. se kaj dogaja. V lastnoimenskem je ta način tvorbe pogost; v bližini so npr. še imena *Bahovišče, Grašišče, Gradišče* ipd.

5.3.2.9 *Brdič, Brdiča*, m ed., je ena redkih moškospolskih tvorjenk iz osnove *brdo*. Pripone *-ič* je tu rabljena za tvorbo manjšalnice in je v tej funkciji še vedno tvorna. Soglasniški sklop *brd-* se lahko obrusi v *br-*, zato so zapisi dvojni: *Brdič* (na avstrijskem Koroškem pri Afritzu, AS 29/B2) in *Brič* (AS 210/A1) v Istri: ime vzpetine (394 m n. v.) in naselja pod njo.

5.3.2.10 Pregledano lastnoimensko gradivo kaže, da je poimenovalna osnova *brdo* na slovenskem jezikovnem ozemlju precej razširjena, saj nastopa v več kot 250 lastnih imenih (zapisi v AS). (Z upoštevanjem ledinskih imen oz. vseh mikrotoponimov bi to število zelo naraslo. Primerjava

med AS in Krajevnim leksikonom Slovencev v Italiji kaže naslednje razmerje: za Tržaško pokrajino je v AS eno samo krajevno ime z osnovo *brdo*, v Krajevnem leksikonu Slovencev v Italiji pa je za isto področje okoli trideset mikrotoponimov.) V veliki večini gre za osnovno obliko *Brdo/brdo*; pogosto in za poimenovanje obsežnejše zemljepisne enote se uporablja množinska oblika *Brda/brda*. Tvorjenke so številne in v mnogih primerih občutno premenjene. V večini primerov so izpeljanke iz besedotvorne podstave *brd-*, ki se ji dodajajo številne pripone, medpone in predpone. Pogosto prihaja do oblikoglasnih premen; vzrok zanje je treba iskati v podstavnem zaprtem soglasniškem sklopu *brd-*, ki v zvezi s priponami z začetnim soglasnikom nujno zahteva izgovorno sprostitev: manjšalnica *Brdce* npr. ima še okrnjeno obliko *Brce* in s samoglasnikom razširjeno *Brdice*. Pri vseh oblikah so bili v preteklosti pogosti, danes pa le še redki hiperkorektni zapisi *Berdo*, *Berda*, *Berdina* ipd. (Pri primkih so te oblike velikokrat ohranjene.) Iz prebivalskega imena izpeljana in zaradi asimilacije močno premenjena oblika je *Brje*. *Brdič* se je obrusil v *Brič*. *Brdina* je tvorjena s pripono *-ina* v večalnem pomenu; skupni imeni sta drugostopenjska tvorjenka *Brdinje* in predponsko-priponska *Zabrdje*; krajevno določujoča je pripona *-išče* v imenu *Brdišče*. Pri pridevniških izpeljankah, pri imenih voda in prebivalcev se pojavljajo še mnoge druge pripone in medpone v različnih kombinacijah, npr. *Zabršca*, *Nabrdá*, *Brdica*, *Brščice*, *Brdar*, *Brdéc*, *Brdcka* ipd. Zaradi njihove številnosti vseh teh primerov tu ni mogoče obravnavati. Predstavljajo pa odlično gradivo za študij slovenskih tvorbenih možnosti. Ker gre, kot vse kaže, za tvorjenost, ki je časovno omejena na obdobje do 13. stoletja, bi bili rezultati take raziskave pomembni tudi za določanje časovnih razmerij v razvoju obrazil.

5.3.3 V lastnoimenski rabi so najpogostejši položajski predlogi *na*, *v*, *pod* in *za*. *Na Brdu* (AS 100/A1, 113/B2, 123/A1) je zaselek na vrhu brda. *V Brdu* (AS 122/B1) pomeni zaselek na hribovitem področju ali na pobočju brda ipd. *Brdo* se kot občno ime v glavnem veže s smernima predlogoma *na* za izražanje približevanja in *z/s* za izražanje oddaljevanja. To pa ne velja za množinsko obliko *Brda*; tu se za smer približevanja uporablja predlog *v* (*iti v Brda*). (Podobno je razmerje pri samostalniku *gora*: *vzpeti se na goro*, toda *iti v gore*.) Torej izraža vsak predlog v dvojici *v/na* določeno prostorsko umeščenost oz. usmerjenost. Pri prenosu imena vzpetine na naselje se taka prvotno pomensko motivirana raba lahko tudi izgubi, prim. npr. *Golo Brdo* (AS 119/A2), *v Golem Brdu* (po KLS I/203) in *Golo Brdo* (AS 126/A1), *na Golem Brdu* (po KLS II/378), podobno še *Ravno Brdo* (AS 128/B3): *v/na Ravnem Brdu* (po SKI 234). Za *Brdo* v Ljubljani (AS 126/B2) se uporablja samo predlog *v*.

Kraji tipa *Podbrdo* (AS 102/B1, 122/B2, 129/A1) in *Zabrdo* (AS 89/B1, 103/B1, 120/A3, 120/B2) ležijo *pod/za Brdom/brdom*. V takih izpredložnozveznih imenih je prišlo do posebnega razvoja iz prvotne zveze *za Brdom > Za Brdom > Zabrdom > Zabrdó* (odv. skloni *Zabrda*, v *Zabrdu*, *pod Zabrdom*). Sodobno jezikoslovje razlaga pojav kot izpeljavo iz predložne podstave, ko predlog prevzame funkcijo predpone (Toporišič 1976: 145), oz. kot resubstitucijo izhodiščnega leksema v imenovalniku (Šivic-Dular 1989: 238). Vendar proces ni povsod enakomerno izpeljan; občutek za samostojnost besednih sestavin je ponekod še tako močan, da se beseda pregiba tudi po vzorcu besedotvorne podstave: za *Zabrdó* (AS 103/B1) je v KLS I/384 navedena še ljudska raba *Za brdom*; za *Zabrdó* (AS 89/B1) pa KLS III/432 navaja le v *Zabrdu*, *iz Zabrdá*; za *Podjelovo brdo* (AS 123/A1) ima KLS I/368 oboje: *na Podjelovem brdu*, *ljudsko pod Jelovim brdom* itd. (prim. 3.0).

5.3.4 Že v psl. ima *brdo* naglašeno dolžino na prvem zlogu. To naglasno mesto se je ohranilo tudi v slovenščini pri podstavni besedi in pri večini tvorjenk: *Brdce*, *Brce*, *Brdice*, *Brje*, *Zabrščina*, *Zabrdje*. Pripone *-ína*, *-ínje* in *-išče* so naglašene: *B(e)rdína*, *Brdínje*, *Brdíšče*. Na Koroškem potegne predpona *za-* naglas nase (*Zábrda*), drugod pa v glavnem ne: *Zabrdó* na Škofjeloškem, *Zabrščina* v Prekmurju, *Zabrščica na Dolenjskem*. Pripone *-ič* je na Koroškem kratka: *Brdič*, *Bríč* v Istri ima kračino podaljšano (izguba kvantitetnih opozicij). Na Tržaškem je ohranjen naglas na podstavi: *Brdič*. Za narečno stanje torej velja naglasna trojnost: *-ič*, *-ič* in *-íč*. Ker je tvorjenk s to pripono malo, ni mogoče na osnovi njihove krajevne razporeditve ugotoviti narečne rabe posamezne različice; na to, da je primer težaven, pa je opozoril že V. Gjurin (1986: 178–181).

Kjer je tonemsko naglaševanje ohranjeno, je beseda *brdo* (ř) redno akutirana, in sicer v obeh osnovnih pomenih. Predstavlja staro akutirano osnovo, ki v slovenščini v ednini ni doživljala niti kakovostnih niti kolikostnih sprememb, seveda na področjih z ohranjeno tonemskostjo. Množinski rodilnik je bil pri tem tipu že v psl. sekundarno cirkumflektiran; zaradi dolgega končniškega samoglasnika se je novi cirkumfleks prenesel na mestnik in orodnik množine, v slovenščini pa se kasneje posplošil še na druge množinske sklone (Stang 1957: 82). Slovensko *brdo* je torej danes v ednini akutirano, v množini pa cirkumflektirano (ed. *brdo*, *brda*, *brdu* ..., mn. *brda*, *brd*, *brdom* ...).

Naglas izpeljank je v precejšnji meri predvidljiv iz naglasnih lastnosti podstave in obrazil: za *brdce* navaja Valjavec samo možnost akuta (ř), čeprav se staroakutirane podstave pred priponskim obrazilom *-c* sicer metatonirajo. Metatonijo pa je ugotovil Rigler (na osnovi reprezentančno izbranega kroga informatorjev) in v SSKJ navaja naglasno dvojnico: *brdce* (ř). Pripone *-je* povzroča metatonijo, zato je samo *Zabrdje* (ř);

pripona *-išče* je v glavnem naglašena, in sicer akutirana: *Brdišče* (í), *-ič* pa kratko naglašena: *Brdič* (ì); *Brič* je na primorskem področju s t. i. ravno intonacijo. *Brdina* (í) je kot občno ime v SSKJ samo akutirana, na Pohorju seveda padajoče naglašena. Pač pa Zdovc navaja akutirano obliko *Zábrda* (á) v občini Žihpolje na avstrijskem Koroškem; po enakem besedotvornem vzorcu nastale oblike imajo ali samo akut (npr. *Zágorje* (á), *Zájzare* (á), *Závoze* (á)) ali dvojnico: *Záblate* (â), tudi *Záblate* (á)). V Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ so tovrstne tvorjenke redko naglašene na predponskem delu; če so, so akutirane: *zástor* (á), *zálog* (á), *zábrnjak* (á), *zábrnik* (á) ipd. Druge tvorjenke so na netonemskem področju.

6 Zaključek

Iz pregleda pojavnih oblik poimenovalne osnove *brdo* in njenih izpeljank v zemljepisnih lastnih imenih na celotnem slovenskem jezikovnem področju je mogoče povzeti nekaj značilnosti rabe na skladenjski, besedotvorni, oblikoslovni in pragmatični ravnini.

6.1 Beseda *brdo* je splošnoslovenska z večjo pojavnostjo na zahodu kot vzhodu. Delno je to razložljivo z različno oblikovanostjo tal oz. z nižinskim svetom na vzhodu, delno pa tudi ne, saj bi področji Slovenskih goric in dolenskega hribovja nudili primerno podlago za njeno obstajanje, a je tu precej redka. Vendar imena kot *Zabrdje*, *Zabrščina*, *Lokavsko brdo*, ki so na področjih z redko pojavnostjo te poimenovalne osnove, po svoji besedotvorni in pomenski sestavi nakazujejo zelo verjetno domnevo, da je bilo v preteklosti na teh področjih več imen z osnovo *brdo*, a so se sčasoma izgubila. (Verjetno z izgubo občnoimenskih ustreznice.) Izginjanje starejših oblik je lepo razvidno iz zapisov *Brdnikov hriber* in *Brdnik* (Badjura 1924: 94), v AS (39/A1) (60 let pozneje) pa za isto predmetnost samo še *Brdnik*.

6.2 Obrazilna tvorjenost je delno splošno slovenska, npr. *Brdce*, delno pa omejena na ožja področja: oblika *Brdinje* je koroška, *Brdice* so le na ozkem pasu ob meji z Italijo, *Brje* med Vipavsko dolino in mejo itd. Vendar to ne pomeni, da je taka tudi siceršnja razporeditev obrazil v lastnoimenskem gradivu Slovenije. Vzroka sta najmanj dva: raba poimenovalne osnove *brdo* ni po vsem slovenskem ozemlju enakomerno razporejena (zaradi različne oblikovanosti tal in še česa); enake zemljepisne danosti so po pokrajinah različno poimenovane, torej gre za pojav diferencialne leksike. (Npr. za *Vrhovce* na Štajerskem (AS 16/A3) in *Dolgo Brdo* na Koroškem (AS 10/A1) je enaka nemška ustreznica *Langegg*; prim. op. 9.) Za pregled obrazilne tvornosti to ni nepomembno, saj niso vse podstave enako združljive z vsemi obrazili. (Prim. npr. *Vršič*, *Brdič*, ne

pa **Hribič* ali **Gorič*.) Že na prvi pogled pa je s sl. 3 razvidno, da je v zahodnem delu Slovenije, kjer je poimenovalna osnova *Brdo/brdo* pogostejša, tudi pestrost tvorjenk temu primerno večja.

6.3 Skladenjska razmerja, kakršna se kažejo v besednozveznih odnosih večbesednih imen, so izraz tipološke enotnosti ustaljenih prirednih in podrednih povezav. Pri tem močno prevladujejo samostalniške podredne zveze z levim ujemalnim prilastkom tipa *Golo brdo*; na drugem mestu so predložne zveze samostalniške odnosnice in desnega določila tipa *Brdice pri Kožbani*; najmanj pogoste so priredne zveze tipa *Homec-Brdo* ali podredne zveze z levim ničto sklonljivim prilastkom *Jelen brdo*. Oblika *Iklódbördőce* je sklop.

6.4 Uvrščanje v pregibnostne vzorce kaže največ variantnih možnosti. Vzrok za to je v že omenjenem izgubljanju srednjega spola v večini slovenskih narečij. Področje feminizacije, kakršno je ugotovil Ramovš (1936: 103), je za lastnoimensko razširjenost osnove *brdo* znatno preozko. Po uradno zapisanih imenih ga je treba razširiti še na Koroško razen skrajnega zahoda (*Zabrda*), na Štajersko (*Slatinske brde*), Tolminsko (*V brdi*), na Primorsko, Notranjsko in Zasavje (*Brdce*). Pri tem je treba upoštevati, da mnogi uradni zapisi tega pojava ne izkazujejo, saj so se imena zapisovala s težnjo po kar največji poknjizenosti. Kjer je bila osnovna oblika brez težav razpoznavna (za izgovor [brt-] npr. rekonstrukcija *brdo*), je poknjizenje izpeljano. Maskulinizacija iz uradnih zapisov ni razvidna, čeprav je v narečjih prisotna, npr. izgovor [kambrt] za *Kamno Brdo*. Včasih pa prepoznavanje ni bilo tako preprosto. Imena na *-ce* so očitno bila razumljena kot im. mn. ž. spola (verjetno zaradi zunanje podobnosti, npr. *Vodice*) in enotnosti pregibnostnega vzorca, do tega pa je prišlo zaradi zelo razširjene izgube srednjega spola. Le mestnik s svojimi variantami (*na Brdcah*, *na Brdcih*, *na Brdceh*) kaže na nihanje glede spolske uvrstitve. Vendar je bilo to zapisovalcem prešibka spodbuda za temeljitejši razmislek o spolski uvrstitvi. V AS je samo ena tovrstna izjema: zapis *Brdca* pri Črnem Vrhu.

6.5 Pogostost poimenovalne osnove *Brdo/brdo* je na Pohorju glede na razširjenost po vsem slovenskem jezikovnem področju pričakovana in v skladu z naraščanjem od vzhoda proti zahodu. Bogatost besedotvornih izpeljav, sicer zelo značilna za to poimenovalno osnovo, je na Pohorju manj izrazita (*Brda*, *Spodnja Brda*, *Zgornja Brda*, *Pečirsko brdo*, *Baronovo brdo*, *Berđina*, *Kapusove brdine*): ob osnovni obliki v feminiziranem in nefeminiziranem zapisu torej samo še izpeljanka *Brdina* v ed. in mn. Druge poimenovalne osnove so na Pohorju besedotvorno še slabše razvite. Občutna pa je razlika v pogostosti vrste levih prilastkov v podrednih

besednih zvezah: v obravnavanem gradivu z osnovo *brdo/Brdo* je 92 vseh tovrstnih zvez, razmerje med svojilnimi in nesvojilnimi pa je 11 (12%) proti 81 (88%); na Pohorju so le tri podredne zveze in v vseh je levi ujemalni prilastek svojilni pridevnik (100%). Gre torej za izrazito posebnost. Izpredložnih zvez tipa *Podbrdo* tu ni (prim. 4.3). Glede mesta naglasa ne kažejo oblike na Pohorju nobenih odklonov; tonemskih opozicij ni, naglašeni samoglasniki so padajoči.

6.6 Če je razmerje med številom uradnih krajevnih imen in mikrotoponimov povsod takšno kot na Tržaškem (prim. 5.3.2.10), je v tem prispevku obravnavano gradivo le manjši del vsega tovrstnega lastnoimenskega besedja. Zaradi bogatosti pojavnih oblik na omenjenem področju (seveda jih je mogoče predvideti tudi drugod) bi bila pritegnitev vseh razpoložljivih imen pri nadaljnjem obravnavanju slovenskega besedja koristna in zaradi popolnejših rezultatov zelo priporočljiva.

OPOMBE

- ¹ Prim. celostno predstavitev slovenske priimkovne problematike v delih F. Jakopina.
- ² Npr. F. Jakopin: *Stratygrafia słowiańskich nazw miejscowych* S. Rosponda (SR 25/1977, št. 1, 110–114) in M. Hajnšek-Holz in F. Novak: *Stanisław Rospond, Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -ysk-*. *Onomastica Jugoslavica* 2, Ljubljana, 1970 (200–216).
- ³ Npr. V. Smole: *Vseslovenski narečni slovar: da ali ne*. *JiS* 38 (1992/93), 233–235.
- ⁴ Prim. F. Ramovš, 1935; V. Logar, 1956, 1959, 1968, Z. Zorko, 1976.
- ⁵ *Karta slovenskih narečij*. Priredila Tine Logar in Jakob Rigler. Geodetski zavod SRS. Ljubljana, 1983.
- ⁶ Prim. V. Šmilauer, 1966, 21–25.
- ⁷ A. Šivic - Dular, 1989, 231.
- ⁸ V. Melik, 1957, 312, P. Weiss, 1990, 79.
- ⁹ V. Melik, 1957, 102–103: "Prijazno nizko gričevje med spodnjo Mežo in Mislinjo ... imenujejo domačini in sosedje s skupnim imenom Brdinje ... Od vzhodne strani se čuje za isto pokrajinsko enoto tudi ime Vrhi."
- ¹⁰ Ker gre za podatke, ki jih v strokovni literaturi ni mogoče dobiti, se sodelavkam in sodelavcem M. Ahlinu, F. Benedik, S. Horvat, K. Kenda Jež, J. Müllerju, V. Nartniku, V. Smole, S. Torkarju, N. Vojnovič in P. Weissu najtopleje zahvaljujem. Enaka zahvala gre tudi B. Čopu, A. Glazerjevi, J. Mrdavšiču, L. Olasu in J. Plausteinerju.

VIRI IN LITERATURA

- Atlas Slovenije* 1986. Ljubljana, Mladinska knjiga in Geodetski zavod SR Slovenije.
- F. Badjura 1924: *Slovenija. Pohorje*. – Praktičen vodnik po Podravju. Ljubljana, Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- F. Badjura 1953: *Ljudska geografija*. – Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- J. Baudouin de Courtenay 1966: *Rez'janski slovar'* – pod redakcijo N. J. Tolstogo, v: L. È. Kalnyn' (ur.): Slavjanska leksikografija i leksikologija. Moskva: Nauka, 183–226.
- F. Bezljaj 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. – Ljubljana, Mladinska knjiga.
- F. Bezljaj 1969: *Naloge in poti slovenskega imenoslovja*. – Ljubljana, Onomastica Jugoslavica 1, 243–248.
- F. Bezljaj 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika, I*. – Ljubljana, SAZU.
- F. Bezljaj 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika, II*. – Ljubljana, SAZU.
- M. Furlan 1993: *Odzadnji slovar zemljepisnih imen po Atlasu Slovenije*. – Ljubljana, ZRC SAZU. (Avtorici prisrčna hvala za omogočen vpogled v rokopis.)
- V. Gjurin 1986: *Kolikostna premena v slovenskih naselijskih imenih*. – Slavistična revija 34, 165–195.
- F. Jakopin 1975: *Nekaj značilnosti najfrekventnejših slovenskih priimkov*. – Wiener slavistisches Jahrbuch 21, 93–102.
- F. Jakopin 1977: *Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi*. – Slavistična revija 25, kongresna številka, 5–25.
- M. Jurkowski 1967: *Słowiańskie *břdo 'rodzaj góry' jako termin geograficzny i nazwa własna*. – Studia z filologii polskiej i słowiańskiej 6, 147–156. Warszawa.
- L. Karničar 1990: *Der Obir-Dialekt in Kärnten*. – Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Tröger/Korte. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- J. Keber 1982: *O izvoru priimkov na -šek*. – Onomastica Jugoslavica 9, 229–236.
- F. Kopečný 1981: *Základní všeslovanská slovní zásoba*. – Praha, Československá akademie věd.
- T. Logar 1956: *Prispevek h klasifikaciji pohorskih govorov*. – Slavistična revija 9, 30–34.
- T. Logar 1959: *Dialektična podoba Pohorja*. – Razprave SAZU II/V, 79–90.

- T. Logar 1968: *Štajerska narečja*. – Zbornik SSJLK 4, tipkopis, 331–337.
- V. Majdič 1993: *Slovenska krajevna imena v luči slovnične obravnave*. – Doktorska disertacija. Ljubljana.
- V. Melik 1957: *Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino*. – Ljubljana, Slovenska matica.
- M. Pirnat 1984: *Tvorbena naglasoslovna tonemska teorija ob samostalniških izpeljankah s šibkimi priponskimi obrazili*. – Slavistična revija 32, 257–275.
- M. Pleteršnik 1894: *Slovensko-nemški slovar, 1.del*. – Knezoškofijstvo, Ljubljana.
- M. Pleteršnik 1895: *Slovensko-nemški slovar, 2.del*. – Knezoškofijstvo, Ljubljana.
- Pohorje, vzhodni del*. 1985. – Planinska karta 1 : 50000. Ljubljana, Planinska zveza Slovenije.
- Pohorje, zahodni del*. 1985. – Planinska karta 1 : 50000. Ljubljana, Planinska zveza Slovenije.
- F. Ramovš 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. – Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- P. Skok 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I*. – Zagreb, JAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1–5*. 1970–1991. – SAZU, ZRC SAZU & DZS, Ljubljana.
- Splošna kartoteka za SSKJ*. 1945–1991. – Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- C. Stang 1957: *Slavonic accentuation*. – Oslo.
- H. Steenwijk 1992: *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*. – Amsterdam – Atlanta : Rodopi.
- P. Šimunović 1969: *Organiziranost naziva u geografskoj regiji*. – Onomastica Jugoslavica 1, 47–56.
- A. Šivic - Dular 1989: *Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500*. – Obdobja 10, 229–244.
- V. Šmilauer 1966: *Úvod do toponomastiky*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- V. Šmilauer 1970: *Příručka slovanské toponomastiky*. – Praha, Československá akademie věd.
- I. Tominec 1964: *Črnovrški dialekt*. – Ljubljana, SAZU, Dela 20.
- Topografska karta 1 : 25000*. 1975. – Beograd, Vojnogeografski institut.
- J. Toporišič 1976: *Slovenska slovnica*. – Maribor, Založba Obzorja.
- J. Toporišič 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. – Maribor, Založba Obzorja.
- J. Toporišič 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. – Ljubljana, Cankarjeva založba.
- P. Weiss 1990: *Govori Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*. – Magistrsko delo. Ljubljana.

- P. Zdovc 1993: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. – Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten. Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu.
- Z. Zorko 1976: *Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuzenice*. – Magistrsko delo. Ljubljana.

Summary

FROM THE NAME'S STRUCTURE OF POHORJE

The territory of Pohorje is not united in view of the dialect; there are three dialects: severnopohorsko-remšniško in the north part, mežiško in the west and južnopohorsko in the south-eastern part of the territory. Regional variation seems to be realized predominantly in phonology, but vocabulary is also distinctive. Within each of the dialect areas, there is considerable variation; common nouns, which are used in the role of geographical names on Pohorje, are distributed such as follows: *vrh* and *brdo* are used in general, *gora* is used only on the south-eastern skirts of Pohorje, *breg* and *hrib* in the north part, *kogel* both in the north and the south parts. In the majority of cases all these nouns function as heads of the noun phrases with possessive genitive as determinative, e. g. *Baronovo brdo*. – *Brdo* is a Common Slavic lexem, which was developed in a large family of words in Slovene, e. g. *brdce*, *brdina*, *brdinje*, *brdar*, *brdič*, *zabrdje* etc. Many of these nouns are used as geographical proper names; more than 250 examples are found in the Atlas Slovenije, with the inclusion of derived words, of course. Most of these are distributed in the west part of Slovenija. There are two sources, which are the cause of so many morphonemic variants: the first source is the modern vocal reduction, the second one is the loss of neutra.

PES – ŽIVEL JE MOŽ, IMEL JE PSA ...

V članku obravnava avtor metaforiko, frazeologijo in simboliko izraza pes v slovenskem jeziku, primerjalno pa pritegne tudi druge evropske jezike.

The article treats the metaphors, phraseology and symbolism of the noun pes (dog) in Slovene language in comparison with other European languages.

V naslovu nakazana zgodba brez konca (*Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Na grob napisal mu je: »Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Na grob napisal mu je...«*) je samo ena izmed milijonov zgodb iz večtisočletnega sožitja človeka in psa.¹

Pes velja za najstarejšo domačo žival in je po SSKJ 'domača žival za čuvanje doma, za lov'. Do danes je človek vzgojil mnogo pasem psov in z njimi močno razširil njihovo prvotno dejavnost. Po izvoru spada *pes* v družino psov, latinsko *Canidae* (lat. *canis* 'pes'), ki jo tvorijo *volkovi*, *šakali*, *domači psi*, *lisice*. Kakšni so »sorodniški odnosi« npr. med *psom* in *volkom* ali *lisico*, ni potrebno posebej razlagati. Vsekakor bi jih lahko slikovito ponazorili s slovenskim pregovorom: *Žlahta je raztrgana plahta*. To je razvidno zlasti iz odnosa med *psom* in *volkom*. Bistvo tega odnosa sta nasprotji *človekov prijatelj: človekov sovražnik* in *svetlo: temno* (tj. dan: noč). Na zadnjem nasprotju temelji francoski izraz *entre chien et loup*² (dobesedno: med psom in volkom) v pomenu 'v somraku', tj. 'med dnevom in nočjo'. V nemščini mu ustreza redkejši izraz *es war Zweidunkel zwischen Wolf und Hund* (dobesedno: somrak je bil med volkom in psom), v angleščini pa *between dog and wolf* (dobesedno: med psom in volkom) oboje s pomenom 'v mraku'. Po H. Schraderju³ ga je posrečeno pojasnil dr. Brinkmann: »Treba si je zamisliti preproste podeželske okoliščine v srednjem veku, kjer je bila čreda najvrednejši del premičnin in so bili gozdovi polni *volkov*. Čuvar črede je *pes*⁴, sovražnik črede pa *volk*. *Pes* in *volk* sta najhujša sovražnika in se v jeziku uporabljata kot nasprotje. *Pes* in *volk* si potemtakem delita tudi oblast nad dnevom. Dokler sije sonce, vlada *pes*, kakor hitro pa nastopi noč, se začne vladavina roparskega *volka*. Ta traja, dokler ga jutranja zarja spet ne prepodi v temo gozdov. Tako torej *volk* zastopa *noč*, *pes* pa *dan*. Iz tega je tudi pomen omenjenih izrazov: 'med dnevom in nočjo'.

Kot človeku najbližja žival v življenju že od nekdaj je *pes* bogato zastopan v izrazih, frazeologemih, metaforah, rekah in pregovorih, ki označujejo tudi človeka. V vseh kulturah in mitologijah zavzema *pes*

pomembno mesto in ima tudi najrazličnejše simbolične pomene⁵. Iz izrazov in frazeologemov, a tudi iz rekov in pregovorov, ki se nanašajo na psa, se kaže podoba bede, ponižanja in nečloveškosti, obenem pa zvestobe, vdanosti, pozornosti ipd. Raziskovalcem živalske simbolike daje prav pes obilo snovi za razmišljanje. Oglejmo si zdaj, kako se vse to izkazuje v slovenskem in v nekaterih drugih jezikih!

Značilna pasja lastnost – *zvestoba* – se kaže v primeri *biti komu pokoren, vdan, zvest kot pes*, tj. 'zelo, brezpogojno pokoren, vdan, zvest'. Pasja *ponižnost* je razvidna iz primere *oditi kot pretepen pes* v pomenu 'oditi ponižno, nesamozavestno'. Ta tudi pove, da je *pes* bil ali je pogosto tepen, kar potrjuje še primera *pretepesti koga kot psa* v pomenu 'zelo, neusmiljeno pretepesti koga'. Omenjeno človekovo grobost v odnosu do najzvestejšega prijatelja izpričujejo tudi pregovori: *Kdor hoče udariti psa, prime za palico. Kdor hoče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti. Pobiti pes se slehernega kamna ustraši. Sestradan pes se ne boji palice. Če hočemo ubiti psa, pravimo, da je omočil zid mošeje* (turški). Na srečo vsi ljudje na svetu niso grobi, zato večina lepo ali vsaj normalno ravna s svojimi živalskimi prijatelji. Ti se tudi pretiranemu razvajanju hitro prilagodijo. Nasploh pa velja, da so psi v mnogočem posnemovalci svojih gospodarjev – v dobrem in slabem. Brez dvoma pa se ima pes na domačem dvorišču za gospodarja nad vsemi živalmi. In ker je *lev* kralj živali, je torej *pes* 'lev na domačem dvorišču', kar potrjujejo tudi pregovori, npr. francoski – *tout chien est lion dans sa maison* (dobesedno: vsak pes je lev v svoji hiši). Enako še v angleščini in podobno v danščini (v prevodu: Doma je pes najbolj samozavesten), smiselno, a z drugo živaljo pa v ruščini – *vsjak kulik v svoëm bolote velik* (dobesedno: Vsak kljunač je v svojem močvirju velik).

Nečloveškost izražajo primere: *gledati koga kot psa* 'sovražno, neprijazno'; *ozmerjati koga kot psa* 'zelo; vulgarno'; *pobiti kot psa* 'neusmiljeno; na krut, grozovit način'; *preganjati kot psa* 'neusmiljeno, neprenehoma'; *pokopati koga kot psa*, tj. 'brez običajnega obreda, brez pietete, spoštovanja', npr.: Bil je ustreljeni cigan Dušan. Kar tam *smo ga* brez vsakega usmiljenja *zagreblji kakor psa*, ki je poginil za plotom (I. Tavčar, Visoška kronika, LZ 1919, 76, 77). Visoko stopnjo, mero česa, praviloma slabega, najdemo v naslednjih primerah: *zebe me kot psa* 'zelo me zebe'; *biti lačen kot pes* 'biti zelo lačen'; *lagati, kot pes teče* 'zelo in pogosto lagati'.

Psa v primeri *biti lačen kot pes* lahko zamenja sorodnik *volk*: *biti lačen kot volk*. *Volčja lakota, lakomnost* je pregovorna (Primerjaj vzdevek *Lakotnik!*), medtem ko za *psa* tega ne bi mogli trditi. Res pa je, da je ali je bil prenekateri *pes* večkrat lačen kot sit, saj je njegova prehrana odvisna od človeka. Ta včasih »pozabi«
nanj, včasih mu tudi ne

privošči boljšega grižljaja (spomnimo se uvodne zgodbe, ki ji dodajam še pregovor: *Kdo bo psom klobase metal, če jih sami radi jemo.*), včasih pa se tudi sam otepa z lakoto. Omenjena klobasa je brez dvoma poslastica, s katero si zanesljivo pridobimo naklonjenost kateregakoli psa in o kateri večina psov samo sanja. To potrjuje tudi francoski pogovorni frazeologem *ne pas attacher ses chiens avec des saucisses* (dobesedno: ne privezovati svojih psov s klobasami) v pomenu 'biti skupuh; živeti v zelo skromnih razmerah'. Kljub vsemu pa si glede prehrane psa le zapomnimo poučen pregovor: *Še pes pri jedi rad mir ima.* To še zlasti velja takrat, kadar gloda svojo priljubljeno jed - *kost*⁶. Isto dokazujejo tudi primere, reki in pregovori: *Če dva psa eno kost glodata, se hitro stepeta. Gola kost še psu ne tekne. Pazi na besede kot pes na kost. Preži kot pes na kost. Ako ima priklenjen pes tudi odveč kosti, vendar jih drugemu ne pripusti. Beseda besedo prinese, pes pa kost (ali mačka pa miš).* Dejstvo, da 'dober pes nikoli ne dobi dobre kosti', izpričuje francoski pregovor: *un bon chien n'attrape jamais un bon os.* V zvezi z zgoraj navedenim slovenskim pregovorom *Če dva psa eno kost glodata, se hitro stepeta* omenjam še dva francoska: *ce sont deux chiens après un os* (dobesedno: to sta dva psa za eno kost) v pomenu 'to sta huda tekmeča' in *ce sont trop de chiens après un os* (ali *il y a trop de chiens après l'os; voilà bien des chiens après un os*) (dobesedno: preveč psov je za to kost) 'to so hudi tekmeči'. Po vsem povedanem o psu in kosteh nas ne čudi naslednji ruski pregovor (v prevodu): *Psu se sanja samo o kosti.*⁷

Že iz doslej povedanega je mogoče ugotoviti, da je življenje mnogih psov precej težavno, da ne rečem kar *pasje*. Gospodarji so namreč svojim štirinožnim prijateljem za izkazane usluge in zvestobo večinoma premalo hvaležni.

Življenje psu navadno greni druga pomembna domača žival - *mačka*. Kakšni so njuni odnosi, najboljše pove znana primera *Gledata se kot pes in mačka* v pomenu 'se sovražita'.⁸ Podobno tudi v drugih jezikih: nemškem - *Sie vertragen sich wie Hund und Katze*; francoskem - *Ils s'accordent comme chien et chat*, tudi *être, vivre comme chien et chat* (dobesedno: biti, živeti kot pes in mačka) v pomenu 'neprestano se prepirati, prerekati'; angleškem - *They live like cat and dog* (dobesedno: živita kot mačka in pes); hrvatskem in srbskem - *Gledaju se kao pas i mačka*. Slednji je pomensko podobna neživalska primera *Paze se kao so i oko*.

Omenjene primere imajo lahko v posameznih jezikih več različic. Znale so tudi primere z drugimi živalmi, ki izražajo podobne odnose: *lisica - petelin*, *mačka - miš*. Nekateri izmed naštetih, a tudi drugih odnosov med živalmi, ki jih je registriral posamezni jezik, so seveda

pogojeni z vprašanji obstoja teh živali. V odnosu *psa* z *mačko* je mogoče misliti na človekovo domnevo o njenem boju za njegovo naklonjenost. Korenine pa so seveda dosti bolj globoke, saj gre za prvotni odnos med psom roparjem in njegovim plenom mačko. *Mačka* svoje manjvrednostne komplekse iz odnosa s *psom* verjetno uspešno zdravi v podobnem odnosu z *mišjo*. Tako *pes*, *mačka* in *miš* tvorijo zanimivo živalsko verigo, kakršnih je v naravi še nešteto.

Nizek, nespoštovan položaj oziroma stan *psa* je motiviral nastanek pomena 'zelo nizka stopnja', npr. Njihova morala je na *psu*. Hrana, preskrba je na *psu*. Umetniška raven predstave je pod *psom*. Pomensko blizu je frazeologem *priti na psa* v pomenu 'finančno, materialno propasti; priti v težek, neprijeten položaj'. Nemci bi to povedali s frazeologemom *auf den Hund kommen*, Angleži s *to go to the dogs*, na srbohrvaškem področju pa z *dotjerati do pasa*.⁹ Če torej *pridemo na psa*, potem tudi *živimo kot pes*, tj. 'zelo slabo'. Seveda pa *tega še psu ne privoščim*, tj. 'nikomur, niti največjemu sovražniku'. V gledališkem žargonu pomeni *dobiti, igrati psa* 'dobiti, igrati zelo nepomembno vlogo'.

Pes pa poleg vsega drugega ni samo večkrat tepen, ampak še pogosteje ozmerjan. To dokazuje že omenjena primera *zmerjati kakor psa*, ki ji dodajam književni zgled: »Domači petelin« se kruto vara, če misli, da ima pravico, nas *zmerjati kakor pse* (F. Milčinski, Igračke, 1909, 13, 14).

Pes je znan po tem, da ima izvrsten *voh*. To lastnost s pridom uporablja zlasti pri lovu ali iskanju pobeglih ali pogrešanih. V zvezi s pasjim vohanjem so nastali frazeologemi: *nisi vreden, da te pes povoha* 'slab, ničvreden si; nekoristen, nesposoben'; *takrat ga še pes ni povohal* 'nihče se ni zmenil zanj, mu pomagal'; *še pes ga ne oblaja (povoha)* 'nihče se ne zmeni zanj, mu ne pomaga'. V zadnjem primeru je pasje vohanje zamenjano z *lajanjem*, ki je tudi značilno za psa. S pasjim lajanjem in grizenjem pa je povezan pregovor *Pes, ki laja, ne grize*, ki ima poleg običajnega še preneseni pomen 'človek, ki veliko govori ali grozi, ne naredi hudega'. Na pasje lajanje se nanašata pregovora: *Za siromakom vsak pes laja. Kadar kuja (kuzla) laja, mora i pes lajati*. Zanimiv je tudi francoski pregovor: *on ne peut empêcher le chien d'aboyer ni le menteur de mentir* v pomenu 'ne moreš preprečiti psu, da laja, niti lažnivcu, da laže'.

Pes nas torej lahko povoha ali oblaja, bolj redko ugrizne. Tega zadnjega zanesljivo ne bo storil, če nam prijazno maha z repom. Strah pred tem, da bi jih ugriznil pes, je pri ljudeh, zlasti pri otrocih kar pogost. Vendar včasih človeku tudi slabo omogoča, da doseže svoj cilj. Tako se npr. na Poljskem pri Kašubih dekle veseli, ko jo ugrizne pes, kajti prepričana je, da se bo kmalu omožila. Fanta pa mora seveda ugrizniti psica, če se namerava hitro poročiti. Seveda pa ni mogoče

zanikati, da ugriz psa ali tudi mačke ne bi bil boleč. O tem govori francoski pregovor *mordu de chien ou de chat, c'est toujours la bête a quatre pattes* (dobesedno: ugriznjen od psa ali mačke, vedno je to žival s štirimi nogami) v približnem pomenu 'ali ni vseeno, od kod prihaja zlo', v ruščini *ne vsě li ravno, ot kogo zlo*, a tudi *kakoj palec ni ukusi - vsě bol'no* (dobesedno: katerikoli prst že ugrizneš, vse boli) in *hren red'ki ne slašče* (dobesedno: hren ni slajši od redkve).

V zvezi z *repom psa* je znan pregovor: *Izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese* 'v sili se izkoristi kakršnokoli opravičilo'. Različica tega pregovora se glasi: *Rad vzameš, ako ti tudi pes na repu prinese*. Ko smo že pri *pasjem repu*, ne moremo mimo *pasje tace*, ki je v frazeologemu *vedeti, kam pes taco moli* 'vedeti, kaj je skrivni namen govorjenja, ravnanja kake osebe', npr. Ahac ni mogel takoj *uganiti, kam pes taco moli*, zato je samo jeknil: »Da, zdaj je menda res že tako daleč... (Lovro Kuhar, Jamnica, 1945, 377).« Krivček je hotel s tem le Jurju na žilo potipati, Juri pa, ki *ni vedel, kam pes taco moli*, je vse pritrjeval (F. Erjavec, Avguštin Ocepek, SG 1860, VI, 54). Zanimiv pregovor v zvezi s *pasjo taco* navaja M. Pleteršnik (II 653) iz mariborske okolice: *Zastonj pasjo taco na mizo vlečeš* = die Natur läßt sich nicht verleugnen, t.j. 'narave se ne da zatajiti'.

Ugotovili smo že, da se s psi v gledališču ne da proslaviti. Nič bolje se ne godi psu v cerkvi. O tem nas prepričuje primera *počutiti se kot pes v cerkvi*¹⁰, t.j. 'odveč, nezaželen', npr. Dobre volje si, Blaž! »Dobre volje, kakor pes, ki zdrav iz cerkve pride!« reče nekako porogljivo oni (J. Jurčič - J. Kersnik, Rokovnjači, LZ 1881). Repovž je bil ponižan in razžaljen in *odgnan kot pes v cerkvi* (M. Mikeln, Kako se je naša dolina privadila svobodi, 1973, 149). Tem primeram dodajam še pregovor: *Ako psa v cerkev spustiš, gre tudi do oltarja*. Zlorabo gostoljubnosti pri živalih pozna že basnopisec I. Krilov, npr. pri svinji: *Ty svine stol, a ona na stol* 'Daj svinji stol, pa bo zlezla na mizo'. V zvezi s cerkviijo in njenimi obredi so tudi različne procesije. Te zgubijo svojo veljavo, če imajo kako povezavo s psom, npr. Ta pa mora *biti zraven pri vsaki pasji procesiji*, t.j. »se udeležiti vsakega še tako nepomembnega dogodka, nepomembne prireditve«.

Pes se pogosto udeležuje lova. V zvezi s tem je značilen pregovor: *Dosti psov je zajčja smrt* v pomenu 'dosti sovražnikov vsakogar ugonobi'. Enako v nemščini: *Viele Hunde sind des Hasen Tod*. Na lovsko vlogo psa kažeta še pregovora: *Ako greš volku nasproti, pokliči psa s seboj. Kadar je volk v selu, ni psu počinka*. Na lovsko vnemo psa se v prenesenem pomenu nanašata naslednja zgleda: *Kot psi so vohljali* po notranjskih in dolenjskih poljih in gozdovih, ropali in morili in požigali (Č. Šinkovec, Opombe, Partizanska ljudska pesem I, 1970, 219). Spreminjal se

je od trenutka do trenutka. Zdaj je bil *pes slednik*, zdaj spet ptič ro-par, ki išče v dolini svojo žrtev, zdaj pa *je že režal kakor hijena*, ki bo vsaj trgala, strgala, če bo kaj ostalo zanjo (D. Družkovič/R. Arih/, Zato, 1957, 67).

Zmeraj nevarni so tudi *stekli psi* (dandanes v tem prednjačijo njihove sorodnice *lisice*), kot kaže naslednji zgled: Stražniki, čeprav so se *kot stekli psi* zaganjali v množico, razbijali vrste in tolkli na vse strani, so bili bolj in bolj brez moči (A. Ingolič, Stavka, 1951, 262).

V grobem govorjenju lahko *pes* pomeni tudi 'hudoben, nasilen človek', npr. Pazi se tega *psa*, ker te bo ogoljufal! S tem *psom* se že eno leto ne menim. *Fašistični psi* so ropali in požigali. Izraz *pes* se uporablja še kot psovka¹¹, npr. Ti bom že pokazal, *pes garjavi! Prekleti pes*, kaj si drzne! Molči, ti *pes!*¹² V italijanskem jeziku je izraz *cane grosso* (dobesedno: močen pes) v pomenu 'mogočen človek, s katerim se ni dobro prepirati'. Negativno rabo italijanske besede *cane* potrjujejo še vulgarnе žaljivke: *cane* (tj. pes), *brutto cane* (dobesedno: grdi pes), *razza di cane* (dobesedno: zalega psa, tj. pasja zalega), *figlio di cane* (tj. pasji sin) itd.

Včasih lahko pozitivnost ali negativnost *psa* kot metafore ustvarjajo šele ustrezni prilastki. Takih primerov najdemo npr. precej v nemškem jeziku. Tako nemško *der grobe Hund* (dobesedno: velik pes) pomeni 'vplivna oseba' oziroma 'velika živina'. Ustrezni angleški izraz je *top dog*, medtem ko izraz *under dog* pomeni 'podrejeni'. Različne živali se lahko v tej vlogi v posameznih jezikih izmenjujejo. Obenem se lahko tudi pomensko niansirajo. Vse pa so bolj ali manj neknižne. Podobno kot slovenski izraz *velika živina* se uporablja izraz *riba*, npr. *Velike ribe male žro* v pomenu 'močnejši zatirajo slabotnejše'. Značilni prilastek *velik* lahko zamenjajo drugi prilastki, ki s tem ustrezno spremenijo pomen, npr. Pri kontroli so ujeli nekaj *mednarodnih rib*. V tej organizaciji je bil on bolj *majhna riba*. Nov nemški pogovorni frazeologem *das ist ein dicker Hund* (dobesedno: to je debel pes) pomeni 'velika nesramnost, neprijetnost, žalitev, grob prekršek', tudi 'groba napaka'. Nemški pravniški izraz *einen alten Hund totmachen* (dobesedno: ubiti starega psa) pa pomeni 'končati zadevo, proces'. Zanimiv je npr. še nemški mornarski izraz *einen kleinen Hund von der Kette lassen* (dobesedno: spustiti majhnega psa z verige) v pomenu 'piti, pogasiti žejo'. Samo navidez gledališki je nemški frazeologem *den toten Hund spielen* (dobesedno: igrati mrtvega psa) v pomenu 'namerno spregledati kaj; delati se neumnega, nepoučenega'.

Pes lahko nastopa tudi v raznih igrah. Tu omenjam dve, ki se nanašata na lov. V Prekmurju je znana igra *psi in zajec*. To je namizna

igra s tlorisom, v kateri trije *psi* (fižolova zrna) lovijo »zajca« (koruzno zrno). Ko psi s premikanjem zajca »zagradijo«, je igra končana. V Goriških Brdih pa obstaja lovilna igra *psi in zajci*, pri kateri določijo *lovca* in *zajca*, drugi so *psi*. Psi lovijo zajca. Ko ga ujamejo, ga pritirajo do lovca; ta ga ustrelji. Zajec mora iz igre. Ko so vsi zajci postreljeni, je igre konec.

Po številnih »pasjih izrazih« navajam še nekaj posebnosti, ki jih najdemo v posameznih jezikih. Začnimo s slovenskim. M. Pleteršnik (II 911) ima izraz *zelen pes* = ein unmögliches Ding, Cig.. M. Cigale pa v svojem slovarju pri geslu *Unmöglichkeit* navaja: unmögliche Dinge, bei Gutsm. *plave gosi, zelen pes, kakor pet krav za en groš*. V Vrtcu (1929/30, 127) najdemo *zelenega psa* v frazeologemu *po zelene pse hoditi*. Narodopisno vrednost ima slovenski frazeologem *iti za psa komu*, katerega pomen je razviden iz naslednjega odlomka: Ko je rožansko dekle neslo o veliki noči svojim ljubim in dragim znancom šartelj, potico in dve rdeči jajci, se ni spodobilo, da bi šla sama, spremljati jo je morala prijateljica. Prijateljica *ji gre za psa* (Slovenska Bčela 1851, 75) so rekali (V. Möderndorfer, Verovanja, uvere, običaji Slovencev II, Prazniki 270, 2366).

Pes je bil pogosto spremljevalec svetnikov, zato nastopa tudi kot svetniška oznaka več svetnikov.¹³ Po svetnikih so včasih celo poimenovani ali nastopajo z njimi v frazeologemih. Tako se v francoskem jeziku *pes* družiti s svetim *Rokom*, npr. *c'est Saint-Roch et son chien* (dobesedno: to je sveti Rok in njegov pes) v pomenu 'to sta nerazdružljiva prijatelja'. Frazeologem temelji na dejstvu, da svetega Roka običajno upodabljajo s *psom*. Francoski *pes* prijateljuje tudi s svetim *Martinom*, kot vidimo v pregovoru: *Qui aime Martin, aime son chien, qui aime le cavalier, aime l'écuyer* (dobesedno: kdor ljubi Martina, ljubi njegovega psa, kdor ljubi viteza, ljubi oproda) v približnem pomenu 'če si se zavzel zame, poskrbi še za moje'. Podoben pomen, vendar brez *Martina* in s *konjem* namesto *psa*, ima ruski frazeologem *Prizrel menja, tak kormi i konja* (dobesedno: Poskrbel si zame, pa nakrmi še konja). Francoskemu pregovoru ustreza tudi za polovico krajši poljski pregovor, v katerem *Martina* zamenja *prijatelj*: *Kto miłuje przyjaciele, miłuje i psa jego* (dobesedno: Kdor ima rad prijatelja, ima rad tudi njegovega psa). 'Pes Janeza Nivelskega' je v francoskem pregovoru *Il est comme le chien de Jean de Nivelle, il s'enfuit quand on l'appelle* (dobesedno: On je kot pes Janeza Nivelskega; ko ga pokličejo, pobegne) v pomenu 'ko ga potrebujemo, ga ni; izgine prav takrat, ko ga potrebujemo'. Pregovor namiguje na beg Jeana de Nivella, sina vojvode Monmoransa, v trenutku, ko je zaslišal trobente glasnikov, ki so ga pozivali na sodišče zaradi kaznivega

dejanja. Da 'je kdo zelo suh', lahko Francozi povedo šaljivo takole: *Il a été a Saint-Malo, les chiens lui ont mangé les os* (dobesedno: Bil je v Saint-Maloju, psi so mu pojedli kosti). Svetniški izvor imajo psi *bernardinci* 'pasma velikih, dobrodušnih psov, ki so uporabni za reševanje izpod plazov'. Ime so dobili po zavetišču na prelazu Montblanca *Veliki Sveti Bernard* v Švici. Zavetišči *Veliki* in *Mali Sv. Bernard* je ustanovil sv. Bernard iz Mentona. Po svetem *Hubertu* pa nosi ime *pes svetega Huberta*, francosko *le chien de Saint Hubert*¹⁴. *Pes*, ki bruha ogenj, je oznaka svetega Dominika, katerega redovniki *dominikanci* so ljudskoetimološko poimenovani *Domini-canés* 'Gospodovi psi', tisti, ki z glasom varujejo dom. Po legendi je mati *Dominika* pred njegovim rojstvom sanjala, da je rodila *psa* s prižgano baklo v gobcu.

Mnogo izrazov se nanaša tudi na angleškega *psa*. Ta se splošno imenuje *dog* in pomeni še 'volk, lisjak' (to je seveda družina psov!), metaforično 'ničvrednež, zagovednež, tepec'. Pri nas precej znan je »vroči pes«, tj. iz ameriškega pogovornega *hot dog* 'vroča hrenovka v žemlji'. Sicer pa angleški *pes* »sodeluje« skupaj z *mačko* v vremenu: *it rains cats and dogs* (dobesedno: dežuje mačke in pse) v pomenu 'lije kot iz škafa'. Zgoraj omenjeno metaforično rabo angleškega izraza *dog* v pomenu 'ničvrednež, zagovednež, tepec' potrjuje tudi angleški *Dogberry* (dobesedno: Pes jagoda) 'naziv nepismenega samozavestnega uradnika' (po imenu osebe iz komedije *Mnogo hrupa za nič* W. Shakespeara). Od vseh že omenjenih angleških psov pa po svoji pomembnosti izstopa »bikovski pes«, tj. *bulldog*, ki lahko v slengu pomeni še 'univerzitetni birič; revolver', izraz *bulldog edition* pa 'zgodnja izdaja časopisa'. Iz lastnosti tega angleškega psa izhaja verjetno tudi angleški pridevnik *buldog* v pomenu »pogumen, odločen, trmast«. Slovensko *búldog* »pes« lahko v grobem izražanju pomeni tudi »buldogu podoben človek«, npr. Tistè *buldog* pri sosednji mizi jo je neprestano opazoval. To ti je *buldog* (tj. »neroden, neprijeten človek«).

Zelo zagoneten je nadalje nemški *pes*, ki je zakopan: *Da liegt der Hund begraben* (dobesedno: Tu leži zakopan pes). Ustreza mu slovenski frazeologem z *zajcem*: *V tem grmu tiči zajec* v pomenu 'tu je jedro problema, bistvo stvari'. Pravega motiva za nastanek nemškega frazeologema nemški jezikoslovci še niso uspeli najti. Treba pa je poudariti, da imata *pes* in *zajec* izrazito športne odnose. Nadvse rada tekmujeta v teku. V tem je *pes* pogosto poražen. O vzrokih za to govorita naslednja pregovorita: *Pes, ki dva zajca lovi, nobenega ne ujame. Ko bi se ne bil pes za grmom zamudil, bi bil zajca ujel*. O psu in zajcu pa govorijo tudi tuji pregovori (navajam v prevodu po M. Hrovatu, Človek v zrcalu pregovorov): *Pes, ki spravi veliko zajcev iz brloga, ne pokonča nobenega* (angleški). *S psi lovimo zajce, s hvalo norce in z denarjem ženske* (stariški nemški) itd.

Zanimiv, a pri živalskih frazeologemih dokaj pogosto ugotovljen basenski izvor, ima ruski frazeologem *sobaka na sene* (tj. pes na senu) v pomenu »kdor sam česa ne uporablja, a tega ne pusti uporabljati niti drugim«. Frazeologem je nastal po Ezopovi basni o psu, ki renči na konje in jih ne pusti k senu, čeprav ga sam ne je.

Da je razen živine in drobnice možno pasti tudi pse, kaže kašubski frazeologem *psě pasc* v pomenu 'imeti ljubezenske odnose, zlasti zunajzakske', npr. Ona ju davno z nim psě pase (dobesedno: Ona z njim že dolgo pse pase).

V astronomiji je *Veliki pes* 'ozvezdje na južni nebesni poluti, katerega najsvetlejša zvezda je Sirius'. Zvezda *Sirius* se v angleščini imenuje *dog-star*, *pasja zvezda*. Zvezda, poimenovana po *psu* in *Jezusu*, pa je kašubski *Pana Jezusov Pes* (dobesedno: Gospoda Jezusa Pes) v pomenu 'Severnica'.¹⁵

Precej bližje kot *Veliki pes* se nahaja *leteči pes* 'večji netopir, ki živi na Malajskem otočju in se hrani s sadeži, Pteropus vampirus'.

Čisto poseben pes je tudi kašubski starinski *Švedzki pes* (dobesedno: Švedski pes) 'Skandinavski polotok', ki je po predstavah Kašubov podoben psu in ima glavo obrnjeno proti jugu.

Pes je končno tudi etnografski izraz, ki pomeni 'velikemu nožu podobna lesena priprava za zagrebanje žerjavice na odprtem ognjišču pastirske koče'. Ta *pes* je sestavina v frazeologemu *enkrat z betom, drugič s psom* v pomenu 'živeti zdaj razsipno, zdaj revno'.

Ob različnih že omenjenih *psih* skoraj ne smemo pozabiti na *morske pse* 'velike morske ribe hrustančnice z vretenčasto obliko telesa, Selachoidi'. Ti imajo v vodi nedvomno večjo veljavo kot njihovi kopenski soimenjaki.

Na *pse* se nanaša pridevnik *pasji*, ki lahko pomeni tudi slabšalno 'hudoben, zloben', npr. Ali *pasji sin* se je izvijal, vselej je imel kakšne izgovore, nikoli mu nisi mogel do živega (I. Potrč, Zločin, 1955, 6). Oče je svaril: »Graščak je *ves pasji*, le srce ima volčje. Pazi, da ne ujameš batin namesto šmarnih petic!« »E«, je rekel sin, »leto ima le dvanajst mesecev in pol mernika šmarnih petic niso mačkine solze.« (F. Milčinski, Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice, 1917, 57). Pridevnik *pasji* pomeni še 'ki povzroča velike težave, neprijetnosti', npr.: Zdaj so nastopili *pasji dnevi* za nas. Pišem na kolenih ob vetrni leščerbi, skrčen na tleh (M. Šnuderl, Od polnoči do polnoči, 1947, 310). Življenje je bilo za naše sorte ljudi zmeraj po malem *pasje*. Kar mislite si, kar si hočete. Veliko si moral delati, veliko hudega požreti, zato si si vsaj kaj malega prislužil (B. Zupančič, Golobnjak, 1972, 42). Iz megle pa je medtem začelo zares rositi. Čul sem, da v Slovenskih goricah pravijo, da iz megle ščije. Kako primeren izraz za tako *pasje vreme* (T. Partljič, Jalovost, 1971, 28).

Na pasjo zvestobo, vdanost se navezuje slabšalni pomen 'pretirano vdan nadrejenim, pretirano ponižen', npr.: Ta je *ves pasji, pasje vdan* navzgor in *pasje hudoben* navzdol, zato ga tudi ni v zgodbi (E. Fritz, Farse, 1973, 6). Kadar se nisem mogel več premagovati, sem ji pisal. Smešno, *pasje ponižno* pismo (M. Pugelj, Mimo ciljev, 1914, 13)! *Pasje vdan* višjim, oduren proti nižjim, nesramen proti enakim, ni zdaj našel besed, da bi primariju zagotovil, kako strastno se drži vseh predpisov (M. Šnuderl, Od polnoči do polnoči, 1947, 48).

Nekateri pridevniki z močnim negativnim pomenom (*strašen, hud*) dobivajo tudi stopnjevalne pomene: 'ki se pojavlja v zelo visoki stopnji, v močni obliki'. Tako tudi *pasji*, npr.: Nastopil je *pasji mraz*. Bila je *pasja vročina*. Enako velja za prislove iz takih pridevnikov, npr. Dan je bil *pasje vroč*. Dodajam še književne zglede: Mene oče in mati nista uporabljala za nevarne reči, če ni bilo kake *pasje sile* ali če nisem bil za kako reč posebno pripraven (B. Zupančič, Grmada, 1974, 17). Ne, ne, nič hudega ni bilo. Majhna praska. Imel sem res *pasjo srečo* (L. Suhadolčan, Človek na zidu, 1960, 92).

Mimo vseh težav

je življenje včasih *pasje lepo*.

(N. Maurer, Skorja dlani in skorja kruha, 1969, 63)

Zanimiv je izraz *pasja figa*, ki pomeni 'kar je malo vredno, nepomembno', npr. Vse to se je začelo zaradi *pasje fige*. Izraz *pasja figa* pomeni tudi 'močno zanikanje ali zelo majhno mero', npr.: Za to se eno *pasjo figo* brigam. To je *pasjo figo* vredno. Narečno izraz *pasja figa* pogosto zamenjuje *pasji drek*. Sicer pa je *figa* v pomenu 'okrogel iztrebek' značilna zlasti za konje. Tako *konjska figa* nastopa v pogovorni primeri *zmeraj biti na cesti kot konjska figa* v pomenu 'vedno hoditi okrog, nikoli ne biti doma'.

Pridevnik *pasji* tvori tudi precej uporabljane medmetne izraze, npr. *pasja dlaka, pasja vera, pasja duša, pasja figa, pasji sin*. Ti izrazi služijo govorečim kot podkrepitve trditev, kot kletvice, kot psovke. Povedano ponazarjam z nekaj književnimi zgledi: Imamo tudi prav dobra zdravnika, ali komandant, *pasja mu vera*, jima noče dati konja, ki ga zaslužita (M. Hace, Naši obrazi, 1961, 103). »Nikar ne ugovarjaj, *pasji sin!*« ga je ozmerjal valpet in z bičem oplazil starčka po hrbtišču (L. Zupan, Palček v čedri, 1959, 123). Račani so me že na pragu čakali s pošto, da mi z njo zatrpajo torbo. »Taka pošta pa *pasja figa!*« so se drli drug čez drugega (Pavliha 1965, št. 51, 17).

Kelemina, *pasja noga*,

Vi ste hujši, kak hudič

(OSNP 813, Štaj.).

Po daljšem psovanju se spomnimo še nekaj pasjih izrazov. Zgodovinski je izraz *pasji snop* 'del desetine, ki so ga podložniki dajali zemljiškemu gospodu za vzdrževanje njegovih psov'. Skoraj vsem so znani *pasji dnevi* 'čas od 23. julija do 23. avgusta'.¹⁶ Iz plavanja poznamo izraz *plavati po pasje* 'tako, da se z nogami in skrčenimi rokami udarja po vodi'. Med večinoma slabim, kar pomeni pridevnik *pasji*, razveseljuje *pasja radost* 'navadna salama', in sicer tako pse kot ljudi.

Namenimo še nekaj besed pasji družini. 'Samica psa' je *psica*. V grobem govorjenju pomeni *psica* tudi 'hudobna, zlobna, ničvredna ženska'¹⁷, npr.: S to *psico* se že leto dni ne menim. Ta *psica* je že marsikateri ženi speljala moža. Uporablja se tudi kot psovka, npr. Govori, *psica!* V grobem govorjenju se *psica* imenuje tudi *kúzla*, manjšalnica *kúzlica*. 'Majhen pes' je *psíček*, 'majhna psica' pa *psíčka*. *Pes* je ljubkovalno tudi *kúža*, *kúže*, majhen kuža pa je *kúžek*. Zadnjega poznamo še v primerjavi *drži se kot polit kužek*, t.j. 'boječe, preplašeno'. 'Majhen, zanikrn pes' se imenuje *cúcek*, ki pomeni tudi 'pes nasploh', zlasti v nekaterih narečjih. V grobem govorjenju je *cucek* tudi 'pohleven, bojazljiv človek', npr. Dela z vami, kar hoče, ker ste taki *cucki*. Enake pomene kot *cucek* ima še *ščene*.

V svoji pasji zgodbi sem že omenil *pasje dneve*, da pa obstaja *pasja doba*, je ugotovil pesnik Janez Menart že leta 1963:

Ko nam že regrat rasel bo iz groba,
bo zgodovinar (če bo kje še kak)
lahko naš čas, glede na skupni znak,
uvrstil pod poglavje »pasja doba«.
(Semafori mladosti, 20)

Moja zgodba o psu je s tem končana. Še vedno pa obstaja tista pasja zgodba brez konca, ki je omenjena na začetku.

OPOMBE

¹ Ne vem, od kod izhaja ta zgodba brez konca. Poznam jo že iz mladosti, pri pisanju tele zgodbe pa me je nanjo spomnil M. Švabič (Sonce, sonce, 1972, 122). Začetek in konec pa ima Byronov *Napis na spomeniku novofunlandskega psa* (Lord Byron–J. Menart, Pesmi in pesnitve, 1975, 53–54).

² Frazeologem omenja tudi M. Klopčič (A. S. Puškin, Jevgenij Onegin, 1967, 267): Med psom in volkom, dobeseden prevod francoskega »entre chien et loup«, t.j. v mraku, ko ne ločiš psa od volka; izrazit galicizem. Tu bi omenil še dva slovenska frazeologema, ki temeljita na podobnih nasprotjih. Prvi je *ne reči ne bev ne mev* v pomenu 'prav nič ne reči', drugi pa *ne reči ne bele ne črne* 'molčati; ne povedati svojega mnenja'. Medmet *bev* 'posnema odsekan pasji glas', *mev* pa je

lahko različica medmetov *mjav, mav*, iz katerih so glagoli *mijavkati, mavkati, mevkati* (zadnji pri Gutschmannu). Lahko bi torej rekli, da gre v frazeologemu *ne reči ne bev ne mev* za nasprotje *pes : mačka* (glej tudi že omenjeni frazeologem *gledati se kot pes in mačka* 'sovražiti se'). V frazeologemu *ne reči (črhniti, ziniti) ne bele ne črne* gre za nasprotje dveh tipičnih barv, od katerih prva pomeni dobro, druga slabo, grdo, obenem pa gre za elipso izraza *beseda*, t.j. prvotno *ne reči ne bele ne črne besede*. Na podobnem nasprotju antonimov, t.j. protipomenk, temelji npr. tudi frazeologem *narediti kaj (odpeljati, poskušati, pripeljati itd.) zlepa ali zgrda* (v pregovorih: *Bolje zlepa kakor zgrda. Kdor noče zlepa, mora zgrda*).

³ Der Bilderschmuck der deutschen Sprache, 156.

⁴ Seveda *pes* ni bil edini čuvar čred pred volkovi, vsaj ne pri starih Rimljanih. Ti so imeli za zaščitnika čred pred volkovi pastirskega boga *Lupercusa*, podobno kot Grki *Pana*. To namreč kaže že samo ime *Lupercus*, zloženo iz besed *lupus* 'volk' in *arceo* 'odganjam'.

⁵ Tu navajam le izvleček iz bogate simbolike psa.

Prvotna mitska funkcija psa, ki se povsod potrjuje, je vloga psihopompa, človekovega vodiča skozi noč smrti, ker mu je bil spremljevalec skozi dan življenja. Od Anubisa do Kerberja. Prek Thota, Hekate in Hermesa je posodil svoj lik vsem velikim vodičem duš, vsem kažipotom naše zahodne kulturne zgodovine. Obstajajo pa psi po vsem svetu, v vseh kulturah, a se pojavljajo v različicah, ki še bolj bogatijo ta prvotni simbolizem.

Številni so psoglavci v egiptovski ikonografiji, njihova naloga pa je, da *ujamejo in uničijo sovražnike svetlobe* in da čuvajo vrata svetih mest.

Pri Germanih strašni *pes*, imenovan Garm, čuva vhod Niflhelma, carstva mrtvih, dežele ledu in mraka.

Stari Mehikanci so gojili pse, ki naj bi spremljali in vodili mrtve v onostranstvo. S truplom se je pokopal *pes levje barve – tj. sonca – ki je spremljal pokojnika, tako kot je Xolotl, bog-pes, spremljal Sonce na njegovem potovanju pod zemljo*. Ali pa so takega psa žrtvovali na gospodarjevem grobu, da bi mu na koncu dolgega potovanja pomagal prekoračiti devet rek, ki preprečujejo dostop k *večnemu bivališču mrtvih Chocomemictlanu, devetemu nebu*.

Trinajsto in zadnje sozvezdje mehiškega Zodiaka je sozvezdje Psa. To uvaja v pojmovanje smrti, konca in podzemnega sveta, a tudi spočetja ter obnavljanja, kajti po Nervalovih verzih: *Trinajsto se vrača...in spet je prvo*.

Pes pogosto obiskuje podzemeljske svetove, še pogosteje je njihov čuvar ali pa svoj lik posoja njihovim gospodarjem. V grški mitologi-

ji je boginja teme Hekata prevzemala lik kobile ali psa; prežala je na križiščih v spremstvu peklenskega krđela.

Ker je psihopomp, tj. spremljevalec duš umrlih, kakor Hermes, ima tudi pes zdravilne sposobnosti. V grški mitologiji je eden od oznak Asklepiosa (pri Rimljanih Eskulapa), junaka in boga zdravilstva.

Psi in volkovi so izhodišče več turških in mongolskih dinastij, prav tako pa je tudi v mitih ameriških Indijancev.

V Melaneziji je pes prednik enega od štirih razredov skupnosti, ki jo je proučeval Malinowski. Tudi rimska volkulja se lahko primerja s številnimi pripadniki iste živalske vrste, s prosvetiteljskimi junaki, ki so vedno vezani na ustanovitev agrarnega ciklusa.

Na keltskem področju je pes v zvezi z vojaškim okoljem. Nasprotno od tistega, kar se dogaja pri Grkih in Rimljanih, je pes pri Keltih predmet pohvalnih primerjav in metafor. Največji junak Cuchulainn je *Culannov pes*, a vsi Kelti, otočni in celinski, so imeli dresirane pse za boje in lov. Primerjati junaka s psom je bilo temu v čast in dajalo priznanje njegovi bojevniški veljavi. Videti je, da ni psa, ki bi ustrezal Kerberu. Zlovešč pes obstaja samo v folklori, verjetno pod vplivom krščanstva: v Bretaniji *črni pes* Arejskega gorovja predstavlja *prekletnika*.

Opisani aspekti simbolike psa – prosvetiteljski junak, mitski prednik, simbol spolne moči in dolgoživljenjskosti, zapeljivec, razvratnik, ki je kakor narava v obnavljanju prepoln življenjskosti, ali pes kot plod prepovedane zveze – odkrivajo dnevni lik enega simbola. Treba pa je videti tudi njegov nočni lik. Najbolj prepričljiva ilustracija tega je neusmiljena prepoved, ki velja za to žival v muslimanskih skupnostih.

V islamu je pes podoba tistega, kar je v stvarstvu najnižje. Po Shabestariju vezati se na svet pomeni poistovetiti se s psom, ki se hrani z mrhovino. Pes je simbol lakomnosti in nenasitnosti; soobstajanje psa in angela je nemogoče. Po islamskih izročilih ima pes kljub temu dvainpetdeset lastnosti. Polovica jih je svetih, polovica satanskih. Pes čuje, je potrpežljiv in ne grize gospodarja. Poveljuje se njegova *zvestoba*: *Če človek nima bratov, so mu bratje psi. Srce psa je podobno srcu njegovega gospodarja.*

Mislijo tudi, da so psi *nečisti*. V podobi črnih psov se pogosto pojavljajo *Jnûni*. Lajanje psa pri hiši je predznak smrti. Pasje meso se jemlje kot zdravilo (proti jalovosti, urokom itd.)... Po izročilu je Prerok izjavil, da se mora posoda, iz katere je pil pes, sedemkrat oprati, a prvič s prstjo. Pravijo, da je zabranjeval ubijanje psov, razen črnih z belimi lisami pod očmi, češ da so taki psi hudiči. Ubiti psa je greh; pravijo, da je to enako slabo, kot ubiti sedem ljudi. Verujejo, da ima pes sedem življenj.

Simbolizem psa na Daljnem vzhodu je dvoumen: dobrotniški, ker je pes bližnji človekov spremljevalec in budni čuvar njegovega bivališča; hudodelen, ker se, ker je soroden volku in šakalu, pojavlja kot nečista in prezira vredna žival.

Pes je emblem nekaterih narodov, morda tudi Kitajcev, ker je bil Pan Gu lahko tudi pes.

Nebeški pes (Tian quan) je nevihta in komet: grmi kot grom in sveti kot strela; rdeč je kakor ogenj. Je nasprotnik demonske sove, toda tudi znanilec vojne.

Drugi tipično kitajski simbol se nanaša na *slamnate pse*... V Usodi neba Zhuang Zi navaja: *Slamnati psi so pred žrtvovanjem spravljani v skrinjah, oviti v lepo platno. Ko jih prinesejo k umrlemu, jih zažgejo, ker če bi jih uporabili drugač, bi vsakega člana pokojnikove družine mučile more.*

Nekateri Tataři verujejo, da je Bog v času stvarjenja sveta dal psu nalogo, naj pazi, da bi se hudič ne približal človeku. Toda pes se je dal podkupiti in je postal odgovoren za človekov padec.

Burjati trdijo, da je Bog preklel psa s temi besedami: *Vedno boš trpel lakoto, glodal boš kosti in jedel ostanke hrane ljudi, ki te bodo strli z udarci.*

V skrajni točki tega zloveščega aspekta se simbol psa pridružuje simbolu grešnega kozla.

Podrobneje glej Rječnik simbola, 3. izd., 1989, 476-480!

⁶ Glej v opombi 5 besede, s katerimi je po trditvah Burjatov Bog preklel psa! V zvezi s tem je zanimiv tudi kašubski frazeologem *psē karmic* (dobesedno: pse krmiti) v pomenu 'bruhati'. *Glodanje, obiranje kosti* je kljub legendarnemu božjemu prekletstvu dandanes za psa prijetno opravilo, če pa se *obiranje* lotijo ljudje med seboj, je to lahko skrajno neprijetno. To dokazuje frazeologem *obratil koga do kosti* v pomenu 'zelo obrekovati koga'.

⁷ Glej M. Hrovat, Človek v zrcalu pregovorov, 270!

⁸ Sovraštvo *psa* in *mačke* pa lahko zgladijo izjemne okoliščine, npr. hud mraz. To dokazuje srbohrvaški frazeologem *pas i mačka zajedno spavaju* v pomenu 'hud mraz je'; podobno je tudi v bolgarščini: *Kuče i kotka šte spjat zaedno* (dobesedno: Pes in mačka bosta spala skupaj) in *Kuče i kotka šte pejat zaedno* (dobesedno: Pes in mačka bosta pela skupaj) oboje v pomenu 'zelo je mrzlo, nastopil je velik mraz'. V bolgarskih narečjih pa lahko *psa* v enakopomenskih izrazih zamenja *psica* ali celo *miš*: *Kučka i mačka šte sa zaedno* (dobesedno: Psica in mačka bosta skupaj) in *kučka i mačka šte se gušat* (dobesedno: Psica in mačka se bosta objemali) ter *Kotka i miška šte spjat zaedno* (dobesedno: Mačka in miška bosta spali skupaj). Pomen 'zebe me' ima še

bolgarski narečni frazeologem *Kučeta me dърпат* (dobesedno: Psi me trgajo). V zvezi s povedanim naj pripomnim, da poznam iz naravnega kmečkega okolja tudi mirno sožitje psa in mačke v normalnih, vsakdanjih okoliščinah.

- ⁹ Slovenski ekspresivni frazeologem *priti na psa* 'finančno, materialno propasti; priti v težek, neprijeten položaj' (SSKJ) pomeni zadnjo degradacijo v hierarhiji živali. Normalno ali ugodno stopnjo bi lahko predstavljal *konj* v frazeologemu *biti na konju* 'uspeti, doseči cilj', vmesno slabšo *osel* v frazeologemu *priti s konja na osla*, v srbohrvaščini *pasti s konja na magarca* 'priti iz boljšega v slabši položaj'. V slovenskem jeziku lahko *osla* zamenja tudi *koza*: *S konja se je usedel na kozo*.
- ¹⁰ V cerkvi se slabo počutijo tudi *miši*, o čemer priča primera *biti reven kot cerkvena miš* 'zelo reven'. Različico obravnavane primere navaja J. Glonar (SSJ, 369) - *Ima srečo kakor pes v cerkvi*: če brez škode in brc uide težkim, okovanim kmečkim čevljem. Vendar pa za psa le ni vse tako slabo. Pravice do gledanja mu npr. nihče ne krati. O tem govori francoski frazeologem *un chien regarde bien un évêque* (dobesedno: pes dobro pogleda škofa) v pomenu 'še pes lahko škofa pogleda' in 'razlike v položaju vendarle dopuščajo odnose'. Ironično zveni italijanski frazeologem *fortunato come un cane in chiesa* (dobesedno: srečen kot pes v cerkvi) v pomenu 'zelo nesrečen v vseh stvareh'. Bolgarsko narečno *što šte kuče v čerkva* (tj. kaj bo pes v cerkvi) pa pomeni »začudenje nad nečim popolnoma neumestnim, nepravilnim«.
- ¹¹ Izraz *psovka* 'groba, zelo žaljiva beseda, izrečena navadno v afektu' je izglagolski samostalnik iz *psovati* 'zelo zmerjati'. Glagol *psovati* je nastal iz samostalnika *pes*. Prvotni pomen glagola *psovati* je bil 'delati kot pes' (tj. lajati /na koga/), potem pa se je osamosvojil v pomen 'zmerjati'. Primerjaj še podoben razvoj nemškega glagola *hunzen* (*verhunzen*) 'grdo ravnati' iz samostalnika *der Hund* 'pes'. Podobno kot z glagolom *psovati* se je zgodilo z glagolom *lajati*, ki ima osnovna pomena 'oglašati se s kratkimi, odsekanimi glasovi' in 'z lajanjem izražati nejevoljo nad prisotnostjo tujca' ter je značilen za psa. V prenesenih pomenih pa je glagol *lajati* izrazito slabšalen: 'govoriti z ostrim, zadirčnim glasom', (npr. Ne zna govoriti mirno, samo laja. Vodja taborišča je lajal svoje ukaze.), 'surovo, zadirčno govoriti s kom' (npr. Nепrestano laja na nas. Lajata drug na drugega.), nizko 'govoriti, pripovedovati' (npr. Pusti ga, naj laja, kar hoče. Edino hlapci cvilijo ponižno kakor psi in lajajo, da nas je malo. /Kajuh/), narečno 'zmerjati' (npr. Ne lajaj me, če nisem kriv. /I. Pregelj/), pesniško 'biti, obstajati v zelo neprijetni, grozljivi obliki' (npr. Zunaj laja

decembrski mraz. Tišina je lajala nad prepadi.). Nadaljnji primer je glagol *lizati*, ki je značilen za psa, a tudi za druge živali, v osnovnih pomenih – 'premikati jezik po čem' (npr. Krava liže telička po glavi. Mačka liže mladiče. Pes liže roko gospodarju. Žival si liže dlako. Pes si liže rano.) in 'ližoč jesti' (npr. Žival liže kri. Otroci radi ližejo bombone, med.), v prenesenih pomenih pa – pogovorno, slabšalno 'poljubljati' (npr. Mene že ne bo lizal, grdoba. Kar na cesti se ližeta.), ekspresivno 'večkrat pokriti, obdati kaj s seboj' (npr. Ogenj že liže streho. Valovi ližejo kamenje.), v slabšalnem frazeologemu *lizati pete, roke komu* 'ponižujoče si prizadevati za njegovo naklonjenost'. Glagol *lizati se* v prenesenem pomenu pomeni slabšalno 'dobrikati se, prilizovati se' (npr. Liže se šefu, samo da bi napredoval. Fant se liže okoli dekleta.). Da je lahko živalsko lizanje tudi zdravilno (prim. Pes si liže rano.), dokazujeta naslednja frazeologema: pogovorno, ekspresivno *Pošteno jih je dobil in zdaj se doma liže* v pomenu 'se zdravi' in *Vsak naj se liže ven, kakor se more* v pomenu 'naj si pomaga, se rešuje'. V zvezi z glagolom *lizati* je končno zanimiv še frazeologem *Boj se tistega, ki spredaj liže, zadaj praska* v pomenu 'boj se zahrbtnega, hinavskega človeka'. Frazeologem je verjetno nastal na osnovi nasprotja dveh domačih živali – psa, ki nas prijazno obliže, in nepredvidljive, včasih skrivnostne mačke, ki nam neredko povsem nepričakovano zada bolečo prasko. V zvezi z nasprotjem med psom in mačko glej tudi že v opombi 2 omenjeni frazeologem *ne reči ne bev ne mev!*

V zvezi s pasjim lajanjem je treba omeniti še medmet *hov* oziroma *hovhov*, ki posnema pasji glas. V otroškem jeziku pa *hovhov* pomeni tudi »pes«.

¹² Obravnavani pomen in psovke ponazarjam še z zgledoma iz književnosti: Ali beneški dukati so Ocepkovo grdo razkačili: »*Ti pes ti!*« je vpila. »*Ti lajš vame, ko ti vendar nisem nič naredila! Ti garjavi pes ti.*« (I. Tavčar, Visoška kronika, LZ 1919, 76, 77). Nekaj časa si pravim: *pes!* nekaj časa se vikam (J. Menart, Semafori mladosti, 1963, 60). Poimenovanje oseb z izrazom *pes* sega že v davno zgodovino, o čemer priča znameniti starogrški stoični filozof Diogen iz Sinope (403-323 pred n. št.). Živel je kot berač v predverju hrama ali v sodu. Dobil je naziv *pes*, grško *kyōn*.

¹³ V indeksu atributov v knjigi Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 613, piše: Pes: zvestoba, Tobija (v mladosti); Kananejka; sv. Peter Kanizij (podobnost z imenom: latinsko *canis* = pes);

– *liže kužne rane*: Lazar na pragu bogataševe hiše; sv. Rok;

– *nosi hlebček v gobcu*: sv. Rok;

- *beli in črni* (v gobcu nosijo luč): sv. Dominik (ustanovitelj reda pridigarjev, popularno *dominikanci*, latinsko *dominicanes*, kar je po ljudski etimologiji razloženo kot *domini canes* 'Gospodovi psi', oblečeni pa so v belo obleko s črnim ogrinjalom);
- *z bučko za pitje na vratu*: sv. Bernard iz Aoste (ustanovitelj sirotišnice in zavetnik alpinistov);
- *beli*: sv. Bernard iz Clairvauxa (reformator cistercijanskega reda - bela obleka);
- *na vrvici*: sv. Vid;
- *lovski*: sv. Evstahij; sv. Julijan Hospitator; sv. Hubert;
- *pastirski*: sv. Vendelin.

¹⁴ V angleščini se ta pes imenuje *bloodhound* 'policijski pes', preneseno 'preiskovalec', slovensko šaljivo *vitez klapouhi*, *klapouhec*. Nenavadno ime tega psa izvira iz legende, po kateri je že v 7. stoletju sv. Hubert, sloveči lovec in lieški škof, hodil z njim na lov po belgijskih Ardenih. Žival velja po mednarodni kinološki razdelitvi za psa belgijskega izvora. Na Angleško je prišel z Viljemom Osvajalcem leta 1066. Tu so odkrili in do konca izbrusili njegov izreden dar (za izsleditev ljudi in za lov na visoko divjad).

¹⁵ Glej B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich IV*, 262! Izraz avtor razloži takole: Ob strani Velikega voza teče *Pes Gospoda Jezusa*, ki so mu ga podarili pastirji, ko so prišli z darilom v Betlehem. Mali Jezus se je dolga leta igral z njim. Isti pes mu je potem delal družbo na njegovih potovanjih po svetu, braneč ga pred razbojniki v gozdovih. Ko je naposled poginil, ga je Gospod Jezus, kateremu je tako vdano služil, prenesel na nebo, od koder kot zvezda Severnica kaže pot vsem popotnikom.

¹⁶ V zvezi s tem navajam še dve ugotovitvi: Pes naznanja v pratiki 23. julija že od nekdanj začetek »pasjih dni«. Ko gleda v desno, se začno, ko pa 23. avgusta gleda v levo, se končajo. Dandanes so *pasji dnevi* le še oznaka za najbolj vroče poletne dni. Kaj pa v resnici pomenijo, komaj kdo ve (N. Kuret, *Praznično leto Slovencev I*, 521). Stari so računali, da je Nilova poplava zavzemala čas *pasjih dni* (24. jul. do 24. avg.), to je čas največje vročine, imenovan tako, ker se začenja s tem, da Sirius (*pasja zvezda*) vzide in zaide hkrati s soncem (T. Lucretius C, A. Sovre, *O naravi sveta*, 1959, 477).

¹⁷ V španskem pogovornem jeziku pomeni *psica* - *perra* tudi 'pijanstvo, opijanjanje' ter 'otroške muhe, kaprice'. S pijanostjo se v španskem jeziku povezujeta še *lisica* - *zorra* in *volk* - *lobo*: *zorra* 'opitje, pijanost', *dormir la zorra* (dobesedno: spati lisico) 'prespati pijanost', *pillar una zorra* (dobesedno: prijetei, dobiti lisico) 'opijaniti se'; *coger (pillar) un lobo* (dobesedno: prijetei, dobiti volka) 'opijati se,

postajati pijan'. V slovenskem jeziku se s pijanostjo povezujejo še naslednje živali: *maček, opica, krava, svinja, muha, žaba, bele miši* (glej tudi moj članek *Biti pijan, imeti opico, imeti mačka, piti kot krava, žaba* itd., Mohorjev koledar 1992, str. 107-110). Podobno npr. v kašubščini *koza*, v bolgarščini *bober*, v nemščini poleg drugih tudi *hrošč*, v češčini *zmaaj* itd.

Zusammenfassung

HUND – ES WAR EINMAL EIN MANN, DER DEN HUND HATTE

In dem Artikel hat der Verfasser Metaphorik, Phraseologie und Symbolik des Hundes dargestellt. Seine Darstellung gründet sich auf dem slowenischen Material. Er stellt auch eine Komparation mit den anderen europäischen Sprachen an und bekommt sehr interessante Resultate.

RAZMERJE MED MEDNARODNO IN SLOVENSKO RAZLIČICO RASTLINSKE SISTEMATIKE

V pričujoči obravnavi strokovnih imen rastlin na Slovenskem želim opozoriti na razmerje med slovensko in mednarodno različico rastlinske sistematike ter na njune ubeseditvene značilnosti. Gradivo za obravnavo je bilo zajeto zlasti iz Male flore Slovenije 1984 (dalje MSF), deloma pa tudi iz Male flore Slovenije 1969 (dalje MFS-69) in iz Registra flore Slovenije (dalje RFS).¹

Dans la présente recherche sur les noms scientifiques des plantes en Slovénie, j'essaie d'établir la corrélation entre la variante slovène et internationale de la systématique des plantes. Ce qui m'intéresse surtout ce sont leurs caractéristiques dénominatives. La documentation est empruntée principalement à Flore de Slovénie (Mala flora Slovenije) et en partie à Registre de flore de Slovénie (Register flore Slovenije).

Za mednarodno veljavne ustreznike, ki se razen v botaniki uporabljajo tudi v drugih vedah, je v rabi več izrazov: **latinsko ime**², **znanstveno ime**³ in **polatinjeno ime**⁴. Neenotna poimenovanja dajejo slutiti, da ne gre za enakovrstno besedje, kar je mogoče ugotoviti že iz razčlenitve peščice teh imen. V grobem jih lahko razdelimo v dve skupini:

V prvo skupino spadajo imena rastlin, izpričana v klasični latinščini, kot npr. *cornus* – *dren*, *larix* – *macesen*, *urtica* – *kopriva*, *olea* – *oljka*, *papaver* – *mak*, pa tudi klasičnolatinska, prevzeta iz grščine: *helleborus* < gr. *helléboros* – *teloh*, *hibiscum* < gr. *ibískos* – *oslez*, *linum* < gr. *línon* – *lan*, *mandragoras* < gr. *mandragórās* – *mandragora* ipd.

V drugo skupino, tj. skupino polatinjenih (latiniziranih) rastlinskih imen, se uvrščajo izvorno različna imena, ki jih lahko razdelimo v tri podskupine:

V prvo podskupino spadajo rastlinska imena, ki se tvorbeno naslanjajo na latinščino oz. grščino, saj najdemo v njihovi podstavi (ali podstavah, kadar gre za večpodstavno ime) latinski ali grški koren, npr. *Punica* < lat. *puniceus/punicus* "škrlatno rdeč" ali *Pyracantha* < gr. *pŷr* "ogenj" in *ákantha* "trn; akacija" ipd.

Številčno močno zastopana je druga podskupina mednarodnih rastlinskih imen, ki imajo osebno ime v podstavi tvorjenke. Pri tem gre, razumljivo, najpogosteje za imena botanikov. Taka imena (t. i. botanični eponimi) so: *Magnolia* iz imena francoskega botanika P. Magnola (1638–1715), *Matthiola* iz imena italijanskega naravoslovca A. Mattioli (1500–1577), *Lobelia* iz imena flamskega botanika M. de Lobela (1538–1616), *Rudbeckia* iz imena švedskega botanika O. Rudbecka (1660–1740) ipd.

V zadnjo podskupino lahko uvrstimo imena tistih neevropskih rastlin, ki so, prinesene v Evropo, ohranile prvotno neevropsko ime (to je bilo pogostokrat prilagojeno latinskemu zapisu). Nekaj primerov: *Datura* izvira iz hind. *dhatūra*, najverjetneje s posredovanjem portugalščine; *Yucca* izhaja iz jezika, ki se govori na Haitiju; ime *Ginkgo* je kitajskega izvora.

Dejansko gre za (klasično)latinska in polatinjena imena, ki so v znanstvenih besedilih obvezna, a jih zaradi nedvoumnosti pogostokrat najdemo tudi v poljudnostrokovnih besedilih.⁵ Glede na to, da so mednarodno priznana in standardizirana, bi jim mogli reči tudi **mednarodna (rastlinska/botanična) imena**. Ustreznika za **latinsko ime**⁶ in **znanstveno ime**⁷ se uporabljata tudi v tujih jezikih.

1. Ubeseditvene značilnosti rastlinske sistematike

Čeprav gre za ubeseditvev iste znanstvene sistematike, je videti, da je zaradi visoke stopnje dogovornosti oz. logičnega vpliva na poimenovanje posameznih sistematskih enot v mednarodni različici ta zgrajena pregledno, skoraj brez odstopanj, medtem ko je v slovenski različici teh kar precej. V mednarodni različici je za **vrsto** (kot temeljno sistematsko enoto) dosledno izpeljano dvočlensko poimenovalno načelo, **rodovno ime** je enobesedno, **ime za družino** pa je samostalnik v množini, izpeljan s priponskim obrazilom **-aceae**, pri čemer je kot podstava praviloma uporabljeno ime za določeno družino značilnega rodu, npr. *Urtica* → *Urticaceae*, *Gerania* → *Geraniaceae*, *Rosa* → *Rosaceae*. Podobno poenotenje pri **družinskih imenih** najdemo tudi v slovenski različici. Ta imena so praviloma izpeljanke ženskega spola s priponskim obrazilom **-ovke/-evke**: *koprivovke* < *kopriva*, *krvomočničevke* < *krvomočnica*. Motivacijo v enobesednem rodovnem imenu ima od skupno 144 v MFS vključenih družin 118. Ker je lahko v slovenski različici **rodovno ime** tudi dvobesedno (kakršnih v mednarodni različici ni), je lahko motivirano **družinsko ime**

a) zloženka (*vodorehovke* < *vodni orešek*, *vodolečevke* < *vodna leča*);
 b) tvorjeno iz prilastka (*granatovke* < *granatno jabolko*);
 c) množinska oblika rodovnega imena (*kačji jeziki* < *kačji jezik*).

Izjemoma ima lahko **družinsko ime** motivacijo v vrstnem imenu: *kovačnikovke* < *kovačnik* (spada v rod *kosteničevje*). Nekatera **družinska imena** so poslovenjena mednarodna: *taksodijeveke* < *Taxodiaceae* < *Taxodium* = *močvirska cipresa* ali *zosterovke* < *Zosteraceae* < *Zostera* = *morska trava*. V manjšini so tudi **družinska imena**, ki nimajo iz sistematike izhajajoče motivacije (*ustnatice*, *radičevke*, *rožnice*, *jarmolistovke*, *pasjestrupovke*). Podobno kot že omenjeni *kačji jeziki* izstopa iz tvorbenega sistema (izpeljava na **-ovke/-evke**) še nemotivirano družinsko ime *trave*, priponsko obrazilo **-ice/-nice** pa imajo *zlatičnice* < *zlatica*, *klinčnice* < *klinček* in *kobulnice* iz jedra **rodovnega imena** *progasti kobul*.

Če primerjamo slovenska **imena družin** iz MFS z MFS-69, je teh odstopanj še veliko več.

1. Pogostokrat se motivirana oblika družinskega imena ravna po spolu **rodovnega imena** (*leskovke* < *leska* : *orehovci* < *oreh*), čeprav to načelo ni izpeljano dosledno (*jegličevke* < *jeglič* : *dresnovci* < *dresen*).
2. V MFS-69 je več izpeljank s priponskim obrazilom **-ice/-nice** (*trdoleskovke* : *trdolesnice*, *kločkovke* : *kločnice*, *sporiševke* : *sporišnice*, *trpotčevke* : *trpotnice*).⁸
3. Pogostejša – kot v MFS – je tudi raba množinske oblike **rodovnega imena** namesto izpeljave (*rogovke* : *rogozi* – rodovno *rogov*, *vodopivovke* : *vodopivke* – rodovno *vodopivka*, *smrečičevke* : *smrečice* – rodovno *smrečica*).
4. V nekaterih primerih je bilo v MFS **družinsko ime** spremenjeno (*nebinovke* : *košarice* – rodovno *nebina*, *žabjelasovke* : *vodozvezdnice* – rodovno *žabji las*).
5. Razlog za razlike v poimenovanju posameznih sistematskih enot je tudi v drugačnem uvrščanju le-teh v sistematiko. Tako so v MFS-69 v družini *zosterovke* navedena tudi **rodovna imena** *dristavec*, *rupija* in *pozidonija*, ki so v MFS uvrščene v samostojne družine. Zato so v MFS dodane družine *dristavčevke*, *rupijevke* in *pozidonijevke*.

V mednarodni različici rastlinske sistematike je **rodovno ime** enobesedno, in sicer so to samostalniki najpogosteje s priponskimi obrazili:

- a *Erica, Olea, Mentha, Malva*;
- ia *Hladnikia, Forsythia*;
- um *Verbascum, Leontopodium, Helianthemum, Ligustrum*;
- on *Rhododendron, Erigeron*;
- o *Plantago, Senecio*;
- er *Acer, Papaver, Cotoneaster*;
- es *Ribes, Tagetes, Odontites*;
- is *Arabis, Oxalis, Adonis, Clematis*;
- us *Ficus, Dianthus, Thymus, Myrtus*;
- ix *Salix, Tamarix* in drugimi.

Posamezne družine v Sloveniji rastočih rastlin se členijo v različno število rodov (od 1 npr. pri *presličevkah*, do 76, kolikor jih je vključeno v družino *trav*), zato najdemo v MFS 816 rodovnih imen.⁹ Ta so sicer večinoma enobesedna (713 ali 87,4 %), pa tudi dvobesedna (103 ali 12,6 %). Med temi **rodovnimi imeni** prevladujejo samostalniki ženskega spola (446 ali 54,7 %), precej jih je moškega spola (346 ali 42,4 %), zelo redka pa so srednjega spola (le 24 ali 2,9 %). Vsa imena so v ednini z izjemo rodovnih imen *ročice*, *mačje tačke*, *venerini lasci*, ki so v množinski obliki.

Besedotvorno¹⁰ spadajo med **nemotivirana** rodovna imena npr.: *bor, brin, dren, fižol, glog, grah, hmelj, hrast, hren, klek, lan, luk, mak, slak, slez, šaš, trst, ajda, leča, lipa, meta, pesa, repa, resa, proso* in druga. Med **motiviranimi** rastlinskimi imeni je najmanj **sestavljjenk**, in sicer:

nad- *nadbradec, nadlišček;*
ne- *nedotika;*
o- *ohmelje;*
pa- *pacipresa, pagrint, pajetičnik, panešplja;*
po- *posončica;*
pod- *podlesek, podrašček, podvodnica;*
pre- *preobjeda, prevezanka;*
raz- *razhudnik.*

Zloženke lahko razdelimo v tri skupine:

- a) s **samostalniškim prvim delom** (*brinjekaz, hruškolistka, kamnokras, kamnokreč, krvomočnica, mrežolistnica, neboglasnica, rogolist, srakoperec, vodopivka*);
 b) s **pridevniškim prvim delom** (*črnoglavka, hudoletnica, mladomesečinka, obloglavka, ozkorepka, samoperka, samovratec, suhocvet, suholetnica, trdoleska, zlatorepka*);
 c) s **števnikiškim prvim delom** (*dvoglavka, dvoredec, dvorednik, enocvetka, petoprstnik, trirobka, triroglja, trizobka, stoklasa; tavžentroža; vsezdravka*).

Pri enobesednih rodovnih imenih moškega spola prevladujejo **izpeljanke** z naslednjimi priponskimi obrazili:¹¹

-ec *blatec, golšec, goltec, rmanec, sivec, bodoglavec, dvoredec, dristavec, grintavec; griževec, kokoševец, sviščevец; grahovec, netreskovec, slakovec, smokvovec; bedrenec, ovsenec; glavinec, repinec;*
-ek *biček, ježek, sirek; jesenček, klinček, rogovilček; čepnjek, penušnjek;*
-ak *bodak, lisičjak, mišjak; gadnjak, jagodnjak, repnjak;*
-ik *repik; jetrnik, petoprstnik, reličnik, kukovičnik; muhovnik, poprovnik.*

Redkejše so izpeljanke s priponskimi obrazili:

-ič *bodič, ognjič, vratič;*
-ač *kromač, mrkač;*
-in *ovčín, svetlín, volčín;*
-uh *lapuh, repuh;*
-ar *členkar, krinkar;*
-ež *gladež, kolmež* in še nekatere druge redkejše izpeljanke.

Med besedotvorno motiviranimi slovenskimi rastlinskimi imeni ženskega spola prevladujejo **izpeljanke** s priponskimi obrazili:

- ica** *grašica, jarica, kislica, orlica, zlatica, zvezdica; barvilnica, jagodičnica, posončnica; borovnica, glistovnica, muhovnica; bodalica, migalica; rižolica;*
- ka** *jelenka, leska, smiljka, sivka; bodika, črnika, lanika, metlika, ovsi-ka; česnovka, hrastovka, latovka; gledičevka, smiljevka, riževka; kernerjevka, linejevka; potočarka, žabarka;*
- ija** *forzitiija, hladnikiija, ludvigija, magnoliija;*
- ina** *kalina, jastrebina, mačina, metlina, nebina; rujevina, jurjevina.*

Redkejšje so še izpeljanke z obrazili:

- ača** *bolhača, krpača; rebrenjača;*
- uša** *draguša, grebenuša, slanuša;*
- ulja** *grezulja, prosulja, šopulja* in še nekatere.

Motiviranih (izpeljanih) rodovnih rastlinskih imen srednjega spola je le 10, in sicer:

- je** *bičje, ciprje, lisičje, ločje, metličje, ohmelje, trebelje;*
- evje** *bičevje, kosteničevje in kresničevje.*

Najredkejšje med rastlinskimi imeni so **izpredložne izpeljanke**, in sicer:

- na-** *naglavka, naprstec;*
- za-** *zavratnica.*

V RFS je zajeto 3.216 slovenskih rastlinskih vrstnih imen, zato bom mogla opozoriti le na nekatere značilnosti. V mednarodni različici sistematike je po binarnem sistemu, ki ga je vpeljal švedski botanik Linné, **vrstno ime** dosledno dvobesedno: jedrni samostalnik je rodovno ime, ki mu je dodan zapostavljeni pridevniški prilastek (*Cornus mas, Punica granatum, Rosa gallica*). Dvobesedna vrstna imena prevladujejo tudi v slovenščini in se tvorbeno ujemajo z mednarodnimi, vendar s to razliko, da imajo levi ujemalni pridevniški prilastek (*rumeni dren, granatno jabolko, francoski šipek*).

V primerih, ko je dvobesedno že rodovno ime (*progasti kobil, črni gaber, šmarna hrušica - vinska trta, alpska azaleja, alpski zvonček*) se pojavita dve možnosti: a) če je določen rod zastopan v Sloveniji le z eno vrsto, se neredko rodovno ime ponovi tudi kot vrstno ime (*progasti kobil, črni gaber, šmarna hrušica*); b) pogosteje pa dobi dvobesedno rodovno ime, ne glede na število zastopanih vrst v Sloveniji, še ustrezen prilastek, ki določa vrsto - tako dobimo tribesedna vrstna imena (b¹ le ena vrsta: *divja vinska trta, polegla alpska azaleja*; b² več vrst: *najmanjši alpski zvonček, navadni alpski zvonček, pritlikavi alpski zvonček*). Vrstno ime pa je lahko tudi enobesedno, s čimer se izgubi sistemska navezava na rod (*maklen* spada v rod *javor*; *beka, iva, rakita* so iz rodu *vrba*; *šentjanževka* rod *krčnica*). Podobno nimajo povezave z rodом tudi

tista dvobesedna vrstna imena, katerih jedrni del ni rodovno ime (*srčna moč*, *triglavska roža* spadata v rod *petoprstnik*; *strupeni bršljan* iz rodu *octovec*; *nepravi lovor* iz rodu *brogovita*).

Formalno ujemanje in razlike med obema različicama sistematike predstavljam še z naslednjimi zgledi:

Cornaceae – *drenovke*

Cornus – *dren*

Cornus mas – *rumeni dren*

Rosaceae – *rožnice*

Rosa – *šipek*

Rosa gallica – *francoski šipek*

Punicaceae – *granatovke*

Punica – *granatno jabolko*

Punica granatum – *granatno jabolko*

Rhamnaceae – *krhlikovke*

Rhamnus – *kozja češnja*

*Rhamnus pumila*¹² – *nizka kozja češnja*

2. Razmerje med slovenskimi in mednarodnimi strokovnimi rastlinskimi imeni

Iz primerjave obeh različic je razvidno, da je slovensko rastlinsko ime za posamezno sistematsko enoto v odnosu do mednarodnega:

a) prevzeto,

b) kalkirano,

c) domače oz. brez pomensko-izrazne naslonitve na mednarodno.

a) Podomačitev pri prevzetih rastlinskih imenih ni bila potrebna npr. pri *iva* = *Iva*, *tolpis* = *Tolpis*¹³, sicer pa so ta imena pisno podomačena v obrazilnem delu (*tamariša* = *Tamarix*, *trinja* = *Trinia*, *platana* = *Platanus*, *jasmin* = *Jasminum*) ali tudi v podstavi (*albicija* = *Albizzia*, *amorfa* = *Amorpha*, *gledičija* /tudi *gledičevka*/ = *Gleditsia*, *krupina* = *Crupina*, *ludvigija* = *Ludwigia* ipd.). Pri izimenskih vrstnih prilastkih naletimo v različnih virih na pisne dvojnice, saj je možen zapis tudi z veliko začetnico, čeprav se je v zadnjem času uveljavila tudi v teh primerih pisava z malo začetnico (*blagajev volčin*¹⁴ : *Blagajev volčin*¹⁵ ali *zoisova zvončica*¹⁶ : *Zoisova zvončica*¹⁷ ipd.).

b) Pri precejšnjem delu rastlinskih imen je poleg pomenske vidna tudi tvorbenost vzporednost med obema nomenklaturama, pri čemer gre za

kalkiranje. Prekrivanje je lahko popolno ali pa le delno. V to skupino spadajo npr. rodovna imena: *črnika* = *Nigella* < lat. *nigellus* "črnkast"; *sončnica* = *Helianthus* < iz gr. *hélíos* "sonce" in *ánthos* "cvet"; *solinka* = *Salsola* < lat. *salsus* "slan"; *orlica* = *Aquilegia*, za katero sta možni dve razlagi: 1. < lat. *aquila* "orel" ter 2. < lat. *aqua* "voda" in *legere* "zbirati"; *pljučnik* = *Pulmonaria* < lat. *pulmo* "pljuča"; *kozja brada* = *Tragopogon* < gr. *trágos* "kozel" in *pógōn* "brada" ipd. Obe različici sistematike pa se ujemata tudi v precejšnjem številu vrstnih prilastkov, npr. v rodu *vijolica* = *Viola*, ki je v MFS predstavljen z 21 vrstami, se vrstni prilastki ujemajo pri 11 vrstah, npr. *pasja vijolica* = *Viola canina*, *skalna vijolica* = *Viola rupestris*, *Rivnova vijolica* = *Viola riviniana*, *gozdna vijolica* = *Viola sylvestris*, *srhkodlaka vijolica* = *Viola hirta* itd.

- c) Ker pa ima botanika na Slovenskem bogato in dolgoletno tradicijo (v kateri so razvidni tudi sledovi različnih medjezikovnih stikov), je razumljivo, da se različici sistematike pri marsikaterem imenu tudi razlikujeta. Različno ubeseditev vidimo npr. v rodovnih imenih: *kalina*, ki jo nekateri avtorji izpeljujejo iz *kal* "blato" in je latinsko ime zanj *Ligustrum* < lat. *ligare* "vezati"; *kozja češnja* – *Rhamnus* < gr. *rhámnos* "trn, trnat grm"; *gozdni koren* – *Angelika* < gr. *ággelos* "angel"; *planika* – *Leontopodium* < gr. *léōn* "lev" in *pódion* "nožica"; *krvomočnica* – *Geranium* < gr. *géranos* "žerjav" ipd. Isto velja tudi za vrstne prilastke. Največ odstopanj je v imenih vrst, označenih s prilastkom *navaden*, ki je med slovenskimi vrstnimi imeni najpogostejši. Npr.: *navadno ohmelje* ima vzporednico v lat. imenu *Loranthus europaeus*, torej je prilastek "evropski"; *navadna konoplja* je latinsko *Cannabis sativa*, kjer pomeni prilastek "posajen; gojen"; *navadna breza* – *Betula pendula* "viseč"; *navadni cirmet* – *Tordylium officinale* "zdravilen"; *navadni sovec* – *Oenathe fistulosa* "cevast"; *navadna kozja detelja* – *Lembotropis nigricans* "črnkast; črn, temen"; *navadni gladež* – *Onomis spinosa* "trnat, boječ" ipd.

3. Zaključek

Primerjava mednarodne in slovenske ubeseditvene različice sistematike, nanašajoče se zlasti na imena rastlin, rastočih v Sloveniji, nam kaže na razmerje med strogo, znanstveno dosledno zgradbo ter zgradbo v živem jeziku, ki se, ne glede na to, da je zrcalo mednarodne sistematike, v marsičem izmika znanstveni urejenosti ter s tem izpričuje svojo lastno besedotvorno in pomensko ustvarjalnost ter izrazno drugačnost.

OPOMBE

- ¹ Čeprav je obvezni del latinskega imena tudi priimek (ali njegova okrajšava) strokovnjaka, ki je odkril oz. prvi opisal posamezno rastlino (npr.: *Sempervivum juvenii* Strgar, *Calla palustris* L. /oboje RFS, str. 10/), ta del imena ni bil upoštevan, ker je za obravnavo nebitven.
- ² Prim.: SSKJ I, str. XVII; MFS, str. 4; RFS, str. 10; Enciklopedija okrasnih rastlin, str. XII; Travniške rastline na Slovenskem, str. 10; Leksikon rastlinskih bogastev, str. 7.
- ³ Prim.: Živalstvo Evrope, str. VIII, Rastline in živali okrog nas, str. 392 oz. 396; *Gymnospermae*, *znanstveno ime za golosemenke*; *Nematoda znanstveno ime za gliste* – oboje Leksikoni Cankarjeve založbe, Biologija, str. 69 oz. 130.
- ⁴ Prim.: Slovenski pravopis 1, str. 22 § 108: latinska ali polatinjena imena.
- ⁵ Prim.: *dišeči kromać* (*Myrrhis odorata*), Moj mali svet, letnik 27, št. 7 (julij) 1995, str. 35; *kozja brada* (*Tragopogon porrifolius*), Popek, letnik I., št. 2 (april) 1995, str. 26; *navadna pogačica* (*Trollius europaeus*), Vrtnar, letnik IV., št. 2 (april) 1995, str. 31 ipd.
- ⁶ Prim.: Krátky slovník slovenského jazyka, str. 27; Rječnik hrvatskog jezika, str. 881; Webster's New International Dictionary of the English Language, str. IX idr.
- ⁷ Prim.: Wahrig, Deutsches Wörterbuch, str./kolona 25-26 § 5.5.1 idr.
- ⁸ Pri navajanju zgledov pri točkah 2., 3. in 4. je na prvem mestu navedeno ime iz MFS, za : pa sledi ime iz MFS-69.
- ⁹ Kjer so v MFS navedene soznačnice (teh je zelo malo), sem upoštevala le prvo obliko, npr. *jerebika*, ne pa tudi *mokovec*.
- ¹⁰ Ker podrobna besedotvorna analiza vseh 816 (oz. 713 enobesednih) rodovnih imen presega namen prispevka, sem se pri prikazu omejila na predstavitev le najbolj tipičnih značilnosti.
- ¹¹ Izpostavljenim končnim priponskim obrazilom sem v zgledih dodala tudi primere drugostopenjskih izpeljank.
- ¹² V RFS *Rhamnus pumilus*.
- ¹³ Mednarodna rastlinska imena so dosledno pisana z veliko, slovenska pa, razen nekaj izjem, z malo začetnico.
- ¹⁴ Tako v RFS; v Enciklopediji okrasnih rastlin je navedena oblika *blagayev volčín*.
- ¹⁵ Tako v SSKJ I; v Rastlinskem svetu Evrope je navedena oblika *Blagayev volčín*, str. 351. Iz zapisa *Blagayev volčín* v MFS ni razvidno, ali gre za veliko začetnico, ker so v njej vsa slovenska imena pisana samo z veliko začetnico.

¹⁶ Tako v RFS, v Enciklopediji okrasnih rastlin, v SP, Pravila, str. 22 § 108.

¹⁷ Tako v Rastlinskem svetu Evrope; v SSKJ sta obe pisni dvojici izkazani kot enakovredni, čeprav je na prvem mestu navedena oblika z veliko začetnico.

VIRI

- Andrej Martinčič, Franc Sušnik, *Mala flora Slovenije, Praprotnice in semenke*. – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1984.
- Andrej Martinčič, Franc Sušnik, *Mala flora Slovenije*. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1969.
- Darinka Trpin, Branko Vreš, *Register flore Slovenije, Praprotnice in cvetnice*. – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana 1995.
- Roy Hay, Patrick M. Syngé, *Enciklopedija okrasnih rastlin*. – Prevedel in priredil Vinko Strgar, Državna založba Slovenije 1974.
- Andrej Seliškar, Tone Wraber, *Travniške rastline na Slovenskem*. – Prešernova družba, Ljubljana 1986.
- Tomaž Petauer, *Leksikon rastlinskih bogastev*. – Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1993.
- Dragutin Simonović, *Botanički rečnik imena biljaka*. – Izdavačka ustanova Srpske akademije nauka, Beograd 1959.
- Gustav Hegi, *Illustrierte Flora von Mitteleuropa*. – München – Berlin – Hamburg (več izdaj).
- Martin Červenka idr., *Rastlinski svet Evrope*. – Mladinska knjiga, Ljubljana 1988.
- Wilhelm in Dorothee Eisenreich, *Rastline in živali okrog nas*. – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1993.
- Harry Garms, Leo Borm, *Živalstvo Evrope*. – Mladinska knjiga, Ljubljana 1981.
- Silvo Kopriva, *Latinska slovnica*. – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1976.
- Fran Bradač, *Latinsko-slovenski slovar*. – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1955.
- Ivan Šugar, *Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski botanički leksikon*. – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb 1990.
- Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*. – Zagreb 1900 (Reprint 1987).
- Anton Dokler, *Grško-slovenski slovar*. – Knezoškofijski zavod sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, Ljubljana 1915.

- France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*. – Prva knjiga (A–J) 1976, Druga knjiga (K–O) 1982, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Mladinska knjiga v Ljubljani.
- Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. – Knjiga prva (A–J) 1971, Knjiga druga (K–poni) 1972, Knjiga treća (poni–Ž) 1973, Knjiga četvrta (kazala) 1974, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Slovenski pravopis I, Pravila*. – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba, Ljubljana 1990.
- Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1992.
- Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*. – Založba Obzorja, Maribor 1984.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. – (A–H 1970, I–Na 1975, Ne–Pren 1980, Preo–Š 1985, T–Ž in Dodatki 1991), Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.
- Grand Larousse de la langue française en six volumes*. – Librairie Larousse, Paris 1971–1978.
- Dictionnaire de la langue française*. – Lexis, Larousse, Paris 1991.
- Chambers Science and Technology Dictionary*. – Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Krátký slovník slovenského jazyka*. – Veda, Bratislava 1987.
- Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*. – Novi Liber, Zagreb 1991.
- Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*. – Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh 1968.
- Webster's New International Dictionary of the English Language*. – Merriam Company, Springfield, Mass., U.S.A. 1953.

Résumé

CORRÉLATION ENTRE LA VARIANTE INTERNATIONALE ET SLOVÈNE
DE LA SYSTÉMATIQUE DES PLANTES

La comparaison des variantes de dénomination de la systématique botanique internationale et slovène montre la corrélation entre l'architecture scientifique, conséquente et logique, et l'architecture dans la langue vivante qui, tout en étant le reflet de la systématique internationale, diffère souvent de celle-ci, et prouve, par là même, sa propre originalité, sa force créatrice de formation des mots, de leur signification et leur particularité expressive. Ceci se manifeste *au niveau formel*:

a) lorsqu'il s'agit des noms de familles (il y en a 114) qui, dans la variante internationale, ne se forment qu'à l'aide du suffixe *-aceae*

(Urtica > Urticaceae), tandis que dans la variante slovène ils se forment par le suffixe *-ovke/-evke* (kopriva > koprivovke), ou, rarement par *-ice/-nice* (zlatica > zlatičnice); et encore, mais dans peu de cas, il s'agit simplement des mots au pluriel (kačji jezik > kačji jeziki).

b) Les noms de genres (il y en a 916) dans la systématique internationale se forment par des suffixes (*-a, -ia, -um ...*). En langue slovène ces noms sont soit des dérivés (713), soit des composés (103). Au niveau de la formation, ils peuvent être non motivés (bor, brin, ...). En ce qui concerne les noms motivés, il s'agit des composés avec des préfixes (*nad-, ne-, o- ...*), puis de trois autres types de composés (brinje-kaz; črnoglavka; dvoglavka) et des dérivés avec des suffixes *-ec, -ek, -ak, ...* (masculin), *-ica, -ka, -ija, ...* (féminin) et *-je/-evje* (neutre).

c) Les plus grandes différences concernent les noms internationaux des espèces (il y en a 3216) – ceux-ci sont toujours des composés – et les noms slovènes qui peuvent être des composés (de deux ou trois mots) ou encore des dérivés (se référer aux exemples à la page 180, 181).

En ce qui concerne le niveau sémantique les noms slovènes des plantes peuvent être:

a) des emprunts (iva = Iva, tamariša = Tamarix, ludvigija = Ludwigia);

b) des calques (črnika = Nigella < lat. nigellus "noirâtre"; kozja brada = Tragopogon < gr. trágos "boue" et pógōn "barbe")

c) des noms propres à la langue slovène, c'est à dire sans traduction soit du sens soit de la désignation des mots internationaux (kozja češnja = Rhamnus < gr. rhámnos "épine"; planika = Leontopodium < gr. léōn "lion" et pódion "patte").

NAGLASNA PODOBA GLAGOLSKEGA PREGIBANJA V ZBORNI SLOVENŠČINI

Prikaz naglasnega pregibanja slovenskega glagola sloni na razmerju med navadnim in namernim nedoločnikom ter sedanjikom tako, da se na prvi dve nedoločniški obliki somerno navezujeta še po dve obliki veleznika in opisnega deležnika.

The presentation of stress inflection of the Slovene verb is based on the relation between the infinitive, supine and present tense so that further two forms of the imperative and two of the descriptive participle symmetrically reflect the stress of the first two basic forms.

Naglasno pregibanje je sestavni del pregibanja slovenskega glagola, ki ga je za začetek koristno soočiti z ustreznim angleškim pregibanjem.¹ Soočljivost v tvorjenju osnovnih glagolskih oblik enega in drugega jezika je namreč že v tem, da besednemu obrazilu -t- navadnega nedoločnika (Nav) tipa dá-t-i in namernega nedoločnika (Nam) tipa dá-t zborne slovenščine (S) celo glasovno nekako ustreza opustljiva besedica to pred enotero obrušeni angleškimi nedoločnikom (A) tipa give,² medtem ko izjemoma goli slovenski sedanjiški osnovi tipa dá nezvalne tretje osebe (Nez) spet ustreza izjemoma negola angleška sedanjiška osnova tipa give- s končnico -s takole:³

Nav Nam Nez

(S) dá-t-i > dá-t > dá

(A) to give = to give > give-s

Postopno jemanje nedoločniške končnice -i in nedoločniškega obrazi-la -t sedanjiški osnovi tipa dá- vrh tega kaže,⁴ kako so navadni in namerni nedoločnik ter nezvalni sedanjik slovenskega glagola sploh njegove osnovne tri slovarske oblike nasproti osnovnim trem slovarskim oblikam obrušene nedoločnika tipa give, prostega preteklika (Prp) tipa gave in trpnega deležnika (Trd) tipa given angleškega glagola:⁵

Nav Nam Nez Prp Trd

(S) dá-t-i > dá-t > dá (— dá-n)

(A) give (= give > give-s) > gave > give-n

Angleški nezvalni končnici -s pa sicer stojijo nasproti še po štiri slovenske zvalne končnice, ena samozvalna (Saz) in tri sozvalne (Soz) za tikanje (Tik), vikanje (Vik) in onikanje (Onik), v naslednjih štirih spregatvah:⁶

Nez	Saz	Tik	Vik	Onik
1. dá	> dá-m	dá-š	dás-te	dá-jo tudi dadó
2. ždí	> ždí-m	ždí-š	ždí-te	ždí-jo tudi ždé
mési	> mési-m	mési-š	mési-te	mési-jo
3. žgè	> žgè-m	žgè-š	žgè-te	žgè-jo tudi žgó
tóne	> tóne-m	tóne-š	tóne-te	tóne-jo
4. migljá	> migljá-m	migljá-š	migljá-te	migljá-jo

Glagolski zgledi se vrstijo po naglasno opazno samosvojih izglasjih nezvalnih sedanjikov na - \emptyset za 1., na -i za 2., na -e za 3. in na -a za 4. spregatev tako, da se paroksitonične onikalne oblike 2. spregatve tipa ždí-jo lahko šireč krajšajo v oksitonične dvojnice tipa ždé, paroksitonične onikalne oblike 3. spregatve tipa žgè-jo pa se lahko ožeč krajšajo v oksitonične dvojnice tipa žgó,⁷ pri čemer so oksitonične dvojnice tudi osnove deležjem tipa ždèč oziroma žgóč. In ker je izglasje nezvalnega sedanjika na - \emptyset razvidno predvsem iz razvoja v pripono -s- pred vikalno končnico -te, je vikalnost za 1. spregatev nujen dodatek osnovnim trem slovarskim oblikam takole:

Nav	Nam	Nez	Vik
1. dáti	dát	dá	dáste
2. ždėti	ždét	ždí	
mesíti	mésit	mési	
3. žgáti	žgát	žgè	
toníti	tónit	tóne	
4. migljáti	migljàt	migljá	

Nezvalno-vikalno ter samo nezvalno razvrščene osnovne slovarske oblike pa so podlaga za širšo predstavitev naglasne raznoterosti osnovnega pregibanja po vseh štirih spregatvah:

	Nav	Nam	Nez	Vik
1.	dáti	dát	dá	dáste
	-dáti	-dát	-dá	-dáste
	jésti	jést	jé	jéste
	védeti	védet	vé	véste
2.	ždėti	ždét	ždí	
	spáti	spát	spí	
	-spáti	-spát	-spí	
	státi	stát	stojí	
	-státi	-stát	-stojí	
	topíti	topít	topí	
	-topíti	-topít	-topí	
	vrtéti	vrtét	vrtí	
	ležáti	ležat	leží	
	držáti	držat	drží	
	nosíti	nôsit	nósi	
	mesíti	mésit	mési	
	póčiti	póčit	póči	
	vídeti	vídet	vídi	
	slíšati	slíšat	slíši	
3.	sméti	smét	smé	
	spéti	spét	spè	
	žgáti	žgát	žgè	
	-žgáti	-žgát	-žgè	
	cvestì	cvèst	cvetè	
	pásti	pást	páse	
	-pásti	-pást	-páse	
	méstì	mést	méte	
	mèsti	mèst	mète	
	zèbsti	zèbst	zébe	
	sòpsti	sòpst	sòpe	

Nav	Nam	Nez	Vik
séči	séč	séže	
réči	rèč	rèče	
déti	dét	déne	
miníti	minít	míne	
toníti	tónit	tóne	
ganíti	gánit	gáne	
mígniti	mígnit	mígne	
uméti	umét	úme	
oráti	orát	ôrje	
-oráti	-oràt	-ôrje	
iskáti	iskàt	íšče	
kresáti	krêsat	kréše	
plesáti	plésat	pléše	
rézati	rézat	réže	
píti	pít	píje	
kováti	kovát	kúje	
-kováti	-kovàt	-kúje	
kupováti	kupovàt	kupúje	
4. iméti	imét	imá	
mígljāti	mígljät	mígljá	
mešáti	méšat	méša	
pókati	pókat	póka	

Širša predstavitev osnovnega pregibanja tako razkrije najprej nedoločniško težnjo po vzdrževanju paroksitoničnosti zlasti pri dvozložnih osnovah raznih spregatev⁸ tipa mesíti > mésit, ganíti > gánit, držáti > držat, plesáti > plésat in mešáti > méšat oziroma tipa nosíti > nôsit, toníti > tónit, ležáti > lēžat in kresáti > krêsat. Ob motnenju tipa cvesti > cvést, sòpsti > sòpst, réči > rèč oziroma tipa iskáti > iskàt, kupováti > kupovàt, mígljāti > mígljät je nadaljnji odsev te težnje tudi vpliv predpone (-) na naglasno vejitev namernih nedoločnikov tipa dát: -dàt, spát: -spàt, žgát: -žgàt, pást: -pàst, orát: -oràt in kovát: -kovàt nasproti nevejitvi namernih nedoločnikov tipa stát: -stát, pa tudi tipa topít: -topít, ki se mu vejitev vzpostavi šele pri navezovanju na osnovne tri do štiri slovarske oblike. Na te tri do štiri oblike se namreč navezujejo nadaljnje štiri razvojne oblike tikalnega (Tiv) in vikalnega (Viv) velelnika ter moške (0m) in ženske (0ž) oblike opisnega deležnika takole:

	Nav	Nam	Nez	Tiv	Viv	Om	Ož
1.	dáti	dát	dá	> dàj	dájte	dál	dála
	-dáti	-dát	-dá	> -dàj	-dájte	-dál	-dála
	jésti	jést	jé	> jėj	jėjte	jédel	jédla
	védeti	védet	vé	> védi	védite	védel	védela
2.	ždėti	ždét	ždí	> ždi	ždíte	ždél	ždéla
	spáti	spát	spí	> spì	spíte	spál	spála
	-spáti	-spàt	-spí	> -spì	-spíte	-spál	-spála
	státi	stát	stojí	> stój	stójte	stál	stála
	-státi	-stát	-stojí	> -stój	-stójte	-stál	-stála
	topíti	topít	topí	> tōpi	topíte	topíl	topíla
	-topíti	-topít	-topí	> -tōpi	-topíte	-tópil	-topíla
	vrtėti	vrtét	vrtí	> vr̥ti	vrtíte	vrtél	vrtéla
	ležáti	ležat	leží	> lēži	ležíte	ležal	ležála
	držáti	držat	drží	> dr̥ži	držíte	držal	držála
	nosíti	nôsit	nósi	> nôsi	nosíte	nôsil	nosíla
	mesíti	mésit	mési	> mési	mesíte	mésil	mesíla
	póčiti	póčit	póči	> póči	póčite	póčil	póčila
	vídeti	vídet	vídi	> vídi	vídite	vídel	vídela
	slíšati	slíšat	slíši	> slíši	slíšite	slíšal	slíšala
3.	sméti	smét	smé	> —	—	smél	sméla
	spéti	spét	spè	> spì	spíte	spél	spéla
	žgáti	žgát	žgè	> žgì	žgíte	žgál	žgála
	-žgáti	-žgàt	-žgè	> -žgì	-žgíte	-žgál	-žgála
	cvestì	cvèst	cvetè	> cvetì	cvetíte	cvetèl	cvetlà
	pásti	pást	páse	> pási	pásite	pásel	pásla
	-pásti	-pàst	-páse	> -pási	-pásite	-pásel	-pásla
	mésti	mést	méte	> méti	métite	métel	métla
	mēsti	mèst	mēte	> mēti	metíte	métel	mētla
	zēbsti	zēbst	zēbe	> zēbi	zēbite	zēbel	zēbla
	sōpsti	sōpst	sōpe	> sōpi	sopíte	sópel	sōpla
	séči	séč	séze	> sézi	sézite	ségel	ségla
	rēči	rēč	rēče	> rēci	recíte	rékel	rékla

Nav	Nam	Nez	Tiv	Viv	Om	Ož
déti	dét	déne	> déni	deníte	dél	déla
miníti	minít	míne	> míni	miníte	miníl	miníla
toníti	tónit	tóne	> tóni	toníte	tónil	toníla
ganíti	gánit	gáne	> gáni	ganíte	gánil	ganíla
mígniti	mígnit	mígne	> mígni	mígnite	mígnil	mígnila
uméti	umét	úme	> úmi	umíte	umél	uméla
oráti	orát	ôrje	> ôrji	orjíte	orál	orála
-oráti	-orát	-ôrje	> -ôrji	-orjíte	-orál	-orála
iskáti	iskát	íšče	> íšči	iščíte	iskál	iskála
kresáti	krésat	kréše	> krěši	krešíte	krěsal	kresála
plésáti	plésat	plěše	> plěši	plešíte	plěsal	plésála
rézati	rézat	réže	> réži	réžite	rézal	rézala
píti	pít	píje	> píj	píjte	píl	píla
kováti	kovát	kúje	> kúj	kújte	kovál	kovála
-kováti	-kovát	-kúje	> -kúj	-kújte	-kovál	-kovála
kupováti	kupovát	kupúje	> kupúj	kupújte	kupovál	kupovála
4. iméti	imét	imá	> iméj	iméjte	imél	iméla
migljáti	miglját	migljá	> migljáj	migljájte	migljal	migljala
mešáti	měšat	měša	> měšaj	mešájte	měšal	mešála
pókati	pókat	póka	> pókaj	pókajte	pókal	pókala

Z navezovanjem razvojnih oblik na osnovne se vzpostavi tudi dvojno naglasno zrcaljenje med njimi. Če se namreč v oblikah velelnika rad zrcali nedoločniški naglas ob osrednjem sedanjiku (prim. plésat - plěše - plěši in krěsat - krěše - krěši), se v oblikah opisnega deležnika vsaj tako rad zrcali nedoločniški naglas ob osrednjem (sedanjiku in) velelniku (prim. mésit - mési - mésil in nôsit - nôsi - nôsil). In tu se naposled vzpostavi še napovedana vejitev moških oblik opisnega deležnika⁹ tipa topíl: -tópil. Zrcalne oblike opisnega deležnika pri tem zvečine nadomeščajo oblike prostega preteklika in trpnega deležnika angleškega glagola. Nasproti tem in takim oblikam pa se slovenski trpni deležnik, kakor in kolikor se pač rabi, zato vede izrazito pridevniško. Na to kaže že razhajanje med končnico opisnega deležnika -ó in končnico trpnega pa tudi tvornega deležnika -ih v preprostem iskalnem vprašanju:¹⁰

Kólíko jih je biló dánih?

Kólíko jih je biló dajóčih?

Protistava trpnosti in tvornosti se tokrat krije tudi z vidom dveh parnih glagolov, dovršnega glagola (Dov) tipa dáti in nedovršnega glagola (Ned) tipa dajáti, ki bolj ali manj ustrezata angleški protistavi proste oblike nedoločnika tipa to give in opisne oblike nedoločnika tipa to be giving takole:¹¹

Dov **Ned**

(S) dá-t-i > da-já-t-i

(A) to give > to be giv-ing

Za dva slovenska glagola namreč govori že različna sprega dovršnega in nedovršnega glagola, ki jo ne glede na siceršnjo parnost določajo osnovne tri do štiri slovarske oblike tipa dáti (dát dá) dáste z morebitnimi podoločitvami nadaljnjih štirih razvojnih oblik tipa dajáti (daját) dajè, dajáj dajájte. V oklepaju je pri tem zajeta napovedljivost in s tem opustljivost katere od osnovnih treh do štirih slovarskih oblik nasproti nenapovedljivim podoločitvam za zaglavnim ločilom.¹²

OPOMBE

- ¹ V. Nartnik: Naglasna podoba osnovnih glagolnikov v knjižni slovenščini, Slava VII/1, Ljubljana 1994, 41.
- ² W. W. Derbyshire: A Basic Reference Grammar of Slovene, Columbus 1993, 65 in 66.
- ³ J. Smólska - A. Zawadzka: Gramatyka języka angielskiego, Warszawa 1992, 87.
- ⁴ J. Toporišič: Slovenska slovnica, Maribor 1984, 285.
- ⁵ Glej op. 3, 90 in 91.
- ⁶ V. Nartnik: Poskus postopne obravnave slovenske sprege, Jezik in slovestvo XXVI/1, Ljubljana 1980/81, 28.
- ⁷ J. Toporišič: Naglasni in oblikoslovni tipi v akademiskem slovarju slovenskega knjižnega jezika, Jezik in slovestvo XI/5, Ljubljana 1966, 159.
- ⁸ Glej op. 7, 160.
- ⁹ A. Bajec - R. Kolarič - M. Rupel: Slovenska slovnica, Ljubljana 1956, 194.
- ¹⁰ Glej op. 4, 480.
- ¹¹ E. H. Stephanides: A Contrastive Study of the English and the Hungarian Infinitive, v: Studies in English and Hungarian Linguistics, Budapest 1980, 93.

¹² V. Nartnik: Obravnava naglasnih dvojnic v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, v: Rječnik i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb 1993, 273.

Summary

THE TREATMENT OF ACCENTUATION DOUBLETS IN THE DSL

Stress inflection is a component part of the Slovene verb inflection and its presentation starts from the relation between the infinitive, supine and present tense as the basic three dictionary forms. To these three basic forms - arranged on evidence of four present tense conjugations - two in stress symmetrical forms of the imperative and two of the descriptive participle are related. So both the forms of the imperative being placed immediately after the central present tense form (e. g. plesáti - plésat - pléše - pléši - plešíte resp. kresáti - krêsat - krêše - krêši - krešíte) and the forms of the descriptive participle being placed after the present tense and imperative forms (e. g. mesíti - mésit - mési - mési - mesíte - mésil - mesíla resp. nosíti - nôsit - nósi - nôsi - nosíte - nôsil - nosíla) use to reflect symmetrically the stress of the first two basic forms, the infinitive and supine. Contrary to endings of the descriptive participle the active and the passive participle have adjectival endings, whereas the different inflection of perfective and imperfective verbal aspect in turn points to two independent paradigms.

MANA, TA KRUH TIGA LEBNA

Globinska sinhrona in diahrona raziskava besede *mana*

V pomenskem jedru nekaterih pradavnih besed, slovenskih sposojenk iz bibličnih jezikov, je zasnova, iz katere so nekaj tisočletij nastajale številne pomensko ozko povezane besede in besedne zveze. Ti pomeni se prepletajo in se prekrivajo, njihova soodvisnost pa je današnjemu bralcu besedil iz šestnajstega stoletja močno prikrita.

Želimo spoznati te vzročnosti, kako in zakaj se ontološko sorodne besede obnašajo v besednih zvezah in v sobesedilu enako oziroma na podoben način, kam segajo nekatere jezikovne povezave. Še posebno je to zanimivo, ko se zavemo, kako daleč segajo korenine povsem običajega besednega fonda; da je iz davno vsajenega semena vzklil celo naš vsakdanji kruh.

The loanword mana appears in two lexical dublets as Man and Mana by Slovene protestant writers. The paper tries to explain historical development of this word suggesting a new approach to its etymology.

Pri načrtovanju slovarja slovenskih reformacijskih piscev se je treba ustaviti pri pomensko povsem sorodnih, čeprav po glasovni podobi različnih besedah, kot so: **mana**, seme, žito, kruh, život (v obeh pomenih 'telo' in 'leben' ['življenje']), telo, meso, jed (ieid), špiža (špisha), ofer (offer), Krisus, kri in iz kulturnozgodovinskih pričevanj ugotoviti, kaj je neposredno vplivalo na njihovo medsebojno razmerje in razvoj.

Pri t. i. biblicizmih in besedah, ki so z njimi v pomenski povezavi, je treba temeljito vsestransko analizirati izhodiščno hebrejsko ali semitsko besedo oz. nakazati še starejše predsemitsko besedno deblo.

Če hočemo razvojno raziskovati vse pomene besede kruh, moramo vsestransko globinsko presvetliti besedo **mana** v 16. stoletju v obeh zapisih *man* in **mana**. Prav ta internacionalizem, ki so ga sprejeli v svoji jezikovni sistem številni jeziki, skriva v svoji jezikovni strukturi zasnovo sintagmatskih odnosov, kot so: vsakdanji kruh, kruh ubogih in druge nadaljnje besednozvezne in pomenske zanimivosti. V ospredju naše pozornosti so številna, z omenjenimi neposredno vzročno povezana etimološka preverjanja. Kot nenavaden naravosloven pojav so skušali razložiti samo besedo na veliko načinov, vendar nobena teorija ni popolnoma zanesljiva niti dokončna.

Ta razprava ima namen:

- a)** podati obe jezikovni podobi (šestnajsto stoletje izkazuje dve dubletni obliki: *man* in **mana**) in niz definicij te besede v prevodih slovenskih reformacijskih piscev: P. Trubarja, J. Dalmatina, S. Krelja in J. Juričiča; in s pomočjo najrazličnejših kulturnozgodovinskih virov

- posredovati njene lastnosti; sem sodi še prikaz njenih pojavitev, shranjevanja, spreminjanja njene substance s spreminjanjem človekovega odnosa. Starozavezna in kristološka tradicija;
- b) ugotoviti notranje razmerje med besedo **mana** in kruh; (kruh ubogih);
- c) s pritegnitvijo različnih leksikoloških virov (slovarjev, listkovnega gradiva) predstaviti najbolj ustaljeno mnenje etimologov in zgodovinarjev, da **mana** izvira iz vprašalnice **kaj je to?** se poglobiti v upravičenost te uveljavljene razlage ob preverjanju novih etimoloških rešitev tega perečega vprašanja;
- d) omeniti simboliko *mane* 'zjutraj' in druge nenaključne zanimivosti v zvezi s sporočilnostjo bibličnega besedila in črkovne podobe oz. številčne vrednosti izvirne besede; in z novimi t. i. znanstvenimi odkritji o *mani* kot pojavu;
- e) zastaviti vprašanje o sorodnosti biblijske mane s pomensko sorodno enakozvočno besedo oziroma besedno osnovo v prastarih nesemitskih kulturah.
- a) Leksikološke definicije **mane** so si podobne, vendar nikoli povsem enovite. To dokazuje, da gre za povsem nenavadno, težko opredeljivo in večplastno besedo, ki je kot prapojav in prasimbol v lepi umetnosti od nekdanj tešil ustvarjalnega duhá. Kristološko tolmačenje izhaja iz starotestamentskega.

Navedimo, kje se v bibličnih virih **mana** pojavlja.

Starozavezna tradicija:

njen pojav 2 Mz 16, 15; V Mz 8, 3,16; Ps 78, 24,25; Mdr 16, 31;
priprava 2 Mz 16, 32; IV Mz 11, 8;
shranjevanje IV Mz 11, 7;
prenehanje spreminjanja njene substance s
spreminjanjem človekovega odnosa Joz 5, 12;
mesijanska pričakovanja Joz 5, 12.

Novozavezna, kristološka tradicija:

Jn 6, 31,32,35,49,58,59;
I Kor 10, 3,6;
Raz 2, 17.

Slovarji navajajo različne, navadno medsebojno povezane, dopolnjujoče se, zanimive definicije besede **mana**. Navedimo nekatere.

SSKJ (II, 683) omenja medsebojno povezana pomena 1. in 2.:

1. *sladek sok nekaterih rastlin, ki so ga predelale ušice*: čebele nabirajo **mano**; hojeva **mana**; listna **mana**.
2. po Bibliji *snov, ki jo je Bog pošiljal Izraelcem za hrano*.¹

Zanimivo homonimno, tudi pomensko slično povezavo (med rastlinjem, semenom) nudita besedi listkovnega Vodnikovega Slovenskega Besednjaka:

1. **mana** der Honigthau, medéna ròsa (46/1a) in
2. **mana** die Blätterlese, listna palha (19/2b).

J. Jastrov *Dictionary of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature* pravi: מן I portion, food for creatures (porcija, hrana za [zemeljska bitja]); sintagma אוכל המן 'ókel haman 'jesti **mano**' pomeni v prenesenem smislu: 'ne skrbi za jutrišnji dan' (not troubling themselves about tomorrow. 796)²

V istem viru beremo o dubletni obliki מנא (man'a):

מנא a day's support ('dnevna preskrba s hrano'). Tukaj je že zapisan pomen 'dnevni'. Targ. some ed. (targum, v nekaterih izdajah) מנא.³

J. Štajnberg *Milon Hatanak. Mano verjetno izloča tako imenovane manaste tamariske.* (472)

J. Štajnberg nadalje govori o dveh rastlinah: *Nalococus serpentinus in Trabutina mannipara, katerih sladki nektar je hrana puščavskih beduinov. Zaradi pikov ščitastih uši (košenika) se izloča tekočina in kaplja na tla. Izraelcem je bila ta naravna, vendar njim neznana in nenavadna hrana znamenje posebnega božjega vodenja pri izhodu iz Egipta. Jahve sam pomaga svojemu ljudstvu.* (472)⁴

Battisti-Alessio pa pravi, da je prvotni pomen hebr. maná domnevno *Lecanora esculenta.* (III, 2351)⁵

A. E. Guinness *Mysteries of Bible: The Israelites called the bread manna.* (Izraelci so imenovali kruh **mana**.) Opis pa je takšen: *bil je kot koriandrovo seme, belo z okusom oblata, mlinca, vaflja, hostije. Grški menihi, živeči v prvih stoletjih našega štetja, so verjeli, da je bila mana izloček insektov, živečih v lubju tamariskinega drevesa, to je puščavskega grma. Insekti izločajo sladko tekočino, ki se zgosti v lep-ljiv strdek.*⁶

Pa še nekaj o tamariski. *Tamariska je zimzeleni grm ali drevo z zelo majhnimi listi in drobnimi cveti.* (SSKJ V, 28)⁷

b) Ugotavljanje notranjega razmerja med besedo **mana** in *kruh* je večstopenjsko; ne more biti samo enoplastno, na ravni človekove čutne zaznave. Da bi najrazličnejše zorne kote boljše predstavili, se bomo k temu problemu vedno znova vračali. Z našimi čutili dojemljive lastnosti opozarjajo na najnižjo raven spoznavanja: *kruh*, pečeno živilo iz moke (SSKJ II, 451)⁸; za dojemanje njene prave narave pa je pomembnejša njena notranja prabit. V jezikoslovju govorimo o njeni simboliki. Ta pa je neločljivo vezana na simboliko kruha, saj je **mana** njegov pralik, predhodnik (čeprav v navideznem paradoksu človeške časovnosti) kruha: M. Križman *Rječnik biblijske teologije: mana* je bila priprava na istinski kruh s neba, kojemu je navještaj i pralik.⁹

Če bi jo hoteli še dodatno definirati po izkustveni plati, je bila kot trdna voda, ki ne spremeni svojega agregatnega stanja; ni se stopila, prešla pa je v svoj amorfni neobstoj.

tudi se ni stopila tista

lahko topljiva ledu podobna nebeška jed.

Mdr. 19, 21 (v prevodu Slaviča: II, 676)

H. Haag *Bibel-Lexikon: Mana je bila prozorna, bela.* (1091)¹⁰

A. Grabner-Haider - J. Krašovec *Biblični leksikon* (BL): **mana** hebr. *mān* čudežna jed Izraelcev na potovanju po puščavi (**mana** in pozneje prepelice), je bila zrnata in drobna kot srež, podobna koriandrovednemu semenu, bela ali rumenkasta in je imela okus po medenem kolaču. Mleli so jo in drobili, kuhali in pekli.¹¹

Iz biblijskega besedila 2 Mz 16 razberemo: *V začetku je imela mana prijeten okus, podoben medenjaku, nato pa se jim je zdela suha.* (4 Mz 11,6-9)

F. Weinreb (iz Ex. 16; 14-15)

...okrogla in majhna kot rosa na deželi...

Mose aber sprach zu ihnen:

Es ist das Brot,

*das euch der Herr zu essen gegeben hat.*¹²

Sarajevska Hagada govori o *kruhu z neba*. Rokopis *Sarajevske Hagade* je nastal okrog leta 1350 v severni Španiji. Izročilo o *kruhu z neba* je bilo še zelo živo. E. Werber pravi, da je slikar kljub svojemu nedvomnemu geobotaničnemu znanju naslikal sredi puščave dve drevesi zato, ker je poznal nekatere razlage o **mani** kot o kapljah otrdele smole, ki jo neke žuželke mečejo z dreves. E. Werber opisuje sliko v Sarajevski Hagadi z upodobitvijo **mane** takole:

U levom uglu Moše i Aharon

nose u posudi nešto m^one

da ga prinesu na uvid i spomen

pred Bogom i naraštajima.

O. Keel govori o *mani* kot o žitu z neba *Himmelsgetreide* in o *nebeški in angelski jedi Himmels- in Engelspeise*.¹³

Besednozvezna razmerja s kruh

Pogoste definicije **mane** so v (sinonimnih) besednih zvezah: *nebeško žito*, *čudežni kruh* - *kruh močnih* (prim. Ps 103,20), *angelska jed* (Mdr 16, 20), Ps 78, 23-29, 2 Mz 16, 4, 1 Kor 10, 3. (Krašovec - H. Gross - H. Reinelt *Psalmi* (283). Podobno ima tudi poljski *Słownik polszczyzny XVI wieku* XIII, Wrocław - Warszawa - Kraków 1966, 145. **Manna** 1. *Według Starego Testamentu pokarm zesłany przez Boga Żydom na puszczy; panis angelorum...*(145). *Wyrażenia niebieska manna* (146).

Oglejmo si jezikovno podobo mane v besedišču 16. stoletja. Listkovno gradivo za slovar slovenskih reformacijskih piscev izpričuje, da je bila pri slovenskih *protestantih* še živa prvobitnejša hebrejska oblika besede **man** in bo v slovarju upoštevana obenem z njeno dvojnico **mana** kot samostojno geslo. Obe gesli bodo povezovale vodilke (**mana** prim. **man** in **man** prim. **mana**).

Na vprašanje, zakaj ima **mana** pri slovenskih reformacijskih piscih obe jezikovni podobi, ni težko odgovoriti: zato, ker je tako tudi v hebrejskih pisnih virih. Pogostejša in prvotnejša pa je oblika **man** in je kot v hebrejščini moškega spola.

*kruh, kateri je od Neba prišhal,
ta kruh tiga lebna
(‘Kruh večnega življenja’),
ta Nebeshki Kruh,
ta Angelski Kruh.*

Skrivnostnost in dvojnost je zaznavna v samem simbolu.

DB III, 138 a:

*Kateri premore,
timu hozhem jeft dati jéfti
od te škrivene Manne,
inu hozhem njemu dati enu dobru prizhovanje.*

DB III, 51 a:

*Letu je ta kruh,
kateri je od Neba prišhal:
Nikar kakòr so vafhi Ozheti Manno jedli,
inu so vmèrli...
Kateri leta kruh jej,
ta bo shivel vekoma.*

DB III, 50 b:

*Vafhi Ozheti so Manno jédli v’pufzhavi,
inu so vmèrli.
Letu je ta kruh,
kateri od Neba pride.*

Ob tem besedilu smo priča pravemu pretoku semantične vrednosti sporočila. Ni potrebna nikakršna mistična spekulacija: vsebina je povsem konkreten izraz prehoda v neobstoj na eni strani in v večnost na drugi.

To navidez paradokсно besedilo bi lahko tolmačili tako: zaradi svoje nevere izraelski otroci niso prestali preizkušnje; prevarali so se zaradi svoje lastne nevere.

Svetopisemski viri posredujejo spreminjanje njenih lastnosti.

Mana - meso

Po 4 Mz 11 je ljudstvo dobilo prepelice šele, ko se je naveličalo mane.

Zanimiva je istozvočnica **maná** M. Fasmer, ESRJ: *iskušenje, primanka, sr. obmán, manít'* (566).¹⁴

DB III, 50 b:

*Nafhi Ozheti fo Manno jédli v'Pufzhavi...
kakòr ftoji pifsanu:
On je nym od Neba kruh dajal k'jédi...
Iesus pak je djal k'nym:
Ieft fim ta kruh tiga lebna...*

*Inu ie puftil deshyti ta Man na nee,
de ta ifti Ieide,
Inu ie nim dal ta Nebeshki Kruh.
(TPs 1566, 141 b ; Ps 78, 25)*

Mana v pomenu 'hrana'

מַן מַנָּה , **man, mana** (s sufiksom. Ges. 1878, 178) *Manna, die wunderbare Nahrung der Israeliten in der Wüste Neh 9,20 nebeško žito; Ps 78, 24 nebeški kruh (Neh 9, 20).*

*...nyh ustom nisi odrekel mane svoje.
(BIB 453)*

Zveze s Shpysya

*ta Nebeska Spisha
(JPo, 63 a)*

*Inu sledni zhlouik ie ieidil ta Angelski Kruh,
Inu ie nim poslal to Shpysyo po obilnosti.
TPs 1566, 141 b (Ps 78, 26 iz DB III, 50 b)*

Torej bi bila lahko tudi vseobsegajoča definicija: **mana**, *ta kruh tiga lebna*.

Eshatološka pričakovanja / duhovna hrana

Mana kot telesna hrana prehaja v duhovno hrano. Tako mesiansko pričakovanje - mesianski (odrešeniški) kruh in kristološko preko mane - Kristusa pot v nesmrtnost. Evharistija. (Lu. *opferfleisch* 1 Kor 10,1-22).

Mana in bodočnost

Rječnik simbola pravi: *žito s neba i kruh anđela...* Ta čudežna hrana ni mogla enostavno izginiti s sveta. V rabinskih spisih je zapisano, da

je zdaj **mana** skrita na nebu in ohranjena za pravičnike. Ponovno bo padla na zemljo, ko se pojavi Mesias, novi Mojzes za novi izhod (iz Egipta). Prim. Raz. 2, 17: Zmagovalcu bom dal skrivno **mano**. (RS 385).¹⁵

Bibel-Lexikon: Mana je bila podoba zakramenta svetega Rešnjega Telesa, torej res duhovna jed (v prevodu Slaviča: 1 Kor 10,1-22, op. 3.)¹⁶

Postavljena v doživljajski okvir (1 Kor 10,11)

Vse to se je pa z njimi zgodilo kot podoba in je bilo zapisano v svarilo nam, ki smo doživeli dopolnitev časov. (Slavič IV, 514)

Pomeni, ki jih pripisujejo mani judovski in krščanski pisci

Kot je izpričano v Chevalier J. - Gheerbrant A. *Rječnik simbola*: so judovski in krščanski pisci temu simbolu pripisovali bogate pomene: Filon v njej (v mani) vidi tip logosa in nebeško hrano duš. V Jan. 6, 31-35 je prava mana kruh Evharistije, kruh Božji, ki se spušča z neba in daje življenje, kruh življenja. Po apostolu Pavlu, Korinčanom (1 Kor, 10, 11-35) so cerkveni očetje ugotovili smiselno vrednost edinstvenega soglasja osnovne teme. Kot so Hebrejci jedli to čudežno hrano in so lahko kljub temu postali takoj po tem neverniki, tako krščanski neofiti ne morejo pričakovati, da jih bo evharistični kruh zagotovo ščitil pred vsakršnim padcem.¹⁷

V tem simbolu je skrita podobna nevarnost, kot so bila za Adama rajska *semena* (jabolka). Določena paradoksija, izhajajoča iz človekove nenasitnosti in objestnosti. Torej je **mana** oblika introspektivne realnosti, ki se spreminja s spreminjanjem človekovega odnosa do sveta. Nekaj podobnega, čeprav ne istovetnega je s simbolom semena: *moško in žensko seme*. **Mana** je dobro seme, iz katerega vzklije dobro ali zlo. Trubarjevo razlikovanje med *ženskim semenom in moškim semenom* neverjetno pritegne in utegne biti izvirno, se pravi, vezano na izvirnik. K temu se bomo mimogrede še vrnili. *Žensko seme redno pomeni sinonim za Kristusa*. (prim. Trubar, Catechismus, 169; prim. M. Smolik, 121). *Moško seme pa mu pomeni grešnega človeka...*¹⁸ Mimogrede omenimo, da je hebrejsko מַנָּה (**man**, 'mana') moškega spola.

Ob podobi semena so v hebrejski Bibliji pridevniške izpeljanke kot מְחֻסְפָּס *meħuspās* iz besednega jedra 'seme'. Besedo **mana** najdemo v motivacijskem okolju besed, ki so bodisi hapaxlegomena ali se v *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS), pojavljajo povsem poredko:

1 מְחֻסְפָּס *meħuspās* (*etwas feines kornartiges, nekaj nežnega [rahlega] kot seme*); *etwas Abgeschupptes Schuppenartiges* (*nekaj luskinastega ali podobnega kosmičem*) Oblika מְחֻסְפָּס *meħuspās* je pasivna deležniška oblika (*part. pass.*) od חֻסְפָּס *ħuspās* (Ges. 287).¹⁹

2 גַּד *gād* 'okroglo koriandrovo seme v velikosti poprovega semena' (Ges. 147). *Coriander, mit dessen runden Saamenkörnern, von der Grösse eines Pfefferkorns* (2 Mz 16, 3; 4 Mz 11, 7). (Koriander, s svojimi okroglimi semeni, v velikosti poprovega semena. (2 Mz 16, 3; 4 Mz 11, 7) Prim. arabska ustreznica pomeni 'seme'. Pisno in zvočno homonimna beseda גַּד *gād* pomeni v prvem pomenu *das Glück, das Zugeteilte* (sreča, to, kar je človeku dodeljeno), pomenska povezava z **mano**, tako besedna kot znotraj besedila, je očitna.²⁰

V drugem pomenu pomeni גַּד *gād* 'človek'; ali je zgolj naključje, da v nemščini der Mann pomeni 'človek' in je v NZ pomen **mane** tudi 'človek'. Poglejmo, kako pa je v sanskrtu: H. Uedek - V. Baskin *Rečnik paganskih religija: Manu¹ Sanskritska reč koja znači čovek i odnosi se na niz predaka čovečanstva...*(202)²¹

3 צַפְפִּיחַת מְדֻבֶּשֶׁת *šappihit bidēbaš* צַפְפִּיחַת < צַפְפָּה *šappah Kuchen*, 'okus kot medeni kolač' (2 Mz 16, 31).²²

Navedimo dve znanstveni odkritji v zvezi z **mano**.

Leta 1927 se je posebna strokovna odprava posvetila na Sinajskem polotoku raziskovanju **mane** kot preverljivega naravnega pojava in so menili, da nastane ta nedoumljiva snov iz tamariske, po tem, ko jo predelajo žuželke...(so) poimenovali hrano kot v 2 Mz 16 sadež **mana**. Beduini jo uživajo še danes.²³

Želja po senzacionalnosti lahko prinese pod plaščem znanosti neverjetne rezultate. Na ravni ostroumne fantastike so številne spekulacije, ki razlagajo človeškemu razumu povsem nedosegljive dogodke iz 2. Mojzsove knjige (2 Mz, Exodus).

Prava uganka so dokaj nova odkritja, ki jih navaja v svoji izredni in monumentalni knjigi F. Okič, *Razpoke časa: Leta 1978 sta ameriška raziskovalca George Sasson in Rodney Dale na podlagi apokrifne knjige Zohar napravila model skrinje zaveze in prišla do presenetljivega rezultata: skrinja zaveze je bila zares visokotehnična naprava, kakršna še ni izdelana v naši civilizaciji. Ugotovila sta, da **mana**, s katero so se hranili Izraelci v puščavi, ni padala z neba, ampak jo je proizvajala tehnična naprava - skrinje zaveze...Tehnologijo njene (skrinje zaveze) izdelave je vsekakor Mojzes prinesel iz Egipta in je povezana s tehnologijo pradavnih egipčanskih civilizatorjev...*

F. Okič utemeljuje tudi stroge predpise v zvezi s skrinjo zaveze 2 Mz, 26: *Ne približujte se bliže!* s tem, da bi tistega, ki svarila ne bi spoštoval, doletela smrt zaradi električnega udara ali zaradi seva...Tega, da so Egipčani poznali radioaktivnost, egiptologi ne zanikajo, skrinja zaveze pa vsebuje tehnološki postopek, ki nikakor ni nastal med puščavskimi nomadi.²⁴

Besedo **Mana** sicer res najdemo pri Egipčanih. E. A. Wallis BUDGE *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary: mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions.* (287)²⁵

Takih egipčanskih besed v hebrejski Bibliji (BH) ni tako malo. Pomislimo na besede, ki jih Dalmatin omenja v *marginalijah* ob hebrejskih tujkah orientalskega (egipčanskega) izvora: *abrek*.

Leta je te Deshele Ozha... hebrejsko Abrecht...

DB I. 27b.

Prim. Lu. *egyptisches Wort, das mit: die Knie beugen, genua flectere, u. dgl. übersetzt wird.* (I, 107)²⁶

Tej egipčanski razlagi besede **mana** je v oporo zgodovinsko dejstvo, da je šla z Mojzesom iz Egipta tudi množica preprostejših ljudi egipčanskega porekla. Ti so torej omenjeno poimenovanje za vsakodnevno hrano poznali.

Po sporočilu J. Stabeja, *Kruh ubogih*, je celo gomoljasti predhodnik današnjega krompirja *lotos* egipčanskega porekla.²⁷

Zanimiva in dokaj prepričljiva je misel, da bi lahko primerjali zamotanost natančno tehnično opredeljene in dognane skrinje zaveze z uganko, ki jo arhitektom predstavljajo egipčanske piramide. Z nomadskimi plemeni so potovali ljudje, inicirani v današnjemu človeku nepojmljive znanstvene skrivnosti. Mojzes se je šolal pri faraonu. Da pa bi **mano** proizvajala tehnična naprava - skrinja zaveze...sodi kljub nedvomno visoki tehnološki ravni Starega Egipta, med zgoraj omenjene zanimive, a ne dovolj prepričljive znanstvene špekulacije. Verjetneje prihaja iz eg. osnova besede.

Besedna osnova **man-** je v egipčanščini dokaj pomembna, saj je poznana tudi v toponomastiki. *Manu U egipatskoj religiji planina gde zalazi sunce i iza koje se Ra bog sunca rađa svake zore.*²⁸

d) Zjutraj

Izraelci so našli **mano** zjutraj v puščavi. Simbol mane ontološko, znotraj besedila dobiva tudi pomen 'zgodaj', 'zjutraj', 'pravočasno'.

*Vsako jutro so morali nabrati,
kolikor so potrebovali za tisti dan.
Kar so kljub Mojzesovi prepovedi
shranili za naslednji dan,
se je pokvarilo.* (BL, 429)²⁹

Torej bi lahko rekli: dobra **mana** je jutranja, pravočasna, sprotna, spontana, *živa mana*, slaba **mana** pa je večerna, iz zaloge, *mrtva mana*.

Ta pomen navaja tudi J. Bellosztenecz *Gazophylacium.* (761)³⁰ *Manna Ros melleus matutinus, mana, kruh nebeszki, nebeszka rofza. 2. lepa duha, ka iz mertveh tel, ali grobovŷz. lydih izhaja.* Greg. Turon.³⁰

Omembe vredno je latinsko *māne* 'jutro, zjutraj'.

Pri starih Izraelcih je bila izjema sobota, dan počitka. Ker pa na sobotni dan **mana** ni padala, so jo morali dan poprej nabrati dvojno mero. V trajen spomin na ta dogodek naj bi večjo količino **mane** postavili v svetišče pred YHWH (BOŽJE IME).

Motivika **mane** je navdihovala tuje pa tudi naše umetnike pisane in vezane besede.

Ob pravočasni (vsakodnevni, jutranji...) **mani** in njenem protipolu - zapozneli večerni **mani**, torej strogi pogojenosti vsega živega, se spomnimo navidez povsem igrivo lahkotne pesmi *Dekletom*, našega velikega pesnika F. Prešerna, ki pravi, da je treba **mano** nabrati pravočasno.³¹

*Padala nebeška mana
Izraelcem je v puščavi;
zginila je ak' pobrana
ni bila ob uri pravi*

In nadalje:

*Roža, rosa ino mana
vaša je mladost, dekleta!*

Ta vsebina, če jo poglobimo oz. razširimo, spominja na sporočilo prvega psalma: človek, ki dela vse ob pravem času, je kot drevo, ki nikoli ne uvene.³²

Lahko pa je Prešeren, kot vsi geniji, s svojo pesniško intuicijo zaslužil nebeške dimenzije pojma **mana** in njenih vibracij. Te pa se pretakajo tudi zunaj časoprostora, kot to zaznava S. R. Hirsch v svojem prevodu psalmov *The Psalms* govoreč o ...substanci, poslani z neba, natanko v taki količini, kot je bilo potrebno za vsako posamezno družino. S. R. Hirsch poimenuje **mano** dar Božje previdnosti v najčistejšem pomenu besede. (*a gift of Divine providence in the truest sense of the word*). Nadalje pravi, da **mana** ni bila hrana, ki so si jo želeli, ni bilo običajno zemeljsko zrno, posejano in požeto s človeškimi rokami, temveč je bila nebeška hrana (*food, produced by Heaven itself*), hrana, napravljena prav v Nebesih, da bi potešila človeka. Ta hrana je imela dvojno naravo, saj je bila tako eterična, skoraj duhovna, da so jo imenovali angelški kruh, kruh, namenjen višjim bitjem. Hrana je padala nepretrgoma in jih je popolnoma nasitila.³³

Novotestamentski interpretaciji **mane** Trubarja in Dalmatina Razodetje II, 18 sta zelo pomembni za njuno dojetje pomenskega jedra, še natančneje *substance* te besede. Dalmatin (Raz. II, 8, DB III, 138a)

*Kateri *premore (marg. ali oblada)
timu hozhem jeft dati,
od lefsá tiga lebna,
kateri je v'frédi Boshjiga Paradisha.*

Dati v tem primeru pomeni 'dati jesti':

Primerjali bomo z M. Luther Biblija *Die gantze Heilige Schrift*. (Lu.).
Wer vberwindet / dem wil ich zu essen geben von dem holtz des Lebens
/ das im Paradis Gottes ist. (III, 2476)

P. Trubar Refodiune S. Iansha (II, 12, TT 1577, 274) govori v zvezi z
mano o *zmagi* nad drugo smrtjo:

*Kateri bo premogel,
timu fe ne bo nishter shaliga sturilu
od te druge Smerti.*

Lu. *Wer vberwindet /
dem soll kein leid geschehen
von dem andern Tode.* (Lu. III, 2476)

To lahko tudi tolmačimo: zaužil bo **mano**, eliksir večnega življenja,
sad drevesa življenja. Razodetje II, 18:

Za razliko od Luthra, ki govori o **mani** z njenim pravim imenom
Manna, P. Trubar v *Refodiune S. Iansha* II, 18 (TT 1577, 275, T 3) izjemo-
ma poimenuje **mano** s parafrazo *skriuni nebeshki kruh*:

*Kateri bo premogel,
timu hozho dati ieifti
od tiga skriuniga nebeshkiga kruha,
inu nemu hozho dati en beil kamen,
inu na kamenu enu nouu Ime sapiffanu,
kateru nizhe ne sna,
samuzh kir nee pryne.*

Prim. M. Luther, Biblija *Die gantze Heilige Schrift*. Wittenberg 1445.
(Lu. III, 2477):

*Wer vberwindet /
dem wil ich zu essen geben von dem verborgen Manna /
vnd wil jm geben ein gut Zeugnis /
vnd mit dem zeugnis einen newen Namen geschrieben /
welchen niemand kennet /
denn der jn empfehet.*

Mesijanska pričakovanja so tudi pričakovanja novega spusta **mane**;
messiah bo prinesel univerzalno bratstvo in mir na zemljo.

Mana pomeni tudi 'znamenje'

F. Weinreb *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach
der ältesten jüdischen Überlieferung* opozarja na dvosmerno delovanje
mane, ko pravi, da je **mana** znamenje, kdor od mane živi, ga mana ozna-
čuje.³⁴

A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon* pravi, da je hkra-
ti uživanje **mane** nazorna utemeljitev sobotne zapovedi.

...Judje pričakujejo **mano** kot jed na koncu časov. (Bl 430)³⁵

Krščansko, novozavezavezno tolmačenje

Krščansko, novozavezavezno tolmačenje pravi: *Mana je Jezus.*

Jezus sebe označuje kot *pravi kruh* (Jn 6, 32, 48). **Mana** je vnaprejšnja podoba evharistije (1 Kor, 10) in zveličanja (Raz. 2, 17).

Mana in vera

Globinska analiza besede **mana** ne sme prezreti glasovno in pomen-sko podobnih besed, pa tudi ne dejstva, da so hebrejske črke hkrati tudi številke. Kaj lahko povedo anagrami oz. zasuk črk v besedi?

Kot vemo, je bila vera ljudi oz. njena odsotnost (odmik, obrat stran od vere) pobuda za padanje **mane**. To je izpričano v samem pomenskem jedru hebrejske besede:

אמן **mana** 'vera' v obratni smeri אָמַן > אָמַן 'aman', אָמַן
heemin 'verjeti', 'verovati'.

Nadalje opozorimo na število štirideset, to je na biblično število: štirideset dni puščave (Elija, Jezus), štirideset let (Mojzes in njegovi hodijo po puščavi) in toliko časa pada **mana**.

Štirideset pa je tudi številčna vrednost hebrejske črke מ (mem), to je prve črke v besedi **mana**: Izraelcem je bila **mana** hrana 40 let in je prenehala, ko so dospeli v obljubljeni deželo Kanaan.

KPo 1567: *Tako je Bog tudi zhudno shivil s'Manno te Israelzhizhe v pufzhavi stiridefet lét. Tiga Proroka Eliaša fkusi vrana inu to vduvo. Kratkò: Kateri Zhlovik se Boga boij...tiga Bog nigdar ne sapufti.* (CXXVIIIb)

JPo 1587, 100a: *Tako ie Bog tudi te Israelske Otroke zhudno Smanno shiuii Vpufzhavi shtiridefet let.*

Pri ugotavljanju visoke frekvence (pogostost pojavitev) korena מן **mn** v BHS, moramo navesti še pomene: מָנָה *mānāh* 'šteti' מִן *min* 'od' (predlog), 'del'; 'kot' (veznik) pri primerniškem stopnjevanju: 'bolj kot' (nad 500-x). Ker je **mana** tudi 'porcija', 'del' morda preko 'štetja' (מָנָה *mānāh* 'šteti') lahko prodremo globlje v pomenske povezave. M. Dahood omenja *men - how many* (Ps 45, 10), *mānā, mōnē construct. plur. partc. of manā 'to count', mānītā 'you exchanged'* (II, 150).³⁶ Črkovna ubranost zgovorno priča o popolni dognanosti zapisa, iz katerega je mogoče razbirati plast za plastjo skrivne simbolike. O strogo odbrani numerični povezavi črk/številke v manjše in večje jezikovne enote v BHS je bil govor na mednarodnem kongresu o eksaktni numerologiji Hebrejske Biblije leta 1986 v Jeruzalemu.

Kako pa je z **mano** in z dualistično naravnostjo BHS?

Če omenimo kabalistično (to je, vezano na izročilo) štetje (črkovnih števk [cifer]), seštevki zgovorno pričajo, da je pot iz Egipta v obljubljeni deželo Kanaan pot iz dvojnosti (מַעְרִים *Micraim* = 2 [מ mem/črka

m 40 + ך cade/črka c 90 + ך reš/črka r 200 + ך jod/črka j 10 + končni ן mem/črka m 40] skozi vrata = 4 v enost (קנאן Kanaan = 4 [ן/kuf črka q 100 + ן/nun črka n 50 + א/alef črka a 1 + ן/nun črka n 50).

Na nenaključno eksaktno numerično zgradbo črk-številčk v bibličnem besedilu opozarja F. Weinreb in to zelo podrobno dokazuje z izračuni v *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*.³⁷

Če v izvorni pisavi zapišemo to pot, odvijajočo se v smeri Micraim > Kanaan (קנאן < ממצרים), je izhodiščna, prva črka ן (m), končna, ciljna pa ן (končni n), kar da skupaj zapis ןן (**man**, 'mana').³⁸

Opozorjeno je na razmerje: **mana** : seme : kruh : meso : otroci : Božja beseda : telo : žito : Kristus : evharistija : večnost : eter. Angelska mera stoji nasproti človeški meri. Vmes so eoni.

Simboli: seme - božja beseda; vizija neusahljivosti, večnosti

To dobro seme

*Kai ie to dobro seme alli pšhenica?
Otroci Boshij, pravi brumni käršcheniki...
(KPo 1567, LXXXIIIIb)*

To Seme te Pshenice

*...bi všim to Seme gmain bilo...
Kai ie to dobro Seme te Pshenice?
To fo Boshy Otroci,
pravi brumni Keršzheniki,
od katerih S. Petar gouori:
Liubite edan drusiga is zhiftiga sarca,
kakor ti druguzhroieni,
nikar skusi minuzhe,
tamuzh neminuzhe seme, to ie,
skusi shiuo Boshyo besedo.
JPo 1587, 63a*

Homer

Hebrejski termin *homer* je mera 'tovor za enega osla' (pribl. 229 litrov) Mz 4,11 Deset homerov - izraz njihove nenasitnosti.

Befeda Boshija

*Befeda Boshija se ie dosdai predigovala inu
pov šim švétu da bi se obenimu ne mankalu te nebefke
špische, inu bi vši to seme sa se iméli, kakòr ti*

*Israelzhizhi v'ti pufzhavi so Manno v'kup red iméli
inu ie v'faki sa se to iédil.*

KPo 1567, LXXXIIIb

Boshia Beffeda

*Boshia Beffeda se ie predigouala inu flishala po
v'im Suetu, da bi se obenimu ne mankalo te Nebeske f'pische,
temuzh bi v'im to Seme gmain bilo, Kakor ie Israelskim Otrokom
Vpufzhavi ta **Manna** gmain bila, inu so ie v'fi vshiuali.*

JPo 1587, 63a

c) Pri tolmačenju izvora **mane** bodo v oporo ključne besedilne pojavitve iz 2 Mz 16, 17 15, 31 in Ps 78, 24.

Prvi zapis besede v 2 Mz 16, 15, ki se nanj sklicujejo številne etimološke razlage, je možno razumeti na več načinov. To sta z dvočlensko sintagmo izraženi besedi začudenih Izraelcev: מן הוּא *mān hū* 'odkod to?', 'kaj je to?', 'kdo je to?', 'to je man.', 'to je man!' Kot vidimo, in bomo še natančneje obrazložili, je lahko razumljena kot trditev, vzklík ali kot vprašanje.

Ime **mana** praviloma pojasnjujejo z vprašanjem Izraelcev: *Kaj je to?* hebr. *mān hū?* 2 Mz 16, 15 pa tudi *kdo je to?* Even-Šošan A. Septuaginta (LXX) tolmači kot vprašanje: *Kaj je to? Hamilon Hehadaš* (II, 709). *The Jerusalem Bible* pravi tudi, da gre za vprašanje... (What is it?) for they knew not what it was (ker niso vedeli, kaj je bilo). (82)

Še običajneje pa razumejo: מן הוּא *mān hū* 'To je darilo'. Oblika מן *mān* (pomensko isto kot מה *māh*, hebr. 'kaj?') v pomenu 'kaj?' je namreč izkazana predvsem v aramejščini, in še to pretežno osebno [kdo?], v hebrejščini redkeje. (מן II wohl nicht mit מן I identisch...wie noch Zenner, Peters, Winckler...sondern ein Fragewort "was מה " מן poleg מן (*mī*) je v aram. samo osebno: 'kdo'. (Ges. 1962, 432, 433)³⁹

Od spremembe glasu, njegovega dviga ali padca je odvisno, če je treba to ključno biblično mesto razumeti kot vprašanje (1.) ali kot trditev (2.) ali kot vzklík (3.):

1. (?) (!) (.) מן הוּא *mān hū* (kaj je to ?
2. to je man.
3. to je man! (dar božji).

Kljub številnim avtoritetam, ki se, ko bomo navedli, odločajo za vprašanje (1.), se nam zdi zadnja razlaga (3.) najverjetnejša. Zato imamo razloge, ki so razvidni tudi iz obeh naslednjih interpretacij:

V zgodnji egipčanščini (Sinajskega polotoka) *Božji dar*, 'medeni sok iz vej *Tamarix gallica*.⁴⁰

Kot pravi H. Haag v *Bibel-Lexikon*, je sintagma *mā hū'*? lahko : kaj je to, ali pa je to **man** iz arabščine. (1091)⁴¹

Sicer pa najdemo v arabščini povsem drugo ustreznico: H. Megiser v *Theaurus Polyglottus* (852, BB 4) pravi: *Manna Hebr. man, Arab. tiri-abin, Gr. manna, Lat. Aeromeli, ros Syriacus, Ital. manna, Gal. manne, Hisp. manna, Germ. Himmelprot, Angl. heavenly foode called man, Polon. manna, Vng. menna, Bohem. manna, medo warofa* (852, BB 4).⁴²

Nadalje si si lahko predstavljamo, da bi v navalu vzhičenosti Izraelcev ob nenavadnem žitu z neba mogla nastati nova beseda **man** s kontrakcijo sintagme: *dežuje žito*. To razodeva tudi pričevanje psalmista v osemindemdesetem psalmu.

Če podoživljamo ta edini psalm, kjer se beseda **mana** pojavlja (Ps 78, 24), in se soočamo s pisnozvočno podobo zaporednih besed, מטר *mā(ṭar*)* ['deževati, pustiti deževati'] + דגן (*dāg)ān** bi bila možna celo kontrakcijska tvorba > מן *mān*. To je seveda le ena od manj verjetnih hipotez, ki bi bila težko dokazljiva.

Prepričljivo pa je vzhičenje, vzklik: Božji dar! Kruh z neba! Nebeško žito!

Verjetneje bi bilo križanje z že omenjeno egipčansko besedo *man-t*, *mána* in *man-t* egipčanskega jezikovnega hieroglifnega fonda. E. A. - Wallis Budge *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary* (278): *mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions*.

Neprepričljivo je tolmačenje מן הוא *mān hū*, s 'kaj je to?', 'kdo je to?' tudi zaradi druge pojavitve besede v istem, že omenjenem bibličnem poglavju (2 Mz 16, 31), kjer je med *mān* in *hū'* vrinjen veznik ו *wē'in'* (מן והוא *mān wēhū'*):

2 Mz 16, 31 והוא כורע נד לבן ויקראו בית ישראל את שמו מן *wēyiqrē'ū bēt yiśrā'ēl 'et šmō mān wēhū' kēzere'a gad lābān*. In imenovala je hiša Izraelova ime **man** in je bil kot belo koriandrovo seme...

Težko je verjetno, da bi bilo ime dragocenega darila vprašalnica *kdo?* ali *kaj?*.

Lahko pa si je pod medenim kolačem, božjim darom predstavljati arhetip neke že poznane podobe kruha ali pogače, ki prehaja v evropsko lepo književnost spet intuitivno s Proustovim medenim kolačkom in z njim obuja izgubljene stare čase (kolaček t. i. *ma(delai)ne* M. Prousta *À la recherche du temps perdu - Iskanje izgubljenega časa*.

Mana prodira v zavest ljudi kot rosa; prim. M. Pleteršnik *Slovensko-nemški slovar: mana* f. *das Manna. der Honnigthau ali medena rosa na perju*. (I, 548).⁴³

Navedimo že poznana pa tudi povsem nova stališča, ki so jih zavzeli o jezikovni pobudi za nastanek **mane** še nekateri drugi etimološki slovarji.

Dokaj izčrpna je Skokova etimologija (Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, 367, 368): *mana f., biblijska riječ hebrejskog podrijetla, koja je došla preko gr. ili lat. manna. Internacionalna je. Od hebr. manā, koje se tumači na dva načina, od hebrejske upitne sintagme man hu? Šta je to? ili od imena jestive biljke azijskih stepa lecanora esculenta...*(368).

Podobno najdemo pri F. Bezlaju: 'medena rosa'. *Biblijska beseda, ki se je razširila v moderne jezike iz hebr. mana, kar je dalo gr. lat. manna.* (II, 165).⁴⁴

M. Fasmer obravnava grškega posrednika kot etimon: 1. *manna nebesnaja (grečeskogo proishoždenija* ESRJ II, 570)⁴⁵

Večina slovarjev navaja hebr. izvor besede **mana**; tako še F. Palazzi *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana. manna, manna celeste, da una voce ebraica, cibo caduto miracolosamente dal cielo agli Ebrei nel deserto, l' Eucaristia (mana, nebeška mana, iz hebrejske besede, hrana, ki je na čudežen način padla z neba Hebrejcem v puščavo, evharistija, 800).*⁴⁶

Zgodovinski slovar J. in W. Grimma *Deutsches Wörterbuch*. govori o semitskem izvoru besede *manna* ('dar', 'darilo', kar označuje hrano, ki je bila Izraelcem v puščavo poslana z neba) in o njeni zgodnji pojavitvi v gotščini: *das semitische wort man (eigentlich geschenk, gabe) zur bezeichnung der in der wüste den israeliten vom himmel gespendeten speise...ebenso in der vulgata manna, und geht von da aus schon ins gothische (manna);...manna himmelbrot, himmelisch brot.* *Deutsches Wörterbuch* J. in W. Grimma torej nikjer ne omenja, da bi bila *manna* poimenovana po vprašanju Izraelcev, temveč jo navaja kot dar, darilo, hrano z neba. (1570)⁴⁷

d) Chevalier J. - Gheerbrant A. *Rječnik simbola* pravi, da je **mana** bogato izhodišče za simbolično obdelavo: *Ta od providnosti poslana hrana... bila je od samog početka sanjana podlaga za simboličku razradu...Kao nebeska hrana može biti žito s neba i kruh anđela.*(385)

Psihološko utemeljeno je, da so *otroci Izraela* bili najbolj neposlušni takrat, ko so dobili največ zagotovil za svoje preživetje na poti v svobodo (grenka reka Mara postane sladka ob stiku z Mojzesovim drevesom, to je, kot tolmačijo, z zakoni tore. 2 Mz 15, 25). Obenem pa je ta predhodni dogodek pomemben za padanje **mane**: reka je arhetipska praoblika prasile in pramoči. Ne moremo prezreti podobnosti besed Mara, **mana**. Celotno vzdušje je dozorelo za padanje **mane**.

D. Goldstein *Židovska mitologija: Očito je da su propisi bili na snazi kad je započelo čudo s manom...*⁴⁸

Der Babylonische Talmud (BT) pravi: *Es steht geschrieben: Brot; ferner steht geschrieben: Fladen; ferner steht geschrieben: sie mahlten. Auf welche Weise ist dies zu erklären? Die Bewährten hatten Brot, die Mittelmässigen Fladen, die Frewler mahlten mit Handmühlen.* (Napisano je: kruh; nadalje: mlinec; nadalje: mleli so. Kako naj si to razložimo? Pravični so imeli kruh, mlačni mlinec, hudobni so mleli z ročnimi mlinčki.) Mleli so jo kot vsa semena Mz III, 11,8.

F. Weinreb pravi, da je po najstarejšem izročilu **mana** bila takega okusa, kot so ji to pripisovali, kot so to občutili (Izročilo: Die Ueberlieferung [T. B. Joma 75 a-b; Sifre - Numeri]; Lit. 15, F. Weinreb).⁴⁹

Gre za različne ravni dojemanja oz. sprejemanja vsebine **mane**. Pravični so jo dojeli kot kruh, mlačni kot mlinec brez okusa, brezbožni pa so jo hoteli izboljšati, popraviti s človeškimi pripomočki, ker se jim ni zdela dovolj dobra, pri tem pa posegli v njeno substanco. Pri tem je šlo za isto snov, le človek je s svojo psiho lahko prispeval kozmične dimenzije.

Ob mlincu brez posebnega okusa se spomnimo *לחמא עניא lah mā' 'anīyā'*, podomačeno *lehmaniya* 'kruh ubogih'; *lehmaniya*: leh(-em) 'kruh' + **man** (-ija) [prim. **mana**]. Tak mlinec, ki so ga Izraelci jedli v egiptovskem suženjstvu, se je imenoval *מצה māša*, podomačeno *maca* [prim. **mana**].

J. Stabej opozarja na 'kruh ubogih', krompir, ki ima tudi svojega prednika pri Egipčanih in Babiloncih.

R. Nerson *La Haggada: La matza est un symbole de misère par son manque de saveur...* (Maca pa je zaradi svojega pustega okusa simbol pomanjkanja).⁵⁰

e) Mana v prastarih nezemitskih kulturah

M. F. Long *Kahuna-Magie* omenja namesto **mane** tudi univerzalno življenjsko silo - *universale Lebenskraft*. Njegova posebna definicija **mane** pa je: *(dieser) eigenartigen, chemisch erzeugten Kraft...*(96) **mano** pri Kahunah simbolizira voda: *Wir erinnern uns, daß die Kahunas das Mana durch Wasser symbolisierten.* (101)⁵¹

Upoštevanja vredno mnenje Lévi-Straussa, v P. A. Riffard *Rječnik ezoterizma: Polinezijska riječ, upotrebljava se v Melaneziiji, a izvedena je iz indonezijskog izraza sa značenjem 'djelovanje osobih bogova'*. (238) *Prva definicija u 'primitivnih' naroda, mana je nadnaravna, bezimena, impersonalna, tajanstvena...mogućnost djelatne učinkovitosti...mana je sve što se čini moćnim, sve što pojedinim bićima i pojavima pridaje obilježja svetoga.*

Sklicujoč se na mnenje Lévi-Straussa *Rječnik ezoterizma* navaja možnost križanja dveh jezikovnih sfer oz. skupno predsemitsko poreklo. Po

vsebinsi se do neke mere križa kot pravi druga definicija: *pojām mane donekle se po sadržaju preklapa s pojmom ono, nešto, simbol u čistom stanju* (Cl. Lévi-Strauss)...(239)⁵²

Mana *U polinezijskim i avstralijskim religijama ektrafizička snaga koja se pripisuje osobama ili predmetima koja se pojavljuje na upečatljiv način. Ova nematerijalna snaga se smatra za sedište elementarnih sila koje zajednički čine univerzalni zakon. Slična ideja je izražena drugim rečima na drugim jezicima...Manitu (na jeziku severnoameričkih Indijanaca. (199) H. Uedek - V. Baskin Rečnik paganskih religija.*

Manas *Sanskrtska reč koja znači um ili mentalnu sposobnost koja od čoveka čini inteligentno i moralno biće. Ezoterički, ona opisuje princip reinkarnacije u čoveku. (199).⁵³*

Povzetek

Listkovno gradivo za slovar slovenskih reformacijskih piscev izkazuje prvobitnejšo hebrejska oblika besede **man** ob njeni sodobnejši dubleti **mana**. To je sled posrednega in neposrednega zgledevanja pri izvorniku.

Za razliko od Luthra, ki govori o **mani** s poimenovanjem *Manna*, P. Trubar v Refodiune S. Iansha II, 18 (TT 1577, 275, T 3) izjemoma poimenuje **mano** s parafrazo *skriuni nebeshki kruh*.

Ker je **mana** tako po izvoru kot po svojih lastnostih na eni strani neoprijemljiva, na drugi strani pa zelo mamljiva za znanstvene in mistične obdelave, je to ena izmed besed, ki so doživele največ najrazličnejših jezikoslovnih in drugih kulturnozgodovinskih tolmačenj. Povejmo tudi to, da se okrog te besede v *Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)* kar zgrinjajo hapaxlegomena, kot מַחֶסֶם *meḥuspās* (nekaj nežnega kot seme, צִפְחִית מְדַבֵּשׁ *šappihit bidēbaš* 'medeni kolač' (2 Mz 16, 31) in redke besede kot גָּד *gād* 'okroglo koriandrovo seme v velikosti poprovega semena' (Ges. 147), kar povečuje skrivnostnost te besede.

Številna mnenja in različne razlage besede **mana** so si edini v tem, da je **mana** hebrejskega izvora.

Grimmov slovar je previdnejši: govori o širšem, semitskem izvoru besede.

Kritično stališče je bilo poudarjeno ob vprašanju, če morajo etimologi tako resno obravnavati to sicer zelo razširjeno ljudsko etimologijo besede **mana**, ki je pristala pri vprašanju: *kaj je to?* **Mana** je odgovor in ne vprašanje, četudi je to odgovor na vprašujočo nezaupnico dvomečega ljudstva, ki se sprašuje o biti ali ne biti; Razprava je prišla po preverjanju bibličnih pričevanj in številnih slovarskih virov do podobnega zaključka kot Grimmov slovar tudi v tem, da **mana**, prvič omenjena v Bibliji (2 Mz 16, 15), ni vprašanje kaj?, kdo?, kot razlagajo številni drugi slovarniki, marveč v tistih časih splošno poznani izraz za *dar Božji, kruh Božji, kruh ubogih*.

Najverjetneje je bila hebrejska beseda *man* prevzeta iz starega egipčanskega jezikovnega zaklada, ki so ga Hebrejci ali pa celo z njimi vred ubegli Egipčani prinesli s seboj iz Egipta.

Izčrpne dokaze dobimo, če se soočamo s pisnimi podobami *mána in man-t* egipčanskega jezikovnega hieroglifnega fonda.

E. A. Wallis Budge *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, 278: *mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions*.

Zelo zgovorno je pridevniško določilo dvodelne sintagme *daily vsakodnevno*, ki izpričuje temeljni del enega danes v svetovnem merilu najbolj razprostranjenih molitvenih obrazcev očenaša: *vsakdanji kruh?*

Nadaljnje spoznanje, ki seže še dlje, je pa s tem v neposredni povezavi, se pridružuje dognanjem Lévi-Straussa, da je koren **man** po svojem izvoru še predsemitski, nekaj tisočletij stara univerzalija. Po njegovem mnenju (Lévi-Straussa) gre torej pri izvoru besede **mana** za križanje dveh jezikovnih sfer oz. skupno predsemitsko poreklo. Beseda je prišla v evropske jezike iz svetopisemske hebrejščine in je postala splošni internacionalizem, med biblicizmi malodane tako razširjen, kot beseda *amen*.

Prikazali smo večsmerno razvojno sliko in različne poglede na nastanek te besede.

Če sklenemo povzete misli, ki se z ustaljenim mnenjem v marsičem razhajajo, navedena opažanja kažejo, da je **mana**, ki jo je posredovala biblična hebrejščina, po svojem izvoru morda celo več tisočletij stara, prastara univerzalna beseda.

OPOMBE

¹ SSKJ I, 683.

² J. Jastrov, *Dictionary of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature*, New York 1983, 796.

³ J. Jastrov, 796.

⁴ J. Štajnberg, *Milon Hatenak*, 472.

⁵ J. Štajnberg, *Milon Hatenak*, 472. Battisti-Alessio III, 2351.

⁶ A. E. Guinness, *Mysteries of the Bible*, Pleasantville NY 1988, 78.

⁷ SSKJ V, 28.

⁸ SSKJ II, 451.

⁹ M. Križman, *Rječnik biblijske teologije*, 512.

¹⁰ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, Zürich-Köln 1968, 1091.

¹¹ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, Celje 1984, 429.

¹² F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, Zürich 1966, 347, 348 iz Ex. 16;

- 14-15; ...rund und klein wie Reif auf dem Lande... Mose aber sprach zu ihnen: "Es ist das Brot, das euch der Herr zu essen gegeben hat. 348.
- ¹³ E. Werber, *Sarajevska Hagada*, 32.
- O. Keel, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, Zürich - Einsiedeln - Köln 1977, 207.
- ¹⁴ M. Fasmer ESRJ II, 566.
- ¹⁵ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, 385.
- ¹⁶ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ¹⁷ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola* (RS), 385.
- ¹⁸ J. Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, 120.
- ¹⁹ Ges. 287.
- ²⁰ Ges. 147
- ²¹ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988. 202
- ²² Ges. 730, prim. H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ²³ Prim. H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ²⁴ F. Okič, *Razpoke časa*, Ljubljana 1994, 128.
- ²⁵ E. A. Wallis Budge, *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, 278.
- ²⁶ Lu. I, 107.
- ²⁷ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 346.
J. Stabej, *Kruh ubogih*, Ljubljana 1977, 63.
- ²⁸ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988. 202.
- ²⁹ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, 429.
- ³⁰ J. Bellosztencz, *Gazophylacium*, Zagreb 1740, 761.
- ³¹ F. Prešeren, *Poezije in pisma. Dekletom*, Ljubljana 1964, 8
- ³² F. Premk, *Korenine slovenskih Psalmov*, 67-72-
- ³³ S. R. Hirsch, *The Psalms*, Jerusalem - New York 1978, 58.
- ³⁴ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 348
- ³⁵ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, BL, 430.
- ³⁶ M. Dahood, *The Anchor Bible, Psalms II*, 150, New York 1965-1970.
- ³⁷ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 240-344.
- ³⁸ Prim. M. Križman, *Rječnik biblijske teologije*, 512.
- ³⁹ A. Even-Šošan, *Hamilton Hehadaš* (II, 709), Jerusalem 1977. 709
W. Gesenius (Ges. 1962), *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin / Göttingen / Heidelberg 1962, 432, 433.
The Jerusalem Bible, The holy scriptures, Jerusalem 1986, 82.
- ⁴⁰ Ges. (1878), 178.

- ⁴¹ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ⁴² H. Megiser, *Thesaurus Polyglottus*, Francofurti ad Moenum, 1603, 852, BB 4.
- ⁴³ M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I*, Ljubljana 1974, 548.
- ⁴⁴ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*, 367, 368.
F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (ES), [(I) Ljubljana 1976], (II) Ljubljana 1982, 165.
- ⁴⁵ M. Fasmer, *ESRJ II*, 570.
- ⁴⁶ F. Palazzi, *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana*, Milano 1957, 800.
- ⁴⁷ Zgodovinski slovar J. in W. Grimma, *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1885, 1569, 1570.
- ⁴⁸ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola*, 385.
D. Goldstein, *Židovska mitologija*. Ljubljana 1988, 96.
Der Babylonische Talmud (BT), Ausgewählt, übersetzt und erklärt von R. Mayer, Überarbeitete Auflage, München 1963, 122.
- ⁴⁹ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 344, 380.
- ⁵⁰ *La Haggada*, Commentée par Robert Nerson, Paris 1983, 7. Voici le pain de misère que nos pères ont mangé en terre d'Égypte. 7.
Prim. J. Stabej, *Kruh ubogih*, Ljubljana 1977, 63.
- ⁵¹ M. F. Long, *Kahuna-Magie*. Freiburg im Breisgau, 1986.
mana und seine Hochaufladung, 93-104...
mana - Universale Lebenskraft, 97...
(dieser) eigenartigen, chemisch erzeugten Kraft..., 96.
mana - durch Wasser symbolisierten, 101.
K. Tapperwein, *Huna Meditation*. Bergisch-Gladbach (letnica nenavedena), 31: Mana (Vitalenergie des niederen Selbst).
Nach dem Wörterbuch der Hawaiianischen Sprache hat MANA verschiedene Bedeutungen. Es bedeutet "übernatürliche Kraft, Charakterenergie oder Majestät. Als Adjektiv gebraucht bedeutet es "machtvoll, stark". 31.
- ⁵² P. A. Riffard, *Rječnik ezoterizma*, Zagreb 1989, 238, 239.
- ⁵³ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988, 199, 238, 239.

Kratice:

aram. aramejsko

eg. egipčansko

hebr. hebrejsko

**Okrajšave poglavij iz Biblije so usklajena s *Sveto pismo Nove zaveze*. Razprava je upoštevala alfabetarije ter listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika.

LITERATURA

- Bibel Lexikon*, Einsiedeln - Zürich - Köln 1968².
Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS), Stuttgart 1968.
Biblia Hebraica Stuttgartensia. Liber psalorum, Stuttgart 1969².
Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam, Nova editio, Vatikan 1946.
Calwer Bibelllexikon 1959, Stuttgart 1959.
 G. A. Da Sommaripa, *Vocabolario Italiano, e Schiauo*, Udine 1607. (IS)
 G. A. Da Sommaripa, *Italijansko-slovenski slovar*, Ljubljana - Devin - Nabrežina - Trst 1979.
 J. Dalmatin, *Biblia, tv ie, vse svetv pismv, stariga inu Noviga Testamenta, Slovenki, tolmazhena* (DB), Wittemberg 1584, Ljubljana 1968.
 Ennery, M, *Dictionnaire de la Bible hébraïque*, Paris 1976.
 M. Fasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* I, II, III, IV (ER); I Moskva 1964, II Moskva 1967, III Moskva 1971, IV Moskva 1973.
 J. Gebauer, *Slovník staročesky*, Praha 1970.
 W. Gesenius, *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Ges.), Leipzig 1878.
 W. Gesenius, *Handwörterbuch über das Alte Testament* (Ges. 1962), Unveränderter Neudruck der 1915 erschienenen 17. Auflage. Berlin - Göttingen - Heidelberg 1962.
 A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik* (HE), Zagreb 1993.
 A. J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français* (AF), Pariz 1968.
 S. R. Hirsch, *The Psalms*, Jerusalem - New York 1978.
The Holy Bible, Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments, London 1966.
 J. Juričič, *Postila* (JPo), Ljubljana 1578.
 J. Keber, *Leksikon imen*, Celje 1988.
 J. Krašovec - H. Gross - H. Reinelt, *Psalmi*, Celje 1989.
 S. Krelj *Postilla slovenska* (KPo), Regensburg 1567.
 M. Luther, *Die guantze Heilige Schrifft* (Lu.), I, II, III München 1974.
 S. Mandelkern, *Veteris Testamenti Concordantiae hebraicae atque chaldaicae*, Berlin 1925².
 M. Manhati, *Sur le sens de "min" en Ps. 4,8*, VT 20, 1970, 361-366.
 H. Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Francofvrti ad Marnvm, 1603.
 F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (MEW), Wien 1886.

- E. Mülhaupt, *D. Martin Luthers Psalmen - Auslegung III*, Göttingen 1965.
- K. Nitsch, *Słownik staropolski II*, Warszawa 1953.
- F. Palazzi, *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana*. Milano 1957, 800.
- O. Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana (VELI)*, Genova 1991.
- M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894-95.
- F. Premk, *Korenine slovenskih Psalmov (PK)*, Ljubljana 1992.
- J. Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, Ljubljana 1977.
- A. Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, Celje 1987.
- Russko-evrejskiy (jidiš) slovar (RES)*, Moskva 1989.
- P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, II (EH), I Zagreb 1971, III Zagreb 1973, IV Zagreb 1974.
- Sarajevska Hagada*, Izdal E. Verber (Werber). Beograd-Sarajevo 1983.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)* I. Ljubljana 1970, II. Ljubljana 1975, V. Ljubljana 1991.
- Slovar' russkogo jazyka XI-XVII vv.* I, Moskva 1975.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* I, Wrocław - Warszawa - Kraków.
- I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka (MS)* II, II Sanktpeterburg 1895.
- J. Stabej, *Iz zgodovine slovenskega besedja*, JiS 13/8. 1967/68. 240-243.
- J. Stabej, *Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584*, München 1976.
- Sveto pismo Starega in Novega zakona (BIB)*, Ljubljana 1914.
- Sveto pismo Stare zaveze* I, II, III, IV. (Slavič [Sl.]), Maribor 1958-1960.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*, Ljubljana 1974.
- J. Strong, *The Exhaustive Concordance of the Bible*, USA, 1894¹.
- C. Suarès *Le sepher Yetsira. Le livre de la structuration*, Genève 1968.
- Sveto pismo Nove zaveze*, Ljubljana 1984.
- J. Štajnberg, *Milon Hatanak*, Tel Aviv 1977, 15.
- Tehillim - Psalms V*, A new translation with a commentary anthologized from talmudic, midrashic and rabbinic texts. Copyright MP, Jerusalem 1983.
- R. Tournay, *Les Psaumes*, Paris 1964.
- P. Trubar *Ta Pèrvi Deil Tiga Noviga Testamenta*, Tübingen 1557-1558.
- P. Trubar *Ta Drugi Deil Tiga Noviga Testamenta*, Tübingen 1560.
- P. Trubar *Ta Celi Psalter Daidou (TPs)*, Tübingen 1566.
- P. Trubar *Noviga Testamenta pusledni dejl (TT 1577)*, Tübingen 1977.
- P. Trubar *Ta Celi Novi Testament (TT)*, Tübingen 1582.
- S. Večko, *Pomen pojmov "emet" in "emūnāh" v knjigi Psalmov*, BV 41/4, 1981, 27-55.

- S. Večko, *Božja in človeška zvestoba v hebrejski Bibliji*. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1986.
- M. Weiss, *The Bible from within, The Method of Total Interpretation*, Jerusalem 1984.
- F. Wiesthaler, *Latinsko-slovenski veliki slovar*, Ljubljana 1923.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) I-V, Ljubljana 1970-1991.

Zusammenfassung
DAS **MANA**, DAS BROT DES LEBENS

Wie diese Erörterung anhand des Internationalismus *mana*, der im Wortschatz der slowenischen Schriftsteller des 16. Jhs: P. Trubars, J. Dalmatins, S. Kreljs und J. Juričičs zwei Dubletten *Man* und *Mana* erweist und wie er in ihren Schriften durch viele Paraphrasen und Definitionen semantisch bestimmt wird, bemüht sie sich anhand der sprachlichen und der kulturhistorischen Beweise dem Wesen seiner Symbolik, der sprachhistorischen Entwicklung und Etymologie nahezukommen und seine semantischen Eigenschaften im Hebräischen, das diesen Biblizismus in viele Sprachen vermittelte, zu untersuchen. Die üblichsten bisherigen Etymologien des Wortes werden kritisch überprüft und durch die Angaben, die beweisen, dass *Mana* eine uralte, einige Jahrtausende alte, vorsemitische Universalie ist, die durch das Biblischhebräische vermittelt wurde, widerlegt.

HEBRAIZMI TRUBARJEVIH IN DALMATINOVIH ROBNIH BESEDIL

Preverjanja izbranih robnih opomb, navedkov in dodatkov v zvezi s hebrejskim izhodiščnim besedilom pričajo o Dalmatinovem sproščenem odnosu do Luthrovih robnih tolmačenj, ki jih Dalmatin upošteva, ali tudi ne ali pa jih njegov prevod Biblije izpričuje na vzporednem oziroma analognem mestu. Dalmatin je za razliko od osrednjega besedila, kjer Luthru zvesteje sledi, pri svojem marginalnem prevodu vezan na svoje lastno znanje, mišljenje in presojo.

Basing on comparative study the article analyses marginal notes in translations of Trubars Psalter (1566) and Dalmatins Bible (1584). The survey presents original way of dealing with biblical Hebrew concepts.

Posebno novo poglavje pri preučevanju hebraizmov v besedilu P. Trubarja in J. Dalmatina odpirajo **marginalije** (glose, obrobno gradivo), pri P. Trubarju ob psalterskem besedilu, pri J. Dalmatinu pa ob pretežno starozaveznem besedilu, tudi zunaj ožje začrtanih in na besedilo Psaltra osredotočenih okvirov.

Analiza izbranih mest Trubarjevega Psaltra in vzporednega Dalmatinovega prevoda Biblije v očeh hebrejskega izvirnika nas utrjuje v veri, da je bila zvestoba izhodiščnemu besedilu osrednji imperativ pri prevajanju obeh slovenskih protestantskih piscev, čeprav je neposreden in neprekinjen pretok iz studenca izvirnika razviden predvsem iz Trubarjevega psalmskega besedila. Ostalo pa je še nemalo vprašanj, ki govorijo o potrebi po nadaljnjih izčrpnih raziskavah na področju *sloveno-hebraicae*.

Neredki so Dalmatinovi prevodi, ki se odmikajo od Luthra in Trubarja ter neposredno odsevajo izvirnik. Odnos do izvirnika oz. sistem prevajanja največkrat ilustrira besedilno obrobje.

Iz pretežno starozaveznih besedil posredujmo najprej nekaj splošnejših tipov informacij, ki pričajo, da je prevodno besedilo upoštevalo izvirnik, in jih najdemo tudi na besedilnem obrobju. Hebraizmov (leksikalnih, skladenjskih, pomenskih itd.) se ta pregled ne dotika.

Dokazno gradivo, izbrano iz Trubarjevega in Dalmatinovega Psaltra, kaže, da sta avtorja poznala imena hebrejskih črkovnih znamenj, ker sta jih oba v naslovih akrostiških kitic Ps 119 tudi upoštevala. Dalmatin ob teh poimenovanjih hebrejskih črk pri Ps 119 navaja tudi izvirne hebrejske črkovne oznake.

Verjetno tübinški tisk osemnajst let starejšega Trubarjevega Psaltra še ni imel teh tiskarskih izkušenj kot toliko mlajši Dalmatinov wittenberški, in zato dodatno stavljenje hebrejskih znakov ob zahtevni bohoričici tipografsko ne bi bilo mogoče.

Poleg črkovnih pričevanj sodijo sem Trubarjeva in Dalmatinova tolmačenja izvirnega besedišča. Znotraj njunega celotnega opusa lahko navedemo le nekatera:

Pri Dalmatinu izvirne zapise posameznih, s pomensko razlago opremljenih besed, kot אלהים:

*"Ikusi to Ebrejsko ali Judouško besfedizo,
אלהים Elohim, poménena, katera le
od eniga samiga ediniga Boga govory ...*

Gmain predgvvor zhes vso sveto Biblio. DB I. III^a itd.

Ni treba posebej omenjati, da te opombe z izvirno hebrejsko dokumentacijo Luther nima.

Še pomembnejša je dokumentacija נמשע *zemah, mladiza*. DB II. 126b, ki je Luther tudi nima.

Hebrejsko-slovenska ubesedovanja (hebrejske citatne besede) v prevodih obeh avtorjev tipa: *Abba, Ozha vse rizhi so tebi mogozhe*. TCN 1582. 203.

1 Trubarjeve in Dalmatinove obrobne razlage hebrejskih izrazov, ki jih pri Luthru na ustreznih mestih ne najdemo, četudi so v tekočem besedilu ali pa jih najdemo na drugem, sorodnem biblijskem mestu (besedilne konkordance).

Sem sodijo (razlagano besedilo /beseda/ je med navednicami):

- a) Dalmatinova opozorila (ob tekočem biblijskem prevodu) na hebrejski in grški tekst. Zanimive so najprej obrobne opombe, ki jih Luther nima ali pa ob njih hebrejščine posebej ne omenja.

Sic versus non est in Hebraeo. Ps 145. DB I. 316a.

sic interpretantur Septuaginta. Ps 87. DB I. 35a.

- b) Razlage posameznih besed:

*"Gréh", rejšhi od tvoih Gréhou, hebrejsko odtergaj
tvoje grehe.*

DB II. 98a (J. Stabej. 112).

"Vfelej" hebrejsko *sgudaj kvam pošhilal*. DB II. 41b.

Pri Luthru najdemo obrobno razlago *Früe* (za besedilno *stets*), vendar brez omembe hebrejščine. Ob besedilu

*"Najfi fim je" vfelej
hebrejsko sguda puftil vuzhiti*

DB II. 43b. (J. Stabej. 13).

mèrtvim) In Hebreo: *k'vezhnimu folku: taku tudi Salomo Eccl. 12. Grob imenuje eno vezhno hilho, satu, ker ty mèrtvi vfelej oftano v'eni vishi: Sakaj dan, nuzh, jutru, vezher, je tukaj*

*ena rezh, pèr nyh nej obeniga reslozhka mej zhaffi, Mèlzi,
delli ali preminenju, kakòr pèr téh shivih. Viner pak fo ony
en folk imenovani, Sakaj ony imajo od smèrti gori vftati.*
DB II. 72b.

*(Todten) jn Ebreo / Zum ewigen Volck / So nennet auch Salo.
EccI. 12. das Grab ein ewighaus / darumb das die Todten jmer
bleiben in einerley weise / Denn tag / nacht morgen / abend /
ist da ein ding / Bey jnen ist kein vnterscheid der zeit /
stete / werck oder der enderungen / wie bey den lebendigen.
Doch heissen sie ein Volck / denn sie sollen aufferstehen etc.*
LB II. 1450.

Marginalno (obrobno) razlago besede *efa*, mernik, hebrejsko "epha".
DB II. 2b. Tudi te opombe tukaj LB nima. Sicer pa je pri njem izpriča-
na na drugem mestu. LB III. 320.

c) Hebrejsko besedilo in frazeologemi.

Pomenske interpretacije hebrejskega besedila in hebrejskih frazeolo-
gemov najdemo v Dalmatinovih obrobni opombah, ki slede:

*"Tvoja lubesan je meni lubliffa",
hebrejsko zhudniffa bila.*
DB I. 168b. (J. Stabej. 109).

Tudi te opombe Luther tukaj nima.

*"kriu biti" gréshin biti, tu je, krivu iméti,
inu sa gréshin dèrshan biti: ony yfzheo urfah pruti nam.*
DB I. 36b (J. Stabej nima).

Tudi te opombe Lu. nima.

*Dalmatin je moral obvladati tipično hebrejsko frazeologijo, kot sle-
di iz **marginalije** k besedi "ferce": v'ferce govuril,*

ferce gleda
DB I. 247b.

*hebrejsko ferce jemle,
(ob besedilu nepametne dela DB II. 105a ;*

vafhe saftopnofti vafhiga ferza
DB III. 104b. (J. Stabej, 124).

Nadalje ob besedi "vidiffh"

ali vidiffh, ferza inu obyfti.
DB I. 281a (J. Stabej. 128).

Nadalje navaja Dalmatin za razliko od Luthra v **marginalijah** pri
tujkah orientalskega (egipčanskega) izvora še hebrejsko sorodno besedo:
"abrek":

Leta je te Deshele Ozha

hebrejsko Abrecht DB I. 27b.

J. Stabej: *egyptisches Wort, das mit: die Knie beugen, genua flectere, u. dgl. übersetzt wird.* 107.

II. Obrobne razlage hebrejskih besed, ki jih ima tudi Luther.

Sem sodijo:

a) Direktni prevzemi po Luthru, pisani v latinščini:

In Ebr: Facere iudicium

DB II. 118a (LB II, 1624).

Praviloma se pojavljajo razlike v pisavi (mala, velika začetnica), zato na tovrstne razlike ne bomo posebej opozarjali. Citirali bomo samo nemško Luthrovo analogno (ustrezno) besedilo. Navedimo zapis:

In Ebr. Duae spicae.

DB II. 127a,

proti Luthru *In Ebreo, Duae Spicae.*

In Ebr. DOMINO est oculus hominis et omnium tribuum Israel.

DB II. 128a : LB II, 1659.

b) Opazka k Ps 75

hebrejsko na roguve, kateri 'muzh' pomenio.

DB I. 298a.

Pri Luthru: "Gewalt") *Ebreus /*

Auff die Hörner /

Welche bedeuten gewalt.

LB II, 1030.

Podobno je z besedo *Hofanna*, ki je prevedena že pri Ps 118,25, pri Mt 21,10 pa se pojavi kot navedena transponirana hebrejska besednozvezna varianta.

Nekatere drzne polemične vsebinske razlage na robu besedila Dalmatin sicer prevzame po Luthru, z navedkom tega nemškega avtorja pa se zaščititi oz. svoje mišljenje distancira:

"kakòr poprej) Ebr. In primo. Quod de primo mense Rabini intelligunt: Sed hoc nihil est. Vide Luth. DB II. 109b.

c) V redkejših primerih je Dalmatin v hebraističnih tolmačenjih redko-besednejši od Luthra. Tako je pri robni opombi

Kakòr uni) tu je, uni nej pravizhen,

temuzh ferdaman domou fhàl.

DB III. 42a.

Dalmatinova razlaga se tukaj konča in se ne ustavlja ob podrobnejšem razčlenjevanju hebrejskega antitetičnega načina ubesedovanja s konkordančnimi analogijami kot Luther: (*Fur jenem) Das ist / Jener ist*

nicht gerecht / sondern verdampt heim gangen, Ebraismus est / et negative dicitur. Sicut Psal 118. Es ist gut auf den HERRN vertrauen / fur dem vertrauen auff Fürsten / das ist / nicht auf Fürsten. Luther nava-ja celo zanimivo podrobnost, tipično za hebrejsko slovnico, saj je anti-teza oprta na eno samo črko mem:

Hoc efficit Ebrea litera Mem.

Also auch Matth. 21.

LB III. 2118.

Potrebna bi bila podrobnejša primerjalna analiza značilnih besed: "rabbi, sabat, šekel" idr. Zanimiva bi bila tudi pritegnitev vseh Luthrovih predlog. Žal se moramo na tej stopnji opreti na kritično standardno verzijo.

d) Razlage, ki so pri Dalmatinu temeljitejše, opremljene z dodatnimi pojasnili, kot pri Luthru:

*Log je bila pèr Iudih ena majhna mera k'Olju,
od katere se she prou nevej,
kuliku je notèr fhlu.*

DB I. 69b.

M. Luther pa ima:

*Log ist ein klein meslin /
auf Ebreisch also genennet.
Aber noch ungewiss wie gross es sey.*

LB III. 349.

Haec verba non leguntur in Hebraeo.

DB I. 35a.

M. Luther pa ima samo:

Non est in Ebreo.

LB I, 125.

In Ebr. Vadam etiam ego, tu je,

jest tudi hozhem pojti,

pravi eden h'drugim,

DB II. 128a.

M. Luther pa ima:

*In Ebre. Vadam etiam ego /
spricht einer zu dem andern.*

LB II 1658.

e) Dalmatin se pri razlagi hebrejskega pojma odloča za širši, nadpomen-ski izraz. "Mammon" M. Luther III Reichtum, 2114 : blagu. DB III. 41a.

f) Tudi Dalmatinovo neupoštevanje Luthrove obrobne opombe "camerin", Götzenpriester 2Kr 23,5, priča o njegovi neodvisnosti od Luthra pri robnem tolmačenju nekaterih hebraizmov.

Ob obrobem gradivu lahko razmišljamo o usklajevalnih jezikovnih posegih revizijske komisije, katere pristojnost je bila očitno osredotočena na besedilo SP in ne na robna tolmačenja.

Jezikovni delež, skrit v robnem gradivu, dodatno osvetljuje sistem prevajanja obeh reformacijskih piscev.

Povzetek

Navedena dejstva nesporno dokazujejo, da ima pri robnih opombah, navedkih in dodatkih o hebraiziranih Dalmatin pogosto interpretacije, ki jih Luther nima in tudi sicer ima sproščen odnos do Luthrovih tolmačenj, ki jih upošteva ali tudi ne ali pa jih postavlja v ospredje na vzporednem oziroma analognem mestu. Številne razlage so pri Dalmatinu temeljitejše, opremljene z dodatnimi pojasnili, kot pri Luthru. Tesno je vezan na svoje lastno znanje, mišljenje in presojo. Zanimive so primerjave z drugimi *marginalijami*, kjer Luthru zvesteje sledi. Dalmatin nekatere drzne polemične vsebinske razlage na robu besedila sicer prevzame po Luthru, z navedkom tega nemškega avtorja pa se mišljenjsko zavaruje oz. izloči. V redkejših primerih je Dalmatin v hebraističnih analogijah, preverjajočih skladijsko območje ubeseditve, redkobesednejši od Luthra.

Ta prispevek in vse še neubrane poti raziskave, ki iz njega izhajajo, je posebno pomemben za boljše razumevanje prevajalca J. Dalmatina, saj so dosedanji rezultati psalmskih tekstnih raziskav v očeh izvirnika izpričevali smiselno verodostojnost obeh prevodnih besedil (tako Trubarjevega kot Dalmatinovega), detajlirana pomenska in stilistična vzporednja z izvirnikom pa so govorila še posebno v prid dosledne verodostojnosti P. Trubarja. V mislih imamo predvsem njegovo skladijsko približevanje izvirniku, ohranjanje poetizmov in figurativno soustvarjalnost v duhu prvotnega izročila. Pri Dalmatinu kot prevajalcu celotne biblije pa bo treba ob hebrejskem izvirniku postopno pregledati ves njegov prevod starozaveznih svetopisemskih knjig, saj dajejo njegove hebraistično podkovanane opazke neovrgljivo dokazno gradivo, da je resnično prevajal, kot pravi uvodoma, iz studenca izvirnih jezikov. Njegovo znanje jezikov in njegova vsestranska filološka podkovanost pa se je v desetletnem prevajalskem delovanju vsekakor večala in poglobljala.

Dalmatinova samoiniciativna robna opozorila na sporne, dvoumne, težko dojemljive besede in besedne zveze izvirnega hebrejskega besedila ne pričajo le o njegovem poznavanju hebrejskega jezika, temveč tudi o tem, da je dejansko imel ves čas pred seboj enega ali več zapisov izvirnega besedila. Ta dognanja so pomemben naknaden prispevek k mojemu avtorskemu delu *Korenine slovenskih Psalmov* z osrednjo ugotovitvijo: Medtem ko je v tekočem psalmskem biblijskem besedilu Dalmatinovo smiselno in skladijsko prevajanje prilagojeno Luthrovemu, izpričuje

Trubarjev Psalter popoln odsev izvirnika, celo pri tistih izmed spornih variant, ki jo navajajo najpomembnejše današnje kritične izdaje hebrejskega besedila za pravilno.

Jezikovni delež, skrit v robnem gradivu, dodatno osvetljuje sistem prevajanja obeh reformacijskih piscev, oprt tudi pri Dalmatinu na hebrejsko besedilo. Raziskava vodi k sklepu, da je revizijske komisija preverjala predvsem Dalmatinovo biblijsko besedilo, pri robnih opombah pa mu je puščala proste roke.

LITERATURA

- J. Dalmatin, *Biblia, tv ie, vse Svetv pismv, Stariga inu Noviga Testamenta, Slovenki, tolmazhena*. Wittemberg 1584. Faksimile Ljubljana 1968.
- M. Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb 1900¹. 1980³.
- I. H. Dvoreckij, *Latinsko-russkij slovar'*. Prerabotannoe i dopolnennoe: Russkij jazyk. Moskva 1976.
- A. B. Ehrlich, *Psalmen, Sprüche und Hiob*. Randglossen zur hebräischen Bibel. Textkritisches, Sprachliches und Sachliches 6. Leipzig 1913.
- J. Erben, *Grundzüge einer syntax der Sprache Luthers*. Berlin 1954.
- V. Gjurin, *Register 1584 kot slovaropisni dosežek*. SRL 1984/3, 32. 183-209.
- M. Luther, *Die gantze Heilige Schrifft* (LB) I, II, III. (Wittenberg 1545.) München 1974.
- E. Müjhaupt, *Dr. Martin Luthers Psalmen-Auslegung*. Göttingen I. 1959, II. 1962, III. 1965.
- M. Orožen, *Pomenska in stilistična izraba "Registra" v sobesedilu Dalmatinove Biblije*. Obdobja 6. 16.stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1986. 403-445.
- F. Premk; *Korenine slovenskih Psalmov*. Ljubljana 1992.
- J. Stabej, *Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584*. Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. III/2. München 1976.
- P. Trubar, *Ta Celi Psalter Daidou*. Tübingen 1566.
- P. Trubar, *Ta Celi Novi Testament nashiga Gospvdi inv isvelizharie Iefufa Chriftufa*. (TCN) Tübingen 1581-1582.
- Verzeichnis der im Deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts*. 7. Stuttgart 1986.
- F. Wiesthaller, *Latinsko-slovenski veliki slovar*. Ljubljana 1923.

***Kratice, ki so nepojasnjene, so splošno znane (SP Sveto pismo, SRL Slavistična revija idr.), kratice svetopisemskih knjig upoštevajo seznam iz Svetega pisma Nove zaveze, Ljubljana 1984. *Hebrejsko* Dalmatin okrajšuje z *Ebr.* (latinsko) in *Hebr.* (slovensko). Luther pa ima lastno kratico: *Ebre.*

Pri dognanjih o statističnih podatkih in preverjanjih je bilo uporabljeno listkovno gradivo popolnih izpisov protestantskih del kartoteke, ki jo je izdelala delovna skupina Sekcije za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Uporabljene so bili tudi že izdelani alfabetariji in nekatere poizkusne redakcije te delovne enote.

Zusammenfassung
HEBRAIZMEN UND HEBRAISTISCHEN RANDBEMERKUNGEN
ZU TRUBARS UND DALMATINS TEXTPASSAGEN

Das vergleichende Studium der Marginalien zu Trubars Psalterübersetzung (1566) und zu Dalmatins Bibelübersetzung (1584) mit der Berücksichtigung der entsprechenden Textpassagen bei Luther (1534) konzentriert sich vor allem auf die Randbemerkungen zu den im Text vorkommenden lexikalen und syntaxischen Hebraismen. Dies führt zu neuen Erkenntnissen über die Bewandtheit der beiden Autoren in der Hebräischen Sprache. Besondere Aufmerksamkeit gilt denjenigen Randbemerkungen der Bibel Dalmatins, die bei Luther an den entsprechenden Stellen nicht nachweisbar sind oder an einer anderen Bibelstelle in Bezug auf dasselbe Hebraismus der eines Kommentars benötigt, vorkommen, oder zeigen sie Dalmatins Individualität und Selbständigkeit bei der Beurteilung dieser Passagen der originalen Bibelsprache. Während sich Trubar bei der Uebersetzung des Haupttextes an das Original hält, spiegeln die Randbemerkungen der Bibel Dalmatins viel deutlicher seine Bewandtheit der Auslegungen in der Deutung und Konfrontation mit dem hebräischen Wortschatz als der Haupttext der vorwiegend (aber nicht immer!) dem Lutherschen Text nahesteht, wieder.

TESARSKA TERMINOLOGIJA V MIRNSKI DOLINI

Die Terminologie bzw. die Bezeichnungen für Getreideharfe, Tenne bzw. Dreschboden, Schweinestall, Speicher und Dachstuhl im Haus, für ihre Einzelteile, einzelne Beschäftigung bei der Vorbereitung des Holzes und der Aufstellung, Werkzeuge und Arbeitsbefehle in einer der Mundarten des östlichen Dolenjskos, steht unter der standardsprachlichen oder standardisierten Wortform, der die Mundartform und die terminologische Erklärung folgt. Als Anschauungsmaterial dient die Erzählung des Informators und Bildmaterial (Skizzen). Beigefügt ist auch eine Analyse überlieferter Wörter im Hinblick auf ihre Repräsentation in der bisherigen lexikografischen Literatur – SSKJ und Pleteršnik.

Tesaraska terminologija oz. poimenovanja za kozolec, skedenj oz. pod, hlev za svinje, kaščo in ostrešje pri hiši, za njihove sestavne dele, posamezna opravila pri pripravi lesa in postavljanju, orodja in komande pri delu v enem od vzhodnodolenjskih govorov je podana s knjižno ali poknjiženo iztočnico, ki ji sledi narečna oblika in terminološka razlaga. Kot ponazarjalno gradivo služi pripoved informatorja in slikovno gradivo (skice). Dodana je tudi analiza dobljenih besed glede na njihovo zastopanost v osrednjih slovarjih – SSKJ in Pleteršniku.

O Razvoj z neizmerno naglico prodira na vsa področja družbenega življenja in tudi podeželsko oziroma kmečko okolje pri tem ni izvzeto. Polagoma izginjajo raznovrstne pokrajinske posebnosti, čeprav tuje elemente pogosto narekuje bolj moda kot pa potrebe. Tako vse bolj opažam, da sta zobu časa prepuščena dva mogočna in nekdanj nepogrešljiva, hkrati pa tako slovensko narodno prežeta arhitekturna spomenika, kot sta kozolec toplar in pod. Snovali so ju največji mojstri tesarstva oz. cimermanstva s številnimi pomagači, pri postavljanju pa je pogosto sodelovala cela vas. Pozabi pa niso prepuščena samo poslopja, ampak tudi številni z njimi povezani izrazi, pa najsi bodo to poimenovanja sestavnih delov, poimenovanja za opravila pri izdelavi in postavitvi, poimenovanja za orodje ter za posamezne prostore znotraj njih ipd. Resda jih precej najdemo v slovarjih¹ in raznih priročnikih², vendar so s terminološkega stališča poimenovanja neurejena in pomanjkljiva, velikokrat na silo narejena ali opisna, v priročnikih pogosto odvisna tudi od narečne pripadnosti avtorja oziroma prevajalca. Morda še najbolj bogato, predvsem pa krajevno (pokrajinsko) zanesljivo določeno, vendar jezikovno neobdelano izrazje najdemo v etnološki literaturi.³ Moj namen pa ni delati red na tem področju (to je stvar terminologov), ampak s popisom

tovrstne terminologije v enem od dolenskih krajev preprečiti, da bi umrlo nekaj prav lepih slovenskih besed in dodatnih pomenov k sicer znanim besedam, ter tako prispevati tudi k osvetlitvi celotnega problema – problema tovrstne terminologije. Zaradi neurejenosti terminologije ne bom navajala ustreznice iz različnih slovarjev in priročnikov, ampak bom pomene narečnim besedam določila na dva načina: s popolno pomensko ustreznico iz SSKJ ali pa z opisom in po možnosti še s predstavitvijo na skici.

0.1 Za najboljše informatorje vsekakor lahko štejemo same tesarje, ki se tu imenujejo cimermeni, – izučene ali samouke, ki pa jih je ponekod že prav težko dobiti. Na srečo pa mednje sodi tudi moj tast Franc Smole, kmet in tesar samouk (roj. 1930) iz Migolice pri Mirni (vzhodnodolenski govor). Tako sem z večkratnim preverjanjem prišla do dovolj zanesljivih informacij o tesarskem izrazju v njegovem rojstnem kraju, na samem začetku Mirnske doline.⁴

0.2 Hkrati naj bi bil ta prispevek tudi dokaz o nujnosti čimprejšnjega sistematičnega zapisa raznovrstne terminologije v posameznih slovenskih narečjih in govorih, saj bi le na ta način lahko dobili ustrezno knjižno terminologijo, izbrano po določenih kriterijih. Tako prevajalcem ne bi bilo treba uporabljati včasih prav smešnih kalkov (npr. *kovinski nož* za lepo domačo besedo *rezilnik*)⁵ ali krmariti med morda iz narečja poznanimi in bogvekod dobljenimi izrazi in novotvorbami.⁶

1 Pod

1. Pripoved informatorja:

Za puòt se pu tlà:x pulažlę dvà:j **blazj:ne**, puà sa puçlęš **špù:nt**, puà: se guòr pustà:uje **ražà:nci**, pu ražà:ncęx prj:dje **veznj:ca**, pu veznj:c **pù:štri** jęn **grędje**, na grędje prj:djeje **štùmbarki**, puà pa grędj:ce, na grędj:ce prj:djeje pa **puòdlake**, na puòdlake prj:djeje puà:l pa **špiérauci**, nà:jęx pa **lâte**. U kà:pi je pa **strà:šna**. Na strà:šna prj:de abùoçjęca, de se nà:je perbì:je abuòj. Atspuà:daj pęr abùoj se lahu nardj: fù:ręm.

Ku smuò dâ:lal puòt, smuò se zù:trej zgù:daj zbrà:l. Napęru smuò **aptesà:l** lã:s, zlù:žel na kęp, dję se j apšù:šlu. Tù: dâ:la **májstar** pa **dâ:lauca**. ð:n **rj:šie**, mì: muòrmuò pa **žà:gat**, **dàupst**, **vàrtat**, **vięzat**. Vežà:l smuò z **leşienam klj:ncam**, tut s **klàm:fam**. Ku je **vežà:va** fârtik, sje pa **pustà:ule**. In tàm je trã:ba vięč aldj:, dję pumà:gaje. Dabj:l smuò še **žà:uarje**, **štrj:ke**, **kiętne**, dję smuò tù: **navęzà:l** pa **uzdęgvá:l**, pusjęben kuzàuc. Dvã: žà:uarje pa ana kiętna **zadãrgneš**, puà: pa ù tã: krj:š dięneš trãm, puà: se pa **uzdigù:je**, pa rj:neš s tj:stęm kje pu tlęx. Ku j pustà:ulęn, je trã:ba še dadã:lat. Špù:nt mà:je pęr stranięx **viđra**. Nùòt

se perbi:jeje piët centimã:tru dibí:l bú:kau **plá:x**, tû: sa **pùðance**. Za pùðance na pùòt sa nú:cal **klùop** za **spexvãt** al **ù:blat**. (Tû: j tá:ka staradã:una stvã:r, dvã:mã:tra pa pù:dã:uga, ku n ù:bëlč.) Tû: j **puðan**. Tû:kej guòr se j mlatí:u; ží:t jën fežùon jën usiè, usiè dã:la sa siè tû:kej verší:l. Ù:nmu prastùor zrã:uën, za méruo, prã:umo pa **sní:ca**. Tãm sa se pa pùðance kar pulù:žle. Špú:nt sa **pufç:lcan**, mà:je **fç:lce**, nuòt se pa di:le nabì:jeje, **abdã:uance**. Fç:lce, tá:ke ana cùola glabuyã:ke grã:bne, smuo dã:lal z **ragã:çem**. Tã: j biu pa an mã:tar dàuk; dvã: sta ga ulã:kla, á:dën je adzã:t pa purí:vau. Zrã:uën sa nú:cal an lí:tar šnò:pca, takù j bi:u tu težã:k dã:u. Tut trí: milimã:tre nanã:t je adrã:zau.

1.2 Sestavni deli

<i>pod:</i> puòt , puã:da, na pùòt;	skedenj
puã:t, puã:du; tudi puã:dën	
cí:mpar	
<i>cimper:</i> cí:mpar , -pra; -i	1. lesena stavba, 2. podstrešje
<i>grušt:</i> gãršt , grú:šta; grú:št,	ostrešje
grù:štu	
<i>blazina:</i> blazí:na , e-, na -ø; -e	podolžen hrastov tram, osnova lesene stavbe
<i>špunt:</i> špënt , špú:nta; špú:nt	prečen hrastov tram, ki leži na blazini
<i>ražanec:</i> ražã:nc , -a; -i	nosilen vogalen (pokončen) hrastov tram
<i>veznica:</i> vezní:ca , -e; -e	podolžen smrekov tram med gredo in ražanci, ki povezuje celo ostrešje
<i>povšter:</i> púštar , -tra; pú:štri,	krajši prečen hrastov tram, ki leži na veznici in je podlaga gredi
pù:štru	
<i>greda:</i> gríèda , -e; grèdiè	prečen smrekov tram, ki leži na veznici
<i>strešina:</i> strã:šna , -e ⁷	podolžen, veznici vzporeden smrekov tram, ki pride v kap in drži streho; strešnja
<i>štumberk:</i> štù:mbark , -a; -i	pokončni smrekovi tramovi med gredo in gredico
<i>gredica:</i> grèdí:ca , -e; -e	prečen smrekov tram, ki veže dva štumberka
<i>podlaka:</i> puòdlaka , -e; -e	podolžen smrekov tram, ki leži na gredici

špirovec: **špiérauc**, -a; -i

lata: **lá:ta**, -e; -e

dila: **dj:le**, -e; -e

lesen klinec: **leşiæn klj:nc**

(drá:naʉ, bú:kau, xrá:stau)

obojnica: **abuójeŋca**, -e; -e

oboj: **abuòj**, abuóje

obdevnica: **abdãjeŋca**, -e; -e

bangar: **bá:ŋgar**, -je; -ji,

bã:ŋgarju

furm: **fú:rãm**, -rma; -rmi

folc: **fò:lc**, fò:lca; fò:lc, fò:lcu

vidra: **vj:dra**, -e; -e⁸

podnica: **pù:ðenca**, -e; -e

ploh: **plãx**, plã:xa; plã:x, plã:xu

poden: **puòðan**, -dna; (leşiæn)

pùðna

senica: **snj:ca**, -e; -e

nadstrešek: **natstrãšek**, -a; -i

pant: **pãnt**, pãnta; pãnt, pãntu

korenina: **kuranj:na**, -e; -e

smrekov tram, ki sega od vrha ostrejša do strešine v kapu

letev

deska

leseni klini za zbijanje oz. vezavo namesto žebeljev

smrekov tram, ki je skoncًا pritrjen na obe strešini (daljši spodnji) in na podlaki (krajši zgornji); na njiju se pribije oboj smrekove deske, pribite na spodnjo in zgornjo obojnico debelejša hrastova ali bukova deska za zunanji spodnji oboj med blazino in veznico oz. špantom in gredo podboj (pri vratih)

razne oblike pri zaključevanju oboja

utor oz. žleb v ražancu, kamor se zataknejo deske - obdevnice v obliki črke L izdolbljen rob špunta, kamor se polagajo in lahko tudi pribijejo podnice deska ali ploh za pod, tla debelejšje deske (5 cm) pod, tla

del poda, kamor se spravlja seno

manjši, poševno navzgor obrnjen tram, ki služi kot vez oz. podpora pokončnim, prečnim ali vzdolžnim tramom

manjši, poševno navzdol obrnjen tram, s podobno funkcijo kot pant

1.3 Drugi izrazi

podolzam(a): **puðãzam(a)**

vzporedno z daljšo stranjo; podolgem

skonca: **skùonca**
počez: **pučičes**
navzkriž: **nauskrišš**

mojster: **májstar**, -tra; -tri
požnorati: **pužnòrat**

žagati: **žà:gat**
dolbsti: **dàupst**
zažagovati: **zažagvât**
oblati: **ù:blat**
spahovati: **spaxvât**
vezati: **viézat**
zvtati: **zvèrtat**
obtesati: **aptjásat**
latati: **lá:tat**
sestavljati: **sèstá:ùlèt**
pokrivati: **pukrj:vat**
obiti: **abèt**
folcati: **fòlcat**
navezovati: **navèzvât**
vzdigovati: **uzdegvât**
zadrgniti: **zadérgant**
cimprati: **cj:mprat**

vezava: **vežà:va**
smrekov: **smará:kau**, -ava, =m
bukov: **bjú:kau**, -ava, =m
hrastov: **hrástau**, -ava, =m

2 Kozolec

2.1 Pripoved informatorja

Tuóplar mà: **stòbrè**, puá:l sa **rj:gli**, xrá:stau, puvežù:jeje stòbrè skèp in nuósje usiè. Na rj:glèx prij:deje pudàuzam **branj:šence**, dvà:krat; tù: sa smará:kau trà:mi. Na tù: siè viéže **brá:na**. Tù: sa nauuskrišš viézan smará:kau pá:nt. Na vèrx prij:deje pa spèt **grèdiè**, na vèrx stébra. Na grèdiè prij:deje **strá:šne**, puá:l **štù:mbarki**, na tù: pa **grèdi:ce**, **puódlake**, **špiérauci** jèn **lá:te**.

na/ob koncu krajše strani
 vzporedno s krajšo stranjo
 v obliki križa tako, da se dva
 kraka dotikata tal

s sveže obarvano vrstico označiti
 mesto na lesu, kjer se bo
 odžagalo, obtesalo

s klopjo poravnavati podnice

pribijati late na špirovce

1. postavljati lesena gospodarska
 poslopja ali samo ostrešje, 2.
 popravljati poslopja, *tudi* v
 pomenu zidati

Zví:tar ma pa spët stəbrè, na drù:gi strán je kuáza, rí:gel, á:na strāšna atspù:t (na daljši strehi - op. V.S.), puá:l je puódlaka, pa še á:na strāšna na vèrx (na krajši strehi - op. V. S.), pu sredí:n je pa slāme, slāmen. Mà: tut ana brána, če j nardì:š. U štà:nt sa pa lá:te al pa rà:nte. U rà:ntax je pa abā:šən stáuček.

2.2 Vrste

kozolec: kuzàuc, kuzáuca;
kuzáu(ç), kuzáu(ç)
cviter: cví:tar, -tra; -tri
podstrešen kozolec: pudstrāšən
kuzáu(ç), -ga -a
enoredni kozolec: enariédan
kuzáu(ç)
toplar: tuóplar, -je; -ji

kozolec na kozo
≠ cviter, kozolec na kozo

stegnjeni kozolec, kozolec s samo
eno vrsto oken oz. štantov
dvojni kozolec

2.3 Sestavni deli

steber: stəbèr, -à; -è, -ù

debeli pokončni hrastovi
tramovi med štanti kozolca
krajša stran cvitra
prečen nosilen hrastov tram med
dvema stebroma

koza: kuáza, kuziè; -iè
rigelj: rí:gel, -gle; -gelni/-gli

smrekov tram, ki nosi vzdolžno
brano
čelni in vzdolžni panti vezani
navzkriž

branišnica: branì:šəncə, -e; -e

brana: brána, -e; -e

vrhnji tram, kjer se strešni
ploskvi stikata (toplar ga nima)
način zaključevanja slemena, ko
so vogali prirezani; čop

sleme: slāme/slāmen, slā:məna-
/sləmiəna; slā:məna
šop: šàp, šá:pa; šá:p, šà:pu

1. letev, na katero se obeša
opeka, 2. oglata letev v štantu
del kozolca med dvema stebroma

lata: lá:ta, -e; -e

štant: štà:nt, štá:nta; štá:nt,
štà:ntu

okrogla letev v štantu
stolček, obešen v štantu, ki ima
namesto štirih nog dve, podaljša-
ni v naslonjač, kjer sta pritrje-
ni dve kljuki, s katerima je
obešen na lati oz. ranti

ranta: rà:nta, -e; -e

stolček: stáuček, stáučkà;
stáučkì

prekla: prākla, -e; -e

tanjši kol, na katerega se je
pri slamnatih strehah navezova-
la slama

škump: **škəmp**, škú:mpa; škú:mp

snop slame za pokrivanje streh

škumpa: **škúmpa**, -e

slama za pokrivanje streh

Ostrešje je enako kot pri podu.

3 Hlev za svinje

Klā:vi sa bli zmiēram dvj:ɡjēn na kà:mnəx. Nà:jprej je bla **blazj:na**, á:na pudāuzam, á:na pučļes. Puá: sa bli glix takų: **ražá:ncə** pa **věžnįca**, ɡųōr **grədļe**, **strášna**, na strá:šna (T ed.) **špiērauci**, pučļes **lá:te**. Zadá:lau se je z **abdā:vancam**, xrá:stavem al pa bú:kavəm. Puá:l sa bēl še **kurį:ta**, xrá:stau, nat kurį:tam **vá:utare**, k je bla pərpiēta na **mų:tcie**. Acprā:t sa pa **urá:ta**. **Pūōdna** sa bēl lēšļen, xrá:stau. Vá:utara je blu tį:st, k se j atpiēraų nūōtar, dļe s laxk já:st striēsla, puā pa spēt zapōrla. Al pa dļe tį:st cā:jt, ku kurį:t pų:caš, dļe nej muōgu prá:šć neč tēbē nardēt. Zdēj nā:maje viēč tā:ga, tų: j staradā:una stvār. Tų: j blu na **pāntēx**. Samū čēs kurį:t s purį:nu, **rį:ģel** nūōt zapį:ču, **u nārbuo**, dļe nā:j muōgu prašēč uzdį:ģent, dļe p tē na rūōkļe pá:u. Mų:tcie sa blj: pa na **ražá:ncēx** pərbi:t, nūōt sa má:le lēžā:je, tiē vá:utare. Nā:jēx sa bliē vá:utare pōrtérjēne. Tų: sa tá:k xrá:stau tramj:čki.

korito: **kurį:t**, -a; kurį:ta, -u

posoda za svinjo v hlevu

vavtara: **vá:utara/(-e)**, -e; -e /

prečna vrata nad koritom v

vá:utare mn.⁹

hlevu; bavtara

mutec: **mų:teč**, -tca; -i

hrastov tramič, na katerem so pritrjene vavtare

narba: **nārba**, -e; -e

železna objemka, kamor se zatakne rigelj

rigelj: **rį:ģel**, -gle; -gli/-ģelni

železen zapah

4 Kokošnjak

Kų:rānca, tų: j pa čj:st navà:dnu – lēšļen **abuōj** jēn **urá:ta**, nūōt pa **šprų:ncēlnə**. Dakļer smųo dá:lal, smųo rá:kēl šprų:ncēlnə, kų:re pa sēdļe na **grīēdēx**.

kurnica: **kų:rānca**, -e; -e

kokošnjak, kurnik

špruncelj: **šprų:ncēl**, -na; -ni

leseni okrogli klini, na katerih sedijo kokoši

grede: **grīēde**, -ø, na grīēdēx

gl. *špruncelj*

5 Kašča

Kā:šče je spà:dala x pūōdē, laxkų pa tut sá:ma stajļ:, nā:j vá:žēn. Laxkų j zį:dana al pa lēšļēna. Tų: sa blj: xrá:stav **brų:ni**, viēzan na **krj:š**. Na tų: se j kar **ģāršt** djā:ų ɡųōr – **strášne** pa dvā:j **puōdlake** pa **špiērauca**. Kā:šče sa ble mā:xne, štīēr krat štīēr nà:rviēč.

kašča: **kàšče**, -e; -e
bruno: **brùn**, -a; brùn:i

shramba za žito
 na poseben način vezani hrastovi ali smrekovi plohi

6 Ostrešje pri hiši

Sestavljeno je enako kot pri podu od grede in strešine naprej.

7 Orodje in pripomočki

skira: **skiéra**, -e; -e
cimaraha: **cí:maraxa**, -e; -e
teslo: **tjáslu**, -a; tjà:sla, -u
malarin: **malarj:n**, -a; -i
vejek: **và:jek**, -a; -i
žaga: **žà:ga**, -e; -e
dleto: **dlà:t**, -a; dlà:ta, -u
sveder: **svà:der**, -dra; -i/svâ:dra, -u
rezilnik: **arzi:uank**, -a; -i
rogač: **ragáč**, -e; ragáč, ragà:ču

cimraka, bradlja

vejnik

klop: **klùop**, klapì; klapì:

klamfa: **klàmfa**, -e; -e
žnora: **žnùora**, -e, -e
kobila: **kubj:la**, -e; -e
vinkel: **vj:kel**, -na; -ni
meter: **mà:tar**, -tra; -tri
svinčnik: **svj:očnik**
cola: **cùqla**, -e; -e
žavar: **žá:var**, -je; -ji

pribl. 1 m veliko, obličju podobno orodje z rezilom in štirimi roglji - ročaji, katerega sta dva vlekla, eden pa je zadaj porival; rabil se je pri izdelavi utorov pribl. 2,5 m veliko, obličju podobno orodje; rabilo se je za poravnavo položenih podnic penja sveže obarvana vrvica koza, stolica kotno merilo

ketna: **kiètna**, -e; -e
zavornica: **zav:ranca**, -e; -e
štrik: **štàrk**, štrj:ka; štrj:k, štrj:ku

z verigami navzkriž zvezani smrekovi ranti, s pomočjo katerih so dvigovali na tleh sestavljene dele skednja oz. kozolca veriga zavorna veriga vrv

8 Komande pri delu

horuk: xòcrù:k

prijel: per:jleu!

držal: daržeu!

naravnal: naraunàù!

pribil: parbù!

9 Zapisane besede in njihov izvor

9.1 Prevzete besede

Od nekaj več kot sto besed jih je približno ena tretjina prevzetih; večinoma so germanskega izvora:¹⁰ *bangar* (?), *cimaraha* (nem. die Zimmerhacke = cimraka, bradlja), *cimper* (bav. cimber = lesena stavba), *cimprati* gl. cimper, *cviter* (nem. der Zwitter = dvospolnik, obojak), **dilja* (nem. die Diele = deska; pod; opremljena veža),¹¹ *folc* (nem. der Falz = zareza, utor), *folcati* gl. folc, *form* (nem. die Form = oblika; model, kalup), *grušt* (nem. das Gerüst = oder, ogredje), *ketna* (nem. die Kette = veriga), *klamfa* (bav. klampfen = nem. der Klammer = penja, skoba), *lata* (nem. die Latte = letev), *latati* gl. lata, *narba* (nem. die Narde = narda, objemka), *pant* (nem. das Band = vez, trak), *ploh* (kor. nem. ploch = nem. der Block = klada, hlod), *požnorati* gl. žnora, *poden* (nem. der Boden = tla), *povšter* (nem. der/das Polster = blazina), *ranta* (bav. rante = nem. die Stange = drog, kol, prekla), *rigelj* (nem. der Riegel = zapah; vez), *šop* (nem. der Schopf = čop), *špirovec* (nem. der Sparren = lemez, škarnik), *špruncelj* (nem. ?), *špunt* (nem. die Spundung = zveza oz. spah na utor in greben), *štant* (nem. der Stand = mesto, stajališče; stojnica; staja (v hlevu), *štrik* (nem. der Strick = vrav), *štumberk* (nem. ?),¹² *toplar* (nem. doppelt = dvojen), *vavtara* (nem. das Falltor = poklopna vrata; loputnica), *vinkel* (nem. der Winkel = kotno merilo), *žavar* (? nem. die Säule = steber), *žnora* (nem. die Schnurf = vravica, konopec). Nekaterne izmed teh besed so sprejete v knjižni jezik kot stilno nezaznamovane (*lata* – v pomenu 'lata v kozolcu', *ranta*, *špirovec* oz. *šperovec*, *vavtara* oz. *bavtara*), nekatere kot narečne (*bangar*, *cimraka*, *lata* – v pomenu 'letev', *rigelj* – v pomenu 'prečni tram pri kozolcu', *štant* – v pomenu 'del kozolca med dvema stebroma', *toplar*), pogovorne (*cimper*, *cimprati*, *klamfa*) ali nižje pogovorne (*dila*, *povšter* – v pomenu 'blazina', *rigelj* – v pomenu 'zapah', *štrik*), večina pa jih živi le v narečju.

9.2 Besede drugačnih oblik kot v SSKJ

Besede *pódlaka* SSKJ nima, pač pa podoben pomen najdemo pod geslom *podvleka* (2. grad. lesen ali kovinski pomožni nosilec, položen navadno prečno na glavno smer). Pleteršnik besedo sicer ima, vendar samo v pomenu 'podloga pri obleki'. – V SSKJ najdemo obliki *rožanec* in *režanec*, obakrat v pomenu 'podboj'. Pleteršnik pri besedi *režanec* (s cirkumfleksom!) navaja dva, pri besedi *rožanec* (z akutom!) pa kar sedem pomenov, vendar takega, kot ga ima beseda v migolskem govoru, ne. Ker

etimologija te besede ni natančno raziskana, puščam v poknjženi obliki *ražanec* prednaglasni *a*, čeprav bi bil zaradi pozicijskega akanja možen tudi *o*. – Tudi nar. obliki *škèmp*, *škù:mpa* 'snop slame za pokrivanje streh' in *škù:mpa* 'slama za pokrivanje streh' ne moreta dati knjižnih oblik *škop* in *škopa*, ampak *škump* in *škumpa*. – Za prevzeto besedo *bavtara* oz. *vavtara* v SSKJ in *baltore* (*mn.*) v Pleteršniku ima migolski govor kar tri oblike: *vá:utara*, *-e* in *vá:utare*, *-e* ter samo množinsko *vá:utare*, poknjženo torej *vavtara/-e* in *vavtare* (*mn.*). – Ne SSKJ ne Pleteršnik nimata oblike *veznica*; najbližji pomen najdemo v SSKJ pod geslom *véznica* (2. *navt.* vzdolžni nosilni del ogrodja trupa ladje za okrepitev bokov in krova).

9.3 Novi pomeni k sicer znanim besedam

Pomen besede *blazina* kot 'glavni, temeljni tram poda' pri Pleteršniku še najdemo, v SSKJ pa ne.¹³ – Prav tako v SSKJ pri besedi *brana* ni pomena 'navzkriž vezani trami pri kozolcu', medtem ko se ta pri Pleteršniku lahko skriva v nem. besedi *die Riegelwand* = pregrada, brana.¹⁴ – Pri besedah *greda* in *gredica* je v SSKJ v opisu zajet videz, ne pa tudi funkcija poimenovanega predmeta; spet je Pleteršnik tu bolj natančen. – Ne v Pleteršniku in ne v SSKJ beseda *klop* nima pomena 'velikemu obličju podobna priprava za spahovanje oz. poravnavanje podnic na podu'; tudi sam predmet je očitno precej redek. – Zanimiv je pomen besede *korenina* kot 'krajši, poševno navzdol obrnjen podporni tram', ki ga v omenjenih slovarjih ni. – Enako velja za pomen besede *koza* kot 'krajši del cvitra, tj. kozolca na kozo', kar je očitno dalo ime samemu kozolcu. – Prav tako ni zaslediti pomena besede *povšter* kot 'krajši tram, ki služi kot podlaga daljšemu tramu'. – V Pleteršniku zabeležen,¹⁵ v SSKJ pa izpuščen je pomen besede *rogač* kot 'večjemu obličju podobna naprava za izdelavo utorov'. – Morda bi pri pomenu besede *stolček* veljalo posebej omeniti tudi pomen 'stol v kozolcu', saj se ta razlikuje od običajnega stola. – Besedi *strešina* in *šop* imata pri Pleteršniku isti pomen kot v migolskem govoru, v SSKJ pa je pomen teh besed drugačen; pač pa se ujemata s pomenom besede *strešnja* oz. *čop*. – Nov je pomen besede *vidra* ali verjetneje *vitra*¹⁶ 'v obliki črke L odrezan rob trama', ki ga ni zaslediti v omenjenih dveh slovarjih.¹⁷

9.4 Nove besede

Naposled so tu še štiri nove, v SSKJ in v Pleteršniku nezapisane besede:¹⁸ *branišnica* 'vzdolžni tram pri kozolcu, ki nosi brano', *mutec* 'tramič, na katerem so pritrjene vavtare',¹⁹ *obdevnica* 'debelejša deska za stene poda' in *obojnica* 'tram, na katerega se pribije oboj'. Morda bi sem sodila tudi beseda *ražanec* 'nosilni pokončni tram' (gl. 9.2).

10 Slikovno gradivo*Sestavni deli kozolca*

1 stəbèr

2 rí:gəł

3 branì:šəncə

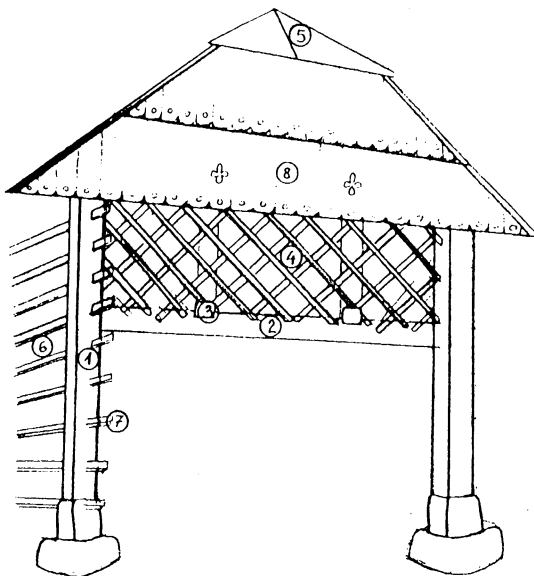
4 brá:na

5 šàp

6 štànt

7 lá:ta ali rà:nta

8 abujòj

Sestavni deli poda

1 blazí:na

2 špənt

3 ražá:nc

4 vėzní:ca

5 pú:štər

6 griėda

7 strà:šna

8 abdâ:uəncə

9 bá:ngar

10 urá:ta

11 fò:lc

12 ví:dra

13 pùođəncə

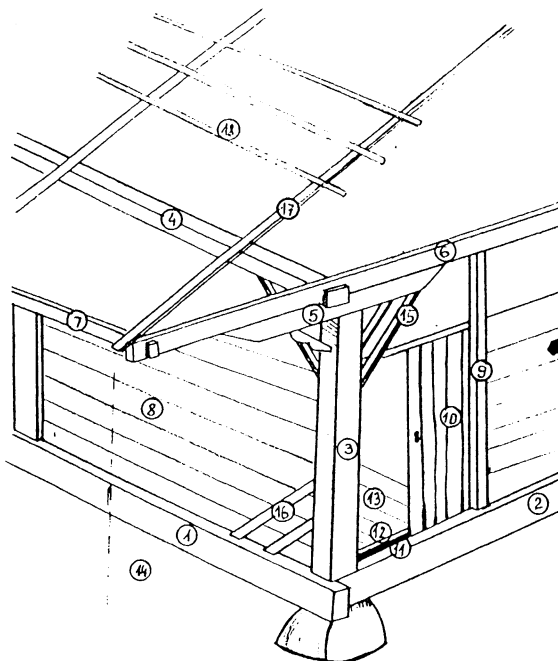
14 natstrà:šək

15 pànt

16 kuraní:na

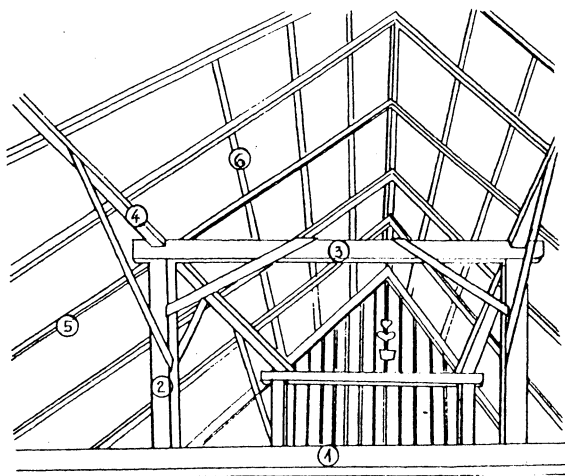
17 špié:rauc

18 lá:ta

Sestavni deli ostrešja

- 1 grièda
- 2 štù:mbærk
- 3 grädí:ca
- 4 puódlaka
- 5 špiérayuc
- 6 lá:ta

11 Sklep

Popis tesarskega izrazja v Migolici pri Mirni (vzhodnodolenjski govor) je pokazal, da je tu tovrstna narečna terminologija dovolj izdelana, saj ima vsak sestavni del, orodje ali pripomoček svoje točno določeno poimenovanje. Iz tega lahko sklepamo, da to ne velja samo za ta govor in tudi ne samo za to pomensko področje. Natančen popis narečne terminologije različnih področij bi torej lahko bistveno pripomogel k določitvi slovenske knjižne terminologije nekaterih strok. In skrajni čas je, da bi se takega popisa sistematično lotili.

Primerjava med Pleteršnikom in SSKJ je pokazala, da je SSKJ – kar zadeva obravnavano izrazje – siromašnejši od Pleteršnika. Mirne duše so v SSKJ opuščeni nekateri besedni pomeni (prim. npr. *blazina* in *rogac*); zapovrh še predmetov oz. njihovih sestavnih delov, ki sedaj izginjajo iz vsakdanjega življenja in so zato še toliko bolj potrebni mesta v slovarju. Sprašujem se tudi, v čem so stare, med ljudmi zakoreninjene in mnogo bolj podomačene prevzete besede slabše (slabše namreč zato, ker so izpuščene ali označene s kvalifikatorjem *nizže pog.*, *pog.* ali *nar.*) od novih, veliko bolj tuje zvenečih prevzetih besed, ki so brez zadržka našle mesto v SSKJ. Bomo z opuščanjem "narečnih" besed in pomenov ter z nekritičnim prevzemanjem tujih besed res obogatili **slovenski** knjižni jezik?

OPOMBE

¹ SSKJ I-V, Pleteršnikov slovar, Etimološki slovar slovenskega jezika I-II, Nemško-slovenski slikovni slovar, Ljubljana : Oxford-Duden-Cankarjeva založba, 1987, st. 216-219, Angleško-slovenski slikovni slovar, istih založb, na istih straneh.

- ² Npr. H. H. Goeres: *Tesarstvo za vsakogar*, Ljubljana 1973.
- ³ V *Narodopisje Slovencev*, Ljubljana 1944: R. Ložar, *Kmečki dom in kmečka hiša*; v *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1970: F. Baš, *Gospodarska poslopja*; M. Mušič: *Arhitektura slovenskega kozolca*, Ljubljana 1970; T. Cevc in I. Primožič: *Kmečke hiše v Karavanah*, Ljubljana 1988.
- ⁴ Prvič sem tesarsko terminologijo tu popisovala (in posnela na magnetofonski trak) septembra 1992. Prvo preverjanje je sledilo mesec kasneje, drugo pa novembra 1994, torej po dveh letih. Naj povem, da se informator ni nikoli "zmotil", kvečjemu je še kaj dodal in pojasnil; torej je to izrazje trdno vsidrano v njegovo zavest. Preverjanje pri drugih informatorjih - tesarjih v vasi ali bližnji okolici ni bilo mogoče, ker jih enostavno ni.
- ⁵ *Nemško-slovenski slikovni slovar*, Ljubljana : Oxford-Duden-Cankarjeva založba, 1987, st. 216.
- ⁶ Kako si naj sicer razlagamo naslednje razlike v poimenovanjih za isto stvar: *ostrešje* : *povezje*, *špirovec* : *škarnik*, *poveznik* : *viseča greda*, *podvlaka* : *podvleka*, *vešalka* : *steber*, *opora* : *opornik*, *razpora* : *razpirač*, *pas* : *pasnica*, *vertikala* : *soha*, *diagonala* : *opornik* - vse vzeto iz gesla *Streha* in lesne zveze, pri čemer je prva beseda iz Angleško-slovenskega slikovnega slovarja, Ljubljana : Oxford-Duden-Cankarjeva založba, 1987, druga pa iz pod opombo 5 omenjenega slovarja, pri obeh str. 218.
- ⁷ Beseda *strešina* je enkrat akutirana, drugič cirkumflektirana, ne glede na sklonsko obliko; tonem je torej neustaljen. Vzroka za to sta lahko dva: mešanje z žensko obliko pridevnika *strà:šēn*, *strà:šna* ali pa je sama beseda posamostaljen pridevnik.
- ⁸ Prvotno verjetno vitra 'tanek trak lesa', čeprav informator trdi, da je njegov vzornik, sedaj že pokojni mojster tesar, vedno govoril *vidra*.
- ⁹ Pri besedi *vavtara* se mešata edninski obliki *vá:ūtara* in *vá:ūtare* ter množinska *vá:ūtare*.
- ¹⁰ Pomeni nemških besed so vzeti iz F. Tomšič, *Nemško-slovenski slovar* ali (redkeje) kar iz *Pleteršnika*.
- ¹¹ Zaradi preglasla -a > -e je postavljena izhodiščna oblika kot *dilja*.
- ¹² Ustrezne nemške besede nisem našla; pomensko pa bi se lahko ujemale s slovensko besedo *mutec*, ki ima nekoliko drugačen pomen, tj. 'tramič, na katerega so pritrjene vavtare'.
- ¹³ Nasploh je geslo *blazina* v SSKJ v primerjavi s *Pleteršnikom* nepri- merno skromnejše. Predvsem manjkajo različni odtenki pomena 'osnova, podlaga nečemu'.

- ¹⁴ Tako to besedo prevaja Tomšič. Da je lahko mišljena 'brana pri kozolcu', potrjuje dejstvo, da je *čelna brana* pritrjena med rigelj spodaj in gredo zgoraj, oziroma je rigelj njen nosilni tram.
- ¹⁵ Pleteršnikov prevod je prav posrečen: *ein zweimännischer Hobel*, torej 'oblič za dva moža', kar se popolnoma ujema z informatorjevim opisom.
- ¹⁶ Gl. opombo 8.
- ¹⁷ Morda bi to lahko pomenila Pleteršnikova razlaga besede *vitra* 'Ader im Holz' (žila v lesu), vendar ni čisto jasno.
- ¹⁸ Besedo *mutec* v pomenu 'mutast človek' imata sicer oba slovarja, vendar je tu pomen tako drugačen, da jo lahko imamo za novo besedo.
- ¹⁹ Gl. opombo 12.

Zusammenfassung

TERMINOLOGIE DES ZIMMERHANDWERKS IN MIRNATAL

Die Analyse der Terminologie des Zimmerhandwerks (etwas mehr als hundert Wörter) in der Mundart des Dorfes Migolica bei Mirna hat gezeigt, daß ungefähr ein Drittel der Ausdrücke germanischen Ursprung sind, fünf Wörter haben eine andere Wortform als die Standardform, elf haben neue Bedeutungen zu sonst bekannten Wörtern, vier Wörter sind ganz neu: *branišnica*, *mutec*, *obdevnica*, *obojnica*. Im Vergleich mit Pleteršnik fehlen im SSKJ wesentlich mehr Bedeutungen (Verhältnis 5:10).

Die Beschreibung der Terminologie verschiedener thematischer Bereiche könnte wesentlich zur Bestimmung und Festigung einer gemeinsamen schriftsprachlichen Terminologie einzelner Gebiete beitragen, weshalb es sinnvoll wäre, sobald wie möglich damit zu beginnen.

O OBLIKOVANJU GESLOVNIKA ZA PRAVOPISNI SLOVAR

Pravopis, katerega slovarski del se zdaj izdeluje, je šesti samostojni slovenski pravopis; v prejšnjih pravopisih je pri sicer abecedno navajanih iztočnicah veliko etimološko sorodnih besed v skupinah (gnezdih). V prispevku želim pokazati, da je navajanje samostojnih iztočnic z malo podiztočnicami koristna novost v naši pravopisni tradiciji.

Die Rechtschreibung, deren Wörterbuch jetzt in der Erarbeitung ist, ist die sechste selbständige slowenische Orthographie. In den vorigen Rechtschreibungen sind bei zwar alphabetisch angeführten Stichwörtern viele etymologisch verwandte Wörter in Wortgruppen (Nester) zusammengefaßt. In dem Beitrag will ich vorzeigen, daß die Anordnung der selbständigen Stichwörter eine benutzerfreundliche Neuigkeit in unserer Rechtschreibetradition ist.

1 Splošno o geslovniku za novi SP

1.1 Odvisnost sestavljanja geslovnika od teoretičnih načel

Odločitve o tem, katere besede so iztočnice, katere podiztočnice, katere se navajajo med slovničnimi oblikami v zaglavju in katere so razvidne iz uvoda v slovar, sprejema uredniški odbor Komisije za slovarski del slovenskega pravopisa. Kako so najnovejše teoretične ugotovitve slovenskega jezikoslovja upoštevane pri sestavljanju pravopisnega slovarja, je ugotovljivo iz prispevka J. Toporišiča *Teoretična podstava slovarja novega SP*¹.

Delo za geslovník je v tem članku opisano v zgornjem odstavku na 456. strani. V času od objave članka je prišlo do dveh sprememb: predloge za lastna imena in krajšave daje P. Weiss, ne več J. Moder; med lastnimi imeni ni več 1000 najpogostejših slovenskih priimkov, ampak 500.

1.2 Geslovník kot delovni pripomoček

Geslovník mora biti dober seznam besed, ki bodo iztočnice v slovarju. Kako težko je to doseči, vedo kritični uporabniki slovarjev, še bolj pa se težav zavedamo slovaropisci. Pri veliki množini besed, ki so sestavljalcem na razpolago in jih je treba pregledati, izbrati in sistemsko ter hierarhično čim bolj pravilno in pregledno predstaviti v sodobnem pravopisu, je zato pomembno, da so pravočasno določena dvojna načela:

- načela za izbor besed;
- načela za razporeditev besed v slovarju in za zgradbo geselskega članka.

Prispevek govori o slednjih, torej o navajanju iztočnic v slovarju in s tem v geslovniku; omejuje se na občna imena in opušča lastna, ki so sicer prav tako kot občna razvrščena po abecedi, vendar so pri njih v geslovniku ob iztočnicah zelo pogosto navedene tudi podiztočnice. To je dogovorjen odstop od siceršnjega navajanja enot v geslovniku po abecedi in brez podiztočnic; podiztočnice namreč dodajajo k v geslovniku določenim iztočnicam urednikom.

2 Naslonitev nove pravopisne skupine na delo prejšnje

2.1 Oblikovanje delovne skupine za slovarski del novega SP

Po izidu *Slovenskega pravopisa 1, Pravila* iz 1990. leta (dalje *SP 1990*) so potekale priprave za sestavo skupine, ki bo delala pravopisni slovar. Imenovani so bili člani Komisije za izdelavo slovarskega dela slovenskega pravopisa; Komisija se je razdelila na uredniški odbor in skupino sestavljavcev pravopisnega slovarja; člani uredniškega odbora so nato izvolili J. Toporišiča za predsednika celotne Komisije in uredniškega odbora.

2.2 Načrt pravil za novi slovenski pravopis je osnova za novi pravopis

V razpravi o konceptu slovarskega dela SP je J. Toporišič že na prvi seji opozoril na osnovo tega slovarja v *Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* iz 1981. leta (dalje *Načrt pravil*). Posebej pa je poudaril, da bodo iztočnice deloma prikazane s podiztočnicami.

2.3 Prva objava slovarskih primerov

V *Načrtu pravil* so slovarski primeri prvič objavljeni. (V *Slavistični reviji*, kjer so bila pravila za novi slovenski pravopis objavljena s komentarji v letih 1977, 1979, 1980, jih ni bilo²). Avtorji *Načrta pravil* jih omenijo tudi na začetku Spremne besede³. Pravila so objavljena na 195 straneh *Načrta pravil*, slovarski primeri pa pod naslovom *Vzorci iz slovarskega dela pravopisa* na malo več kot štirih straneh na koncu knjige (str. 206–210); komentarja avtorjev k tem zgleodom ni. Besede so razporejene po abecedi od začetka črke *B* do *bahariti*, nato so predstavljeni trije daljši geselski članki, in sicer pridevnik *bogat*, predlog *brez* in glagol *biti*. Ti vzorci so nekakšna osnova za sedanje redakcije za slovar novega SP, vendar so se načela ob časovno daljšem neprekinjenem delu in soočanju teorije s prakso spreminjala in izpopolnjevala.

3 Odločitev o absolutni abecedni razvrstitvi gesel

3.1 Sklep o navajanju gesel po absolutni abecedi je bil sprejet maja 1973

Ker so bili slovarski zgledi prvič objavljeni v *Načrtu pravil*, sem iskala podatek, kdaj je bil sprejet sklep o negnezdenju besed, v arhivu

Pravopisne komisije, ki je v 70. letih pripravljala koncept za pravila in geslovník za slovar novega pravopisa. Citiram iz zapisnika 4. seje širše pravopisne komisije: "Na 3. seji (7. 5. 1973) je bilo sklenjeno, da bo imel pravopisni slovar gesla razvrščena v absolutni abecedi." Iz zapisnika je razvidno, da so se za novi način potegovali J. Rigler, J. Moder in S. Suhadolnik.

3.2 Število besed v pravopisih

V času, ko so se odločali za abecedno razvrstitev gesel, je bila po naročilu S. Suhadolnika narejena preglednica o številu besed v pravopisih. Iz meni neznanega razloga je bil izpuščen Levčev pravopis, tako da je podatek o številu besed v njem moj.

Levec 1899	7.680
Breznik 1920	7.000
Breznik-Ramovš 1935	5.000
Slovenski pravopis 1950	92.000
Slovenski pravopis 1962	100.000
Češki pravopis 1969	49.200
Slovaški pravopis 1966	42.600
Makedonski pravopis 1970	55.700
Sarajevski pravopis 1972	20.000
Ruski pravopis 1960	52.000
Ruski pravopis 1963	104.000
Ruski pravopis 1950	110.000

3.3 Število strani pravil in slovarja v pravopisih

Vsi samostojni slovenski pravopisi imajo naslov *Slovenski pravopis* in vsi imajo dva dela: pravila in slovar. Navajam tudi pregleden prikaz, koliko strani pravil in koliko strani slovarja je v vsakem od njih.

pravopis	pravila	slovar
Levec 1899	120	40
Breznik 1920	31	102
Breznik-Ramovš 1935	20	300
SP 1950	46	872
SP 1962	80	940
SP 1990	210	/
1994	220	/ (v delu)

4 Gnezdenje besed

4.1 Gnezdenje v prvih treh slovenskih pravopisih

Gnezdenje besed je značilno za vse dosedanje slovenske pravopise. Prvi trije samostojni pravopisi (Levčev, Breznikov in Breznik-Ramovšev) sicer navajajo gesla po abecedi, vendar je geselska beseda redko sama, največkrat so ob njej navedene še druge sorodne besede. V slovaropisju se za tak način razvrščanja besed uporablja izraz gnezdenje, geselska beseda in skupina besed ob njej pa gnezdo. Ker v zgoraj imenovanih slovarjih ni veliko besed, so v njih gnezda pregledna. To pa ne pomeni, da so ali geselske besede ali besede v gnezdu izbrane in razvrščene po trdno dogovorjenih načelih.

4.2 Gnezdenje v SP 1950 in SP 1962

Ker se je število besed v pravopisih povečevalo, so postala nekatera gnezda zelo obsežna, zlasti velja to za SP 1950 in 1962. V Levčevem pravopisu je 3.293 gesel s 7.680 besedami⁴. V SP 1962 je 27.500 gesel z več kot 100.000 besedami⁵. V SP 1950 število besed ni navedeno, po podatku v preglednici S. Suhadolnika jih je 92.000, torej 8.000 manj kot v SP 1962. Sicer pa so načela v SP 1962⁶ podobna načelom v SP 1950. Zanimivo je primerjanje uvodnega dela v obeh pravopisih, ki ima v obeh tudi enak naslov *Navodila za uporabo*. Kako so gnezdenje razlagali v SP 1950, je zapisano v opombi⁷. Zavedali so se, da je preobsežno gnezdo za uporabnika nepregledno, zato so ga razdelili na dve ali več. Od tega, da besede niso razvrščene mehanično po abecedi, ampak po pomenskih skupinah, pa so pričakovali, da lahko uporabnik jasno razbere pomen različnih obrazil. V SP 1962 so se glede razporeditev gesel zgledovali po SP 1950; iz citiranega mesta v SP 1960 pri opombi⁸ se da razumeti, da so se za gnezdenje odločili tudi zaradi varčevanja s prostorom, da bi bila torej tako obsežna knjiga še priročna.

5 Navajanje iztočnic po abecedi

5.1 Obravnava predlogov za iztočnice in podiztočnice

Odločanje o tem, katere tvorjene občne besede naj bodo iztočnice in katere podiztočnice, ni bilo lahko. Že ob začetku dela sedanje pravopisne komisije je bilo sprejeto stališče, naj se iztočnice razvrščajo po abecednem redu, kot podiztočnice pa bodo v slovarskem članku upoštevane le nekatere najbolj tipične kategorije tvorjenk.

5.2 Sedanje navajanje podiztočnic

Tudi na tem mestu bom lastna imena zanemarila. Način navajanja podiztočnic se mi zdi v sedanjih redakcijah občnih imen ustrezen.

Podiztočnice so:

1. pri *glagolu* glagoli s prostimi morfemi *se, si, ga, jo*, npr. pri iztočnici **cedíti** cedíti *jo*, cedíti *se*;
2. pri *pridevniku* mala podiztočnica (za določno obliko), npr. pri iztočnici **cél** -a -o *céli* -a -o;
3. pri *različnih besednih vrstah* vse konverzne (sprevržene) besede.

Konverzne besede nastanejo lahko iz različnih besednih vrst, postanejo pa ali samostalniki ali povedkovniki. Od konverznih besed so v jeziku pogosti samostalniki (posamostaljeni pridevniki) pri pridevniku. Mnogo manj konverznih samostalnikov je pri zaimkih (npr. pri **jáz** méne ... m, ž, s oseb. zaim. za 1. os. ... **jáz** jáza m) in pri števnikih. Konverznih povedkovnikov je največ iz prislovov (npr. pri **hladnó** prisl. ... **hladnó** povdk. bilo je hladno), manj pa iz medmetov in samostalnikov.

J. Toporišič je v Slavistični reviji zapisal, da so podiztočnice večinoma enobesedne⁸.

Za boljšo predstavo o mestu podiztočnic v geselskem članku gl. primer redakcije *cedíti* in *cél*⁹.

6 Možnosti za dodatne podiztočnice

6.1 Prvotni predlog in nato sklep o iztočnicah

Pri 5.1 sem omenila težave v zvezi z odločanjem o tem, katere kategorije tvorjenk bodo v slovarju podiztočnice. Prvotni predlog¹⁰ je bil, da bi bile iztočnice poleg netvorjenk samo tvorjenke prve stopnje (*bralec, bralen, bratev, berač, berilo*), njihove podiztočnice pa so pri *bralec* tvorjenke na *-lka, -lski, -lstvo* in *svojilni pridevnik*; pri *bralen* in *berač* pa vse nadaljnje tvorjenke. V razpravljanju so bili izraženi pomisleki, češ da je razvrščanje podiztočnic po stopnjah tvorjenosti prezahtevno za uporabnika slovarja. Prevladali sta torej dve stališči, da je treba število podiztočnic zaradi večje preglednosti geselskega članka omejiti in da mora imeti pri razvrščanju leksemov prednost abecedno zaporedje. Sedanji način navajanja podiztočnic je opisan pri 5.2 in je torej posledica zgornjega sklepa.

6.2 Ali naj ostanejo feminativi iztočnice?

Izražen je bil nov predlog, da v redakcijah občnih imen ženskospolne parne vzporednice (feminativi) moškimi izpeljankam ne bi bile več samostojne iztočnice, kot so bile doslej. Iztočnice bi ostale samo izpeljanke ženskega spola s priponskimi obrazili s samostojnim pomenom¹¹.

Občnoimenske iztočnice so razvrščene po abecedi in ko jih uporabnik išče, ne razmišlja o tem, katera priponska obrazila za izpeljanke ženskega spola imajo samostojni pomen in katera ne. Res bo feminine lahko našel tudi kot podiztočnice v redakcijah, zlasti če bo na tak

način navajanja opozorjen v uvodu. Bilo bi škoda, da bi način sestavljanja geslovnika, po katerem bi bili feminativi podiztočnice, rahljajl sistemskost, h kateri sicer teži geslovník oziroma prikaz redakcij v slovarju. Pri razvrstitvi besedotvornih pripon v slovníci J. Toporišiča¹² so feminativi razvrščeni v 7. skupino modifikacijskih izsamostalniških izpeljank. V tej 7. skupini je osem skupin besed, npr. skupna imena, manjšalne besede, slabšalne in še druge, ki so po sedanjem dogovoru vse iztočnice. Zato mislim, da je za pravopisni slovar dobro ohraniti sedanje načelo, da se vse modifikacijske izpeljanke obravnavajo enako. Besede, npr. *magister*, *magistra*, *magistrica*, so po sedanjem načinu sestavljanja geslovnika samostojne enote, ker so predvidene za samostojne iztočnice; v samostojnih geselskih člankih so namreč potrebni podatki (slovnični, normativni, stilistični, pomenski) lahko najbolj pregledno predstavljeni, pri čemer je potrebno upoštevati, da je ženskih modifikacijskih izpeljank k moškemu paru včasih nepričakovano celo več in da imajo različno stilno vrednost; npr. pri *bruc* so ženske oblike *brucka*, *bruculja* in *bruclja*. *Bruc* in *brucka* sta v SSKJ označena z oznako žargonsko, *bruculja* in *bruclja* pa z oznako žargonsko, slabšalno.

Podobno je s prikazom feminativov v SSKJ, kjer so feminativi samostojna gesla in imajo tudi različne razlage. Pri domačih, zlasti pa pri prevzetih besedah je samo spolska razlika pokazana s sklicevalno razlago *ženska oblika od*, npr. **desničarka** 'ženska oblika od desničar', **dentistka** 'ženska oblika od dentist'; lahko je razlaga tudi bolj samostojna: **harfistka** 'ženska, ki igra harfo', čeprav je navedeno tudi geslo **harfist** z razlago 'kdor igra harfo'. Pri nekaterih feminativih so geselski članki obsežni, npr. pri geslu **delavka**; ali pa ima geslo pomen časovno ali kako drugače označen; npr. geslo **ministrica** ima pomen 'ženska oblika od minister' neoznačen, podpomen 'ministrova žena' ima oznako starinsko.

Čeprav je obseg pravopisnega slovarja omejen, menim, da samo zaradi prihranka prostora ni potrebno, da bi feminine prikazovali kot podiztočnice. Glede na podatek, da je med 507 izglagolskimi izpeljankami s pomenom vršilca dejanja 92 feminativov¹³, pa razumem, da je misel o feminativih kot podiztočnicah vabljava.

7 0 številu iztočnic v geslovníku

7.1 Število iztočnic v novem SP bo približno tako kot v SP 1962

V dolgem času od izida prejšnjega pravopisa se je naš knjižni jezik spremenil tudi v besedju; čeprav se zelo trudimo v novi pravopisni slovar zajeti čim več novih besed, upamo, da število besed ne bo dosti večje, kot je v SP 1962 (100.000 besed) in SSKJ v eni knjigi iz 1994. leta (93.152 gesel in 13.888 podgesel).

Za primerjavo navajam, da obsega 20. izdaja nemškega Dudnovega pravopisa iz 1991. leta 115.000 besed.

Sestavljanje geslovnika po načelu, da je enota v geslovníku, kar je iztočnica v slovarju, je koristno tudi za načrtovanje, koliko besed bo imel slovar. Izkušnje pri sestavljanju geslovnika so pokazale, da so že za sprejem v SSKJ izpuščali mnogo besed iz SP 1962. Za sedanji geslovník pa tudi iz SSKJ izločimo približno eno četrtno besed, in sicer opuščamo stare, narečne, redke in ozko strokovne besede.

Iz SSKJ izpuščena četrtna besed bo nadomeščena z novimi besedami. Nove iztočnice so:

1. nove občne besede, in sicer splošne in strokovno izrazje;
2. lastna imena, ki jih bo več kot v SP 1962;
3. prislovi;
4. deležniki stanja na -l, -n/-t;
5. obrazila (pripone, predpone, medpone; prosti morfemi);
6. krajšave.

OPOMBE

¹ Slavistična revija 1994, 4, 455-473.

² Načrt pravil za novi slovenski pravopis, Ljubljana 1981, str. 7: "Za to izdajo pa je bilo dodano: poglavje o zvrstnih in stilnih oznakah, vzorci iz slovarskega dela in kazalo..."

³ Isto, str. 1: "Objavljamo Načrt pravil za novi slovenski pravopis, ki naj bi bil uvodni del novega pravopisa; dodanih mu je nekaj zgledov iz slovarskega dela pravopisa z oznakami za normativno in stilno vrednotenje besed."

⁴ F. Levec, Slovenski pravopis, Dunaj 1899, str. 126: "Besede, ki so zaznamovane s križem + , niso knjižne in se ne smejo pisati." Kot zanimivost dodajam, da je ta normativna oznaka dopisana pri 230 besedah.

⁵ Slovenski pravopis, Ljubljana 1962, str. 5, 2. in 3. odst.: "Slovarski del obsega 27.500 gesel z več kot 100.000 besedami in okoli 200.000 zvezami, dvojnicami in pomenskimi odenki... Da bi tako obsežna knjiga še ohranila potrebno priročnost, so navedki kratki in besede večinoma združene v etimološko sorodne skupine; kjer bi bilo zaradi obilne frazeologije ali zaradi številnih izpeljank geslo preobširno in s tem nepregledno, smo ga razdelili ali pa za posamezne besede istega korena, a bolj oddaljeno pisno podobo dodali kazavke."

⁶ Isto, str. 5, 1. odst.: "Nova izdaja slovenskega pravopisa sloni na načelih Slovenskega pravopisa iz leta 1950, le da še bolj izčrpno obravnava vsa tri področja: slovar, pravorečje in pravopis."

- ⁷ Slovenski pravopis, Ljubljana 1950, str. 5, 3. odst.: "V slovarju besede niso razvrščene mehanično po abecedi, marveč smiselno po pomenskih skupinah in sorodstvu izvedbe; če torej kake besede ne dobiš med iztočnicami, jo išči pod iztočnico sorodne besede! Za tako razvrstitev se je uredniški odbor odločil zato, da iz pomenskih skupin lahko vsakdo jasneje razbere pomen različnih obrazil, da lahko pregleda že rabljene izvedenke in si laže išče sveta o njih uporabnosti, kadar ustvarja morebitne nove pomenske odtenke. Te prednosti odtehtajo čas, ki bi ga kdo zamudil z iskanjem besede, če je ne najde med iztočnicami v abecednem redu."
- ⁸ J. Toporišič, Teoretična podstava slovarja novega SP, Slavistična revija 1994, 4, 456.
- ⁹ Isto, str. 468, 469.
- ¹⁰ Povzeto iz zapisnika 3. seje (31. 7. 1990) Komisije za izdelavo slovarskega dela slovenskega pravopisa; prvotni predlog je pripravil J. Toporišič.
- ¹¹ Prim. v Toporišičevi Slovenski slovnici, Maribor 1984, na 125. strani priponska obrazila za ženski spol za vršilca dejanja izglagolskih izpeljank;
 prim. v knjigi A. Vidovič-Muha Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zložen, Ljubljana 1988, strani 12-14;
 prim. poglavje Priponska obrazila za izpeljanke ženskega spola s samostojnim pomenom v magistrskem delu I. Stramljič-Breznik z naslovom Prva in druga pomenska skupina samostalniških izpeljank in zložen iz glagolske, pridevniške in samostalniške podstave, Ljubljana 1991, str. 32;
 prim. članek iste avtorice Specializiranost obrazil za izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti ali stanja in opravkarja, JiS, 1994/95, 285, 289-290.
- ¹² J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1984, 141-145.
- ¹³ I. Stramljič-Breznik, Izglagolske izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, Slavistična revija, 1992, 4, 425.

VIRI

- A. Breznik, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1920.
 A. Breznik–F. Ramovš, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1935.
 F. Levec, *Slovenski pravopis*. – Dunaj 1899.
Načrt pravil za slovenski pravopis. – Ljubljana 1981.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Ljubljana 1994.
Slovenski pravopis. – Ljubljana 1950.
Slovenski pravopis. – Ljubljana 1962.
Slovenski pravopis 1. Pravila. – Ljubljana 1994.

Zusammenfassung
DIE ZUSAMMENSTELLUNG DES STICHWORTREGISTERS
FÜR DIE RECHTSCHREIBUNG

Das Stichwortregister für die jetzt entstehende Rechtschreibung gibt die Gattungsnamen alphabetisch ohne Unterstichwörter an. Bei den Eigennamen hingegen sind zu den Stichwörtern auch die Unterstichwörter angegeben.

Unter den Gattungsnamen sind die Stichwörter der nichtmotivierten als auch die Mehrheit der motivierten Wörter (Wortbildungskonstruktionen) angeführt; die Unterstichwörter sind nämlich nur die vorausbestimmten Kategorien der Wortbildungen, zum Beispiel bei *dem Verbum* die Verben mit den freien Morphenen *se, si, ga, jo*: *cediti se* (triefen), *drzniti si* (sich unterstehen), *lomiti ga* (Mist bauen), *ucvreti jo* (davonlaufen), bei *dem Adjektiv* die bestimmte Form (das sogenannte kleine Unterstichwort) und bei *den verschiedenen Wortarten* alle Konversionsformen.

Bei Punkt 6 setze ich mich für das Prinzip ein, daß die Feminina die Stichwörter bleiben.

Es ist vorgesehen, daß das neue Rechtschreibewerk 100.000 bis 110.000 Wörter umfassen wird.

KAKO SSKJ IZKAZUJE GLAGOLE S PROSTIMI MORFEMI

Slovníčna kvalifikatorska pojasnila kažejo, da je Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) uspelo v okviru pomenskih razlag besed opozoriti tudi na njihove slovnične lastnosti in posebnosti. Prispevek predstavlja slovnična kvalifikatorska pojasnila, ki označujejo glagole s prostimi morfemi.

Grammatical qualification explanation indicate, that the Dictionary of the Standard Slovene Language (SSKJ) succeed to included in the semantic explanations also the grammatical and particular properties. The contribution expose the grammatical qualification explanations, which indicate verbs with free propositional morphemes or verbal morphemes.

0 Prispevek opozarja na obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) v zvezi z izkazovanjem prostega glagolskega morfema, čeprav bi bilo za izdelavo enozvezkovnega SSKJ seveda potrebno ponovno pregledati¹ vsa slovnična kvalifikatorska pojasnila in jih po potrebi, ustrezno novejšim jezikoslovnim ugotovitvam,² tudi spremeniti. Ravno v primerih prostih glagolskih morfemov je zelo jasno izražena vzročno-posledična povezanost med pomenskimi odtenki besede in njenimi slovničnimi značilnostmi.

1 Prosti glagolski morfem je v SSKJ izražen s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili:

- s predložnim povedkovim določilom,
- s predložno zvezo,
- s predlogom,
- v zvezi z/s.

Iz prvih treh naštetih slovničnih kvalifikatorskih pojasnil lahko takoj razberemo, da gre za predložne glagolske morfeme, kvalifikatorsko pojasnilo **v zvezi z/s** pa zaobjame še skupino zaimenskih glagolskih morfemov tipa pobrisati jo.

1.1 Slovnično kvalifikatorsko pojasnilo **s predložnim povedkovim določilom** je pri glagolih hoditi, letati dodano slovničnemu pojasnilu z **oslabljenim pomenom**. Da to slednje lahko izpustimo, če imamo že pojasnilo **s povedkovim določilom**, je bilo že predlagano.³ Še vedno pa moti kvalifikatorsko pojasnilo **s predložnim povedkovim določilom**, saj ne ustreza pomenski razlagi pri petem pomenu glagola HODITI, ki izraža, da je

osebek oblečen, obut kot nakazuje določilo. Takšna razlaga namreč izpostavlja predložnomorfemske glagole HODITI BREZ/V ipd., kar potrjuje tudi slovarsko ponazarjalno gradivo s primeri ni navade, da bi ženske hodile brez pokrivala, poleti hodi brez srajce, hodi v hlačah. Isto kombinacijo kvalifikatorskih pojasnil **z oslabljenim pomenom, s predložnim povedkovim določilom** imamo še pri glagolu LETATI, in sicer pri njegovem petem pomenu je pomenska razlaga izraža, da je osebek oblečen, obut, kot nakazuje določilo s ponazarjalnim gradivom hladno je, on pa leta brez suknjiča, vedno leta v kratkih hlačah. Tudi tu se pomenska razlaga pod številko pet ne nanaša samo na glagol LETATI, ampak na predložnomorfemske glagole tipa LETATI BREZ/V.

Zato bi pri glagolih HODITI in LETATI njihove predložnomorfemske različice lahko izrazili kot podiztočnice HODITI/LETATI ZA/BREZ/V s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom **s povedkovim določilom**, hkrati bi tako na najkrajši način definirali skladenjsko vlogo predloga ob glagolu.

1.2 Leksikalizacijo glagola in predloga napoveduje tudi raba slovničnega kvalifikatorskega pojasnila **s predložno zvezo** pri glagolih BITI (sem) in OSTATI. V obeh primerih pa sta mu v okviru določenega pomena nadrejeni kvalifikatorski pojasnili **z oslabljenim pomenom, s povedkovim določilom**. Takšna nakopičenost podatkov po navadi zabriše tisto osnovno informacijo, tj., da je v teh primerih predlog glagolski morfem. Tako bi pri tako obsežnih slovarskih geslih kot sta BITI (sem) in OSTATI v okviru določenega pomena za pomensko razlago dodali samo slovnično kvalifikatorsko pojasnilo **s povedkovim določilom**, pod črko c) v okviru istega pomena pa v ponazarjalnem gradivu polkrepko izpisali predložnomorfemske glagole biti brez, biti od, ostati brez, ostati na ipd.

V slovarju imamo:

bíti sem /.../ 3. **z oslabljenim pomenom, s povedkovim določilom izraža lastnost ali stanje osebk**a /.../ c) **s predložno zvezo**: meso je brez kosti; čevlji so od blata; rana je od noža; biti pri zavesti; biti v neenakopravnem položaju, v slabem stanju; mi smo v sorodu /.../ dejanja niso v skladu z besedami ./ ti boš za pričo / biti brez denarja ./ vsi so proti njemu ./ biti ob službo ./ biti v dvomih ./

ostáti /.../ 10. **z oslabljenim pomenom, s povedkovim določilom, izraža, da lastnost ali stanje osebk**a še naprej obstaja ./ c) **s predložno zvezo**: nekateri predeli so ostali brez električne razsvetljave; ostati na dopustu; ostati pri življenju; ostati v vodoravni legi, čepečem položaju; ostati v stikih, veljavi / ostati na istem delovnem mestu ./

Zgornje slovarske prikaze bi lahko poenostavili:

bíti sem /.../ 3. s **povedkovim določilom** izraža lastnost ali stanje osebka ./ c) meso **je brez** kosti; čevlji **so od** blata; rana **je od** noža; **biti pri** zavesti itd.

ostáti /.../ 10. s **povedkovim določilom** izraža, da lastnost ali stanje osebka še naprej obstaja ./ c) nekateri predeli **so ostali brez** električne razsvetljave; **ostati na** dopustu; **ostati pri** življenju; itd.

1.3 Obglagolski predlog v skladenjski vlogi glagolskega morfema izraža tudi kvalifikatorsko pojasnilo s **predlogom**. Takšno slovnično pojasnilo pa je stavčnofunkcijsko gledano presplošno, zato se v ponazarjalnem gradivu pojavljajo dvoumnosti, npr. pri gledati po (ženskah)/ za (ženskami) v pomenu 'kazati zanimanje za koga' je predlog glagolski morfem proti primeru kipeti iz v pomenu 'močno odtehati, liti', kjer KIPETI tudi brez predloga IZ izraža 'močno odtehati, liti', zato ima predlog IZ skladenjsko vlogo besedilnega morfema.

Še drugi glagoli, ki imajo slovnično kvalifikatorsko pojasnilo s **predlogom**, so IZTEGNITI (iztegniti (roke) za knjigo, iztegniti (roko) po denarju v pomenu 'prizadevati si doseči, prijeti kaj'; iztegniti roke k materi, iztegniti roke po njem v pomenu 'izraziti željo po čem'); PLANITI (planiti po njem v pomenih 'napasti' ali 'ostro, grobo, žaljivo nastopiti proti komu'; planiti nanj kot ris v pomenu 'napasti'; POGLEDATI (pogledati za dekletom/žensko v pomenu 'pokazati zanimanje'; morati pogledati za kako žensko v pomenu 'morati si poiskati kako žensko'; PREBITI SE¹ (prebiti se do znanstvenega naslova, prebiti se na drugo mesto v pomenu 'z delom, prizadevanjem doseči določeno stopnjo, mesto') PREITI (preiti iz prvega v zadnji vagon, preiti k partizanom; preiti na gverilsko taktiko vojskovanja, preiti iz teorije v prakso, preiti od vina na žganje; cesta preiti v stepo; imetje preiti na sina v pomenih 'spremeniti okolje' ali 'spremeniti način dela' ali 'spremeniti način obstajanja' ali 'spremeniti lastništvo, pripadnost').

Glede na to, da ima malo glagolskih gesel slovnično kvalifikatorsko pojasnilo s **predlogom**, lahko tudi ta gesla preuredimo, da bi bili vsi predložnomorfemski glagoli podiztočnice. Pri geslu PREITI bi lahko sedanji slovarski drugi pomen izpustili (tj. 2. s **predlogom** spremeniti, menjati a) okolje, b) način dela, delovanja, c) način obstajanja, č) lastništvo, pripadnost) in ga s predložnomorfemskimi glagoli kot podiztočnicami izkazali pred frazeološkim in terminološkim gnezdrom v slovarskem članku, kjer bi bile upravičeno izpostavljene slovnično-funkcijske značilnosti glagola. Takšne predložnomorfemske glagolske podiztočnice za glagol PREITI bi bile: preiti v spremeniti, menjati okolje, način dela, način obstajanja, lastništvo: preiti v zadnji vagon / preiti v prakso /

preiti v stepo / preiti v last občine; preiti k spremeniti, menjati okolje, način obstajanja; preiti k partizanom / preiti k dejanjem; preiti na spremeniti, menjati način dela, lastništvo; preiti na gverilsko taktiko vojskovanja/na žganje / preiti na sina.

Če pa ostajamo pri sedanji zgradbi slovarskega članka, bi morali vse predložnomorfemske glagole preiti v, preiti k, preiti na v okviru drugega pomena glagola PREITI vsaj polkrepko izpisati.

1.4 Slovnično kvalifikatorsko pojasnilo v **zvezi z/s** poleg predložnih glagolskih morfemov tipa dati na v pomenu 'ceniti' vključuje tudi zaimenske glagolske morfeme tipa biksati ga v pomenu 'počenjati neumnosti, lahkomišelnosti'. To slovnično kvalifikatorsko pojasnilo je bilo za označevanje prostega glagolskega morfema uporabljeno okrog 190-krat. Od tega 165-krat za označevanje predložnih glagolskih morfemov in 25-krat za označevanje zaimenskih glagolskih morfemov. V več kot tri četrtine primerih je pred slovničnim pojasnilom v **zvezi z/s** čustvenostna oznaka **ekspresivno**, ravno tako pogosta je socialnozvrstna oznaka **pogovorno**, sledijo pa funkcijskozvrstna oznaka **publicistično**, časovna oznaka **starinsko** in socialnozvrstni oznaki **nižje pogovorno** in **knjižno**. Vse te stilne in zvrstne oznake še dodatno opozarjajo na zaznamovano oz. posebno rabo. To slovnično kvalifikatorsko pojasnilo bi dovolj natančno reševalo problem prostega glagolskega morfema, če se ne bi uporabljalo za označevanje tudi drugih stalnih stav, npr. pri DRŽATI (./ **navadno v zvezi z beseda, obljuba: držati besedo, obljubo** ./); IZBULJITI (./ **v zvezi z oči: izbuljiti oči od strahu, začudenja**./); IZKRESATI (./ **v zvezi z ogenj, iskra: izkresati ogenj, iskro** ./); IZTAKNITI (./ 3. **v zvezi z oko, oči: kaznjencem so iztaknili oči** ./); MUHATI SE (./ 3. **v zvezi z okoli, okrog: kaj se danes tako muha okrog nje**./) ipd.

Seveda bi tudi pri glagolih s prostim morfemom kazalo premisliti (saj jih je le nekaj čez dvesto), ali ne bi bilo bolje opustiti oz. razbremeniti slovnično kvalifikatorsko pojasnilo v **zvezi z/s** in jih nastaviti kot podiztočnice z dosedanjimi slovarskimi pomenskimi razlagami ter s stilnimi in zvrstnimi oznakami. S tem bi bile odpravljene tudi označevalne neenotnosti, na katere opozarjam pri spodnjem naštevanju glagolov s prostimi glagolskimi morfemi:

– manjša in manj problematična je skupina glagolov z zaimenskim morfemom:

bíksati ga, kídati ga, krónati ga, lomíti ga, sékati ga – 'počenjati neumnosti, lahkomišelnosti';

cvréti jo, pocvréti jo – '(s)teči, bežati';

izkupíti jo/jih – 'biti deležen kakega neprijetnega stanja';

kresniti jo – 'začeti hoditi';

pobírati jo – 'hitro hoditi, iti';

pobráti jo, stínsniti jo – 'oditi, zbežati';

pohudíciti ga – 'narediti napako';

pokídati ga/jo, pokrónati ga, polomíti ga/jo, posráti ga/jo – 'narediti neumnost, lahkomiselnost';

– glagoli s predložnim morfemom (165 primerov; to je samo izbirni ponazarjalni izpis):

đajáti na – ekspr. 'prisojati komu vrednote; ceniti;

đajáti se z/s – ekspr. 's težavo upirati se čemu';

dréti¹ v – ekspr. 'zelo hitro se bližati čemu slabemu';

držáti na – nižje pog. 'ceniti, dati na kaj';

glédati na – ekspr. 'prisojati čemu pomembnost';

gnáti v – 'razvijati se, rasti';

goréti od – 'biti čustveno vznemirjen';

goréti za – ekspr. 'izražati, kazati veliko prizadevnost, navdušenje';

gradíti na – publ. 'delati, ustvarjati kaj z upoštevanjem določenih izhodišč';

hodíti za – pog. 'prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga';

manjka pa izpostavitve zveze **hodíti z/s**, ki je v slovarju nakazana s socialnozvrstno oznako **pogovorno**, s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom **navadno z orodnikom** in s pomensko razlago 'biti v ljubezenskem odnosu'; prezrta je tudi zveza **shájati z/s**, tako da je slovarskima pomenoma glagola SHAJATI 1. 'biti v takih medsebojnih odnosih, ki zagotavljajo normalno bivanje, sožitje', npr. Vsak človek bi lahko shajal z njim., in 2. 'imeti materialne možnosti za obstoj, delovanje', npr. S temi dohodki ne more shajati., dodano kvalifikatorsko pojasnilo **navadno s prislovnim določilom**, medtem ko je zveza **shájati brez** s pomenom 'biti potreben, nujen', npr. Brez očal ne more shajati., označena s kvalifikatorskim pojasnilom **v zvezi z brez**;

– s pomenskim delitvenim kriterijem pa je npr. natančneje predstavljen predložnomorfemski glagol **igráti se z/s**

igráti se z/s – 'nehoteno premikati kaj in s tem izražati zadrego, vznemirjenje';

igráti se z/s – ekspr. 'imeti lahkomiseln, neresen odnos do česa';

– podobno kot **igráti se z/s** slovar v okviru tretjega pomena glagola **noréti** razlikuje **noréti za** v pomenu 'prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga' npr. vsa dekleta so norela za njim in **noréti za** v pomenu 'biti zelo navdušen nad čim' npr. otroci norijo za lutkami, oboje z oznako **ekspresivno**;

– slovar lepo ločuje med predlogom kot besedilnim morfemom ali kot glagolskim morfemom npr. pri podiztočnici **lepíti se**, kjer primere **bla-**

to se lepi na copate, testo se lepi na prste označuje s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom **s prislovnim določilom** in pomensko razlago 'zaradi lepljivosti se pritrjevati na podlago', zato ima predlog NA skladenjsko vlogo besedilnega morfema; primere s predložnim glagolskim morfemom kot dekleta se kar lepijo nanj pa slovar označi s čustvenostno oznako **ekspresivno** in s pomensko razlago 'kazati veliko čustveno navezanost na koga', le da je pričakovano slovnično kvalifikatorsko pojasnilo **v zvezi z na** tu izpuščamo;

– na skladenjsko vlogo predloga kot glagolskega morfema opozarja slovar npr. tudi pri 1. in 2. pomenu glagola **ponášati se** (3. in 4. pomen imata časovno oznako **zastarelo**), zato bi morala biti slovarska iztočnica **ponášati se z/s**. Predlog Z/S ima skladenjsko vlogo glagolskega morfema v pomenu 'izraža, da kdo ima to, kar nakazuje določilo', pri čemer lahko izpustimo kvalifikatorsko pojasnilo **z oslabljenim pomenom** (kot je to že narejeno npr. pri **prekalíti/prekaljeváti se v**), saj je ta nepolni pomen izražen že z glagolom IMETI v pomenski razlagi, npr. ponášati se z drugim mestom, ne more se ponášati z doslednostjo ipd.; glagolski morfem pa je predlog Z/S tudi v primerih ponášati se z bogastvom, ponášati se s takim pesnikom ipd. s pomensko razlago 'z govorjenjem ali vedenjem izražati zadovoljstvo zaradi svojih pozitivnih lastnosti, uspehov, ugodnega stanja', na kar opozarja tudi kvalifikatorsko pojasnilo z omejitvenim prislovom **navadno**, tj. **navadno v zvezi z z, s**; kvalifikatorsko pojasnilo **navadno v zvezi z/s** bi morali zaradi nenatančnosti v vsakem primeru izpuščati.

Tudi po tem pregledu lahko ugotovimo, da je problematika prostih glagolskih morfemov v SSKJ predstavljena z obsežnim ponazarjalnim gradivom, ki pa ni vedno tudi ustrezno slovnično označeno. Tako je SSKJ v okviru zvez GLAGOL + PREDLOG s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili **s predložnim povedkovim določilom**, **s predložno zvezo**, **s predlogom** in **v zvezi z/s** (pri predlogu O kot slovarski iztočnici je s stališča glagolskega morfema zanimivo slovnično kvalifikatorsko pojasnilo **pri glagolih** s primeri govoriti, poročati, pričati, razpravljati o kom ali čem) vsaj v grobem zajel obvezno glagolsko vezljivost, in je potemtakem neobvezna glagolska vezljivost v okviru zvez GLAGOL + PREDLOG zaobjeta predvsem s kvalifikatorskima pojasniloma **z orodnikom** in **s prislovnim določilom**. Pregled označevanja glagolske vezljivosti s stališča predlogov kot slovarskih iztočnic pa je pokazal, da slovar v večini primerov ne ločuje med obvezno in neobvezno glagolsko vezljivostjo, kar zahteva vsaj ponovni pregled in delno preureditev ponazarjalnega gradiva.

OPOMBE

- ¹ O tem gl. A. Vidovič-Muha, Pregled slovničnih kvalifikatorskih pojasnil v 3. knjigi SSKJ (do konca januarja 1978), izdelano za interno uporabo na Inštitutu za slov. jezik Frana Ramovša. Ista avtorica, Slovnična obvestilnost SSKJ, predavanje na zborovanju slavistov v Murski Soboti, 1992.
- ² Pri nas je v osemdesetih letih o prostem glagolskem morfemu in o glagolski vezljivosti največ pisala M. Križaj-Ortar, npr. v Glagolska vezljivost, SR, let. 30/1982, št. 2, 189-213; Vezljivost: iz pomena v izraz, zbornik SJLK 1989, 129-140.
- ³ Vir cit. v op. 1.

Summary

FREE VERBAL MORPHEMES IN SSKJ

Just in cases free verbal morphemes iz very obvious the reciprocal connection between various word meanings and its particular grammatical properties. Free verbal morpheme in the Dictionary is expressed by grammatical qualifications as:

- propositional predicate determination,
- propositional phrase,
- in phrase with z/s.

It will be better, if the propositional or pronominal free morphemes will be indicate as underhead-word or one of individual meanings in the dictionary entry without above-mentioned grammatical qualifications.

**SLOVAROPISNO OZADJE POJMOVNIKA S PODROČJA OBRATOVANJA IN
VZDRŽEVANJA DISTRIBUCIJSKEGA ELEKTROENERGETSKEGA OMREŽJA IN
POSTROJEV**

Članek razčlenjuje slovaropisna načela, kakor se kažejo v Pojmovniku s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev.

The article lexicographical principles as they show out in a vocabulary Pojmovnik s področja in vzdrževanja elektroenergetskega omrežja in postrojev.

Jeseni 1994 je kot sestavni del študije **Terminologija na področju obratovanja in vzdrževanja**¹, ki jo je izdelal Elektroinštitut Milan Vidmar, izšel **Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev** (dalje Pojmovnik)². Pojmovnik je kolektivno delo več avtorjev³. Pri razlaganju posameznih gesel je sodelovalo 14 terminoloških svetovalcev⁴. Nastanek Pojmovnika so pogojevale praktične potrebe po uskladitvi in poenotenju terminološkega izrazja s področja obratovanja in vzdrževanja. Le-to se v slovenskih podjetjih za distribucijo električne energije (Elektro Celje, Elektro Gorenjska, Elektro Ljubljana, Elektro Maribor, Elektro Primorska) pri statistiki dogodkov, ki je vir podatkov za številne aplikativne raziskave, kaže v različnem razumevanju posameznih izrazov in v rabi več izrazov za en pomen. Izhajajoč iz takih predpostavk zadevne terminologije v praksi so bili izbrani in po metodi posebnega izpisa izpisani naslednji viri⁵:

- študije Elektroinštituta Milan Vidmar (74 enot),
- članki iz Elektrotehniškega vestnika (od leta 1960 do 1992, okrog 30 enot),
- članki iz glasila delavcev elektrogospodarstva Naš stik (od novembra 1992 do februarja 1994, okrog 20 enot)⁶.

Gradivo obsega okrog 5000 listkov. Na podlagi tega je bil izdelan geslovník, ki so ga s svojimi predlogi dopolnili še posamezni strokovnjaki⁷. Pojmovnik tako zajema 132 gesel in 223 podgesel. To je osnova, ogradje izrazja na tem elektrotehniškem področju.

Pri iskanju opredelitve vrstne pripadnosti slovaropisnega dela, pri katerem bi bil poudarek predvsem na pomenskem razčlenjevanju posameznih pojmov, se je izkazal izraz **pojmovnik** najprimernejši. Ker gre za razmeroma novo besedo, ki ima vso možnost, da ostane v leksikalnem sistemu slovenskega jezika⁸, je smiselno raziskati njen pomen. Izraz je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika⁹ prikazan kot jezikovni termin z razlago: zbirka strokovnih izrazov, opisanih s stališča pojmov, ki jih označujejo. Tej malce nejasni formulaciji bi dodali, da je z razliko od

pojmovnika, kjer pomenska plat besede zavzema glavno in edino mesto, v slovarju relevantno tudi prikazovanje slovničnih lastnosti (naglas, pravorečje, sklanjatev, spregatev).

Izraz pojmovnik se kot označitev slovaropisnih terminoloških del uporablja le poredko. Kot tak se označuje **Pojmovnik poslovne informatike** avtorja **Ivana Turka**. V uvodu sicer ni podano, kakšne značilnosti utemeljujejo izbiro tega izraza, vendar se iz same narave tega dela da sklepati, da je poudarek na pomenskosti posameznih pojmov.

Eno od definicij pojmovnika je moč zaslediti tudi v poročilu **Marjete Kalin** o **Terminološkem priročniku** avtorja **Helmuta Felberja**¹⁰: "Izdelki te, znanstvene terminologije prikazujejo pojmovne sisteme strok, zgrajene na osnovi določenih lastnosti pojmov ali pa vsaj tematsko urejene skupine terminov, ki se približujejo sistemu pojmov. Imenujejo se pojmovniki (vocabularies). Kadar so zapisani v računalniku, se imenujejo terminološke banke podatkov pojmovniškega tipa (terminological data banks of the vocabulary type)."¹¹ Opazno je, da se je poročevalka zavedala novosti besede pojmovnik in v oklepaju navedla angleško vzporednico vocabulary, ki jo v obstoječih angleško-slovenskih slovarjih prevajajo kot besednjak, besedni zaklad, besedišče ali tudi seznam besed, slovar, besednjak, leksikon, bogastvo besed, besedišče, besedni zaklad.¹² O pojmovnikih govori Marjeta Kalin še na drugem mestu: "Pojmovniki so večinoma sestavljeni iz treh delov. Prvi del obsega a) seznam pojmovnih skupin, b) seznam pojmov, navedenih v pojmovnih skupinah ter opremljenih s klasifikacijskimi in zaporednimi številkami, priporoča se c) grafični prikaz sistema. Drugi, glavni del pojmovnika so geselski članki, urejeni v pojmovnih skupinah in označeni s klasifikacijskimi in zaporednimi številkami gesel. Zadnji del je abecedni indeks gesel."¹³

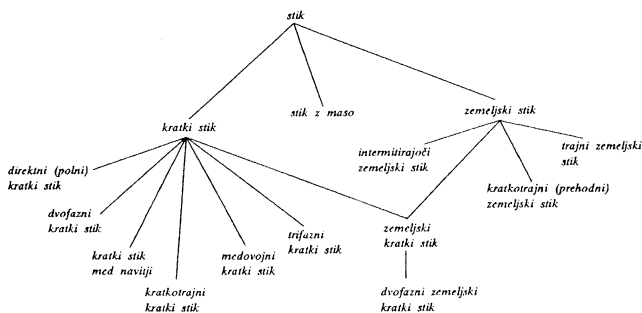
Tem visoko strokovnim izhodiščem se je **Pojmovnik** skušal približati zlasti pri razvrščanju gesel. Ta naj bi bila razvrščena po pojmovnih sistemih, katerih nosilec je zbirni (rodovni) pojem. V **Pojmovniku** je to enobesedno geslo, ki v svojem pojmovnem obsegu vsebuje več vrstnih pojmov. S slovničnega stališča so to stalne zveze, s slovaropisnega pa podgesla. Ta so z zaporednimi številkami in vsako s svojo razlago po abecedi razvrščena za zbirnim pojmom. Če se zbirni pojmi pojavijo v besednih zvezah, so slovnično to jedra, odnosnice besednih zvez. Primer: Pod zbirnim geslom **napetost** so zbrani vrstni pojmi: **maksimalna izmenična napetost, motilna napetost, napajalna napetost, napetost dotika, napetost faze proti zemlji, napetost koraka, nazivna napetost, okvarna napetost, regulacija napetosti**. Kadar pa besedna zveza v svojem nejedrnem delu vsebuje leksem, ki je v stroki zanimiv in ga je potrebno pritegniti v pojmovni obseg tega gesla, se v **Pojmovniku** pojavi na dveh mestih. Najprej kot geslo, ki ima namesto razlage kazalko. Ta ga umešča še k zbirnemu pojmu, kamor s strokovnega stališča sodi. Pri zbir-

nem pojmu je taka zveza navedena drugič. Primer: Imamo gesli **kvaliteta napajanja** in **točka napajanja**. Ker pojma kvaliteta in točka s stališča obravnavane stroke nista pomembna, sta s kazalko pritegnjena k pojmu **napajanje** (**kvaliteta napajanja gl. napajanje, točka napajanja gl. napajanje**), ki ima v svojem pomenskem obsegu še dve podgesli, **brezprekinitveno napajanje porabnika** in **napajanje z električno energijo**. Pri zgoraj navedenih vrstah napetosti je tak primer podgeslo regulacija napetosti, ki je tudi samostojno geslo. Slovnico vzeto so strokovni izrazi v geslih s kazalkami desni prilastki.

Pod določenim zbirnim pojmom se je ponekod nabralo zelo veliko večbesednih zvez oziroma podgesel. Pod geslom čas jih je 28, pod geslom zaščita 20, pod izguba 15. Ta pojav je odraz velike specializiranosti te elektrotehniške panoge. Specializiranost zahteva natančna poimenovanja, kar se odraža v večbesednosti.

Z gesli in podgesli se kažejo tudi zametki terminološkega sistema. Zbirno geslo **stik** obsega 14 zvez oziroma podgesel. To so: **1. direktni (polni) kratki stik, 2. dvofazni kratki stik, 3. dvofazni zemeljski kratki stik, 4. intermitirajoči zemeljski stik, 5. kratki stik, 6. kratki stik med navitji, 7. kratkotrajni kratki stik, 8. kratkotrajni (prehodni) zemeljski stik, 9. medovojni kratki stik, 10. stik z maso, 11. trajni zemeljski stik, 12. trifazni kratki stik, 13. zemeljski kratki stik, 14. zemeljski stik**. V pojmovnem sistemu stik sta takoj opazna podsistema **kratki stik** in **zemeljski stik**, oba z več enotami. Tako se zarisuje določen vejnati sistem (primerjaj spodnjo sliko), ki bi ga bilo mogoče številčno izraziti z indeksi pred geselskimi članki ali za njimi. To bi tudi olajšalo iskanje zvez.

Grafični prikaz pojmovnega sistema stik:

Velikemu prizadevanju, da bi dosledno izpeljali tako hierarhizacijo pri razvrščanju pojmovnih enot stroke, je nasprotovalo nekaj zvez, za katere bi sprejem zbirnega pojma pomenil odstopanje od zastavljenih meril, po katerih so bili izrazi v Pojmovnik sprejeti. Taka zveza stoji sama zase, v Pojmovniku je razvrščena po abecedi prvega člena in deluje kot vrstni pojem hipotetičnega zbirnega pojma (v Pojmovniku npr. **brenapetostna pavza, daljinsko javljanje, elektromagnetna kompatibilnost**).¹⁴

Posamezni pojmi, katerih izrazna podoba se kaže v geslih, so pomensko razčlenjeni v geselskih člankih, ki so temeljna enota v Pojmovniku. Geselski članek ima geslo z razlago – definicijo (tiskano s krepkim, malo večjim tiskom) in lahko tudi eno ali več podgesel (tiskana s krepkim, malo manjšim tiskom) z razlagami. Geslo je lahko eno-, dvo- ali večbesedno (**vodenje, potencialni lijak, meja samougasljivosti toka okvare**). Podgesla so večbesedna. Kot besedotvorna zanimivost delujejo podgesla s kratično sestavino v prvem delu zloženke tipa **IT-zaščitni ukrep**. Gesla in podgesla so v Pojmovniku razvrščena po absolutni abecedi. Navedena so v ednini. Samo v primeru, če je strokovna raba določene izraza edino v množini, je geslo v tem številu (**dielektrične izgube, zbiralnice**).

Ena od pomembnejših nalog vsakega slovaropisnega dela je tudi ustrezen prikaz sopomenk. Pojmovnik glede na zastavljeni cilj, da bi poenotili izrazje (za en izraz en pojem), vsebuje le najpogostejše sopomenke. Navaja jih samo takrat, kadar bi opustitev le-te očitno izkrivljala realen prikaz rabe. Takrat je sopomenski izraz pripisan ob geslu v oklepaju. Oklepaj ima deloma tudi normativno funkcijo. To pomeni, da je izraz v oklepaju mogoče celo bolj rabljen, a se priporoča tisti, ki ni v oklepaju. Praviloma so v oklepaju navedene prevzete besede: **obnova (revitalizacija), preklap (manipulacija), regulator motenj (perturbograf)**. V prihodnje naj bi dajali prednost slovenskemu izrazu. Oklepaj je najbrž moteč pri geslih tipa **direktni (polni) kratki stik**, kjer bi ga lahko nestrokovnjaki razumeli tudi pojasnjevalno. Temu bi se lahko izognili s ponovitvijo cele sopomenske zveze: **direktni (polni) kratki stik > direktni kratki stik (polni kratki stik)**. Sopomenska kratična izraza **inteligentno komunikacijsko vozlišče (ICD)** in **končna postaja (RTU)** sta gotovo odraz pragmatičnosti rabe.

Razlage so navedene za geslom oziroma podgeslom. Tiskane so z navadnim tiskom. Kot je bilo že omenjeno, je namesto razlage lahko uporabljena tudi **kazalka glej (gl.)**, ki opozarja, da je izraz obdelan v geslu, ki stoji za kazalko: **diagnostika okvare gl. okvara**. Navedbe razlag naj bi bile v geslih, ki so pomensko bolj razčlenjena. To je nava-

dno poimenovanje zbirnega pojma z več vrstnimi pojmi. Če ima beseda ali besedna zveza več pomenov, so razlage oštevilčene z zaporednimi številkami (**ozemljilo, napetost dotika**).

Razlage so oblikovane na tri načine:

1. razlaga je povzeta, kar je označeno z navedbo vira v oglatem oklepaju (npr.: izolant [SES 05-15-070] ali izguba napetosti [IEC 102-909/ loss of voltage]);
2. razlaga je delno preoblikovana, prirejena, kar je označeno s tildo za oglatim oklepajem (npr.: omrežje z izolirano nevtralno točko [-SES 25-15-020] ali napajalna napetost [~IEC 198-913/ supply voltage]). Mogoče je s terminološkega stališča najbolj zanimiv ta način, ki kaže,
 - a) da določeno terminološko pojmovanje ni več ustrezalo današnjemu (prva oznaka, nanaša se na Slovenski elektrotehniški slovar) ali
 - b) da nimajo samo isti izrazi iz splošnega jezika v posameznih jezikih malce drugačnega pomena, ampak tudi termini (druga oznaka, nanaša se na angleški IEC slovar);
3. če ob razlagi ni navedenih oznak, pomeni, da je izdelana na podlagi kartotečnega gradiva (izklop, izpad). Ta način je bil uporabljen takrat, kadar izraz slovarsko ni obravnavan v virih ali pa v virih ni razložen v pomenu, ki se rabi v obravnavani stroki pri nas.

Če je bilo le mogoče, so se razlage tistih pomenskih sestavin pojmov, ki so si podobne, izrazno klišeizirale. V leksikografiji to pomeni, da se podobnost pojmov izraža v podobnosti razlag (**izklop, izpad**). **Izklop** – poseg v delovanje naprave, s katerim se napravo postavi v stanje, ko ne opravlja funkcije, zaradi katere je vgrajena. Poseg se opravlja ročno, daljinsko ali samodejno. **Izpad** – poseg v delovanje naprave, s katerim se ta samodejno postavi v stanje, ko ne opravlja funkcije, zaradi katere je vgrajena. Navedeno spremembo sproži delovanje zaščitnih naprav.

Strokovno neoporečno bi bilo, da bi vsi zbirni pojmi imeli svoje razlage. Ker pa bi pri nekaterih zaradi prevelike približanosti splošnemu jeziku delovale neskladno (čas, izguba), je tam opuščena.

Da bi omogočili strokovno poglobljanje, Pojmovnik za razlagami navaža vire. Hkrati pa so ti prikazani tudi zaradi različnega pojmovanja posameznih strokovnih skupin. Viri imajo zaradi praktičnosti oznake, ki so razložene v uvodu Pojmovnika. Pri virih iz angleškega področja je naveden tudi angleški izraz. To daje Pojmovniku rahlo zasnovano dvojezičnosti. Kot glavni vir naj bo omenjen slovar **IEC Electricity, Electronics and Telecommunications Multilingual Dictionary**¹⁵. Upoštevanja vreden pripomoček je bil tudi **Slovenski elektrotehniški slovar**, katerega pobudnik in glavni izdelovalec je bil France Mlakar.

Pojmovnik je prvo delo na področju terminologije obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev. Zato ima gotovo nekatere pomanjkljivosti. Težavno iskanje gesel olajša že omenjena študija, kjer je njihov seznam. S strani jezikovnega pregledovalca naj bo "potoženo", da je bil kljub opozarjanju, da je izraz **zbi-ralka** že naveden v Splošnem tehniškem slovarju¹⁶ in rabljen v pomenu vodnik, sprejet izraz **zbiralnice**. Ta izraz se tudi v razlagah pri **glavni zaščitni vodnik**, **ozemljitveni vodnik** (1) in **zaščitni vodnik** ne rabi v množini, kar je razvidno iz geselske oblike. Prav tako ni bil najden primernejši izraz za **posluževano** in **neposluževano postajo**, ki kaže na srbsko ali hrvaško jezikovno območje. Te pomanjkljivosti bi bilo treba odpraviti, ne glede na to, da je bil eden od sklepov strokovnega posvetovanja o vzdrževanju elektroenergetskih naprav v distribuciji na Otočcu jeseni 1994 tudi priporočilo o rabi izrazov iz Pojmovnika¹⁷.

Če je Pojmovnik dosegel zastavljene cilje, bo pokazala praksa, ki je pogojevala njegov nastanek, in nadaljnje raziskave s tega področja.

OPOMBE IN LITERATURA

- ¹ Drago Bokal, Ljudmila Bokal: Terminologija na področju obratovanja in vzdrževanja. Ref. št. 1229, Elektroinštitut Milan Vidmar, Ljubljana 1994.
- ² Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev. Elektroinštitut Milan Vidmar, Ljubljana, JP Elektro Celje, Celje, JP Elektro Gorenjska, Kranj, JP Elektro Ljubljana, Ljubljana, JP Elektro Maribor, Maribor, JP Elektro Primorska, Nova Gorica. Ljubljana 1994.
- ³ Dipl. inž. Drago Bokal je sprožil idejo o pojmovniku, izdeloval geselske članke in enako kot mag. Mateja Zorman prevajal iz angleščine. Prof. Ljudmila Bokal je sodelovala pri teoretični zasnovi Pojmovnika in opravila jezikovni pregled. Dipl. inž. Adolf Jurše je opravil revizijski pregled in sodeloval pri izdelavi geselskih člankov. Mag. Branko Mihorko je naredil spremljajoči računalniški program za računalniško obdelavo gesel. Odgovorni vodja naloge je bil dr. Pavle Omahen. Recenzenti so bili: mag. Janez Hostnik, dipl. inž. Andrej Černilogar, mag. Matija Nadižar, dipl. inž. Franc Leskovec, dipl. inž. Mladen Žmavcar, dipl. inž. Metod Brešan.
- ⁴ Z nasveti pri oblikovanju posameznih člankov so sodelovali: dipl. inž. Franc Curk, dipl. inž. Rado Glavič, dr. Ferdinand Gubina, dipl. inž. Bojan Kavčič, dipl. inž. Jože Knavs, mag. Maja Končan - Gradnik, inž. Peter Lavtar, dipl. inž. Zvonko Mezga, dipl. inž. Valentin Mirnik, dipl. inž. Aleksander Modic, dipl. inž. Leopold Prevolnik, dipl. inž. Milan Švajger, dipl. teh. Igor Vozel, mag. Franc Žlahtič.

- ⁵ Pri izpisovanju gradiva sta poleg Draga Bokala sodelovala še Vesna Karner in Roman Stanonik.
- ⁶ Podroben seznam izpisanih del je naveden v študiji pod opombo 1, str. 70–77.
- ⁷ Geslovník je objavljen v študiji pod opombo 1, str. 64–69.
- ⁸ Primerjaj Ljudmila Bokal, Tipološke značilnosti novih besed v publicističnem jeziku, Delo, Književni listi, 25. 2. 1993, str. 14–16.
- ⁹ Slovar slovenskega knjižnega jezika V, Ljubljana 1991, str. 1048.
- ¹⁰ Helmut Felber, Terminology Manual, Paris 1984.
- ¹¹ Marjeta Kalin, Terminološki priročnik, Jezikoslovni zapiski I, Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana 1991, str. 183.
- ¹² Podatki so iz Angleško-slovenskega slovarja Antona Grada, Ružene Škerlj, Nade Vitorovič, Ljubljana 1984 in Velikega angleško-slovenskega slovarja istih avtorjev, Ljubljana 1991.
- ¹³ Glej op. 11, str. 188.
- ¹⁴ Delni vzrok temu je bil tudi strogo določen rok izdelave študije Terminologija na področju obratovanja in vzdrževanja, v okviru katere je bil izdelan tudi Pojmovnik – eno leto.
- ¹⁵ IEC Electricity, Electronics and Telecommunications Multilingual Dictionary, Elsevier, Amsterdam 1992.
- ¹⁶ Splošni tehniški slovar, Ljubljana 1981, str. 1531.
- ¹⁷ Sporočila Slovenskega komiteja Mednarodne konference za velike energetske sisteme, Ljubljana, št. 5, december 1994, na strani 15 prinašajo omenjeni sklep: "8. Z letom 1995 naj se prične na področju komuniciranja znotraj služb obratovanja dosledno uporabljati poenoteno izrazje, ki je bilo sprejeto 29. 6. 1994 in izdano v knjižici EIMV Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev."

Summary

LEXICOGRAPHICAL BACKGROUND OF VOCABULARY FROM THE AREA OF OPERATING AND MAINTENANCE OF DISTRIBUTION POWER SYSTEM

Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja that came out in 1994 is described in this article. It contains 132 dictionary entries and 223 subentries.

Entry record is the main unit in Pojmovnik. It contains the entry with explanation and one or more subentries with their explanations. Explanations are translated or recapitulated from the sources but most of them are written independently. Publication also contains most frequent used synonyms for several expressions.

Pojmovnik is the first Slovenian lexicographical work from the area of operating and maintenance power systems.

POROČILO O KNJIGI WSPÓŁCZESNE POLSKIE NAZWY FIRMOWE
(Andrzej Lewandowski, Zielona góra, 1992)

*Namen poročila o knjigi Andrzeja Lewandowskega **Współczesne polskie nazwy firmowe** (Sodobna poljska tovarniška imena izdelkov) /Zielona gora, 1992/, je opozoriti na novejši prispevek s področja poslovnega imenoslovja: Knjiga namreč predstavlja posrečen splet teoretičnih podstav poslovnega imenoslovja in analize konkretnih poljskih tovarniških imen izdelkov.*

*Le compte rendu du livre d'Andrzej Lewandowski intitulé **Współczesne polskie nazwy firmowe** (Les noms actuels des produits d'usine polonais), /Zielona gora, 1992/, a pour but d'attirer l'attention sur cette contribution récente dans le domaine de l'étude des noms polonais apparaissant dans le monde des affaires: le livre combine en effet avec succès les bases théoriques de l'étude de ces noms et l'analyse concrète des noms portés par les produits d'usine polonais.*

Knjiga Andrzeja Lewandowskega z naslovom **Współczesne polskie nazwy firmowe** (Sodobna poljska tovarniška imena izdelkov) obsega 285 strani in se začinja s **predgovorom** dr. Stanisława Kanie, ki delo predstavi kot doktorsko disertacijo A. Lewandowskega, jezikoslovca – lahko bi rekli – danes mlajše srednje jezikoslovne generacije (rojenedega leta 1952), in obenem kot prvo monografijo o tovarniških imenih izdelkov na Poljskem. Pri tem poudarja, da težišče dela ni toliko v teoriji kot v konkretni obravnavi imen, pri čemer je avtor obdelal obsežen material iz obdobja 1960 – 1985, naveden na koncu knjige med viri. Nato je podan **pregled bibliografskih enot A. Lewandowskega** od začetkov njegovih objav, to je od leta 1976 do leta 1988.

Spremnemu in uvodnemu delu sledi **jedro knjige, ki ima tri dele.**

Prvi del je kot skupek osmih poglavij (37 strani) z naslovom **Status tovarniških imen izdelkov v jeziku** (*Status nazwy firmowej w języku*) teoretično naravnano, na kar kažejo že naslovi: *Geneza tovarniškega znaka izdelka in tovarniškega imena izdelka* (*Geneza znaku firmowego i nazwy firmowej*); *Mesto tovarniških imen izdelkov v onomastičnih razpravah*; *Ali je tovarniško ime izdelka sploh lastno ime*; *Kaj je blagovni znak (znak towarowy), trgovska znamka (marka handlowa), trgovsko ime (nazwa handlowa), tovarniška znamka (marka firmowa), tovarniški znak (znak firmowy)?*; *O prehodu lastnih imen v občnobesedno izrazje in imena izdelkov*; *Tovarniška imena izdelkov in njihova povezava s tehnično terminologijo*; *Tovarniško ime izdelka kot napis*; *Kriteriji delitve imen trgovskih artiklov in tovarniških imen izdelkov.* (Zaradi neenotne oz.

nedodelane terminologije s področja poslovnega imenoslovja v mednarodnem merilu gre v pričujočem prispevku le za poskus ustreznega prevoda.¹⁾

Že v tem, prvem delu knjige A. Lewandowski nakaže svoj stil, katerega odlika se kaže skozi vso knjigo v *nazornosti pisanja*, povsem konkretizirani s številnimi primeri tako iz domačega, poljskega področja kot tudi iz širše jezikovne skupnosti (npr. iz francoskega, angleškega, nemškega, portugalskega jezika) in oplemeniteni z izvirnimi poslovnoimeno-slovnimi pogledi A. Lewandowskega ter obenem tudi mnenji številnih drugih jezikoslovcev.

Drugi, osrednji del (okoli 190 strani) prinaša specifične raziskovalne rezultate A. Lewandowskega, kar se kaže v jasno, sistematično pisani **semantični in formalni analizi** imen poljskih tovarniških imen izdelkov. Omenjena dva vidika, to je formalna in semantična analiza, se prepletata skozi deset konkretnih predmetnih področij, kot jih kažejo naslovi: *Imena prevoznih sredstev*, *Imena avdiovizualnih izdelkov*, *Imena fotografske in filmske opreme*, *Imena gospodinjske opreme*, *Imena pohištvenih izdelkov*, *Imena živilskih izdelkov*, *Imena alkoholnih pijač*, *Imena tobačnih izdelkov*, *Imena kozmetičnih in parfumerijskih izdelkov*, *Imena gospodarskih kemičnih izdelkov*.

Na kratko povedano: V vsakem od tovrstnih desetih poglavij (navadno še dodatno razdeljenih na podpoglavja) A. Lewandowski poleg natančnega prikaza imen različnih vrst izdelkov z določenega področja izpostavi in analizira tudi razne – bodisi le za posamezno področje (ali več področij) specifične, največkrat pa za poslovno imenotvorje splošno veljavne tipološke značilnosti, npr. besedotvorne, semantične, sociolingvistične ali psiholingvistične.

Z besedotvornega vidika predstavi besedotvorno tipološko razvejnost poljskih tovarniških imen izdelkov; zanimivo je, da v raznih skupinah odkriva še veliko tvornost kratičnega tipa, npr. (v 1. pogl.): *motor WSK* (*WSK = Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego*); (v 9. pogl.): *FWP* (*Fundusz Wczasów Pracowniczych*), *RON* (*R = regenerujący, O = odżywczy, N = nawilżający*). V več poglavjih, npr. tudi v 9. pogl.) evidentira naraščajočo maniro tvorbe imen kot kombinacije besede in številke ali drugih grafemskih znakov (npr.: *M-5* (*M = Pollenna Miraculum*)), pri čemer ima številka pogosto simbolični pomen npr. *Marzenie-1000* (kolonjska voda, izdelana ob 1000-letnici poljskega gospostva).

Z besedotvornega vidika je posebno zanimiva in za tvorbo novih imen aplikativno uporabna *analiza formantov, značilnih za določeno predmetno področje*; (v 9. pogl. – za kozmetične izdelke, v 10. pogl. –

za kemične izdelke, kjer poudarja tudi povezavo imen tovrstnih izdelkov s kemijskimi termini). Gre torej za analizo imen z vidika *predpon* in *pripon*, oz. sestavnih delov *zloženek* in *izpeljank*, pri čemer ob vsakem navede tudi konkretna imena in jih razstavi na besedotvorno podstavo in formante. Npr.:

- »bio- (z gr. *bios* – živie; krem *Bio*, krem *Biorelax*; *ĭac. relaxo*), *płyn przeciwłozotokowy Biolana* (*ĭac. lana* – wełna, niĭ wełniana)«

- »termo- (gr. *thermos* – ciepły, gorący), preparat do ondulacji na gorąco *Termofala* (*fala* – niem. *Welle*)«

- »pan- (gr. *pan*, dop. *pantós* – wszystko, wszec), odżywka do włosów *Vitpan* (*ĭac. vita* – živie). Człon pan- występuje w wyrazach złożonych jako pierwszy. Tu został przestawiony, chyba ze względu na brzmienie wyrazu, bo *Panvita* nie jest zbyt zgrabnym złożeniem.«

Podobno obravnava tudi številne imenske izpeljanke, npr. s priponami *-an*, *-ana*, *-in*, *-na*, *-ol*, *-ol*, *-ówka*, *-illa*, *-ex*, *-ka*. Npr.:

- »formant *-ówka*: woda kwiatowa *Śmigusówka* (niem. *Scheckostern* albo *Schmackostern*, od *schmacken* – biĭ i *Ostern* – Wielkanoc – zwyczaj niemiecki polegający na biciu różgą + *-ówka*).«

- »formant *-ka*: woda kwiatowa *Florinka* (*Florina* – nazwa firmy, *ĭac. flos*, dop. *floris* – kwiat; *florin* + *-ka* albo *flor* + *-inka*).«

Z vidika domaĭe – tuje opaža v precejšnji meri *anglizacijo* ali vsaj *internacionalizacijo* imen sodobnih poljskih izdelkov (npr. *Derby*, *Cross*).

S sociolingvistiĭnega vidika opozori na razliko med starejšo in mlajšo generacijo glede dojemljivosti za konotativno-asociativni vidik imena izdelka; ugotavlja, da je mlada generacija (v nasprotju s starejšo) zelo pod vplivom izdelĭnega imena, zlasti imena *sloganskega* tipa; gre torej za povezavo samega imena s širšo besedilno reklamo ali reklamo tipa videospot.

Pri analizi imen *Lewandowski* upošteva tudi psiholingvistiĭni vidik; kot najpreprostejši primer je predstavljena na primer (sicer pričakovana) ugotovitev glede tržne uspešnosti parfumerijskih izdelkov (v 9. pogl.) za ženske z ženskim imenom (npr. *Ewa*, *Natalie*), za moške z moškim imenom (npr. *Charlie*), bodisi imena daljnih, eksotičnih dežel (npr. *Hawaii*, *Florida*, imena, ki informirajo zlasti o vonju (npr. *Hiacynt*, *Konwalia*, *Narczy*).

Z vidika geneze imen *Lewandowski* obravnava imena bodisi kot *neosemantizme* (imena, nastala s polastnoimenjenjem že obstojeĭega apelativa) ali kot *neologizme* (besede, tvorjene namenoma za (poslovno) ime). V okviru neosemantizmov s semantiĭnega vidika poudarja opazno teŭnjo po ohranjanju pomenske polnosti oz. povednosti (npr. 1. pogl., 5. podpogl.: *dwoosebno kolo (tandem) Duet*).

Zanimiva ter zlasti zaradi analize konkretnih imen privlačna je raziskava z motivacijskega vidika. Pri tem Lewandowski loči v glavnem tri tipe:

1) Imena s **svobodno motivacijo**, pri čemer poudarja pomen evfonije (npr. *Ada*, za kar je seveda najprimernejše mesto v poglavju o avdiovizualnih sredstvih). Gre tudi za t. i. *fantazijska imena* ali imena z grafemskimi posebnostmi.

2) Imena s **konvencionalno motivacijsko osnovo**, pri čemer A. Lewandowski identificira že tradicionalne motivacijske tipe (npr. izosebna imena: *Beata*, *Eliza*, *Irena* itd.; izzemljepisna imena: *Śląsk* itd.), pri vsakem poglavju pa dodaja predstavitev tudi drugih, še redkejših motivacijskih tipov (npr. imena izdelkov po literarnih osebah: *Aladin*), s čimer dobi vsako predmetno poglavje zanj značilno motivacijsko tipološko sliko.

3) Imena s **(prikrito) motivacijsko aluzijo** (npr. *Libra* – kot ime televizijskega programa).

Tretji del (okrog 25 strani) prinaša štiri krajša, vendar vsebinsko prav tako polna poglavja: o sodobnih tendencah pri tvorbi imen izdelkov, o motivaciji, o funkcijah ter o pravopisu in gramatiki pri tovarniških imenih izdelkov.

V prvem poglavju tega sklopa, t.j. v poglavju o **sodobnih tendencah pri tvorbi tovarniških imen izdelkov oz. blagovnih znakov (nazwa firmowa (znak towarowy))** navaja (sicer povzeto po A. W. Moskowiczu, 1969) najprej zanimive podatke, npr. o številu novih blagovnih znakov na leto v svetovnem merilu (okrog 300 tisoč) ali na primer, da je na svetu približno 3–4 milijone besednih blagovnih znakov. Prav tako po A. W. Moskowiczu navaja podatek, da je med temi 75 % neologizmov, "torej narejenih, umetnih besed." – Kot *eno od sodobnih tendenc pri dajanju imen izdelkom* navaja imena, ki so *kombinacija besede in zaporedja števil*, v katerem nosi vsaka kako informacijo, bistveno za proces proizvodnje, skladiščenja, naročanja ali prodaje. Poleg te je opaziti tudi tendenco dajanja t. i. *fantazijskih imen*, pri katerih je poudarek zlasti na evfoniji, z motivacijskega vidika pa je zanje značilna le morebitna (prikrita) motivacijska aluzija.

Lewandowski poudarja, da je kljub navidezni lahkotnosti, ki jo morda ustvarja videz množice konkretnih primerov, tvorba oz. nastanek poslovnih imen težavno jezikovno področje. Eden od laže obvladljivih elementov, pa že po svoje zapleten, je *dolžina* tovarniških imen izdelkov. Ponovno navaja podatke po Moskowiczu: pred približno štiridesetimi leti je bila nekakšna norma za blagovni znak dolžina 2–3 zlogov; danes so take možnosti ob hitrem naraščanju števila blagovnih znakov že precej

izrabljene, tako da imajo novi pogosto dolžino 4–5 zlogov, kar pa seveda ni priporočljivo, saj je zaradi dolžine zapomnitvenost težja. – Lewandowski opozarja, da je ob vseh pogosto fantastičnih teorijah nastanka tovarniških imen izdelkov treba poudariti tudi njihovo *strukturno normativnost*, ki se kaže v *zavestno izbranih* grafemskih, fonetičnih in morfoloških elementih; le-ti so odvisni od volje ustvarjalca teh imen in jih je pač treba upoštevati. Pri obdelavi novih tovarniških imen izdelkov gre torej za natančno fonetično in pravopisno ločevanje; za primer navaja npr. *Erdol*, *Irdol-Erdal* – oboje: krema za čevlje.

Pri poglavju o **motivaciji** je pomemben poudarek, da se imena izdelkov pogosto tvorijo na podlagi *asociacije in konotacije*. – Posebno zanimivost dajejo statistični podatki o pogostosti tovarniških imen izdelkov; pregled nad obsežnim in raznovrstnim gradivom je Lewandowskemu pokazal, da se pri izbiri tovrstnih imen pokažejo določene preference. Tako navaja imenske podatke, izdelane npr. na podlagi vzorca 1500 kompletov kozarcev: skoraj polovica imen na tem predmetnem področju je nastala po osebnih ženskih imenih (22 %), pri čemer se na lestvici najpogosteje pojavi ime *Regina*, za njim *Rosa* in *Helena*, na tretjem mestu pa je ime *Carmen*; moška imena zavzemajo pri tem vzorcu le 4 %, v manjši meri se pojavijo tudi imena mest, rek; zelo redka so antična imena.

Naslednje poglavje Lewandowski namenja *funkcijam imen izdelkov*, npr. jezikovni, reklamni, komunikacijski, nominativni, ekspresivni, impresivni funkciji, pri čemer meni, da je slednja med najpomembnejšimi, saj se navezuje na psihologijo reklame; namen le-te pa je upoštevati in pritegniti ciljnega uporabnika; pomemben je poudarek, da (*poslovna*) imena prav *asociacija in konotacija povezujeta z mehanizmom jezika reklam*.

V svoji celostni obravnavi imen izdelkov Lewandowski posveti pozornost tudi *pravopisu in gramatiki* imen izdelkov. Navaja razne avtorje in poljske priročnike, ki so se ukvarjali s pravopisno problematiko tega posebnega imenskega področja.

Sledi **sklepni del** kot sintetični povzetek avtorjeve analize imen izdelkov (pet strani) in prav na koncu seveda *seznam literature in seznam virov*, ki po svoje tudi osvetljujejo avtorjev delovni postopek oz. konkretni pristop k analizi.

Prebiranje knjige A. Lewandowskega, katere kratko poročilo je podano v pričujočem prispevku, mi je bilo v posebno veselje; ne nazadnje tudi zato, ker tudi sama delček svojega strokovnemu delu namenjenega časa namenjam problematiki poslovnih imen, natančneje imenom slovenskih

podjetij in sem nekatera spoznanja iz knjige A. Lewandowskega že lahko (seveda citirano) vključila v svoje delo; predvsem pa zato, ker gre za delovno spodbudno predajanje in posredovanje spoznanj in vednosti, ki spadajo do neke mere med jezikovne generalije, so pa obenem medsebojna pomoč za ustvarjanje temeljnih del vsakega jezika ter vzhajanje pozitivne jezikovnokulturne naravnosti, ki naj brez ostrega purizma skrbi za razvoj materinščine vsakega naroda v vseh funkcijskih zvrsteh, tudi v poslovnem imenotvorju. – Delo A. Lewandowskega je bilo prvo, v katerem sem se lahko seznanila s področjem sodobnega poljskega poslovnega imenoslovja; knjiga prinaša bogastvo poslovoimenskih specifičnosti: predstavlja posrečen splet teoretičnih podstav poslovnega imenoslovja in analize konkretnih poljskih tovarniških imen izdelkov.

Namen tega poročila je bil le – predstaviti osnovno strukturo knjige A. Lewandowskega *Współczesne polskie nazwy firmowe*, ki zasluži seveda bolj poglobljeno pozornost, saj poleg znanstvene analize prinaša tudi našemu krogu vpogled v širino in poglobljenost poljskega jezikoslovja tudi v bolj specifična področja jezika, kar je seveda tudi slovenščini oz. slovenskemu jezikoslovju lahko v spodbudo.

OPOMBA

¹ »Z znamko se sme zavarovati samo znak, ki je primeren za razlikovanje blaga oziroma storitev v gospodarskem prometu, kot so slika, risba, beseda, izraz, vinjeta, šifra, kombinacija teh znakov in kombinacija barv.« (Uradni list Republike Slovenije, 20. marec 1992, 13/92, 18. člen. Podobno tudi: BIL – Bilten za industrijsko lastnino, februar 1995 – Uradno glasilo Urada Republike Slovenije za intelektualno lastnino; Predpisi in sporazumi o industrijski lastnini v Sloveniji (1994); str. 14: 3. Blagovna in storitvena znamka, člen 18.) – Ker je blagovna znamka (oz. le: znamka) tipološko raznovrstna (gl. zgornji citat; npr. beseda, kombinacija barv, figurativni elementi ali celo trodimenzionalnost), se mi zdi za prevod poljskega termina *nazwa firmowa* glede na besedni (ali redkeje kombinacijski besedno-številčni) tip, obravnavan v knjigi, termin *blagovna znamka* premalo natančen oz. preširok. Če že, bi bil pomensko ustrežnejši izraz *ime blagovne znamke* (ali *besedna* oz. *besedno-številčna*) *blagovna znamka* (angl. *brand name* ali *trademark* – gl. P. Collin, *Poslovni slovar* (Ljubljana, 1995); vendar v omenjenem slovarju *trademark* pomeni le *zaščitena blagovna znamka*, *Veliki słownik polsko-angielski* pa s *trademark* prevaja celo poljski *znak firmowy*, s *trade name* pa *nazwa fabryczna*, pri čemer *Veliki angleško-slovenski slovar* (Ljubljana 1987) zvezo

trade mark pri enem členu zveze prevaja s *1. tovarniški zaščitni znak*, pri drugem členu zveze pa z *econ. varstvena tovarniška znamka* (zvezo *trade name* ta slovar prevaja z *ime tvrdke; firma*). – *Industrial Property Glossary (english, french, spanish, arabic)* (Genova, 1979) jasno loči angl. *trademark* = franc. *marque de fabrique ou de commerce [marque de produits]*, angl. *trade name* = franc. *nom commercial*. (Izrazov *brand* ali *brand name* v tem slovarju ni.) – Glede na opredelitev terminov *blagovni znak* in *blagovna znamka* v knjigi *Predpisi in sporazumi o industrijski lastnini v Sloveniji* (Ljubljana, 1994), v kateri Slovenija upošteva mednarodne norme, določene med drugim tudi z *Nicejsko klasifikacijo blaga in storitev* ter z *Dunajsko klasifikacijo figurativnih elementov znamk* – sem se pri prevodu (v glavnem iz razlogov, navedenih na začetku te opombe, odločila za terminologizirani opisni izraz tovarniško ime izdelka za poljski nazwa firmowa. Tak preprost terminologizirani izraz (ki ga je seveda do določene mere mogoče zamenjati z bolj uveljavljenim *blagovna znamka*) se mi zdi primeren tudi zato, ker se tako laže oz. jasneje ločijo termini, ki jih A. Lewandowski navaja v svojem delu (*nazwa firmowa, znak firmowy, znak towarowy, marka handlowa, nazwa handlowa, marka firmowa*).

Glede terminologije poleg v opombi že navedenih priročnikov prim. še *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Ljubljana, 1970–1991); *VeLi ki angleško–slovenski slovar* (Ljubljana, 1978); zlasti pa *Ivan Turk, Pojmovnik poslovne informatike* (Ljubljana, 1987), *P. H. Collin, Poslovni slovar: angleško-slovenski, slovensko-angleški* [avtor angl. izvirnika P. H. Collin; prevod in predelava Majda Ažman-Bizovičar] (Ljubljana, 1994); *Classification internationale des produits et des services aux fins de l'enregistrement de marques, Geneve, 1992*.

Résumé

LE COMPTE RENDU DU LIVRE D'ANDRZEJ LEWANDOWSKI

Le compte rendu du livre d'Andrzej Lewandowski intitulé *Współczesne polskie nazwy firmowe* (Les noms actuels des produits d'usine polonais), Zielona góra, 1992, a pour but d'attirer l'attention sur cette contribution récente dans le domaine de l'étude des noms polonais apparaissant dans le monde des affaires. Le but de mon compte rendu se limite à la présentation de quelques éléments dans le cadre de la structure de base de ce livre: la partie principale est composée de trois parties - la première, intitulée *Le statut des noms attribués aux produits d'usine dans la langue*, est théorique et nous fait découvrir

la richesse des spécificités des noms rencontrés dans le monde des affaires. La deuxième, qui est en fait la partie principale, fait état des résultats auxquels ont abouti les recherches d'Andrzej Lewandowski par le biais d'une analyse claire et systématique, aussi bien d'un point de vue sémantique que formel, des noms attribués aux produits d'usine polonais. Cette analyse s'effectue concrètement sur 10 domaines différents. La troisième partie se divise en quatre paragraphes, plus courts, il est vrai, mais non moins riches, à savoir: les tendances actuelles dans la formation des noms de produits, la motivation, les fonctions, l'orthographe et la grammaire des noms des produits d'usine. Dans sa conclusion, l'auteur fait un résumé synthétique de l'analyse multidimensionnelle préalablement présentée.

Le livre d'Andrzej Lewandowski permet ainsi aux linguistes slovènes une incursion dans les profondeurs de la linguistique polonaise même dans des domaines plus spécifiques comme celui présenté dans cet ouvrage – ouvrage qui pourrait par ailleurs donner d'élan aux slovénisants eux-mêmes.

JEZIK, RAČUNALNIKI IN EVROPA OKOLI NAS

V prispevku je predstavljen sedANJI trenutEK na področju besedilnih podatkovnih zbirk, s posebnim poudarkom na projektih, ki v tej smeri za področje zahodne in vzhodne Evrope tečejo v okvirih raziskovalnih programov Evropske skupnosti.

A brief overview of the current action in the field of language corpora is given. Special emphasis has been given to the projects now under way or in preparation within the framework of the research programs, financed by the European Union.

Sredi septembra je bil na polotoku Tihany ob Blatnem jezeru na Madžarskem mednarodni seminar v okviru projekta TELRI in z zgovornim naslovom: Language Resources for Language Technology, tj. Jezikovni viri za jezikovno tehnologijo. Računalniki so bili seveda zelo v ospredju in če strojno prevajanje za vsakogar res še ni čisto vsakdanja stvar, pa se na področju računalniškega jezikoslovja vsaj zelo veliko dogaja.

Doslej je bilo seveda največ narejenega pri angleškem jeziku, ki ga ne proučujejo samo Angleži in Američani, ampak tudi veliko drugih raziskovalcev po svetu. Če ste, denimo, mlad raziskovalec, ki bi se rad uveljavil v svetu, je nekako najpreprosteje, če najprej napravite nekaj novega z angleškimi besedili. Tako na Nizozemskem, na Erazmovi univerzi v Nijmegnu, vzporedno gradijo tri velike besedilne zbirke (korpuse), povezane z ustreznimi računalniškimi slovarji, za angleški, nemški in holandski jezik. Največjo računalniško zbirko starih ameriških besedil pa imajo na Finskem.

Američani so se dela pri zbirkah lotili zelo načrtno in leta 1990 ustanovili konzorcij LDC (Linguistic Data Consortium), ki ga je izdatno podprla vladna agencija ARPA (American Research Projects Agency) in katerega osnovni namen je razpečevanje računalniških zbirk z govornimi in pisanimi jezikovnimi viri, predvsem za uporabnike iz gospodarstva. LDC ima tri vrste članov – prvi so velika podjetja, ki plačajo 50.000 dolarjev letne članarine in imajo pri vseh odločitvah glavno besedo, drugi majhna podjetja s članarino 2.000 dolarjev, akademske članice pa plačajo nekaj sto dolarjev letno. LDC je pri svojem delu tako uspešen, da so sklenili svojo dejavnost razširiti še na staro celino. S svojimi nameni so se obrnili kar naravnost na sedež Evropske skupnosti v Bruslju. Tam so eno leto razmišljali, potem pa je le prevladalo spoznanje, da organiziranje evropskih besedilnih zbirk v ameriški

režiji in pod ameriškimi pogoji ne bi pomenilo samo velikega ponižanja in sramote za skupnost, ampak bi bilo dolgoročno tudi manj smoterno. V marcu tega leta so zato sami ustanovili združenje ELRA (European Language Resources Association), katerega osnovna namena sta razpečevanje ocenjenih (validated) jezikovnih virov in pospeševanje njihovega širšega prodora. Letna članarina je 1.000 ECU-jev, članic pa je trenutno 30, od tega 15 akademskih in 15 iz gospodarstva. Imajo predvsem zbirke, ki se nanašajo na govor in manj takih s pisanimi besedili. Članstvo je bilo najprej omejeno na države Evropske skupnosti, Švico, Norveško in Lichtenstein, konec septembra naj bi ga razširili še na države srednje in vzhodne Evrope (znamenite dežele CEE). Piscu teh vrstic ob oddaji prispevka še ni bilo znano, pod kakšnimi pogoji.

Ustrezno evropsko združenje raziskovalnih ustanov, za dežele ES in na področju zbirk s pisanimi besedili se imenuje PAROLE (v francoščini beseda; WORD bi najbrž preveč spominjal na Microsoftov izdelek, pa še nič preveč evropsko ne zveni). Da vzhod, ki je strateško še kako pomemben, ne bi ostal čisto izven teh tokov, so se na Inštitutu za nemški jezik (IDS) v Mannheimu odločili, da poskusijo s projektom v okviru raziskovalnega programa Kopernik (Copernicus), ki je namenjen vzhodni Evropi in ga financira Evropska skupnost, povezati še te dežele. V bistvu se ponavlja zgodba o odnosu med Američani in Evropejci, le da vzhodna Evropa kake vidne lastne organizacije nima in se pusti iz zagat reševati tistemu, ki ga to pač zanima. Projekt ali bolje, združeno delovanje (Concerted Action) se imenuje TELRI, ki je kratica iz angleškega Trans-European Language Resources Infrastructure (Panevropska Infrastruktura Jezikovnih Virov), in bo trajal tri leta, tj. od začetka 1995 do konca 1997. Stal bo približno 200.000 ECU-jev, ki pa niso namenjeni raziskovanju, ampak samo sestankom družabnikov, organizaciji seminarjev, kratkim delovnim obiskom ipd. Sodeluje 22 akademskih ustanov, predvsem inštitutov pri fakultetah in akademijah znanosti, iz 17 držav: Albanije, Bolgarije, Češke, Estonije, Francije, Italije, Latvije, Litve, Madžarske, Nemčije, Nizozemske, Poljske, Romunije, Slovaške, Slovenije, Švedske in Velike Britanije. Dežele bivše Jugoslavije in Sovjetske zveze še niso vključene, so pa letos že navezali stike s Hrvaško in Srbijo ter Gruzijo - z Belorusijo, Ukrajino in Rusijo naj bi jih do konca leta.

Glavna pobusnika z zahodne strani sta že omenjeni Inštitut za nemški jezik iz Mannheima, kjer je sedež TELRI-ja in School of English iz Birminghama, kjer so na področju računalniškega jezikoslovja doslej še največ naredili. Slovenijo zastopata Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (prof. dr. Varja Cvetko Orešnik ter podpisani) in Laboratorij za tehnologijo jezika in govora pri Inštitutu Jožef Stefan (mag.

T. Erjavec). Precej podatkov o TELRI-ju je mogoče izvedeti tudi prek Interneta, na WWW naslovu:

<http://www.ids-mannheim.de/telri/telri.html> ali neposredno po elektronski pošti: telri@ids-mannheim.de.

TELRI ima delo razdeljeno na 11 delovnih skupin (WorkGroups, koordinatorji so navedeni v oklepaju): uporabniška (W. Teubert, DE), dokumentacijska (R. Marcinkevicicene, LI), za pripravo biltena (E. Hajicova, CZ), za prirejanje seminarjev (J. Pajzs, HU), za pregled jezikoslovnega softvera v javni lasti (Lingware, T. Erjavec, IJS, SI), za skupne usluge (P. Lafon, FR), za elektronsko mrežo (preko Interneta, V. Benko, SK), za povezovanje navzven (W. Teubert, DE), za skupne raziskave (J. Sinclair, GB), potrebe uporabnikov (A. Spektors, LA) in za trajno infrastrukturo (A. Zampolli, IT). Inštitut za slovenski jezik sodeluje v dveh skupinah: za skupne raziskave in za trajno infrastrukturo. Prva si je zadala za cilj primerjalno analizo enega literarnega dela, tj. Platonove Države, v kar največ jezikih iz sodelujočih držav. Platonova Država je bila izbrana zaradi svoje nevtralnosti, ponovne aktualnosti in zaradi številskih oznak pri odstavkih v originalnem besedilu, ki olajšuje poravnavo v različnih jezikih. Trenutno so zagotovljene elektronske verzije dela v enajstih jezikih, tudi v slovenščini. Predvidena je izdaja na dveh CD-jih, na enem maja 1996, ki bo vseboval poravnana (aligned) besedila, indeks besednih oblik in softver za iskanje, ter na drugem, septembra 1997, kjer bo besedilo opremljeno že tudi z oznakami (tags), indeksom besed in izborom prevajalnih ekvivalentov.

S podobno nalogo se ukvarja še en projekt v okviru programa Koper-nik, tj. MULTEXT EAST, katerega naloga je zbrati primerljiva besedila, slovarje pojmov in ustrezni jezikoslovni softver, v različnih vzhodnih jezikih in tudi v slovenskem. Tam so si za primer dela v vseh jezikih izbrali znan Orwellov roman – 1984.

Udeleženci seminarja so lahko na povabljenih predavanjih in na predstavitev skupnih projektov med akademskimi ustanovami in podjetji izvedeli veliko predvsem o gradnji, pomenu in izkoriščanju besedilnih zbirk ali korpusov, pa tudi o novostih na področju strojnega prevajanja in pri nekaterih drugih zelo aktualnih temah, npr. o razpoznavanju govora. Profesor Feng iz Pekinga je razložil, s kakšnimi problemi se srečujejo pri strojnem prepoznavanju kitajskih besedil (OCR), kjer npr. poleg izredno velikega števila pismenk, trenutno jih je 54.678, število pa se še povečuje, pojavljajo še problemi z določanjem stavčnih mej, ki niso posebej označene, kot pri nas s piko. V teku je desetletni projekt, s katerim nameravajo zbrati besedilno zbirko, dolgo 70 milijonov pismenk (približno toliko besed). Zanimivi so kriteriji za izbiro teh besedil:

1. diahronična omejitev: vsi viri morajo biti po letu 1919, poudarek pa je na gradivu po letu 1977 (po kulturni revoluciji);
2. kulturna omejitev: gradivo mora biti predvsem tako, da ga lahko razumejo ljudje s končano srednjo šolo;
3. omejitev rabe: gradivo mora biti iz splošne rabe, pri čemer morajo imeti prednost družboslovne znanosti in humanistika.

Videli smo lahko tudi, koliko zaostajamo za bolj razvitimi sosedi, npr. za Angleži. Besedilne zbirke se zdaj ne merijo več s KW (niso Kilo-vati ampak KiloWords = tisoč besed) ampak z MW (MegaWords = milijon besed). Da neki zbirki z besedili lahko rečete korpus, mora biti vsebinsko in namensko zaokrožena ter urejena po standardih. Spodobi se tudi, da ni majhna: angleška zbirka, ki jo najbolj uporabljajo in ki je na univerzi v Birminghamu, se imenuje Bank of English in obsega 200 MW. Če so bili njihovi korpusi v obdobju od 1965-75 veliki po 1 MW, od 1975-85 po 20 MW, od 1985-95 po 200 MW, lahko nas s po približno 5 MW dolgimi besedilnimi zbirkami postavimo nekam v leto 1980. Za primerjavo povejmo, da ima 350 strani dolga knjiga približno sto tisoč besed.

Tudi projekti na več jezikih vzporedno so v načrtu. Najpomembnejši je CORDON (Corpus-ORiented Detection Of Neologisms), ki bo trajal dve leti (1996-97), združeval po štiri akademske partnerje in po štiri iz gospodarstva za angleški, nemški, francoski in švedski jezik. Akademski del posla, v obsegu 96 raziskovalnih mesecev, bo stal 1.7 milijona ECU-jev, ki jih bo dala Evropska skupnost. Namen projekta, da je s pomočjo primerljivih besedilnih zbirk s po 50 milijoni besed razvije modularno, od jezika neodvisno programsko opremo, ki bo znala poiskati nove besede in fraze, ki označujejo nove pojme. Z njo bi v prihodnje lažje zagotovili aktualnost jezikoslovnih virov, orodij in terminoloških podatkovnih zbirk.

Pokažimo še, kako zapleteno bo življenje v prihodnjem tisočletju, in sicer na primeru novih standardov za računalniško shranjevanje in izmenjavo besedil. Nancy Ide, predstavnica konzorcija TEL, Pobude za kodiranje besedil (Text Encoding Initiative), je predstavila na kratko, kako se je treba lotiti knjige, slovarja, drame ali česarkoli drugega pisanega, da jo bodo poleg vašega razumeli še drugi programi za jezikoslovne obdelave. Projekt so zastavili leta 1987, v okviru treh društev: Association for Computational Linguistics, Association for Computers and the Humanities in Association for Literary and Linguistic Computing. Prvi dve sta ameriški, zadnje pa je evropsko. Bilo je veliko prostovoljnega dela, glavnino denarja so prispevali: U.S. National Endowment for the Humanities, Commission of the European Community DG XIII ter Mellon Foundation. Kar so naredili, je v knjižni obliki in na CD-ju izšlo leta 1994: Guidelines for Electronic Text Encoding and

Interchange (TEI P3), Dynatext Edition. Naročiti se da CD za 50 funtov na naslovu: TEI Orders, Oxford University Computing Services, 13 Banbury Road, Oxford OX2 6NN, Velika Britanija. Naročilo je možno poslati tudi prek elektronske pošte. Dovolj je, da na elektronski naslov pri univerzi v Chicagu:

listserv@uicvm.uic.edu

pošljete eno izmed naslednjih vrstic:

```
get p3ascii package
get teip3 package
```

```
get p3dtds package
get p3all package
```

S prvo zahtevate in v nekaj minutah tudi dobite TEIjeve smernice (1.300 strani) v običajnem ASCII formatu, z drugo v obliki, ki vsebuje tudi SGML-jeve oznake, s tretjo le opise dokumentov (angl. DTDs = Document Type Definitions), s četrto pa vse tri navedene pošiljke hkrati.

Osnovna standarda pri TEI sta ISO 8879, ki določa jezik za označevanje SGML (Standard Generalized Markup Language), ter ISO 646, ki določa sedembitni nabor znakov s katerim je opisano še vse ostalo. Besedo "taščica" bi po SGML recimo zapisali kot "ta&chacek;&shacek;ica". Da bo stvar še malo jasnejša (ali pa zapletenejša), pogledjmo, kako bi po navodilih TEI zapisali angleško slovarsko geslo za besedo zapustiti. Najprej jo navedimo v klasični slovarski obliki –

```
a.ban.don 1 /@"b&nd@n/ v [T1] 1 to leave completely and for ever; desert: The sailors abandoned the burning ship. 2 ... abandon 2 n [U] the state when one's feelings and actions are uncontrolled; freedom from control: The people were so excited that they jumped and shouted with abandon / in gay abandon. [LDOCE]
```

kjer je z LDOCE označen vir (Longman Dictionary of Contemporary English), potem pa še v skladu z navodili TEI:

```
<superEntry>
  <form>
    <orth>abandon</orth>
    <hyph>a|ban|don</hyph>
```

```

    <pron>@"b&amp;nd@n</pron>
  </form>
  <entry n='1'>
    <gramGrp> <pos>v</pos> <sub>T1</sub> </gramGrp>
    <sense n='1'><def>to leave completely and for ever
  ...</def>
    <!-- ... -->

  </sense>
  <sense n='2'>
    <!-- ... -->
  </sense>
</entry>
<entry n='2'>
  <gramGrp> <pos>n/pos> <sub>U</sub> </gramGrp>
  <def>the state when one's feelings and actions are
    uncontrolled; freedom from control</def>
  <!-- ... -->
</entry>
</superEntry>

```

Po TEI bomo najbrž vsi morali. Si pa lahko predstavljate, koliko dela, kljub računalniškim bližnjicam, bo, da spravimo npr. Slovar slovenskega knjižnega jezika s 93.151 gesli v tako obliko?

Novost s seminarja, zanimiva tudi za marsikoga izmed nas, je nov časopis, *International Journal of Corpus Linguistics* (IJCL), ki bo začel izhajati v začetku 1996, predvidoma štirikrat letno in ki je namenjen predvsem problemom, povezanim z obdelavo računalniških besedilnih zbirk in raziskavami sporočil v običajnem jeziku (NLP – Natural Language Processing). Naslov za poizvedbe je IJCL, John Benjamins Publishing Company, P.O. Box 75577, 1070 AN Amsterdam, Nizozemska.

Ob koncu lahko rečemo, da bo treba v prihodnje, če želimo, da slovenščina ostane jezik za vsestransko uporabo tudi še po letu 2000, veliko delati, tudi ob računalnikih.

VIRI IN LITERATURA

- E. van Herwijnen, *Practical SGML*. – Kluwer, Amsterdam, 1990
 N. Ide, J. Veronis, *Encoding Print Dictionaries*. – Posebna izdaja revije *Computers and the Humanities*, 1994

Text Encoding Initiative. – Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange (TEI P3, 1994). Naročila: TEI Orders, Oxford University Computing Services, 13 Banbury Road, Oxford OX2 6NN

TELRI – Trans European Language Resources Infrastructure. – Concerted Action in the Framework of the Copernicus Program, Newsletter 1, Praga, September 1995.

Summary

In the paper the events, related to the seminar, organized in the Hungarian resort of Tihany in September 1995 by TELRI, Trans European Language Resources Infrastructure project, are described. TELRI, a concerted action in the framework of the Copernicus program, financed by European Union and led by the Institut fuer deutsche Sprache (IDS) in Mannheim, has brought together 22 academic partners from 17 countries, mostly from the so-called Central and Eastern Europe (CEE countries) but also from United Kingdom, Germany, France, The Netherlands, Sweden and Italy.

Large balanced corpora of text, parsed and annotated, in the region of 200 million words and over, are now regularly updated and maintained for the mainstream languages of quantitative linguistics research. The most notable example is the corpus Bank of English at the University of Birmingham in the UK. The research itself is now moving from the corpus-referenced phase with strong hypothesis, constructed by the researcher's impressions about language, which are verified on the textual data base, to corpus-driven research, where large number of weak hypothesis, coming from the work on the corpus, are taken into consideration.

The efforts in the CEE countries are more fragmented and have less tradition; to preserve their culture and national heritage this part of the world is now, within frames of the possible and with open insight of what is going on in the West, trying to catch up.

**MALI LEKSIKONI CANKARJEVE ZALOŽBE IN SLOVAR
SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA KOT PODLAGA ZA GESLOVNIK
ENOZVEZKOVNIKA**

Sestavek poroča o primerjavi gesel iz zbirke malih leksikonov Cankarjeve založbe z gesli v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča, kaj bi bilo priporočljivo še upoštevati v geslovniku Slovarja slov. knjižnega jezika in za tem v geslovniku enozvezkovnega slovarja slovenskega knjižnega jezika.

In the article headwords from Cankarjeva založba lexicons are being compared with those of SSKJ from the point of view of which of them should be accepted in new editions of SSKJ and later on in one-volume dictionary.

Po končanem delu za Slovar slovenskega knjižnega jezika (5. knjiga – dalje SSKJ) so se na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša začele priprave za izdelavo koncepta enozvezkovnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (dalje ES). Med drugim je bilo treba razmisliti tudi o obsegu in lastnostih gesel, ki naj bi bila zaobsežena v ES. Delavci pri slovarju se zavedamo, kako velika množina besed sestavlja telo, ki se mu pravi slovenski knjižni jezik. Zavedamo se tudi, da kljub velikemu obsegu petih knjig SSKJ tam še zdaleč ni vsega, kar bi še sodilo vanj, saj je gradivo, zbrano v inštitutski kartoteki, nepopolno, časovna, finančna pa tudi številčna omejenost (premalo sodelavcev) pa onemogočajo večjo izčrpnost in zlasti tudi ažurnost gradiva.

Eno od mojih opravil pri pripravi na delo za ES je bil tudi pregled celotne zbirke malih leksikonov Cankarjeve založbe (dalje LCZ) in primerjava tam zbranega gradiva z gradivom v SSKJ s stališča, kaj bi iz tega gradiva še moralo priti oziroma bi lahko prišlo v SSKJ in za tem morda tudi v ES.

Serijskih malih leksikonov CZ obsega 21 knjig. Od teh jih je 17, ki so prišle v poštev za pregled, 4 pa so leksikoni imen (Slovenska književnost, Svetovna književnost, Slovenska krajevna imena in Glasbeniki).

LCZ, katerih gesla so bila primerjana s SSKJ, so naslednji (ob imenu je navedeno število gesel in število podčrtanih besed, to je takih, ki so predlagane za sprejem v SSKJ.):

Biologija	– 2100 gesel,	753 izpisov
Družboslovje	– 2012 gesel,	130 izpisov
Fizika	– 2300 gesel,	382 izpisov
Geografija	– 2400 gesel,	407 izpisov

Glasba	– 2000 gesel,	577 izpisov
Kemija	– 2000 gesel,	925 izpisov
Likovna umetnost	– 2250 gesel,	471 izpisov
Literatura	– 1900 gesel,	284 izpisov
Matematika	– 1800 gesel,	269 izpisov
Medicina	– 2500 gesel,	601 izpisov
Mikrobiologija	– 2860 gesel,	1090 izpisov
Morala in etika	– 800 gesel,	206 izpisov
Okolje	– 1850 gesel,	353 izpisov
Ples	– 2100 gesel,	466 izpisov
Pravo	– 2150 gesel,	148 izpisov
Računalništvo	– 2400 gesel,	519 izpisov
Spolnost	– 1800 gesel,	276 izpisov
Skupaj	35222 gesel,	7867 izpisov

Po približni oceni je tako za možen sprejem v SSKJ zajetih v dveh leksikonih približno polovica gesel (Kemija, malo manj Mikrobiologija), v petih po ena šestina (Fizika, Geografija, Matematika, Literatura, Spolnost), v dveh po ena petina (Likovna umetnost, Okolje), v štirih po ena četrtnina (Morala, Računalništvo, Glasba, Medicina), v enem slaba tretjina (Biologija), v enem sedmina (Družboslovje) in v enem približno štirinajstina (Pravo).

Okvirna merila za sprejem so bila: če je izraz znan v več panogah (npr. *rezistenčen*), če gre za bolj znan termin (npr. *tireoidea*), višjo sistematsko enoto (npr. *tipalničar*, *hadron*), če gre za lep slovenski izraz ob rabljenem tujem (npr. *obušesnica*, *utripača*, *škripalka*, *zakostenitven*), če bi bilo dobro pokazati možnosti različnih tvorjenih oblik itd.

Iz števila podčrtanih besed se da delno razbrati, katera področja so v SSKJ bolj zastopana, katera manj oziroma kakšne vrste gesel so v SSKJ. Upoštevati je treba, da zelo specialnih izrazov iz različnih strok v SSKJ praviloma ni (nekaj pa jih tudi je), zelo malo je citatnih in izlastnoimenskih besed. Teh pa je v leksikonih veliko. Izlastnoimenskih besed (šteta so predvsem osebna imena) je okrog 518, največ v Fiziki (155), Mikrobiologiji (82) in Matematiiki (75), nič pa v Družboslovju in Literaturi. To seveda ni presenetljivo glede na naravo strokovnega izrazja, ki ga vsebujejo posamezni leksikoni. Od teh izrazov jih bo zelo malo prišlo v pošteev za sprejem v ES. Ali bodo v ES npr. zveze kot *Bernoullijeva enačba*, *Planckova konstanta*, *Avogadrovo število* ipd.? Najbrž jih ne bo, čeprav se bo nekaterim vseeno težko ogniti.

V SSKJ je tudi zelo malo krajšav (kot iztočnice). Teh je največ v leksikonu Računalništvo (kar 195), malo manj v leksikonu Kemija (100), še manj v Fiziki (46), najmanj pa v leksikonu Morala in etika (1 sama). Seveda so nekatere navedene v več kot enem leksikonu. Katere in koliko jih bo v ES, ostaja še odprto. Predlog je, da naj bi bile najbolj frekventne vseeno sprejete.

Vprašanje zase so merske enote in simboli. Pri kemičnih elementih, ki so sprejeti v SSKJ, so že sedaj navedeni simboli - za razlago, ne pa kot samostojna gesla. Kako bo s tem v ES, še ni dogovorjeno. Merske enote so v SSKJ gesla, njihova kratična raba pa je navedena le pri osnovnih enotah, in to v ilustrativnem gradivu pri enem od tipičnih zgledov. Pri izpeljanih enotah kratična raba ni navedena. Za ES se bo treba odločiti, kako jih navajati - enako, kot so v SSKJ, ali kot krajšave, ali naj bi bile prikazane enako kot kemijski simboli, torej na koncu razlage za izpisano geselsko besedo. Zadnja varianta se mi zdi dobra, sicer pa bi vse krajšave sodile v poseben seznam, da bi jih bilo možno najti take, kot se pojavljajo v praksi. V tem primeru bi bile navedene v velikem obsegu, sicer pridejo v poštev le najbolj znane ali pogostne. Tako bi od kratic predlagala za sprejem naslednje: *CIA, EGS, EFTA, FAO, FBI, GATT, INDOK, IRA, NATO, SALT, SEV, UNCTAD, DNA, DNK, RNK, RNA, ABK* (orožje), *DDT, SZO, WHO, LSD, EEG, EKG, IK, ELISA, IMVEC, IMVIC* (zadnje 3 kratice so oznake za teste), *HE, NE, TE, PPF* (mednarodna organizacija za načrtovanje družine), od okrajšav pa take tipa *a. a.* (ad acta).

Po pregledu podčrtanih gesel skozi vse leksikone bi jih za sprejem v ES predlagala približno 795, k temu morebiti še približno 300 bolj vprašljivih. (V to število niso vštete kratice, ki bodo morda tudi prišle v poštev, pa tudi nekatera gesla so navedena v več kot enem leksikonu, zato je število le približno.)

V celoti je najmanj izpisov iz Pravnega leksikona in Družboslovja. V prvem je sorazmerno malo enobesednih gesel, zelo veliko pa je imen, naslovov del in zakonov ali celih - zlasti latinskih - pregovorov. Ti se seveda ne bodo izpisovali. Iz tega leksikona bi sprejela le 9 besed (*franchising* 'pogodba', *institucionalizacija*, *izvenstečajen*, *multinacionalen*, *restitutiven*, *retroaktivnost*, *specifikacijski*, *tezaver*, *viktimologija*), potencialno pa morda še 16.

Prav tako malo besed pride v poštev iz leksikonov Likovna umetnost in Morala in etika. Iz prvega bi jih od 471 podčrtanih predlagala le 8: *brušenka* (v SSKJ je že *struženka*), *konservatorstvo*, *mavreska* (prim. *arabeska*), *monokromija*, *neogotika*, *neorenesansa*, *polikromacija* ali *polikromija*, *rubinov*, pogojno pa še 37 dodatnih, od Morale in etike pa jih predlagam 14, možnih pa je še kakih 25 nenujnih od 206 podčrtanih besed.

Iz leksikona Družboslovje, ki zajema široko paleto različnih strok, od katerih je v SSKJ že veliko zajetega besedišča (*filozofija, sociologija, politologija, demografija, zgodovina, socialna psihologija, statistika, samoupravljanje...*), bi od 130 podčrtanih besed predlagala za sprejem v ES le kakih 53, pa še od teh so nekatere vprašljive. K temu številu je treba dodati še 12 kratic (od skupno 19 v vsem leksikonu).

Od 353 besed, podčrtanih v leksikonu Okolje, bi jih za ES predlagala le kakih 70 (skupaj z vprašljivimi 115) in 11 kratic (od skupno 33), od katerih je večina registrirana že tudi v kakem drugem zvezku (npr. DDT, DNA, RNA, EEG, HE, NE, TE, Pa, pH, r, ter ABK). Seveda se bodo ponovila tudi nekatera druga gesla (npr. *radiokemija, saprofilen, saproben* ipd.).

Iz leksikona Geografija bi sprejela 60 do 70 gesel in še kratici za *milibar* in *Reaumür* (*Fahrenheit* in *parsek* sta všteta zgoraj).

V Glasbenem leksikonu je velika večina gesel citatnih ali tujk, kratic je 12, pa še od teh ni nobena taka, da bi jo morali sprejeti v ES. Od 577 podčrtanih besed bi jih prišlo morda v pošteve le okrog 20, pa še med temi je več vprašljivih.

Iz leksikona Biologija naj bi po mojem mnenju od 753 podčrtanih besed sprejeli 87 (pogojno morda še dodatnih 30) in 4 od 13 kratic.

Iz leksikona Medicina bi od 601 izpisa prišlo v pošteve morda 96 besed (in eventualno še 44) in 7 kratic. Izpridevniških zvez je okrog 50 – od teh bi morda prišla v pošteve še kakšna.

Iz leksikona Fizika (s 382 podčrtanimi besedami) bi eventualno prišlo v pošteve za sprejem 33 gesel, pogojno morda še 18, torej skupaj 51, k temu še 34 kratic (od skupno 46).

Podobno bi lahko predstavila še preostale leksikone.

V glavnem za morebitni sprejem predlagane besede v veliki večini niso iz prave jedrne skupine, pač pa iz vseh drugih – tvorbene, obrobne, dopolnilne, kar po svoje dokazuje, da izbor gesel v SSKJ le ni tako zelo slab, saj obsega vsaj glavne besede posamezne besedne družine.

VIRI

Slovar slovenskega knjižnega jezika I-V. – Ljubljana: DZS in SAZU, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991)

Biologija. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1976

Družboslovje. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1986

Fizika. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1985

Geografija. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1977

Glasba. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1984

Kemija. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1976

-
- Likovna umetnost.* – Cankarjeva založba, Ljubljana 1979
Literatura. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1984
Matematika. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1980
Medicina. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1983
Mikrobiologija. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1987
Morala in etika. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1986
Okolje. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1982
Ples. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1989
Pravo. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1987
Računalništvo. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1988
Spolnost. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1986
Glasbeniki. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1988
Svetovna književnost. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1984
Slovenska književnost. – Cankarjeva založba, Ljubljana 1982

Summary

In the article headwords from Cankarjeva založba lexicons are being compared with those of SSKJ from the point of view of which of them should be accepted in new editions of SSKJ and later on in one-volume dictionary.

The comparison illustrates, that from 35222 headwords of Cankarjeva založba lexicons we may take for one-volume dictionary still 7867 – from those I suggest, that we should accept 800 odd.

KAKO JE IZ KOROMAČA (KOMORAČA) NASTAL KOMARČEK?

Rastlinsko ime za Foeniculum vulgare je na Slovenskem že v slovarjih 17. stol. izpričani koromač oz. komorač, toda v botanični stroki in v SSKJ je brez potrebe prodrla Tuškova tvorjenka komarček iz l. 1862.

Botanical name for Foeniculum vulgare has been listed in the dictionaries in Slovenia since 17th century, the so-called koromač or komorač, but Tušek's neologism from the year 1862 has unnecessarily prevailed in the botanical sphere and the Dictionary of the Slovene Literary Language.

V našem jezikoslovju je zaslediti tezo, da se v slovenski knjižni jezik (SKJ) ne more prebiti nobena beseda iz obrobni slovenskih pokrajin, če ni znana in živa v osrednjem slovenskem prostoru oz. na ozemlju nekdanje Kranjske. Za primer se navaja beseda *solzica*, ki da se kljub Prežihju ni mogla uveljaviti v SKJ, ker je v osrednji Sloveniji pač ne poznajo. In to da je povsem sprejemljivo in logično, ker so Kranjci pač dali Slovencem knjižni jezik in lahko zato diktirajo normo. Toda če to v veliki meri velja za področje glasoslovja, nikakor ne velja samodejno tudi za besedišče. Kot primer nekoristnosti teze o kranjskem "filtru" si oglejmo usodo besede *komarček* v pomenu rastlinskega imena za "Foeniculum vulgare".

Koromač (*Foeniculum vulgare*) je rastlina, ki je prvotno (negojena) rasla le v toplejšem sredozemskem okolju in so jo v osrednji Sloveniji spoznali pozneje, ime pa prevzeli. Kranjsko-nemško-latinska botanična nomenklatura, Breckerfeldov rokopis iz l. 1793 (Franc Anton Breckerfeld, 1740-1806), ki ga hranijo v ARS, ne pozna besede *komarček*, pač pa *koromač*. Koromač poznata tudi Vorenčev in Hipolitov slovar s konca 17. in začetka 18. stol. To dokazuje, da je *koromač* že bil sprejet v kranjščino. Tudi Cigaletov veliki nemško-slovenski slovar iz 1860, ki se je v precejšnji meri naslanjal na Vodnikov rokopisni Slovenski besednjak iz l. 1811, *komarčka* še ne omenja, za nemški *Fenchel* navaja ustrezni *koprec*, *sladki janež*, *koper*, *komorač*. *Komarčka* prvič zasledimo v Slovenskem Glasniku 1862, v prispevku Ivana Tuška *Naj bolj potrebne stvari iz botaniške terminologije*, na str. 168: navadni komarček ali koprec (*Foeniculum vulgare*). Tušek, tedaj učitelj na višji realki v Zagrebu, je objavo pospremil z besedami: "...zato pa prosim vsacega, kdor bo to od meno sestavljeno terminologijo bral, naj pošlje svoje opazke in popravke "Glasniku" ali pa neposredno meni." Ker očitno ni bilo ugovorov, je enake rešitve uporabil tudi v prevodu knjige Rastlinstvo A. Pokornega, učbeniku za nižje razrede gimnazije, ki je izšel l. 1864. Kot vse kaže,

gre za papirnati prevod ene od hrvaških variant: komarač, komarac > komarček. Iznajdba "primernejšega" termina za dozdevno hrvaško poimeno- vanje sodi torej v čas intenzivnega ustvarjanja slovenskega strokov- nega izrazja. Hrvaška različica *komarac* nima seveda, razen v pisni obliki, nič skupnega s hrvaško besedo *komarac* v pomenu "majhen komar", zato sklepam, da jo je Tušek napravil v naglici in brez premisleka. Toda *komarček* je odtlej že začel svoj pohod, ki ga je pripeljal med zmagovalce, kar dokazuje tudi SSKJ II. V Bezlajevem etimološkem slovar- ju v geselskem članku *komorač* izvemo še za zapis iz Alasijevega slovar- ja iz l. 1607 'coromach', in še, da so si že 1819 besedo *komorač* iz slo- venščine izposodili tudi Čehi (več o tem še v Machkovem češkem etimo- loškem slovarju 1957 oz. 1971). Beseda je sicer po izvoru verjetno pred- indoevropska.

Pleteršnik v svojem slovarju iz l. 1894 podiztočnico *komarček* z ena- čajem (ki mu pomeni toliko kot "glej") usmerja k besedi *komorač*, izpi- sal pa jo je iz Janežičevega nemško-slovenskega žepnega slovarja, 2. izd. 1867 in Tuškovega prevoda A. Pokornega Prirodopisa rastlinstva, 2. izd. 1872. Čisto drugače je pri *komoraču*. Tu navaja nemški prevod der Fenchel (foenicullum officinale), izraz pa je našel v Cigaletovem veli- kem nemško-slovenskem slovarju 1860, že omenjenem Janežiču in v Cafo- vem slovarskem gradivu, medtem ko je reklo *Jej, jej komorač, da te ne pikne pisan kač* povzel po Erjavcu, ki je besedo našel na Dolenjem Krasu in jo objavil v LMS v svojih zbirkah narečnega besedišča pod skupnim naslovom Iz potne torbe. Pod iztočnico *komoračev* navaja Plet. še zvezo komoračevo seme, s Krasa (spet Erjavec) ima še iztočnico *komo- račevlje*, od Cigaleta pa še iztočnici *komoračnica* in pa *komoračnik* (v istih pomenih kot v SP 1962). Pleteršnik ima še iztočnico *koromač*, ki jo spet z enačajem razlaga kot *komorač*, izpisana pa je iz Alasijevega in enega od prepisov Kastelčevega slovarja 17. stol. ter iz Štrekljeve razprave o goriškem narečju na srednjem Krasu. Iz Štreklja je izpisal še iztočnico *koromačevlje*, iz Erjavca pa *koromačnico* (zapisano v Rihen- berku, današnjem Braniku). Za Pleteršnika je norma torej *komorač*.

Slovenski pravopis 1962 navaja tako *komorač* kot (z metatezo nastali) *koromač* in ju razlaga kot 'sladki janež', pri obeh iztočnicah pa navaja še izpeljanke, ki tako tvorijo celo besedno družino, npr. *koromačevje* 'zel', *koromačnica* 'goba', *komoračevje*, *komoračnica* 'janeževa voda', *komo- račnik* 'janeževo vino'. *Komarček* je v SP 1962 sicer omenjen v okviru iztočnice *komar*, vendar neobstoj izpeljank razločno kaže na pozen nastanek te besede.

Listkovno gradivo kartoteke za SSKJ (ki je omejeno skoraj izključno na čas po izidu Pleteršnikovega slovarja 1895) kaže, da je *komarček* v

strokovni, poljudni in učbeniški literaturi nekoliko bolj razširjen kot *koromač*, v leposlovju pa je kot edina varianta izpričan *koromač* (pri Tržačanih A. Rebuli in B. Pahorju ter pri Ajdovcu D. Lokarju). Po zaslugi SSKJ je *komarček* postal knjižna norma, živi obliki *koromač* in *komorac* pa narečni besedi.

V botanični stroki slovensko izrazje ni poenoteno in živa ljudska imena niso zbrana v celoti, zato v strokovnem in znanstvenem tisku pisci raje operirajo z latinskimi izrazi, v poljudnoznanstvenem pa slovenskim izrazom dodajajo latinske. Na tolikšen prodor komarčka v strokovni oz. poljudni botanični literaturi je bržkone vplivalo (zgrešeno) mnenje, da je komarček pristno slovensko poimenovanje, zato botanikov očitno ni mogel prepričati niti preiščljeno sestavljeni Pleteršnikov slovar. Mala flora Slovenije (A. Martinčič, F. Sušnik, 1. izd. 1969, 2. izd. 1984) in nanjo oprti Register flore Slovenije (D. Trpin, B. Vreš, 1995) so v stroki praktično potrdili docela ponesrečeno tvorjenko *komarček* in tako pripomogli k izrinjenju še enega domačega, ljudskega poimenovanja.

Neproduktivna se zdi zato teza, po kateri je vse, kar si izmisli ali v rabi pregnete Kranjec, za normo slovenskega knjižnega jezika odločilnejše kot tisto, kar se govori in piše v kaki nekranjski slovenski pokrajini, četudi gre za razumnika, npr. pisatelja.

Резюме

Koromač или *komorač* (Foeniculum) является средиземноморским растением, используемым в лечебных, кулинарных или декоративных целях. В словенской специальной и научно-популярной литературе с 1862 г. наряду с *koromačem* стало появляться еще неудавшееся образование Ивана Тушека *komarček*. Словарь словенского литературного языка (т. 2, 1975) как раз это слово поднял до литературной нормы, а живые народные слова *koromač* или *komorač*, известные в приморской области Словении и в Белой Крайне, он понизил до диалектной категории, хотя словарь Плетершника отдает предпочтение *komoraču*, а Орфографический словарь 1962 г. *komoraču* и *koromaču*.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 2 (1995)